

LSMC
Sociologijos
institutas

Edis Kriaučiūnas
Donatas Burneika
Rūta Ubarevičienė
Viktorija Baranauskienė

Lietuvos kaimiškoji
periferija: raida ir
perspektyvos migracijų
kontekste

LIETUVOS SOCIALINIŲ MOKSLŲ CENTRAS
SOCIOLOGIJOS INSTITUTAS

**LIETUVOS KAIMIŠKOJI PERIFERIJA: RAIDA IR
PERSPEKTYVOS MIGRACIJŲ KONTEKSTE**

Monografija

Edis Kriauciūnas, Donatas Burneika,
Rūta Ubarevičienė, Viktorija Baranauskienė

Vilnius, 2024

Lietuvos kaimiškoji periferija: raida ir perspektyvos migracijų kontekste

Monografija

Vilnius: LSMC Sociologijos institutas, 2024

Mokslinis redaktorius dr. Edis Kriauciūnas

Autoriai ir jų indėlis autoriniais lankais (aut. l.):

Edis Kriauciūnas (4 aut. l.)

Donatas Burneika (2 aut. l.)

Rūta Ubarevičienė (2 aut. l.)

Viktorija Baranauskienė (2 aut. l.)

Recenzentai:

Prof. dr. Jurgita Mačiulytė (VU)

Dr. Gintarė Pociūtė-Sereikienė (LSMC SI)

Tyrimui ir monografijai parengti finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) sutarties Nr. [S-MIP-21-57].

Lietuvos
mokslo
taryba

LSMC
Sociologijos
institutas

Monografija parengta Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriuje.

Kalbos redaktorė: Dalia Žalienė

Maketuotojas: Rimantas Junevičius

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

ISBN 978-609-8324-15-0

© Edis Kriauciūnas, Donatas Burneika,
Rūta Ubarevičienė, Viktorija Baranauskienė,
2024

© Lietuvos socialinių mokslų centro
Sociologijos institutas, 2024

TURINYS

ĮVADAS	5
1. TEORINĖS TYRIMO YPATYBĖS	10
1.1. Monografijoje vartojami terminai.....	10
1.2. Periferinių kaimiškų vietovių raida: teorinės prielaidos.....	12
1.3. Periferijos ir periferinio regiono sampratos ypatybės.....	14
2. METODOLOGIJA	20
2.1. Pagrindiniai tyrimo metodai.....	20
2.2. Periferinių regionų išskyrimas.....	21
2.3. Mažųjų periferinių vietovių atranka.....	33
3. LIETUVOS KAIMIŠKOSIOS PERIFERIJOS RAIDOS YPATYBĖS.....	37
3.1. Bendrieji Lietuvos kaimo vietovių vystymosi bruožai ir ūkio transformacijos poveikis.....	37
3.2. Teritorinės gyventojų skaičiaus kaitos ypatybės.....	44
4. GYVENTOJŲ MIGRACIJA IR PERIFERIJA.....	53
4.1. Periferiniai regionai, periferizacija ir migracija: tyrimų apžvalga.....	53
4.2. Migracijų tyrimui naudojami duomenys ir metodai.....	55
4.3. Bendrieji periferinių regionų gyventojų skaičiaus pokyčiai.....	57
4.4. Migracijos mastai ir poveikis sociodemografinėi periferinių regionų struktūrai	63
4.5. Periferijos ir migracija: apibendrinimas.....	73
4.6. Multilokalumas (daugiavietė gyvensena) kaip periferinių vietovių vystymosi veiksnys.....	78
5. NAUJAKURIAI PERIFERINĖSE KAIMO BENDRUOMENĖSE.....	83
5.1. Naujakuriai ir jų vaidmuo.....	83
5.1.1. <i>Kaip naujakurių vaidmenį vertina bendruomenių lyderiai?</i>	83
5.1.1.1. Naujakurių įsitraukimas į bendruomenės veiklą	85
5.1.1.2. Ko reikėtų, kad vietovė būtų patrauklesnė naujakuriams?	87

5.1.2. <i>Naujakurių požiūris į savo vaidmenį kaime</i>	87
5.2. Kaip kaimo bendruomenėse žvelgiama į imigrantus iš užsienio šalių?	91
5.2.1. <i>Bendrieji požiūrio į imigrantus aspektai</i>	91
5.2.2. <i>Kaimo bendruomenių atstovų požiūris į nelegalius imigrantus</i>	93
5.2.3. <i>Karo pabėgėliai iš Ukrainos periferinėse Lietuvos kaimo bendruomenėse</i>	97
5.2.4. <i>Kaip imigrantai gali veikti periferinių vietovių raidą?</i>	99
5.2.5. <i>Imigrantų įsikūrimas kaimo vietovėse: kokias problemas akcentuoja vietos bendruomenių atstovai?</i>	102
6. LYDERYSTĖS VAIDMUO: IEŠKANT TVARIŲ GALIMYBIŲ	105
6.1. Seniūnija ir kaimo bendruomenė.....	106
6.2. Svarbiausios mažųjų periferinių vietovių problemos: ką mato lyderiai?	108
6.3. Lyderiai ir bendruomenė.....	113
7. MAŽOSIOS KAIMIŠKOS VIETOVĖS LIETUVOS PERIFERIJOJE: IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS.....	120
IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS.....	128
SUMMARY.....	137
LITERATŪRA	141
PRIEDAI.....	154

Ši monografija apibendrina Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriaus 2021–2024 m. vykdyto mokslinio projekto „Lietuvos periferiniai regionai: migracijos ir vietos bendruomenės“ rezultatus. Tyrimui ir monografijai parengti finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) sutarties Nr. [S-MIP-21-57].

Monografijoje pristatomo mokslinio tyrimo idėja ir pagrindinis tikslas buvo migracijos procesų kontekste atskleisti bendruomenių ir jų lyderių reikšmę bei poveikį mažųjų periferinių vietovių socioekonominėi raidai (Lietuvos periferinių regionų pavyzdžiu). Vykdam tyrimą, buvo siekiama nustatyti realų periferinių kaimiškųjų regionų paplitimą, socialinių, demografinių bei ekonominių transformacijų skirtumus juose ir vietos lyderių organizuojamų bendruomenių įtaką šioms transformacijoms, visų pirma akcentuojant kintantį tokių vietų migracinį patrauklumą.

Teritorijos socioekonominė poliarizacija yra vienas iš ypač ryškiai pokomunistinėse šalyse pastebimų XXI a. procesų (Borén ir Gentile, 2007; Elshof et al., 2014; Li et al., 2019; Smith ir Timár, 2010). Ekonominiai centrai pritraukia gyventojus iš periferijos, o kaimiškose vietovėse jų sparčiai mažėja. Periferijų raida kelia iššūkių daugelyje išsivysčiusių valstybių, bet universalių atsakymų, kas lemia vienokias ar kitokias konkrečių mažų vietų raidos tendencijas, nėra. Akivaizdu, kad situacija, procesai ir jų priežastys kiekvienoje vietoje skiriasi, kaip skiriasi ir būdai, kuriais galima juos valdyti.

Lietuvoje vyksta intensyvūs gyventojų teritorinio persigrupavimo, periferizacijos, socialinės poliarizacijos reiškiniai, lemiantys regioninio vystymosi netolygumus bei socialines įtampas. Kai kuriose teritorijose aktyvi vietos bendruomenių veikla padeda sušvelninti šių reiškinų neigiamas pasekmes. Nors depopuliacija, daugiausia sąlygojama emigracijos reiškinio, yra apėmusi didžiąją Lietuvos teritorijos dalį, jos mastai ir pasekmės skiriasi (Kriaučiūnas et al., 2014; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Pociūtė-Sereikienė et al., 2019b; Ubarevičienė, 2014, 2016; Ubarevičienė ir Van Ham, 2017). Mažųjų kaimiškųjų vietovių raidai labai didelę įtaką daro imigracijos mastai ir sudėtis, kurie įvairiose šalies vietose skiriasi itin ryškiai. Vietos bendruomenių ir jų lyderių veikla, aktyvumas, naujakurių indėlis į kaimiškųjų vietovių plėtrą yra viena svarbiausių gyvenamosios vietos patrauklumą ir teritorijos raidos tenden-

cijas plačiaja prasme lemiančių priežasčių (Sotarauta et al., 2017; Ščerbinskaitė, 2022). Nustatyta, kad ir nedidelės žmonių bendruomenės, turinčios lyderį, sugeba pakeisti savo vietovių vystymosi trajektorijas (pvz., Trangsvikenas (Westlund ir Kobayashi, 2013); Setuma (Setomaa) (Raagmaa et al., 2012a). Stiprios, integruotos ir aktyvios bendruomenės bei lyderystė gali tapti ne tik vietos vystymosi veiksmu (Ščerbinskaitė, 2022), bet ir emigracijos stabdžiu arba imigraciją skatinančiu veiksmu. Periferinių regionų ateities perspektyvos, tikėtina, priklausys nuo to, kokius imigrantus (laikinus ar nuolatinius, jaunus ar pagyvenusius ir pan.) pritrauks ir kaip sėkmingai pastarieji įsilies į vietos bendruomenes.

Tyrimo objektas plačiaja teritorine prasme – Lietuvos periferiniai, urbanizacijos ir metropolizacijos nepaveikti regionai.

Pagrindiniai tyrimo uždaviniai:

1. Išskirti periferinių, urbanizacijos ir metropolizacijos nepaveiktų regionų ribas seniūnijų lygiu ir išanalizuoti periferinių regionų raidos skirtumus (atsižvelgiant į demografinę, socialinę, ekonominę aplinką).
2. Įvertinti migracijos (emigracijos ir imigracijos) periferiniuose regionuose mastus, sudėtį, poveikį sociodemografini periferinių regionų struktūrai.
3. Nustatyti svarbiausius imigraciją skatinančius veiksmus ir išanalizuoti naujakurių santykį su vietos bendruomenėmis.
4. Išanalizuoti vietos socialinių veikėjų (bendruomenių, profesinių, religinių ir kt. organizacijų lyderių) reikšmę ir daromą poveikį periferinių regionų gyvenamųjų vietovių raidos trajektorijoms.
5. Įvertinti efektyvios lyderystės formavimosi prielaidas Lietuvos periferiniuose regionuose šiuolaikinės regionų vystymo teorijos kontekste.
6. Remiantis nustatytomis tendencijomis, numatyti Lietuvos periferinių regionų raidos kryptis ateityje ir prielaidas jų kaitai.

Trumpa ankstesnių tyrimų apžvalga. Teritorijų transformacijos nuolat vyksta visose šalyse, bet pokomunistiniuose kraštuose jos buvo itin sparčios ir sulaukė nemažai dėmesio tarptautinėse mokslinėse publikacijose (Barrios ir Strobl, 2009; Iammarino, Rodriguez-Pose ir Storper, 2019; Kuhn, 2015; Lang et al., 2022). Kita vertus, išsamūs tyrimai, kuriuose šių šalių lokalsios raidos tyrimai būtų siejami su bendruomenių formavimosi procesais, yra gana reti. Tokie kompleksiniai tyrimai posovietinėje erdvėje taip pat labai epizodiški. Dažniausiai apsiribojama konkrečių urbanistinių regionų tyrimais. Galima paminėti Estijos (Leetmaa ir Tammaru, 2007; Raagmaa, 1996, 2003; Raagmaa et al., 2012a,b; Tammaru 2002, 2003), Latvijos (Berzins ir Zvidrins, 2011; Krisjane ir Berzins, 2012; Krisjane et al., 2023), Čekijos (Ouředníček, 2007; Sýkora, 2009; Sýkora ir Bouzarovski, 2012; Sýkora ir Čermák, 1998; Sýkora ir Ouředníček, 2007; Špačková et al., 2016) ir kitas erdvinės struktūros studijas.

Centrinėje ir Rytų Europoje daugumai periferinių vietovių patiriant nuoseklų nuosmukį (Ehrlich et al., 2012; Lang, 2011; Lang et al., 2022), kai kurios nedidelės vietovės pasižymėjo demografiniu stabilumu (Leetmaa ir Väiko, 2015).

Lietuvoje centro ir periferijos raidos skirtumai ypač išryškėjo po 2008 m. ekonominės krizės ir šie skirtumai didėja (Burneika et al., 2017; Kriaučiūnas et al., 2014; Pociūtė-Sereikienė et al., 2014; Ubarevičienė ir van Ham, 2017).

Kaip ir kitų postsocialistinių šalių, Lietuvos gyvenviečių sistema vystosi laisvosios rinkos sąlygomis ir jos raidos kryptys yra svarbus rodiklis, atspindintis visuomenės teritorinės organizacijos pokyčius. Intensyvūs gyventojų teritorinio persiskirstymo procesai keičia ir gyvenviečių teritorinę sistemą: vienos teritorijose gyvenvietės auga ir plečiasi, o kitose, mažėjant gyventojų, nyksta ir išnyksta. Vidinė ir tarptautinė migracijos nevienodai keičia demografinius rodiklius įvairiose vietovėse. Iš periferinių vietovių išvykstant jaunesnio amžiaus žmonėms, jos nyksta labiausiai (Baranauskienė, 2021; Baranauskienė ir Burneika, 2021; Daugirdas ir kt., 2013; Miggelbrink ir Meyer, 2015; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Pociūtė-Sereikienė et al., 2019b; Ubarevičienė ir van Ham, 2017; Ubarevičienė et al., 2016). Lietuva kartu su Latvija ir Estija yra vienos iš pirmaujančių pasaulyje pagal gyventojų skaičiaus mažėjimo tempus (Berzins ir Zvidrins, 2011; Civinskis et al., 2011; Ubarevičienė, 2018a).

Nors Lietuvoje daugelis kaimiškų teritorijų nyksta, kai kuriose gana sėkmingai tvarkomasi su iššūkiais. Lietuvoje bendruomenių veiklos ir imigracijos sąsajos bei įtaka vietovių transformacijoms kompleksiskai netyrinėta, tačiau yra tyrimų, skirtų miestų vystymosi erdviniam aspektams (Burneika, 2012; Burneika et al., 2017; Burneika ir Ubarevičienė, 2016; Cirtautas, 2013, 2017; Krupickaitė, 2014; Ubarevičienė, 2014, 2016; Žilys, 2013), įvairiems kaimo bendruomenių veiklos aspektams (Chevalier et al., 2010–2011, 2014, 2015; Mačiulytė, 2006; Mačiulytė ir Bagočiūtė, 2008; Mačiulytė et al., 2012, 2013; Poviliūnas, 2003, 2007, 2008; VDU, LAEI, ŠU mokslininkai), periferinių regionų raidos (Daugirdas et al., 2013; Pociūtė, 2014; Pociūtė-Sereikienė et al., 2014), kaimiškų teritorijų raidos (Atkočiūnienė et al., 2015; Atkočiūnienė ir Kiaušienė, 2017; Kriaučiūnas, 2010, 2018; Kriaučiūnas ir Burneika, 2019; Kriaučiūnas et al., 2014a,b; Kuliešis ir Pareigienė, 2011a,b, 2015; Kuliešis et al., 2012). Pociūtė-Sereikienė et al., 2014, 2019a,b; Vidickienė et al., 2012, 2016 ir kt.) ir transformacijų srityse. S. Ščerbinskaitė savo darbe analizavo kaimo bendruomenines organizacijas kaip kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumą palaikančią ir stiprinančią veiksnį (Ščerbinskaitė, 2022).

Migracijos selektyvumo klausimas šios monografijos autorių buvo iškeltas anksčiau tyrimuose (Ubarevičienė et al., 2016): juose nustatyti imigracijos ir emigracijos į ar iš metropolinius regionus sudėties skirtumai. Daugiau mokslininkų dėmesio sulaukia emigracijos tyrimai (Shor ir Burneika, 2017), bet preliminarūs tyrimai

ir užsienio šalių patirtis rodo, kad ne mažesnę įtaką regioninėms transformacijoms vietos lygmeniu daro imigracija.

Mokslinių tyrimų, kurie sietų vietovių socioekonominės plėtros trajektorijas ir imigracijos procesus, iki šiol Lietuvoje nebuvo.

Tyrimo naujumas (aktualumas). Monografijoje pristatomas tyrimo naujumas atsiskleidžia keliais aspektais. Šiame tyrime siejami vietovių socioekonominės plėtros trajektorijos ir imigracijos (bei migracijų plačiąja prasme) procesai. Iki šiol Lietuvoje tokio pobūdžio tyrimo nebuvo. Siekiant teritoriškai išskirti objektą – periferinius regionus, naudojantis naujausiais duomenimis, atsižvelgta į du kriterijus: centro pasiekiamumą (geografinis kriterijus) ir gyventojų skaičiaus kaitą (kaip kompleksinį rodiklį, atspindintį raidos dinamiką bei gyvenamosios vietos patrauklumą). Lietuvos teritorija seniūnijų lygmeniu buvo regionalizuota suskirstant ją į penkias kategorijas (2.1 pav.). Šis teritorijos regionalizavimas yra naujas, fiksuojantis dabartinę situaciją (pagal XXI a. antrojo dešimtmečio duomenis). Ateityje, keičiantis situacijai, šis modelis galės pasitarnauti tiek tolesniems moksliniams tyrimams, tiek teritorijos planavimo darbams.

Mokslinis tyrimo naujumas atsiskleidė ir metodologiniu požiūriu. Šiame tyrime buvo analizuotas ne vienas konkretus socialinis reiškinys, bet regionų, t. y. kompleksinių visuomeninių sistemų teritorijų, raida, naujų žinių siekta jungiant kiekybinių ir kokybinių duomenų analizę, ją atliekant nuo „visumos“ (bendrųjų ir regioninių šalyje vykstančių socioekonominių, demografinių procesų) link konkrečių kaimo gyvenviečių ir naujakurių bei lyderių tyrimų. Atlikti socialinių, demografinių, ekonominių ir geografinių procesų sąveikos holistiniai tyrimai leido naujai papildyti tarpdisciplinines žinias.

Vykdam šį tyrimą, buvo sukurta nauja, unikali duomenų bazė, pirmą kartą susieti Lietuvos gyventojų registro, Adresų registro ir visuotinių gyventojų surašymo duomenys. Buvo sukurtas išsamus duomenų rinkinys, apimantis visą šalies populiaciją individualiu lygmeniu. Šis duomenų rinkinys yra išskirtinis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu ir suteikė galimybę atlikti išsamią migracijos srautų analizę, kartu nagrinėjant jų struktūrą, erdvinius modelius ir dinamiką laikui bėgant. Analizė, remiantis sukurto duomenų rinkinio pagrindu, leido giliau suprasti migracijos procesų pokyčius ir tendencijas įvairiuose geografiniuose ir laiko kontekstuose.

Tyrimo aktualumas taip pat sietinas tiek su moksline pažanga, tiek su galima taikomąja jo rezultatų nauda. Šio mokslinio tyrimo rezultatai papildė tarpdisciplinines žinias, yra vertingi ir svarbūs regioninės politikos priemonėms efektyvinti, savivaldos politikos planavimui ir lyderystei lokaliuose vietovėse skatinti. Tyrimo metu gautų žinių ir suformuluotų išvadų socialinė nauda atsiskleidžia per galimą kaimo vystymo politikos efektyvinimą, parenkant veiksmingesnes migracinių procesų ir kai-

mo plėtros priemonės, tai svarbu ir stiprinant savivaldą lokaliu (seniūnijų) lygiu. Plačiau prasme pristatomo tyrimo rezultatai gali prisidėti prie stipresnių šalies (periferinių) regionų kūrimo ir tvaresnio šalies vystymosi.

Monografijos struktūra. Pirmajame skyriuje aptariamos teorinės tyrimo ypatybės: pateikiamas dažniausiai vartojamų terminų žodynelis, analizuojamos periferijos ir periferinio regiono sampratos ypatybės, apžvelgiamos periferinių kaimiškųjų teritorijų formavimosi teorinės prielaidos.

Antrajame – metodologiniame – skyriuje aprašyti pagrindiniai naudoti metodai, taip pat pateikiama periferinių, urbanizacijos bei metropolizacijos nepaveiktų regionų išskyrimo metodika ir remiantis ja sudaryta Lietuvos teritorijos regionalizacijos pagal atskiras centro–periferijos kategorijas schema. Be to, supažindinama su mažųjų periferinių vietovių atrankos eiga bei glaustai apibūdinamos išskirtos vietovės.

Trečiajame skyriuje analizuojama Lietuvos kaimiškosios periferijos raida: bendrieji vystymosi bruožai bei ūkio transformacijos poveikis periferijų raidai, taip pat teritorinės gyventojų skaičiaus kaitos ypatybės.

Ketvirtajame monografijos skyriuje visapusiškai apžvelgiamos migracijos tendencijos periferijoje, jos mastai bei poveikis periferinių regionų struktūrai.

Penktajame skyriuje nagrinėjamas naujakurių vaidmuo ir reikšmė kaimiškųjų teritorijų raidai, aptariamas naujakurių santykis su vietos bendruomenėmis, pristatoma itin aktuali tyrimo dalis, kurioje analizuojamas vietos veikėjų požiūris į imigraciją iš trečiųjų šalių.

Šeštajame skyriuje aptariamas kaimo lyderių vaidmuo telkiant bendruomenę, jų akcentuotos problemos ir būdai jas spręsti siekiant tvarios plėtros mažėjančiose vietovėse galimybių.

Pabaigoje – septintajame skyriuje – aprašomi nustatyti mažųjų periferinių Lietuvos kaimo vietovių raidos iššūkiai ir apžvelgiamos perspektyvos.

Padėka. Autoriai dėkoja visiems, prisidėjusiems prie šios monografijos rengimo, tyrime dalyvavusiems vietos bendruomenių nariams ir lyderiams – seniūnams, jų pavaduotojams, kaimo bendruomenių organizacijų pirmininkams ir nariams, kaimo gyventojams – naujakuriams.

1. TEORINĖS TYRIMO YPATYBĖS

1.1. Monografijoje vartojami terminai

Dėl tyrimo kompleksiško monografijoje vartojama daug įvairių mokslinių terminų. Siekdami palengvinti jos skaitymą, pateikiame dažniausius mokslinius terminus ir jų sutrumpinimus. Kalbėdami apie regionus ir jų išskyrimą, pateikiame svarbiausius terminus, kurie nusako analizuojamus procesus ar reiškinius plačiaja prasme, o konkretūs Lietuvoje apibrėžti regionai turi konkrečias charakteristikas, kurios detaliau aprašytos 2.2 poskyryje.

Centrinės ūkių gyvenvietės – sovietmečiu Lietuvos kaimiškose vietovėse buvusios kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietės, kuriose buvo įkurti ūkių centrai ir kurios būdavo vystomos pagal atskirus teritorinio vystymo planus.

Centro–periferijos dichotomija – integruota funkcionali teritorinė sistema, sudaryta iš lygiaverčių, neatsietinų, vienas kitą papildančių dedamųjų (Pociūtė, 2014).

Depopuliacija – absoliutus gyventojų skaičiaus mažėjimas, kuris gali vykti tiek dėl neigiamo natūraliojo pokyčio, tiek dėl neigiamo migracinio pokyčio, tiek kartu dėl abiejų veiksnių, sutrikdančių natūralią kartų kaitą (*Aiškinamasis geografinių terminų...*, 2021).

Kaimo bendruomeninė organizacija (KBO) – asociacija, kurios steigėjai ir nariai yra kaimo gyvenamosios vietovės bendruomenės (jos dalies arba kelių gyvenamųjų vietovių) gyventojai (jų atstovai) ir kurios paskirtis – per iniciatyvas įgyvendinti viešuosius interesus, susijusius su gyvenimu kaimynystėje (*Lietuvos Respublikos...*, 2018).

Lyderis – organizacijos arba grupės vadovas, autoritetingas narys, kurio asmeninė įtaka leidžia jam atlikti svarbiausią vaidmenį socialiniuose procesuose ir situacijose. Šiame tyrime lyderiai – kaimo bendruomeninės organizacijos pirmininkai, kaimiškųjų seniūnijų vadovai – seniūnai ar jų pavaduotojai.

Mažoji periferinė vietovė (MPV) – periferiniame regione esanti maža vietovė, atitinkanti mikroregioninį lygmenį. Šiame tyrime – kaimiškoji seniūnija arba 2–3 seniūnijų grupė.

Metropoliniai regionai – urbanistinės erdvinės struktūros, susiformavusios plečiantis tarpregioninio centro funkcijas atliekantiems šalies miestams (Burneika et al., 2017).

Centriniai miestai (regionų centrai) reprezentuoja pagrindinius miestus centro–periferijos hierarchijoje. Šiame tyrime – Lietuvos miestai, turintys daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Alytus).

Multilokalumas (daugiavietė gyvensena) suprantamas kaip gyvenimas keliuose vietose (Roshoven, 2009) arba kaip „vietos poligamija“ (Beck, 1997). Multilokalumas asmenį susieja su keliomis (dviem ar daugiau) skirtingomis socioerdvinėmis sistemomis.

Naujaturys – naujoje vietoje įsikūręs žmogus. Šiame tyrime – iš kitos vietovės į tiriamą vietovę nuolatiniame gyvenime atsikėlęs žmogus.

Periferija – labiausiai nuo centro nutolusi ir silpniausias ryšius su juo turinti teritorija (*Aiškinamasis geografinių terminų...*, 2021). Dėl atstumo ir minėtų silpnų ryšių periferijoje įsivyrąja ekonominis nuosmukis (atsilikimas, palyginti su centru), depopuliacija ir kt. Periferija yra nuolat kintanti daugiasluoksnė erdvė ir egzistuoja tik bipoliariniame modelyje siejant su centru.

Periferinis regionas – regionas, išsidėstęs už ekonominio valstybės centro ribų, reprezentuojančio dominuojančią valstybės teritoriją (Daugirdas ir Burneika, 2006).

Periurbanizacinės zonos – daugiausia kaimo vietovės, esančios už priemiesčio zonų ribų, tačiau glaudžiai susijusios su didžiais miestais

Priemiestis (suburbanizacijos zona) – aplink miestą esanti intensyviais kasdieniais gyventojų ir ekonominiais ryšiais su miestu susijusi teritorija.

Regionas – tarpusavio ryšiais ir (ar) panašumais susieta geografinės erdvės dalis, neturinti valstybės statuso.

Seniūnas yra seniūnijos vadovas. Seniūnas yra valstybės tarnautojas: seniūnijos – savivaldybės administracijos filialo – seniūnas yra karjeros valstybės tarnautojas. Seniūnas yra tiesiogiai pavaldus ir atskaitingas savivaldybės administracijos direktoriui (*Lietuvos Respublikos...*, 1994).

Seniūnija – savivaldybės administracijos filialas. Jos veiklą nustato savivaldybės administracijos direktoriaus tvirtinami seniūnijos nuostatai. Seniūnijos funkcijos apibrėžtos LR vietos savivaldos įstatyme (*Lietuvos Respublikos...*, 1994).

Sezoniniai gyventojai – gyventojai, kurie gyvena kaimo vietovėje šiltoju metų sezonu ir (ar) savaitgaliais, dažniausiai turintys kaime antruosius namus. Dėl Lietuvos įstatyminės bazės ir statistikos rinkimo ypatumų šie gyventojai nėra apskaitomi kaip kaimo gyventojai, nors dažnai praleidžia jame nemažą dalį savo laiko (ne tik laisvalaikio, bet, esant nuotolinio darbo galimybei, ir darbo laiko).

1.2. Periferinių kaimiškų vietovių raida: teorinės prielaidos

Šiuolaikinėje regionų vystymosi teorijoje socioerdvinė poliarizacija suvokiama kaip multidimensinis, įvairaus mastelio teritorijose vykstantis procesas, apimantis ir jo diskursinį konstravimą (Lang et al., 2015). Periferizacijos procesai siejami su kapitalistinės visuomenės prigimtimi ir charakteristikomis (Hadjimichalis ir Hudson, 2014). Gyventojų teritorinio persigrupavimo procesai labai netolygiai paliečia gyvenviečių struktūrą, jų hierarchiją, socialinės aplinkos kokybę. Universalių priemonių, leidžiančių pakreipti tokių vietų vystymąsi kita linkme, nėra, bet tikėtina, kad viena svarbiausių teritorinių skirtumų priežasčių yra susijusi su skirtinga vietos bendruomenių ir jų lyderių veikla (Beer, 2014; Beer et al., 2019; Collinge ir Gibney, 2010). Efektyvi lyderystė, kaip vienas svarbiausių mažųjų teritorijų vystymosi veiksnių, sulaukia didelio dėmesio šiuolaikinėje regionų vystymosi teorijoje (Sotarauta et al., 2012, Ščerbinskaitė, 2022).

Periferinių kaimiškų vietovių vystymo tendencijos labai panašios visose Vakarų Europos šalyse, skiriasi tik jų kaitos laikotarpiai. Pokomunistinėse šalyse daugeliu atvejų pokyčiai prasidėjo vėliau, ypač suintensyvėjo po rinkos ekonomikos reformų (Banski, 2019). Praktiškai visos regioninio vystymosi teorijos, tiek aiškinančios jį per mikrolygio veikėjų sprendimus, tiek per makrolygio socialinių struktūrų įtaką, gali prisidėti nagrinėjant bendras jų raidos tendencijas, depopuliaciją, ekonominę stagnaciją ir t. t. Mikrolygio teorijos rekonstruoja socialinį elgesį iš žmogaus individo perspektyvos (pagrindinis dėmesys skiriamas žmonių preferencijoms suvokti ir įgyvendinti). Akivaizdu, kad dalį depopuliacijos ar migracijos tendencijų gali paaiškinti atitinkamos su neoklasikine ekonomikos teorija susijusios žmogaus elgesio teorijos (racionalaus pasirinkimo, perspektyvos, riboto racionalumo ir kt. (Abreu, 2010; Arango, 2000; Becker, 1976; Kahneman ir Tversky, 1979; Star ir Bloom, 1985). Jos leidžia suprasti, kad viena iš demografinės raidos priežasčių yra gyventojų racionalūs norai, dėl kurių jie keliasi gyventi į aglomeracijas (metropolius) arba grįžta (pasilieka) į kaimiškas erdves. Tokią erdvinę elgseną galima suprasti kaip tam tikrą sprendimo tarp geresnės galimybės siekti karjeros, mokslo, socialinių kontaktų teikiančios padėties mieste ir didesnę erdvę, geresnės aplinkos garantuojančio gyvenimo kaime paiešką. Tokiu atveju augantys priemiesčiai iliustruotų tam tikrą erdvinio elgesio kompromisą tarp geresnės padėties ir didesnės erdvės kaime. Suprantama, kad einant laikui prioritetai ir galimybės keičiasi, tad keičiasi ir gyventojų sprendimai dėl optimalios gyvenimui vietos.

Nagrinėjamus procesus galima suprasti ir per urbanizacijos ciklą teoriją (Champion, 2001; Hall ir Hay, 1980). Akivaizdu, kad gyventojų mažėjimas kaime yra urbanizacijos, kuri buvo pristabdyta (iššaldyta) sovietmečiu, tąsa. Palyginti su Vakarų Eu-

ropos šalimis, tiek gyventojų dalis kaime, tiek užimtų jų žemės ūkyje proporcija Lietuvoje buvo 3–4 kartus didesnė. Migracijas į kaimiškąsias teritorijas galima suprasti ir kaip deurbanizacijos procesą, kai urbanizacijos keliamos problemos (triukšmas, kamščiai, tarša ir t. t.) nusveria miesto teikiamas naudas (artimesnes paslaugas, darbo ir poilsio vietas ir pan.) (Henderson, 2003) ir žmogus (šeima) priima sprendimą, kad gyvenimo kokybė kaime bus geresnė.

Struktūralistinio pobūdžio paaiškinimais naudojama ir siekiant suprasti periferizacijos procesus. G. Myrdalo (1957) išplėtotą kumuliacinio augimo teorija (angl. *cumulative causation theory*) paaiškina periferijos nuosmukį dėl „išplovimo“ (angl. *backwash*) – tai procesas, kurio metu socioekonomiškai atsilikęs regionas netenka žmogiškųjų resursų, kai jo gyventojai, ieškodami aukštesnių pajamų ir geresnių galimybių, išvyksta į ekonomiškai stiprėjančius regionus. Tuo būdu atsiliekantis regionas netenka vieno pagrindinių vystymosi veiksnių – aktyvių, jaunų gyventojų, net pasižymėdamas mažesnėmis gamybos veiksnių kainomis negali pritraukti investicijų. F. Perroux (1955) augimo poliaus modelis taip pat prognozuoja periferijos mažėjimą augančios metropolinių regionų aplinkos kontekste. Šiuo atveju Vilniaus miesto apylinkių augimas skatinamas miesto plėtros, bet šis teigiamas poveikis turi nedidelį geografinį mastelį, o tolimesnės kaimiškiosios periferijos vis mažėja. J. Friedmano (1966) centro–periferijos modelyje kaip tik ir teigiama, kad geresnes galimybes konkuruoti, daugiau galių ir valdžios turintis centras auga periferijos sąskaita. Apskritai poliarizuotas kapitalistinių šalių vystymasis suvokiamas kaip „natūralus“ rinkos ekonomikos rezultatas (dėl rinkos netobulumų, aglomeracijos ekonomikos arba kapitalistinės visuomenės ir ekonomikos pobūdžio (Hadjimichalis ir Hudson, 2014; Rodríguez-Pose, 2018). Pagrindine netolygaus regioninio vystymosi priežastimi marksistinėse teorijose dažniausiai laikomas kapitalistinis gamybos būdas (Dawkins, 2003; Haas, 2012; Harvey, 1999). Tokiu atveju kaimo depopuliaciją prognozuoja praktiškai visos struktūralistinio pobūdžio teorijos, kuriose aiškinama, kad žmonių pasirinkimai iš esmės tėra adaptyvus elgesys, nulemtas pačios kapitalistinio ūkio prigimties. Laisvosios rinkos sąlygomis ekonomikos ir visuomenės vystymuisi bus būdinga poliarizacija, kurią sukelia natūralios rinkos ekonomikos savybės, todėl neišvengiamas netolygus ekonominis ir socialinis vystymasis (Dawkins, 2003).

Tuo pačiu metu daugelyje praktinių sričių gyvenviečių mažėjimas ignoruojamas ne tik kasdieniame gyvenime, bet ir vietos lygmens vystymo strategijose. Daugumai vietos lygmens vadovų pripažinti, jog mažėjimas yra susijęs su fundamentaliais visuomenės raidos tendencijų pokyčiais (dėl kurių ir mažėja gyventojų skaičius), yra sunku (Syssner, 2020). Haase ir kt. teigia, kad daugelis lieka įstrigę augimo paradigmoje, o tai reiškia, kad susitraukimas dažniausiai traktuojamas kaip problema, o ne kaip galimybė (Haase et al., 2013). Mūsų nuomone, kaimiškųjų teritorijų vysty-

mas turi remtis idėja, kad nepaisant besitęsiančio gyventojų skaičiaus mažėjimo, kuris dar kurį laiką yra neišvengiamas daugumoje regionų, galima kurti stabilias, pokyčiams ir inovacijoms imlias bendruomenes, kurios užtikrintų gyvenimo kokybę bei perspektyvas ir tose vietose, kur gyventojų mažai.

Vykdytame tyrime akcentuotas konkretus vystymosi veiksnys – naujai atvykusių žmonių galima įtaka kaimo teritorijų raidai. Šiuo atveju būtina paminėti, kad, pagal endogeninio augimo teoriją (Martin, 1999), pagrindiniai regiono vystymosi veiksniai yra susiję su vidiniais veiksniais, tokiais kaip žmogiškasis kapitalas, inovatyvumas ar mokymasis (Jerabek, 2006; Krugman, 1991; Krugman ir Venables, 1995; Marada et al., 2006; Milne, 1997; Nagy, 2006, 2010). Žmogiškųjų išteklių stoka ir inovatyvių sprendimų trūkumas yra būtent tos problemos, prie kurių sprendimo galėtų prisidėti nauji gyventojai. Mažose bendruomenėse kiekvienas žmogus potencialiai yra daug svarbesnis pokyčių veiksnys nei dideliuose miestuose. Nėra paprastų sprendimų, kaip pakeisti plėtos kelius mažosiose periferinėse, daugiausia kaimo, vietovėse, kurios kenčia nuo gyventojų skaičiaus mažėjimo ir retėjančio paslaugas teikiančių įstaigų tinklo, tačiau esamose teorinėse išvadose, kaip pagrindiniai sėkmės veiksniai visų pirma minima efektyvi lyderystė ir stiprios bendruomenės (Beer, 2014). Nauji gyventojai teoriškai gali būti tas „išorinis“ veiksnys, kuris galėtų būti ir inovacijų židiny, ir pokyčių veiksnys, galintis, jei ne staiga pakeisti demografines tendencijas, tai bent turėti įtakos vietos patrauklumui ir gyvenimo bei darbo sąlygoms mažose bendruomenėse.

1.3. Periferijos ir periferinio regiono sampratos ypatybės

Šis tyrimas turi teritoriškai apibrėžtą objektą – Lietuvos periferinius regionus. Todėl pirmasis uždavinys buvo išskirti periferinių, urbanizacijos ir metropolizacijos nepaveiktų regionų ribas seniūnijų lygiu.

Regionalizacija – geografijoje įprastas ir dažnai naudojamas moksliniais pagrindais pagrįstas erdvės skirstymas, kurio rezultatas – regionų išskyrimas. Plačiąja prasme *regionas* – tai platesnės teritorijos dalis, tačiau dažniau vartojama konkretesnė apibrėžtis – tarpusavio ryšiais ir panašumais susieta erdvės dalis, neturinti valstybės statuso. Terminas regionas nieko nepasako apie teritorijos dydį ar pobūdį, o tik indikuoja, kad tai platesnės teritorinės sistemos – dažniausiai valstybės – dalis (bet gali būti ir kelias ar keliolika valstybių apimančių regionų, pvz., Šiaurės Europos, Centrinės Azijos ir kt.). Regionas, kaip mokslinio tyrimo objektas, įgauna prasmę tada, kai jis pasižymi tam tikromis vidinėmis sąsajomis ar panašumais, antraip šis terminas neturi jokios paaiškinamosios galios. Pagrindinė bet kurio regiono sa-

vybė yra ta, kad tai (tik) iš dalies savarankiška socialinė (šio tyrimo atveju) teritorinė sistema. Jos funkcionavimas neatsiejamas nuo platesnių teritorinių sistemų, bet santykinė autonomija jai leidžia turėti išskirtines raidos tendencijas, kurios gali skirtis nuo bendrų vystymosi krypčių šalyje. Kitaip sakant, regiono raidos negalima suprasti nesiejant jo su visos šalies socioekonominiais procesais ir nežinant specifinių, lokaliu lygiu vykstančių reiškinių. Vystymosi problemų priežastys dažnai kyla dėl makrolygiu ir mikrolygiu priimamų sprendimų už regiono ribų, o jų pasekmės taip pat gali būti skirtingos, priklausomai nuo specifinės situacijos konkrečiose vietose. Dėl šių priežasčių šis tyrimas irgi struktūruotas dviem lygiais. Nemažai dėmesio skiriama makrolygiu (šalies mastu) vykstančių procesų analizei, bet tyrimas akcentuotas prie mikrolygio procesų, vykstančių konkrečiose kaimiškose vietovėse.

Pagal išskyrimo principus regionus galima klasifikuoti į: 1) homogeninius (išskiriami formaliais tam tikrais reiškinio panašumo principais, pvz., intesyvios depopuliacijos regionas), 2) funkcinius (aplink tam tikrą funkciją vykdantį centrą organizuojama teritorija, pvz., miesto funkcinis regionas su centrine ir periferine dalimis), 3) vernakuliarinius (regionai, gyvuojantys žmonių pašamonėje, todėl kiekvieno suvokiami ir apibrėžiami skirtingai, pvz., Lietuvos provincija) (Burneika, 2013).

Regionai gali būti išskiriami pagal kurį nors vieną požymį (ar požymių grupę, pvz., gamtinis, ekonominis, politinis, administracinis, kultūrinis ir kt. regionai). Taip pat gali būti išskiriami kompleksiniai regionai, kai: „regionas suprantamas kaip integruota ir sąlyginai vientisa teritorinė sistema, susiformavusi per tam tikrą laiką, pasižyminti teritorinės sąrangos savitumu, egzistuojanti platesnėje hierarchinėje regionų sistemoje“ (Burneika, 2013).

Kadangi regiono sąvoka nenusako teritorinio vieneto dydžio, o valstybėje galima išskirti daug įvairaus lygio regionų, kartais tyrimų tikslais regionai skirstomi į kategorijas. Pavyzdžiui, *Aiškinamasis geografinis terminų žodynas* pateikia šiuos orientacinius subkategorijų dydžius: mikroregionas – 1–2 tūkst. km²; mezoregionas – 5–8 tūkst. km²; makroregionas – 20–25 tūkst. km² (*Aiškinamasis geografinis terminų žodynas*, 2021). Mikroregionai maždaug atitinka administracinių rajonų dydį, mezoregionai – kelių administracinių regionų (arba maždaug buvusių apskričių) dydį, makroregionai – etnografinių regionų dydį. Žinoma, praktiškai regionų išskyrimas visų pirma priklauso nuo regionalizacijos tikslų, nagrinėjamo reiškinio arba tyrimo prioritetų. Pavyzdžiui, analizuojant šalies ekonomikos raidą, racionalu nagrinėti darbo rinkos regionus, kurie apima miestus ir švytuoklinių migracijų zonas aplink juos. Kitaip sakant, regionų skirstymas į mikroregionus, mezoregionus ir makroregionus priklauso nuo konkretaus tyrimo mastelio.

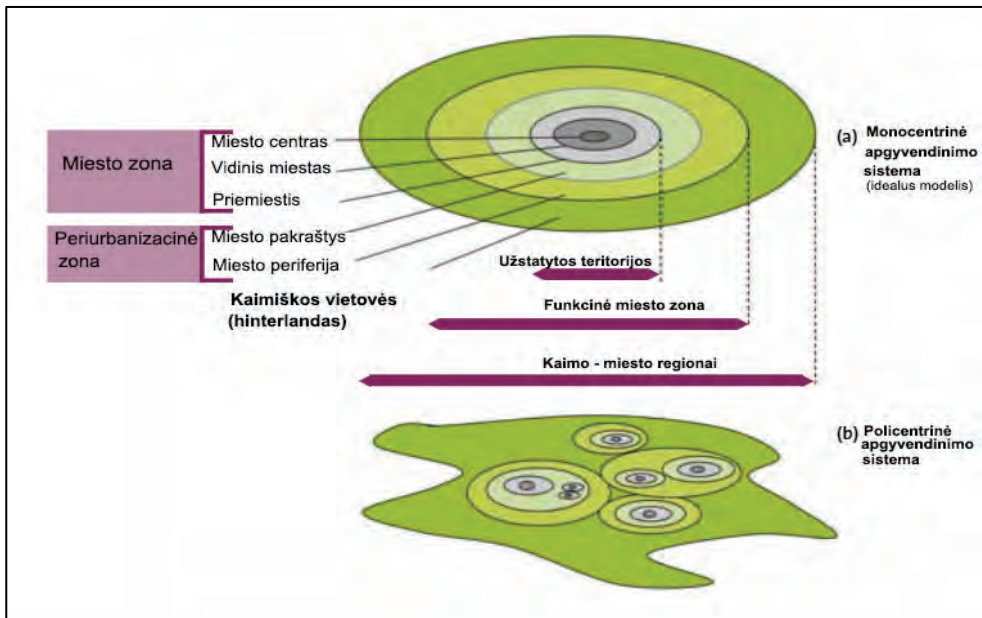
Periferijos išskyrimas irgi yra sudėtingas mokslinis uždavinys. Istoriskai apibrėžiant periferiją, pagrindinis naudojamas rodiklis būdavo atstumas nuo centro, kuriuo

grindžiamos didesnės ekonominės išlaidos transportui (Copus, 2001; Pociūtė, 2014). Panašiais samprotavimais buvo grindžiamos ir poliarizacijos teorijos (Eder, 2018).

M. Kühnas (Kühn, 2015, p. 374), remdamasis M. Crone'u (2012, p. 50–52), pabrėžia, kad analizuojant periferiją, būtina atkreipti dėmesį į penkis aspektus:

- 1) periferija yra santykinė sąvoka, o regionas gali būti laikomas periferiniu tik branduolio atžvilgiu;
- 2) tai į procesą orientuota koncepcija. Todėl analizė turėtų būti sutelkta į dinamiką;
- 3) periferija yra daugiamačis reiškinys, apimantis ne tik geografinius, bet ir ekonominius, demografinius ir politinius aspektus;
- 4) dėl daugialypio erdvės pobūdžio periferijų galima rasti visuose masteliuose;
- 5) periferija yra dinamiška, o ne statiška koncepcija, leidžianti regionams laikui bėgant keisti savo padėtį.

Taigi periferija – nuolat kintanti daugiassluoksnė erdvė, kuri egzistuoja tik bipolariniame modelyje siejant su centru.

1.1 pav. Periurbanizacinių zonų ir kaimo–miesto regionų išskyrimo teorinis modelis (Piorr et al., 2011)

Daugelyje centro–periferijos modelio teorijų *centras* – tai stiprus ir ekonomiškai augantis, pritraukiantis ir žmogiškąjį kapitalą akumuliuojantis teritorinis darinys, o *periferija* – atoki, ekonomiškai silpna, todėl priklausoma nuo centro teritorija (Pociūtė, 2014).

Klasikiniu supratimu, periferiniai regionai pasižymi menku prieinamumu, gyventojų mažėjimu, darbo vietų praradimu, daugiausia mažomis ir vidutinėmis įmonėmis (MVĮ), žemu žinių intensyvumu ir maža politine įtaka. Priešingai, centriniai regionai pasižymi gerai išvystyta transporto infrastruktūra, augančia darbo jėga, stambių įmonių paplitimu, darbo vietų gausėjimu, jie yra politinių sprendimų priėmimo centrai (Eder, 2018). Tarp šių kraštutinumų galima rasti tarpinių regionų, turinčių tiek periferinių, tiek centrinių regionų ypatybių. Tai periurbanizacinės ir pusiau periferinės zonos, esančios tarp miestų centrų ir atokių kaimiškų vietovių (Piorr et al., 2011) (1.1 pav.). Pusiau periferijos terminą pirmasis įvedė Wallersteinas, teigdamas, kad tai teritorijos, esančios tarp centro ir periferijos bei turinčios centro ir periferijos bruožų (Wallerstein, 1979).

Analizuojant periferijas ir išskiriant periferinius regionus, vieninga metodologinė bazė nėra sukurta, dažniausiai remiamasi vienu ar keliais periferizaciją nusakančiais rodikliais (Pociūtė, 2014). Taip pat nėra vieningo periferinio regiono apibrėžimo, tačiau periferinio regiono samprata glaudžiai susijusi su periferijos apibrėžimu ir minėtomis centro–periferijos teorijomis.

Išskiriant ir apibrėžiant periferijas, galima rasti iš esmės du metodologinius požiūrius: periferijos tyrimai grindžiami keliais supaprastintais rodikliais, tokiais kaip vieta, atstumas, gyventojų tankumas (Crone, 2012; Kühn ir Weck, 2012). Kitas požiūris – teigiant, kad periferijoms apibrėžti nepakanka supaprastintų rodiklių, periferijai išskirti naudojama labai daug kiekybinių ir kokybinių rodiklių, vėliau juos suvedant į vieningą periferiją išskirti ir klasifikuoti leidžiančią sistemą (Eder, 2018; Pociūtė, 2014).

Lietuvoje periferijos, periferiškumo, periferijų formavimosi klausimai mokslškai nagrinėti daugiausia geografų. Teoriniai svarstymai ir pats termino iškėlimas prasidėjo XXI a. pradžioje (Daugirdas ir Burneika, 2008). Didelį indėlį į šiuos tyrimus įnešė G. Pociūtė, 2014 m. parengusi darbą „Periferingumo teritorinė raiška Lietuvoje“ (Pociūtė, 2014). Darbe detalai išanalizuoti teoriniai periferinių regionų išskyrimo klausimai, įvairiais pjūviais išanalizuota Lietuvos teritorija, išskirti demografiniai, socialiniai, ekonominiai periferizacijos ypatumai ir sudaryta kompleksinių periferinių regionų schema, kurioje Lietuvos teritorija suskirstyta pagal periferingumo laipsnį (1.2 pav.).

Anot G. Pociūtės: „*Periferinis regionas* – tai teritorinė sistema, neturinti aiškaus vystymosi potencialo, priklausoma/nepriklausoma nuo centro, stipriai atsiliekanti nuo bendrųjų šalies raidos tendencijų“ (Pociūtė, 2014, p. 61). Pasak jos, periferijai kaip teritoriniam vienetui (*periferinis regionas*) būdinga:

- 1) nutolimas nuo centro (sostinės, didžiųjų miestų);
- 2) depopuliacija;

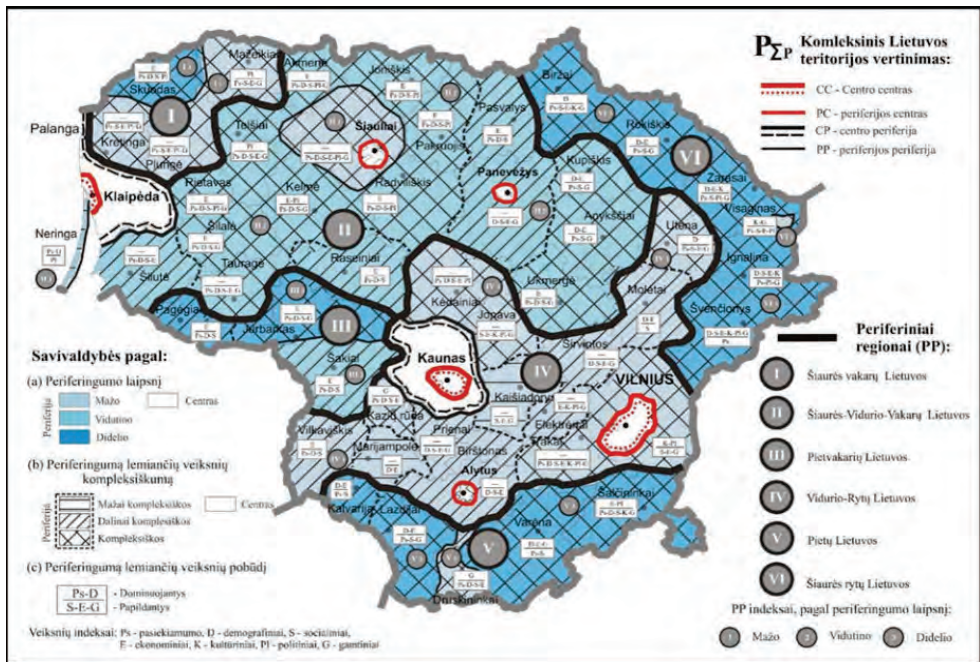
- 3) žemesni socialiniai ir ekonominiai rodikliai;
- 4) gausesnės tautinių bei religinių mažumų bendruomenės ir politinis protestinis elektoratas;
- 5) natūresnė gamtinė aplinka.

Pateikiame dar keletą periferinio regiono apibrėžimų.

„Periferinis regionas – teritorinis vienetas, kitos teritorijos atžvilgiu pasižymintis neišvystyta arba siauros specializacijos žemo produktyvumo ekonomika“ (Knox ir Marston, 2001).

„Periferinis regionas – tai regionas, kuriame vyrauja priklausymo centrui ryšiai, naudojami primityvesnės technologijos ir labai specializuota mažo našumo ekonomika“ (Vaishar, 2006).

„Periferinis regionas – regionas, išsidėstęs už ekonominio valstybės centro ribų, reprezentuojančio dominuojančią valstybės teritoriją“ (Daugirdas ir Burneika, 2006).

1.2 pav. Kompleksiniai Lietuvos periferiniai regionai ir jų periferingumo laipsnis (Pociūtė, 2014)

S. Ščerbinskaitė, analizuodama Lietuvos kaimo bendruomenės, išskyrė atokias teritorijas (Ščerbinskaitė, 2022). Nors jos tyrimas nebuvo skirtas periferinių vietovių apibrėžimui ir tyrimams jose, tačiau pagal taikytą atokių teritorijų išskyrimo metodiką ir gautą rezultatą (teritoriškai apibrėžtas Lietuvos atokias teritorijas) metodologiškai buvo artimas. Tai natūralu, nes periferinės ir atokios vietovės dažnai persi-

dengia. S. Ščerbinskaitės darbe, remiantis Europos Sąjungos šalių teritorijų pasiekiamumo tyrimais ir juose taikyta metodologija, buvo naudojamas didžiųjų miestų pasiekiamumo kriterijus; atokiomis apibrėžtos teritorijos, esančios 45 ir daugiau minučių kelionės automobiliu atstumu nuo miesto centro, turinčio nemažiau 50 tūkst. gyventojų (Bruinsma ir Rietveld, 1998; Dijkstra ir Poelman, 2008). Tokio dydžio miestai, minėtų autorių teigimu, yra pajėgūs atlikti tarpregionines aptarnavimo funkcijas ir būti regioną formuojančiu centru (Burneika et al., 2017; Dijkstra ir Poelman, 2008; Ščerbinskaitė, 2022).

Apibendrinant pateikiamas šioje monografijoje vartojamas apibrėžimas. *Periferija* – labiausiai nuo centro nutolusi ir silpniausias ryšius su juo turinti teritorija. Dėl atstumo ir minėtų silpnų ryšių periferijoje įsivysto ekonominis nuosmukis (atsilikimas, palyginti su centru), depopuliacija ir kt. Tai nuolat kintanti daugiasluoksnė erdvė, kuri egzistuoja tik bipoliariniame modelyje siejant su centru.

2. METODOLOGIJA

2.1. Pagrindiniai tyrimo metodai

Monografijoje pristatomas tyrimas atliktas vadovaujantis klasikine regioninių studijų metodologija, kurios metu buvo derinami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimų metodai. Buvo atliekama antrinių statistinių duomenų analizė ir vykdomi kokybiniai tyrimai vietoje (mažuose periferiniuose regionuose). Pagrindiniai tyrimo metodai ir naudoti duomenys:

- Ankstesnių tyrimų lyginamoji analizė ir antrinių duomenų indukcinė analizė (įvairių žinybų: Statistikos departamento, Registrų centro, VMĮ ir kt. kaupiamų rodiklių analizė). Kiekybinių tyrimų atveju antriniams duomenims apdoroti buvo naudojami įprasti matematiniai statistiniai metodai bei kartografinė, GIS paremta, analizė. Ją atlikus buvo atskleista migracinių srautų periferiniuose regionuose struktūra bei sudėtis ir sudarytas etaloninių tyrimo teritorijų, kuriose vykdytas lauko tyrimas, sąrašas. Analizė leido nustatyti ir periferinių regionų, t. y. regionų, kurių raidai nedaro įtakos didžiųjų miestų suburbanizacijos procesai, ribas.
- Vietos bendruomenių lyderių ir naujakurių kokybiniai tyrimai. Sudarius klausimyną (pusiau struktūruoto interviu), skirto bendruomenių lyderių ir naujakurių tyrimui, buvo atliktas kokybinis etaloninių teritorijų tyrimas, kurio metu siekta atskleisti bendruomenių galimybes daryti įtaką pokyčiams jų gyvenamosiose vietovėse ir naujakurių atvykimo bei įsitraukimo į vietos bendruomenes veiksniais ir motyvus. Teritoriškai tyrimui buvo išskirti trys periferiniai Lietuvos regionai: Utenos, Alytaus ir Telsių–Šiaulių regionai. Kiekviename iš jų buvo atrinkta (atsižvelgiant į jų geografinę padėtį, dydį ir kt. požymius) po tris etaloningas teritorijas, kiekvienoje jų atlikti interviu. Iš viso buvo atlikti 44 interviu: 28 (63,6 proc.) su lyderiais (bendruomenių lyderiais, seniūnais) ir 16 (36,4 proc.) su naujakuriais. Iš tyrimo imties du asmenys kartu buvo ir lyderiai, ir naujakuriai. Bendras interviu laikas – 33 val. 08 min., vidutinė trukmė – 45 min. 11 sek.

- Apibendrinant duomenis ir formuluojant rezultatus, remtasi loginių samprotavimų, lyginamosios analizės, kartografinės ir statistinių duomenų analizės metodais.

Dėl tyrimo kompleksiško kiekviename tyrimo etape, priklausomai nuo tikslo, naudotos atskiros metodikos. Jos plačiau aprašytos tuose skyriuose, kuriuose pristatomi atskiri tyrimo etapai. Periferinių regionų išskyrimo metodika pateikta 2.2 poskyryje; mažųjų periferinių vietų atranka tyrimui – 2.3 poskyryje. Gyventojų migracijų tyrimo metodika išsamiai aprašyta 4.2 poskyryje.

2.2. Periferinių regionų išskyrimas

Šiame tyrime *periferinis regionas* – tai regionas, išsidėstęs už ekonominio valstybės centro (-ų) ribų, reprezentuojančio dominuojančią valstybės teritoriją (Daugirdas ir Burneika, 2006).

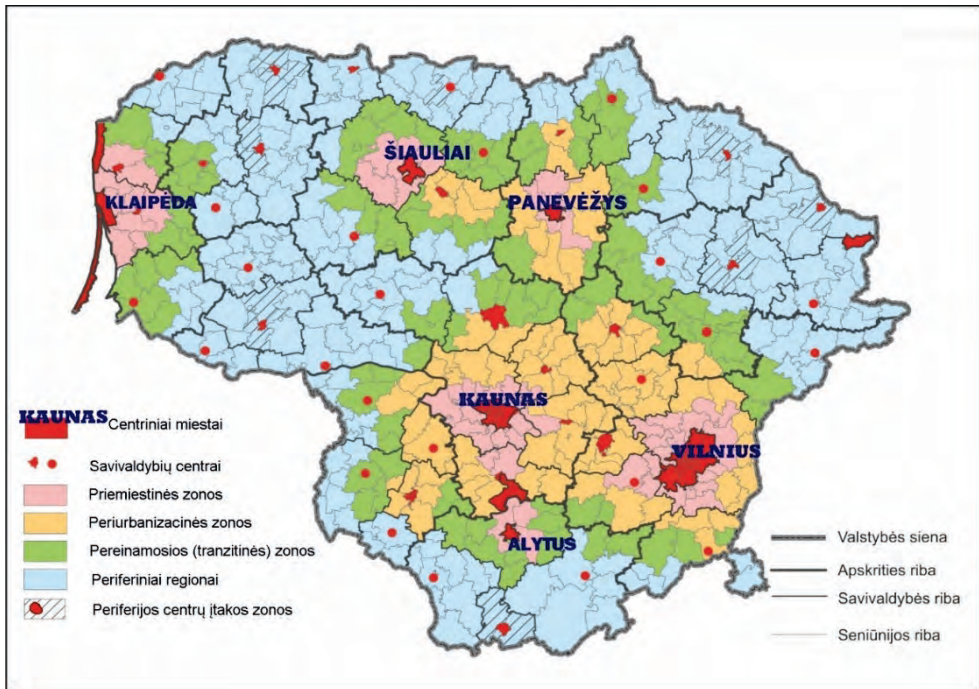
1.3 poskyryje minėta, kad dėl daugialypio erdvės pobūdžio periferijų galima rasti visokių mastelių; tad periferiniai regionai gali būti išskirti įvairaus rango teritorijose (pvz., savivaldybės periferija yra teritorija už savivaldybės centro, turinti su juo silpniausius ryšius; valstybės periferija – teritorijos, turinčios silpniausius ryšius su svarbiausiais valstybės ekonominių ir sprendimo priėmimo galių centrais). Šioje monografijoje analizuojama visa Lietuvos teritorija, tad tyrimo atveju Lietuvos periferiniai regionai yra teritorijos, labiausiai nutolusios nuo pagrindinių šalies urbanistinių centrų ir turinčios su jais silpniausius ryšius.

Dėl tyrimo apimties, išskiriant periferinius regionus, buvo nuspręsta vadovautis dviem kriterijais: centro pasiekiamumu (geografinis kriterijus) ir gyventojų skaičiaus kaitos rodikliu (kaip kompleksiniu rodikliu, rodančiu raidos dinamiką bei gyvenamosios vietos patrauklumą).

Lietuvos urbanistinį branduolį formuoja trys didieji miestai: Vilnius, Kaunas ir Klaipėda (Burneika et al., 2017). Dėl miestų dydžio ir geografinės padėties (artumo) Vilniaus ir Kauno miestai – svarbiausia šalies urbanistinė ašis, į kurią įeina ir palei ją išsidėstę mažesnieji miestai (Vievis, Elektrėnai, Kaišiadorys) ir prie kurios šliejasi Alytaus bei Marijampolės miestai pietuose, Ukmergė ir Jonava šiaurėje.

Trečiojo Lietuvos didmiesčio – Klaipėdos geografinė padėtis lemia, kad uostamiestis kartu su mažesniais regiono miestais (Kretinga, Gargždais, Palanga) formuoja stiprų metropolinį regioną Vakarų Lietuvoje.

Šiaurinėje Lietuvos dalyje išsiskiria Šiaulių–Panevėžio urbanistinė ašis, nors šių miestų potencialas (tiek demografinis, tiek ekonominis) yra silpnesnis, bet juose taip pat yra koncentruota socialinė ir ekonominė infrastruktūra, aptarnaujanti platesnius regionus nei šių miestų savivaldybės.

2.1 pav. Lietuvos centro–periferijos schema derinant centrų pasiekiamumo ir gyventojų skaičiaus kaitos seniūnijose 2011–2021 m. kriterijus

Toks policentrinis Lietuvos teritorijos apgyvenimo tipas lemia ir periferijų (kito centro–periferijos modelio poliaus) teritorinį pasiskirstymą. Lietuvos periferiniai regionai formuojasi už minėtų urbanistinių branduolių (metropolinių regionų ir suburbanizacinių zonų) ir periurbanizacinių zonų ribų.

Remiantis centro–periferijos koncepcija bei Lietuvoje jau atliktais panašios krypties tyrimais (Burneika et al., 2017; Lang et al., 2022; Pociūtė–Sereikienė, 2019; Ščerbinskaitė, 2022) ir taikant du pagrindinius kriterijus – geografinę padėtį centro (6 Lietuvos miestų, turinčių daugiau nei 50 tūkst. gyventojų) atžvilgiu (30, 45, 60 min. pasiekiamumo automobiliu spinduliu; pagal: Pociūtė, 2014) ir gyventojų skaičiaus kaitos trajektorijas (2011–2021 m.), Lietuvos teritorija seniūnijų (pagal europinę klasifikaciją – LAU-2 regionų) lygmeniu buvo suskirstyta į penkias kategorijas (2.1 pav.):

1) Centriniai miestai (regionų centrai) reprezentuoja pagrindinius miestus centro ir periferijos hierarchijoje. Tai miestai, turintys daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Alytus).

2) Priemiestinės zonos – aplink centrinius miestus esančios, intensyviai kasdieniais gyventojų ir ekonominiais ryšiais su jais susijusios teritorijos. Tai miestų plėtos teritorijos, priemiesčiai, apimantys artimojoje miesto aplinkoje esančias kaimo vietas ir mažesnius miestus. Gyventojų skaičius čia didėjo arba buvo stabilus.

3) Periurbanizacinės zonos – teritorijos (daugiausia kaimo vietovės, tačiau šioje zonoje yra ir mažesnių miestų), esančios už aktyvios centrinių miestų plėtros zonų (priemiesčio) ribų, glaudžiai susijusios su didžiais miestais (vidutinis gyventojų skaičiaus sumažėjimas daugeliu atvejų buvo iki 15 proc., kaimo vietovėse buvo seniūnijų ir su didesniais depopuliacijos tempais). Nuo didžiausių Lietuvos miestų Vilniaus ir Kauno vietovės nutolusios iki 45 min. kelio. Nuo kitų didžiųjų miestų – iki 30 min. kelio.

4) Pereinamosios (tranzitinės) zonos yra iš esmės periferinės teritorijos (daugiausia kaimiškos vietovės), nuo Vilniaus ir Kauno nutolusios maždaug 45–60 min. kelio, nuo kitų didžiųjų miestų – 30–45 min. kelio. Vietovės turi tiek periurbanizacinių zonų, tiek periferijos bruožų ir daugeliu atvejų pasižymi intensyvia depopuliacija (kaimiškose seniūnijose jos tempai buvo didesni nei 15–20 proc.).

5) Periferiniai regionai – vietovės, nutolusios nuo Vilniaus ir Kauno daugiau nei 60 min. kelio, nuo kitų didžiųjų miestų – daugiau nei 45 min. kelio. Šių teritorijų vystymasis nėra tiesiogiai susietas su regioniniais centrais, dėl šios priežasties periferiniai regionai pralaimi, palyginti su kitais regionais. Depopuliacijos tempai kaimiškose vietovėse siekė 20 proc., o kai kuriais atvejais buvo intensyvesni. Šiuose regionuose išsiskiria periferijos centrai – miestai (savivaldybių centrai), kurie, priklausomai nuo dydžio (ir geografinės padėties), taip pat daro įtaką aplinkinių teritorijų raidos trajektorijoms (tačiau tas poveikis lokalus, dažniausiai pasireiškiantis artimiausiose šių periferijos centrų apylinkėse).

Reikia paminėti, kad išskirti didieji Lietuvos miestai tiek pagal gyventojų skaičių (Vilnius – 602 tūkst. gyventojų 2024 m. pradžioje, Kaunas – 304,2 tūkst., Klaipėda – 159,4 tūkst., Šiauliai – 110,5 tūkst., Panevėžys – 86,6 tūkst., Alytus – 51,4 tūkst. (*Valstybės duomenų...*, 2024), tiek pagal reikšmę centralizacijos ir periferizacijos procesams yra labai nelygiaverčiai. Mažesnieji „didmiesčiai“ yra kelis kartus mažesni už Vilnių ar Kauną. Todėl lemiamas vaidmuo centrėjimo procesams (žvelgiant šalies mastu) tenka Vilniaus bei Kauno miestams ir iš dalies Klaipėdos miestui Vakarų Lietuvoje (Burneika et al., 2017). Tolstant nuo šių miestų, stiprėja depopuliacijos ir periferizacijos procesai (3.8 pav.), kuriuos „stabdo“ ir savo ruožtu mažesnius regionus formuoja kiti didieji miestai: Šiauliai, Panevėžys, Alytus. Tačiau geografiškai šie miestai yra apsupti itin stipriai depopuliacijos paveiktų teritorijų (3.8 pav.). Kitas labai svarbus veiksnys yra tai, kad Šiauliai, Panevėžys ir Alytus (ir kiti mažesni miestai, kurie šiuo atveju neanalizuojami) sovietmečiu buvo „išauginti“ kaip regioniniai pramonės centrai, po SSRS griūties didžioji dalis pramonės įmonių bankrutavo, o naujos įmonės, galinčios užtikrinti darbo vietas gyventojams, kūrėsi vangiau nei didžiuosiuose miestuose. Tai labai stipriai paveikė ne tik pačių miestų raidą, bet ir jų potencialą daryti įtaką aplinkinių teritorijų raidai kaip regioną formuojančiam

miestui. Konkrečiai kalbant apie periferijas – mažesnieji miestai vis sunkiau galėjo (gali) užtikrinti regionų ekonominį ir demografinį stabilumą ir daryti (teigiama, mažinančią) įtaką augančiam regionų periferiškumui.

Dėl šios priežasties mažesniųjų „didmiesčių“ formuojami metropoliniai ir periurbanizaciniai arealai yra ne tik mažesni (dėl miestų dydžio tai natūralu), bet jie ir patys iš dalies yra periferijoje (apsupti itin stipriai depopuliacijos veikiamų kaimiškųjų teritorijų) ir jų metropolinius regionus yra sunkiau apibrėžti. Analizuojant gyventojų skaičiaus procesus šių miestų aplinkoje, matyti, kad labai netolimoje aplinkoje nuo šių miestų (jau už 30–45 min. kelio automobiliu) vyksta labai stiprūs depopuliacijos procesai (mažai besiskiriantys nuo tolimojoje periferijoje vyraujančių). Tad šių miestų aplinkoje seniūnijų lygmeniu labai sunku išskirti periurbanizacijos zonas (kurios Vilniaus–Kauno zonoje atsiskiria gana aiškiai). Į šį aspektą buvo būtina atsižvelgti išskiriant periferinius regionus.

2.1 lentelė. Kai kurios geografinės ir demografinės regionų charakteristikos

Regionai	Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m., proc.		Gyventojų tankumas 2021 m., gyv./km ²		Užimama Lietuvos ploto dalis, proc.	Gyventojų skaičius 2021 m., tūkst. / dalis nuo Lietuvos gyventojų skaičiaus, proc.
	Bendras	Mieste / kaime	Bendras	Kaimo		
Centriniai miestai	-2,6	-2,6 / -	1471	-	1,3	1250/ 44,4
Priemiestinės zonos	5,9	0,6 / 6,9	60,3	47,2	9,0	345/ 12,3
Periurbanizacinės zonos	-12,8	-10,5 / -15,3	30,1	15,1	18,4	362/ 12,9
Pereinamosios (tranzitinės) zonos	-16,1	-11,5 / -18,3	18,1	12,6	22,8	270/ 9,6
Periferiniai regionai	-16,4	-12,2 / -19,8	18,5	10,9	48,5	585/ 20,8
Iš viso:	-7,6	-5,6 / -11,7	43,1	14,1	100	2811/100

Žemiau pateikiamas trumpas išskirtų regionų aprašymas (2.1 pav.; 2.1 lentelė).

Centriniai miestai. Bendras gyventojų skaičius 2011–2021 m. didžiuosiuose miestuose nežymiai sumažėjo (2,6 proc.). Sostinėje gyventojų skaičius išaugo, o kituose miestuose gyventojų po truputį mažėjo, labiausiai – Panevėžyje ir Alytuje (per 10 proc.). Dėsninga, kad mažėjant miesto dydžiui, gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos kryo į neigiamą pusę ir neigiama tendencija stiprėjo. Reikia atkreipti dėmesį, kad čia pateikiami 2021 m. gyventojų surašymo duomenys. Nuo 2022 m. dėl karo Ukrainoje Lietuvoje išaugo karo pabėgėlių, kartu ir gyventojų skaičius. Tačiau taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad dėl šio srauto išaugo gyventojų skaičius Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, tačiau Panevėžyje ir Alytuje gyventojų skaičius, nepaisant pabėgėlių, vis tiek mažėjo (*Valstybės duomenų...*, 2024).

Priemiestinės zonos. Šie regionai labai glaudžiai susieti su miestais centrais (5 didžiaisiais Lietuvos miestais) ir iš esmės yra jų dalis, tad jų plėtra ir yra miestų plėtra (drieka) į priemiesčius. Dėl administracinių ribų teritorijos oficialiai nepriklauso miestams, o pavaldžios kitoms savivaldybėms. Tai vietovės, kuriose gyventojų skaičius sparčiai augo ir auga. Priemiesčiai visų pirma plečiasi kaimiškose vietovėse, tad jos iš esmės vienintelės kaimiškos vietovės Lietuvoje, kuriose gyventojų skaičius XXI a. sparčiai augo (2.1 lentelė). 2011–2021 m. labiausiai augo Kauno (10,1 proc.) ir Klaipėdos (7,6 proc.) priemiesčių zonos, o mažiausiai – Šiaulių (0,6 proc.) ir Panevėžio (1,4 proc.) miestų priemiesčiai. Žinoma, kaimiškomis vietovėmis priemiesčių regionų teritorijas galima vadinti tik sąlyginai (tiksliau būtų vadinti – buvusios kaimiškos vietovės). Gyventojų tankumas kaimiškose šių regionų vietovėse didžiausias šalyje, 2021 m. jis buvo 47 gyv./km² (2.1 lentelė). Bendras gyventojų tankumas laikotarpiu tarp surašymų išaugo iki 60,3 gyv./km². Labiausiai jis išaugo Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose: atitinkamai iki 70,7 ir 81,1 gyv./km². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad į šias priemiesčio zonas patenkančiuose mažesniuose miestuose gyventojų skaičius nežymiai mažėjo. Tai atitinka bendrusius dėsningumus, nes į priemiesčius besikeliantiems gyventojams tos teritorijos, kurios jau buvo urbanizuotos anksčiau (sovietmečiu), buvo ir yra mažiau patrauklios.

Reikia paminėti, kad daugeliu atvejų priemiesčiai Lietuvoje plečiasi buvusių žemės ūkio naudmenų plotuose, o pati plėtos teritorija dažniausiai priklauso kitai (ne miesto) savivaldybei. Dėl šių veiksnių ir tam tikrų teritorinio planavimo įstatyminės bazės ypatumų priemiesčių plėtra vyksta gana chaotiškai (2.2 pav.), retais atvejais iš anksto įrengiant reikiamą infrastruktūrą. Dažni atvejai, kai žmonės tiesiog nusiperka sklypus, registruojasi ūkininkais ir statosi sau namus juos įteisindami kaip ūkininkavimui skirtus pastatus (dėl šios priežasties Lietuvoje labai daug smulkių fiktyvių ūkininkų). Naujai susikūrusiose gyvenvietėse dažniausia nėra jokios infrastruktūros (išskyrus elektros), gyventojai patys darosi vandens gręžinius ir įsirengia vietinę savo namui skirtą kanalizaciją. Įrengimai kartais neatitinka ekologinių standartų, ir šiuos procesus gana sunku kontroliuoti. Tokiose gyvenvietėse taip pat nėra asfaltuotų gatvių, bendro apšvietimo. Kartais net ir gatvės nenumatytos – jas įsirengia gyventojai ir kiekvienam jų priklauso dalis gatvės. Tokiose gyvenvietėse taip pat dažniausia nėra nei vaikų darželių, nei mokyklų (nors daugiausia kuriasi jaunos šeimos), o dėl to, kad gyvenvietės nepriklauso miesto savivaldybei, kyla problemų vaikams patekti į švietimo įstaigas mieste. Be to, dažniausiai nėra ir visuomeninio transporto. Iš esmės visa ši trūkstama infrastruktūra yra įrengiama vėliau, kai gyventojai įsikuria. Dėl lėšų trūkumo ir gana didelės paklausos tikėtina, kad reikiamos infrastruktūros įrengimas gali trukti dešimtmečius.

2.2 pav. Vilniaus priemiesčio (Bajorų kaimas) plėtros pavyzdys buvusiose žemės ūkio teritorijose: 2005 m. (A) ir 2019 m. (B) aeronuotraukos (Šaltinis: www.geoportal.lt)

Periurbanizacinės zonos. Tai daugiausia kaimo vietovės (tačiau šioje zonoje yra ir mažesnių miestų), esančios už aktyvios centrinių miestų plėtros zonų (priemiesčio) ribų, glaudžiai susijusios su didžiais miestais. Šiose zonose gyventojų skaičius mažėjo (2011–2021 m. sumažėjimas – 12,8 proc.). Bendras gyventojų tankumas 2021 m. buvo 30,1 gyv./km², kaimo vietovėse – 15,1 gyv./km². Tai maždaug atitinka tradicinių Lietuvos kaimiškų vietovių gyventojų tankumą iki prasidedant intensyviai depopuliacijai. Didelė dalis darbingo amžiaus gyventojų dirba arba arti-

miausiuose didžiuosiuose miestuose, arba mažesniuose regiono miestuose, bet čia nėra intensyviai užstatytų naujų tipinių priemiesčių. Artima didmiesčio kaimynystė leidžia kasdien vykti į darbą mieste, nors dėl pakankamai didelio atstumo kasdienė migracijos alternatyva čia yra mažiau patraukli nei priemiestinėse zonose. Demografinį stabilumą periurbanizacinėje zonoje daugiausia užtikrina tai, kad gera geografinė padėtis leidžia lengvai pasiekti didmiestyje teikiamas paslaugas arba panaudoti jo rinką savo produkcijai ir paslaugoms. Potencialiai šių teritorijų patrauklumą (ir vystymąsi artimiausiais metais) itin didina atsiradusi nuotolinio darbo galimybė, nes nesant poreikio kasdien vykti į darbą didmiestyje, gyventojai čia gali turėti daugiau privačios erdvės. Santykinai nebloga geografinė padėtis didžiųjų miestų atžvilgiu ir mažesniųjų miestų (Ukmergė, Jonava, Kaišiadorys, Elektrėnai, Marijampolė ir kt.) buvimas regione leidžia teritorijai išlikti gana stabiliai.

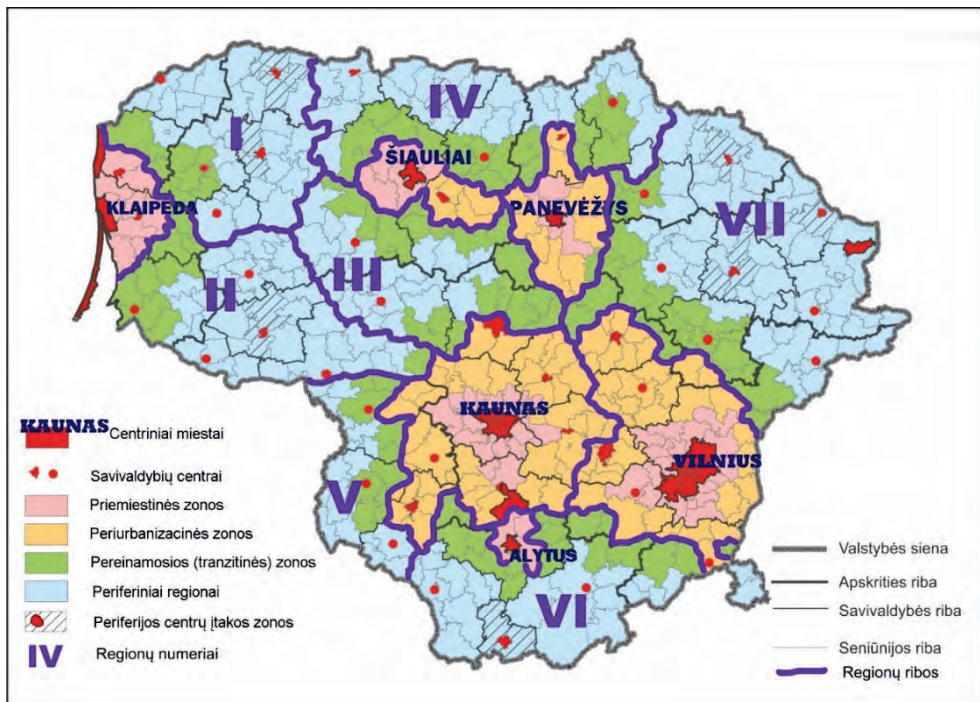
Pereinamosios (tranzitinės) zonos yra iš esmės periferinės („pusiau periferija“) daugiausia kaimiškosios teritorijos, esančios tarp periurbanizacinių zonų bei periferijos ir turinčios tiek periurbanizacinėms zonoms, tiek periferijoms būdingų bruožų. Tai jau yra intensyvios depopuliacijos zonos (kaimiškosiose seniūnijose jos tempai buvo didesni nei 15–20 proc.). Šiose teritorijose yra gyventojų, kasdien važiuojančių į darbą didmiestyje, tačiau dėl laiko sąnaudų kasdienės migracijos sukelia didelių nepatogumų ir paprastai tėra laikinas sprendimas. Demografinės tendencijos rodo, kad šiose teritorijose didmiesčio artumas daro labai nedidelę įtaką jų patrauklumui nuolat gyventi, bet tai patogi antrųjų, sezoninių namų vieta. Dėl darbo vietų trūkumo jose dalis gyventojų renkasi emigraciją į užsienį arba į Lietuvos didmiesčius.

Periferiniai regionai. Tai labiausiai nuo centrinių miestų nutolusios ir silpniausias ryšius su jais turinčios teritorijos. Jei visos aukščiau minėtos regioninės kategorijos arba pačios yra centrai, arba laimi iš artimos geografinės padėties jų atžvilgiu, tai periferiniai regionai iš savo geografinės padėties laimi mažiausiai (arba, palyginti su kitais regionais, pralaimi).

Išskirtieji periferiniai Lietuvos regionai užima apie pusę (48,5 proc.) Lietuvos ploto, juose 2021 m. gyveno penktadalis (20,8 proc.) Lietuvos gyventojų. Bendras gyventojų tankumas periferiniuose regionuose 2021 m. sudarė 18,5 gyv./km², o kaimiškose vietovėse – 10,9 gyv./km² (2.1 lentelė). Pagal Lietuvos geografų anksčiau išskirtą retai apgyventų teritorijų apibrėžimą (gyventojų tankumas mažesnis nei 12,5 gyv./km²) ir tyrimus (Baranauskienė, 2021; Daugirdas et al., 2013) matome, kad išskirtų periferinių regionų kaimo vietovės yra retai apgyventos.

Periferiniuose regionuose išsiskiria lokalūs periferijos centrai, kurie irgi turi įtakos aplinkinių teritorijų raidos trajektorijoms. Poveikis dažniausia pasireiškia artimiausiose šių periferijos centrų apylinkėse. Lokalūs periferijos centrai Lietuvos mastu yra gana dideli miestai ir apskričių centrai, tokie kaip Mažeikiai (2024 m. –

33,4 tūkst. gyv.; čia ir toliau – *Valstybės duomenų...*, 2024), Utena (27,7 tūkst. gyv.), Telšiai (22,0 tūkst. gyv.), Visaginas (19,3 tūkst. gyv.); taip pat kurortas Druskininkai (12,9 tūkst. gyv.) ar kiek mažesni, bet svarbūs savivaldybių centrai, tokie kaip Jurbarkas (11,5 tūkst. gyv.) ar Rokiškis (11,4 tūkst. gyv.). Šie miestai, ypač didesnieji, daro gana ženklų įtaką aplinkinių vietovių raidos teritorijoms ir formuoja savo lokalius priemiesčius. Dėl didelio atstumo iki didžiųjų miestų susiformuoja būtinųjų paslaugų paklausa artimesnėje pasiekiamumo zonoje. Tad periferijos miestai funkcionuoja kaip aptarnavimo centrai. Nors ir besitraukiančioje aplinkoje, bet šių miestų ir jų apylinkių gyventojų skaičius dar nėra pasiekęs kritinio lygio (tokio, kuris galėtų lemti ir pačių miestų centrų sunykimą).

2.3 pav. Lietuvos centro–periferijos schema derinant centrų pasiekiamumo ir gyventojų skaičiaus kaitos seniūnijose 2011–2021 m. kriterijus su palyginamajam tyrimui išskirtais regionais

Regioniniam teritorijos raidos palyginimui sudarytoje Lietuvos centro periferijos schemoje (2.1 pav.) buvo išskirti atskiri regionai (2.3 pav.) ir palygintos gyventojų skaičiaus ir teritorijos apgyvendinimo kaitos 2001–2021 m. ypatybės. Buvo išskirti penkių didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus) regionai priskiriant jiems centrinių miestų, priemiesčio ir periurbanizacines zonas. Be to, atsižvelgus į jų geografinę padėtį, buvo apibrėžti 7 periferiniai regionai priskiriant jiems periferijas ir pereinamąsias (tranzitines) zonas: I–II regionai – tai Va-

karų Lietuvos periferiniai regionai (PR), III – Vidurio Lietuvos PR; IV – Šiaurės Lietuvos PR; V – Pietvakarių (Suvalkijos) PR; VI – Pietų Lietuvos (Dzūkijos) PR; VII – Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) PR.

Lyginamieji rezultatai pateikti 2.2–2.7 lentelėse.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad centriniuose miestuose gyventojų kaita tiesiogiai priklausė nuo miesto dydžio (jo hierarchijos apgyvendinimo sistemoje). Sostinėje Vilniuje nuo 2011 m. gyventojų skaičius auga, ir matomas bendras (nors ir nežymus) gyventojų skaičiaus padidėjimas, palyginti su 2001 m. (2.2 lentelė). Kituose centriniuose miestuose gyventojų skaičius mažėjo, tai tiesiogiai priklausė nuo miesto dydžio; mažesniuose centruose, pavyzdžiui, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, gyventojų skaičius 2001–2021 m. sumažėjo apie ketvirtadalį (2.2 lentelė).

Centriniuose miestuose gyventojų skaičiui mažėjant kartu augo priemiesčiai. Pirmąjį XXI a. dešimtmetį augo trijų didžiųjų miestų priemiesčiai, Šiaulių ir Panevėžio – traukėsi; Alytaus priemiesčiuose gyventojų skaičius išliko stabilus. Antrąjį XXI a. dešimtmetį augo jau visų centrinių miestų priemiesčiai, tačiau Šiaulių ir Panevėžio priemiesčių augimas nekompensavo 2001–2011 m. buvusių praradimų, todėl bendras gyventojų skaičiaus pokytis 2001–2021 m. liko neigiamas (2.3 lentelė).

Periurbanizacinėse zonose gyventojų skaičius labiausiai mažėjo Panevėžio ir Šiaulių zonose, kur 2001–2021 m. sumažėjimas buvo apie 30 proc. ir jis buvo keliais procentiniais punktais spartesnis nei Vilniaus ir Kauno zonose, tačiau apibendrintai žvelgiant – regioniniai skirtumai nebuvo labai ryškūs (2.4 lentelė).

Analizuodami gyventojų skaičiaus pokyčių regionines ypatybes pereinamosiose (tranzitinėse) zonose, matyti, kad stipriausia depopuliacija vyravo Vidurio ir Šiaurės (III ir IV regionai) bei Pietų Lietuvos (Dzūkijos) ir Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) (VI ir VII regionai), o mažiausia – Vakarų Lietuvos (I ir II regionai) ir Pietvakarių (Suvalkijos) regionuose (2.5 lentelė).

2.2 lentelė. Gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos 2001–2021 m. centriniuose miestuose

Regiono centras	Centriniai miestai								
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis					
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.	
				tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.
Vilnius	542,3	535,6	556,5	-6,7	-1,2	20,9	3,9	14,2	2,6
Kaunas	373,3	316,0	298,8	-57,4	-15,4	-17,2	-5,5	-74,6	-19,9
Klaipėda	192,9	162,3	152,0	-30,6	-15,9	-10,4	-6,4	-40,9	-21,2
Šiauliai	133,9	109,3	100,7	-24,6	-18,3	-8,7	-7,9	-33,2	-24,8
Panevėžys	119,7	99,7	89,1	-20,1	-16,8	-10,6	-10,6	-30,6	-25,6
Alytus	71,5	59,9	52,7	-11,5	-16,1	-7,2	-12,1	-18,8	-26,3
Iš viso:	1433,7	1282,9	1249,7	-150,7	-10,51	-33,2	-2,6	-183,9	-12,8

2.3 lentelė. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaitos tendencijos 2001–2021 m. priemiestinėse zonose

Regiono centras	Priemiestinės zonos												
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis						Plotas km ²	Gyventojų tankumas, gyv./km ²		
				2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.			2001 m.	2011 m.	2021 m.
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.				
Vilnius	94,7	102,3	104,9	7,6	8,0	2,7	2,6	10,3	10,8	1553	60,9	65,9	67,6
Kaunas	80,0	82,8	91,2	2,8	3,5	8,4	10,1	11,1	13,9	1289	62,1	64,2	70,7
Klaipėda	91,7	93,7	100,9	2,0	2,2	7,1	7,6	9,2	10,0	1244	73,7	75,4	81,1
Šiauliai	22,7	20,6	20,8	-2,1	-9,1	1,3	0,6	-1,9	-8,5	784	28,9	26,3	26,5
Panevėžys	17,0	16,5	16,7	-0,5	-2,9	2,3	1,4	-0,3	-1,6	481	35,4	34,4	34,8
Alytus	9,8	9,8	10,4	0,0	0,03	5,9	6,1	0,6	6,1	372	26,3	26,3	27,9
Iš viso:	315,9	325,7	344,8	9,9	3,1	19,1	5,9	28,9	9,2	5723	55,2	56,9	60,3

2.4 lentelė. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaitos tendencijos 2001–2021 m. periurbanizacinėse zonose

Regiono centras	Periurbanizacinės zonos												
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis						Plotas km ²	Gyventojų tankumas, gyv./km ²		
				2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.			2001 m.	2011 m.	2021 m.
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.				
Vilnius	143,2	123,5	109,6	-19,7	-13,8	-13,9	-11,3	-33,7	-23,5	4432	32,3	27,9	24,7
Kaunas	263,5	232,0	201,9	-31,5	-12,0	-30,1	-13,0	-61,6	-23,4	5254	50,2	43,9	38,4
Klaipėda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Šiauliai	35,4	29,4	24,9	-5,9	-16,9	-4,5	-15,2	-10,4	-29,5	600	58,9	48,9	41,5
Panevėžys	36,7	29,9	25,2	-6,8	-18,5	-4,8	-15,9	-11,5	-31,5	1717	21,4	17,4	14,7
Alytus	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Iš viso:	478,8	414,8	361,5	-63,9	-13,4	-53,3	-12,8	-117,3	-24,5	12002	39,9	34,5	30,1

2.5 lentelė. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaitos tendencijos 2001–2021 m. pereinamosiose (tranzitinėse) zonos

Regiono Nr.	Pereinamosios (tranzitinės) zonos												
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis						Plotas km ²	Gyventojų tankumas, gyv./km ²		
				2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.			2001 m.	2011 m.	2021 m.
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.				
I	44,1	38,4	33,9	-5,6	-12,8	-4,5	-11,7	-10,1	-23,0	1039	42,4	37,0	32,6
II	52,6	43,3	37,6	-9,3	-17,7	-5,7	-13,1	-15,0	-28,5	1416	37,2	30,6	26,6
III	55,4	43,6	34,9	-11,7	-21,2	-8,7	-20,0	-20,4	-36,9	2716	20,4	16,1	12,9
IV	83,1	67,4	56,3	-15,7	-18,9	-11,1	-16,5	-26,8	-32,3	2705	30,7	24,9	20,8
V	50,2	43,1	37,1	-7,1	-14,2	-6,0	-14,0	-13,2	-26,2	1164	43,2	37,0	31,9
VI	38,9	31,6	25,8	-7,3	-18,8	-5,8	-18,4	-13,1	-33,7	2252	17,3	14,1	11,5
VII	65,1	54,3	44,2	-10,9	-16,7	-10,0	-18,5	-20,9	-32,1	3595	18,1	15,1	12,3
Iš viso:	389,4	321,7	269,8	-67,7	-17,4	-51,9	-16,1	-119,6	-30,7	14886	26,2	21,6	18,1

2.6 lentelė. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaitos tendencijos 2001–2021 m. periferiniuose regionuose

Regiono Nr.	Periferiniai regionai (kaimiškos vietovės, miestai ir priemiesčiai)												
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis						Plotas km ²	Gyventojų tankumas, gyv./km ²		
				2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.			2001 m.	2011 m.	2021 m.
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.				
I	175,3	146,0	125,4	-29,3	-16,7	-20,7	-14,1	-49,9	-28,5	4960	35,3	29,4	25,3
II	143,3	117,4	98,5	-26,0	-18,1	-18,8	-16,0	-44,8	-31,3	4802	29,9	24,4	20,5
III	77,1	63,2	51,5	-13,9	-18,1	-11,7	-18,5	-25,6	-33,2	3087	25,0	20,5	16,7
IV	92,1	72,8	58,8	-19,4	-21,0	-13,9	-19,1	-33,3	-36,1	4098	22,5	17,8	14,4
V	44,3	37,1	29,6	-7,2	-16,2	-7,5	-20,2	-14,7	-33,1	1598	27,7	23,2	18,5
VI	93,9	78,6	66,9	-15,4	-16,4	-11,6	-14,8	-27,0	-28,8	4233	22,2	18,6	15,8
VII	259,2	184,6	154,3	-74,6	-28,8	-30,2	-16,4	-104,9	-40,5	8828	29,4	20,9	17,5
Iš viso:	885,3	699,5	585,2	-185,7	-20,98	-114,4	-16,4	-300,1	-33,9	31606	28,0	22,1	18,5

2.7 lentelė. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaitos tendencijos 2001–2021 m. periferinių regionų kaimiškose vietovėse

Regiono Nr.	Periferinių regionų kaimiškos vietovės (be miestų ir priemiesčių)												
	Gyventojų skaičius, tūkst.			Gyventojų skaičiaus pokytis						Plotas km ²	Gyventojų tankumas, gyv./km ²		
				2001–2011 m.		2011–2021 m.		2001–2021 m.			2001 m.	2011 m.	2021 m.
	2001 m.	2011 m.	2021 m.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.	tūkst.	proc.				
I	67,9	54,6	43,5	-13,3	-19,6	-11,2	-20,5	-24,5	-36,1	3920	17,3	13,9	11,1
II	88,7	71,4	57,7	-17,3	-19,5	-13,7	-19,2	-30,9	-34,9	4603	19,3	15,52	12,5
III	50,1	39,5	31,1	-10,6	-21,1	-8,5	-21,4	-19,0	-38,0	2922	17,1	13,5	10,6
IV	66,2	51,8	40,8	-14,4	-21,8	-10,9	-21,1	-25,4	-38,3	3982	16,6	13,0	10,3
V	44,3	37,1	29,6	-7,2	-16,2	-7,5	-20,2	-14,7	-33,1	1598	27,7	23,2	18,5
VI	63,4	52,2	42,9	-11,2	-17,6	-9,3	-17,9	-20,5	-32,3	3775	16,8	13,8	11,4
VII	94,1	74,2	59,8	-19,9	-21,2	-14,4	-19,4	-34,3	-36,4	7234	13,0	10,3	8,3
Iš viso:	474,7	380,8	305,4	-93,8	-19,8	-75,5	-19,8	-169,3	-35,7	28034	16,9	13,6	10,9

Periferiniuose regionuose, ypač jų kaimiškose vietovėse, depopuliacija buvo stipriausia. Apskritai periferijoje depopuliacijos tempai buvo didesni 2001–2011 m. (2.6 lentelė), o kaimiškose vietovėse depopuliacijos tempai buvo tapatūs (-19,8 proc.) tiek 2001–2011 m., tiek 2011–2021 m. laikotarpiais (2.7 lentelė). Matyti, kad pirmąjį XXI a. dešimtmetį nors ir nežymiai, tačiau periferijos miestai traukėsi labiau nei kaimiškos vietovės, antrąjį XXI a. dešimtmetį periferijos miestuose depopuliacijos tempai kiek sulėtėjo, o kaimiškose vietovėse liko tokie patys. Išsiskiria Šiaurės rytų Lietuvos regionas, kuriame miestų susitraukimas pirmajame XXI a. dešimtmetyje buvo ypač intensyvus, dėl šios priežasties šis regionas analizuojamu dvidešimtmečiu neteko 40,5 proc. gyventojų. Kaimiškose periferinių regionų vietovėse depopuliacijos tempai buvo panašūs visuose regionuose, kiek intensyvesni – Vidurio ir Šiaurės (III ir IV) PR (2.7 lentelė).

Natūralu, kad tolstant nuo miestų, gyventojų tankumas mažėja, o mažėjant gyventojų, apgyvendinimo tankumas mažėja ir laiko atžvilgiu. Jei 2001 m. rečiausiai apgyventose periferinių regionų kaimo vietovėse gyventojų tankumas dar siekė 16,9 gyv./km², tai 2021 m. jis buvo 10,9 gyv./km², o rečiausiai apgyventame Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) periferiniame regione tesiekė 8,3 gyv./km². Pagal autorių anksčiau vykdytus tyrimus ir retai apgyventų teritorijų apibrėžimus (Daugirdas et al., 2013; Kriaučiūnas ir Daugirdas, 2013), matyti, kad Lietuvos periferiniuose regionuose bendras kaimo gyventojų tankumas 2021 m. buvo 10,9 gyv./km² ir pateko į retai apgyventų teritorijų kategoriją (< 12,5 gyv./km²). Retai apgyventos buvo visų, išskyrus Pietvakarių (Suvalkijos), PR kaimiškose vietovėse, o Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) PR kaimiškose vietovėse gyventojų tankumas siekė vos 8,3 gyv./km², tai buvo rečiausiai apgyvendintas Lietuvos periferinis regionas (2.7 lentelė).

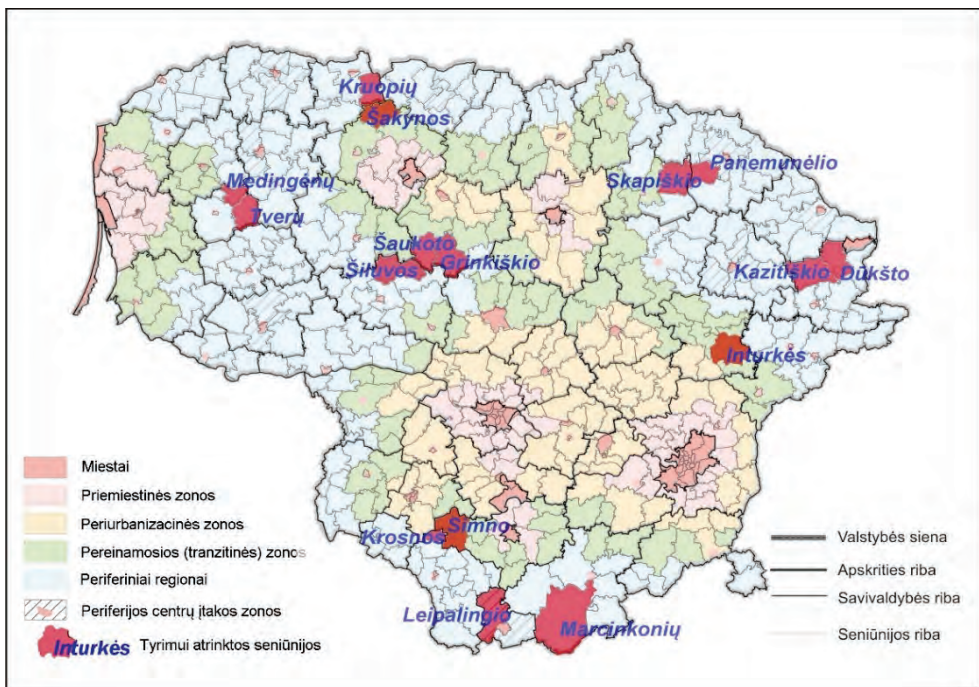
Detaliau periferinių regionų raida, gyventojų charakteristikos analizuojamos 3 ir 4 skyriuose.

2.3. Mažųjų periferinių vietovių atranka

Šiame tyrime *mažoji periferinė vietovė* – tai kaimo seniūnija arba 2–3 seniūnijų grupė, esanti periferiniame regione.

Tyrimui atskiruose Lietuvos periferiniuose regionuose (išskirtuose 2.3 pav.) buvo atrinktos 9 MPV (2.4 pav.). Jų atranka buvo vykdyta atsižvelgiant į jau minėtą geografinį periferiškumo kriterijų (apimantį atvejų homogeniškumą užtikrinančius atokumo ir demografinį – gyventojų skaičiaus kaitos – kriterijus). Siekiant patikrinti didžiųjų miestų įtakos zonų ribas, seniūnijų lygmeniu kiekviename buvo pasirinkta po vieną seniūniją pagal apibrėžtą schemą, priskirtą pereinamosioms (tranzitinėms)

zonoms (Pietų Lietuvos (Dzūkijos) periferiniame regione – Simno seniūnija; Šiaurės Lietuvos PR – Šakynos seniūnija, Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) PR – Inturkės seniūnija). Siekiant užtikrinti įvairovę ir galimą vietovių raidos priklausomybę nuo savivaldos, atrenkant vietoves buvo naudojamas ir administracinės priklausomybės kriterijus. Kai kurios vietovės apsibrėžtos toje pačioje savivaldybėje, kai kurios – tarpusavyje besiribojančios, bet esančios skirtingose savivaldybėse: Šakynos (Šiaurės r. sav.) ir Kruopių (Akmenės r. sav.); Simno (Alytaus r. sav.) ir Krosnos (Lazdijų r. sav.); Šiluvos (Raseinių r. sav.) ir Šaukoto bei Grinkiškio (Radviliškio r. sav.); Skapiškio (Kupiškio r. sav.) ir Panemunėlio (Rokiškio r. sav.). Norint įvertinti, ar vietovės raidai turi įtakos gyvenamosios vietovės administracinis statusas, į tyrimo lauką buvo įtrauktos kaimiškose vietovėse esančios, tačiau miesto statusą turinčios gyvenamosios vietovės (Simnas ir Dūkštas).

2.4 pav. Tyrimui atrinktų MPV teritorinis išsidėstymas

Žemiau pateikiamas tyrimui atrinktų mažųjų periferinių vietovių (MPV) sąrašas.
Žemaitijos periferinis regionas.

Rietavo savivaldybės Tverų (1071gyv.) ir Medingėnų (432 gyv.) seniūnijų MPV.

Tverų seniūnija. Nuošali, nutolusi tiek nuo didžiųjų miestų, tiek nuo pagrindinių kelių Vakarų Lietuvos periferinio regiono seniūnija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -17 proc.

Medingėnų seniūnija. Nuošali (kaip ir Tverų seniūnija, nutolusi tiek nuo didžiųjų miestų, tiek nuo pagrindinių kelių) Vakarų Lietuvos periferinio regiono seniūnija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -14 proc.

Vidurio Lietuvos periferinis regionas.

Raseinių savivaldybės Šiluvos seniūnijos (1923 gyv.), Radviliškio rajono savivaldybės Šaukoto (792 gyv.) ir Grinkiškio (1818 gyv.) seniūnijų MPV.

Šiluvos seniūnija. Vakarų ir Vidurio Lietuvos periferiniam regionui priskirtina teritorija, pagal administracinę priklausomybę esanti Kauno apskrityje, nors geografiškai arčiau Šiaulių miesto. Svarbi Lietuvos piligriminio turizmo vietovė. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -20 proc.

Šaukoto seniūnija. Vakarų ir Vidurio Lietuvos periferiniam regionui priskirtina teritorija. Ribojasi su Šiluvos ir Grinkiškio seniūnijomis. Viena nuošaliausių Radviliškio rajono savivaldybės vietovių. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -20 proc.

Grinkiškio seniūnija. Vakarų ir Vidurio Lietuvos periferiniam regionui priskirtina teritorija. Kaip ir Šaukoto seniūnija, tai viena nuošaliausių Radviliškio rajono savivaldybės vietovių. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -26 proc.

Šiaurės Lietuvos periferinis regionas.

Šiaulių rajono savivaldybės Šakynos seniūnijos (1040 gyv.) ir Akmenės rajono savivaldybės Kruopių seniūnijos (786 gyv.) MPV.

Šakynos seniūnija. Šiaulių rajono savivaldybėje esanti, su Šiaulių miestu glaudžiai susijusi teritorija. Šiaulių miesto kaip aplinkines teritorijas auginančio centro potencialas XXI a. yra sumenkęs, tad net ir santykinai netoli miesto esančios teritorijos patiria stiprią depopuliaciją. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -23 proc.

Kruopių seniūnija. Su anksčiau minėta Šakynos seniūnija besiribojanti teritorija (ir šalia to paties kelio Šiauliai–Naujoji Akmenė esanti), tačiau pagal administracinę priklausomybę Akmenės rajono savivaldybei priklausanti seniūnija. Ribojasi su Lietuvos–Latvijos valstybių siena. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -17 proc.

Pietų Lietuvos (Dzūkijos) periferinis regionas.

Druskininkų savivaldybės Leipalingio seniūnijos (3143 gyventojai 2021 m.) MPV.

Leipalingio seniūnija – periferinė, tačiau turinti glaudžius teritorinius ryšius su Druskininkų kurortu. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -6 proc.

Varėnos rajono savivaldybės Marcinkonių seniūnijos (1021 gyv.) MPV.

Marcinkonių seniūnija – nuošali, periferinė vietovė, besiribojanti su Lietuvos–Baltarusijos valstybių siena. Tradiciškai mėgstama turistinė vietovė. Svarbiausia kraštovaizdžio ypatybė – miškinga vietovė. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -26 proc.

Alytaus rajono savivaldybės Simno (3148 gyv.) ir Lazdijų rajono savivaldybės Krosnos seniūnijos (692 gyv.) MPV.

Simno seniūnija – pagal mūsų klasifikaciją pereinamojoje zonoje (tarp periurbanizacinių ir periferinių regionų) esanti teritorija. Nuošali Alytaus rajono seniūnija, tačiau turinti gerą susisiekimą ir glaudžius ryšius su Alytaus miestu. Simnas turi miesto statusą. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -18 proc.

Krosnos seniūnija – su Simno seniūnija besiribojanti labai maža Lazdijų rajono teritorija. Šalia magistralinio kelio Alytus–Marijampolė ir Alytus–Kalvarija; susisiekimas su šiais miestais geras, o su savivaldybės centru – Lazdijais – kiek prastesnis dėl kelio kokybės. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -24 proc.

Šiaurės rytų Lietuvos (Aukštaitijos) periferinis regionas.

Ignalinos rajono savivaldybės Kazitiškio (763 gyv.) ir Dūkšto (1291 gyv.) seniūnijų MPV.

Kazitiškio seniūnija. Nuošali Šiaurės rytų Lietuvos periferiniame regione esanti teritorija. Visas regionas išsiskiria itin ilgai (maždaug 60 metų) trunkančia depopuliacija. Kraštovaizdis – miškingas, ežeringas, ryški rekreacinė funkcija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -24 proc.

Dūkšto seniūnija. Nuošali Šiaurės rytų Lietuvos periferiniame regione esanti teritorija. Visas regionas išsiskiria itin ilgai (maždaug 60 metų) trunkančia depopuliacija. Dūkštas turi miesto statusą. Seniūnija teritoriniais ryšiais glaudžiai susijusi su Visagino miestu. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -24 proc.

Molėtų rajono savivaldybės Inturkės seniūnijos (1096 gyv.) MPV.

Inturkės seniūnija. Pagal mūsų klasifikaciją tarpinėje zonoje (tarp miesto–kaimo regionų ir periferinių regionų) esanti seniūnija. Buvo pasirinkta siekiant įvertinti Vilniaus miesto rekreacinės įtakos zonos ribas ir šios zonos santykį su periferija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -18 proc.

Kupiškio rajono Skapiškio (1251 gyv.) seniūnijos ir Rokiškio rajono savivaldybės Panemunėlio seniūnijos (1088 gyv.) MPV.

Skapiškio seniūnija. Nuošali Šiaurės rytų Lietuvos periferiniame regione esanti teritorija. Visas regionas pasižymi itin ilgai (maždaug 60 metų) trunkančia depopuliacija. Žemės ūkio teritorija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -25 proc.

Panemunėlio seniūnija. Nuošali Šiaurės rytų Lietuvos periferiniame regione esanti teritorija. Visas regionas išsiskiria itin ilgai (maždaug 60 metų) trunkančia depopuliacija. Ribojasi su Skapiškio seniūnija. Žemės ūkio teritorija. Gyventojų skaičiaus pokytis 2011–2021 m. – -15 proc.

3. LIETUVOS KAIMIŠKOSIOS PERIFERIJOS RAIDOS YPATYBĖS

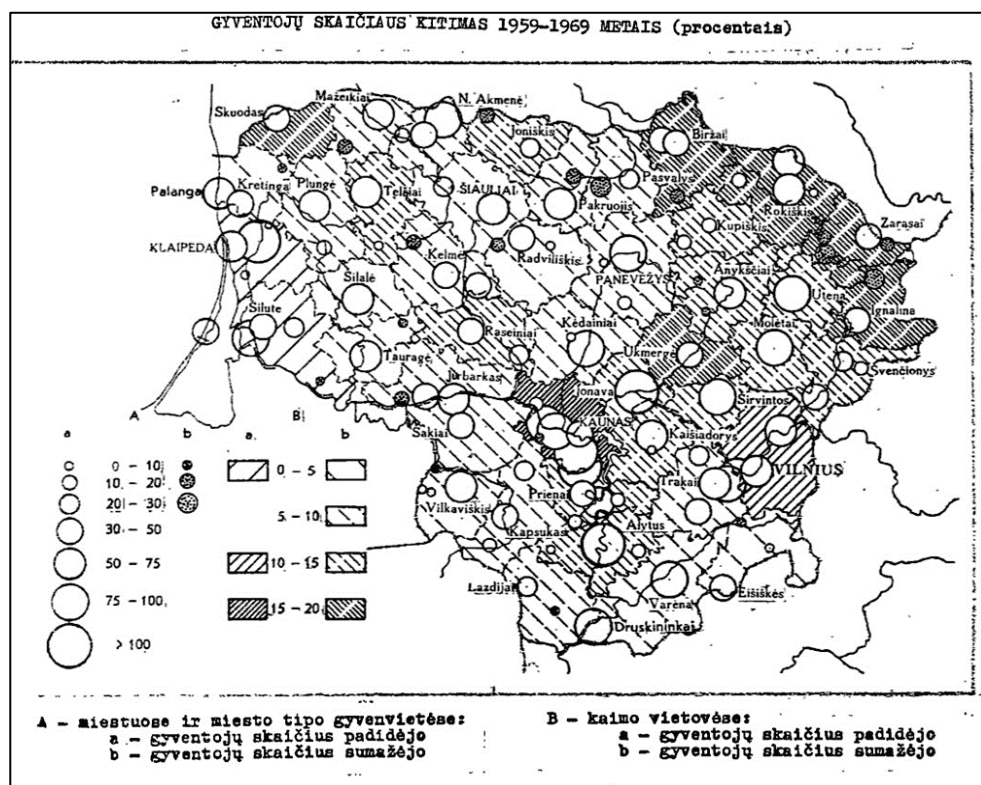
3.1. Bendrieji Lietuvos kaimo vietovių vystymosi bruožai ir ūkio transformacijos poveikis

Nuo socialistinės sistemos griūties 1990 m. politinės bei ūkio sąlygos Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, pasikeitė iš esmės. Kartu keitėsi ir socialiniai bei demografiniai procesai, vykstantys Lietuvos kaimiškosiuose teritorijose. Gyventojų skaičiaus mažėjimas, masinė emigracija, kaimiškųjų teritorijų nykimas tapo nuolatinė, „budinčia“ tema. Vykę pokyčiai turėjo tam tikrų dėsningumą, kurie aptariami šiame poskyryje.

Lietuvos kaimo teritorijos dėl kolchozinės sistemos griūties per nepriklausomybės laikotarpį patyrė didžiulius pokyčius. Prisitaikymas prie pakitusios ekonominės tikrovės sukėlė didėjančią emigraciją iš kaimo vietovių į Lietuvos miestus arba užsienį. Beveik visą nepriklausomybės laikotarpį gyventojų skaičius kaimo vietovėse mažėjo. Depopuliacija tapo svarbiausiu žodžiu, nusakančiu kaimo raidą. Kartais ji suprantama kaip visiška kaimo socialinės ir ūkinės struktūros griūtis: mažėja gyventojų, uždaromos mokyklos, ambulatorijos, ūkininkai neberanda samdomų darbininkų, galop kaimo vietovės tampa nebepatrauklios gyventi.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad emigracija iš kaimo vietovių vyko ir ankstesniais laikotarpiais. Visais laikais svarbus ir lemiantis apgyvenimą veiksnys buvo teritorijos savybė užtikrinti jos gyventojams tam tikrą pajamų lygį. Kol žmonių poreikiai buvo pakankamai žemi (tarp valstiečių – tik prasimaitinti), tol kaimiškosiuose teritorijose galėjo tilpti pakankamai daug gyventojų. Tačiau daugėjant gyventojų kaimo vietovėse nebepakakdavo išteklių prasimaitinti, todėl gyventojai ieškojo pragyvenimo šaltinių miestuose arba užsienyje. Šis perteklinės darbo jėgos išvykimo iš kaimo procesas vyko visą XX a. ir tęsiasi iki šiol. Štai 1897 m. Lietuvos teritorijoje kaime gyveno 2,4 mln., arba 86 proc., gyventojų, kaimo gyventojų tankumas buvo 37,3 gyv./km² (Rupas ir Vaitekūnas, 1980). Pabrėžtina tai, kad sovietmečiu kaimo depopuliacija buvo net intensyvesnė nei po 1990 m., tačiau anuomet dėl teigiamų

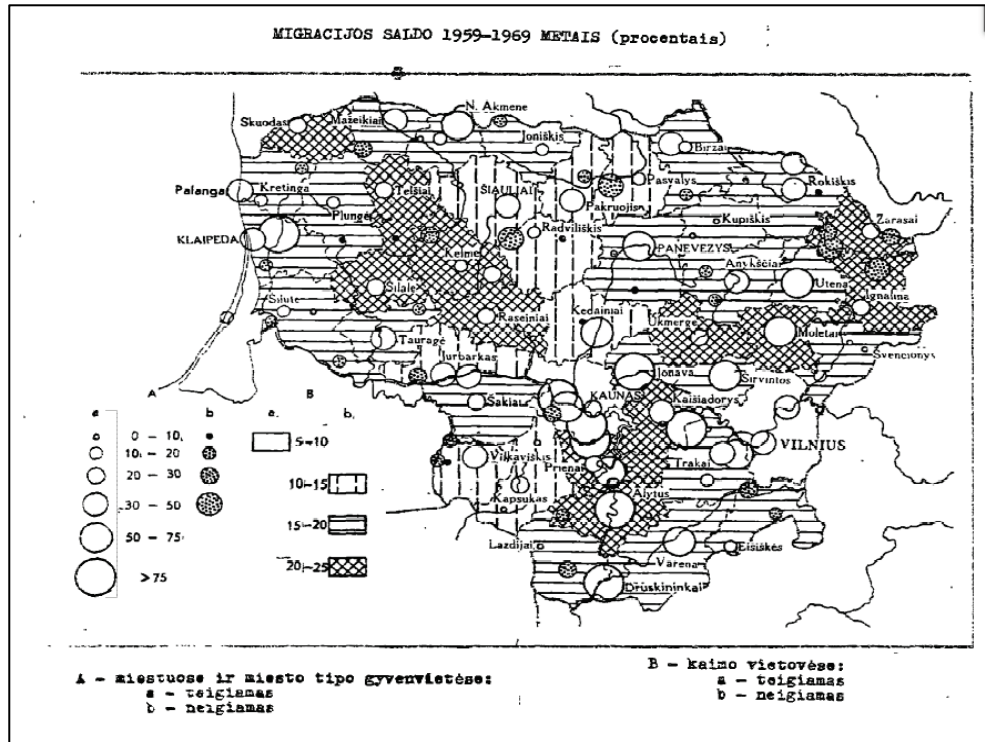
natūralios kaitos rodiklių, augančių miestų bei centrinių ūkių gyvenviečių intensyvioji plėtros kaimo depopuliacija neatrodė tokia ryški. Sovietmečiu 1959–1969 m. kai kurios Šiaurės rytų teritorijos neteko 15–20 proc. kaimo gyventojų (3.1 pav.). Tą patį dešimtmetį periferinių rajonų kaimiškų vietovių neigiamas migracijos saldo siekė iki 25 proc. (3.2 pav.). Įdomu, kad gyventojai iš kaimo į miestus migravo ne tik iš Šiaurės rytų ir Pietų Lietuvos, bet ir iš Vakarų Lietuvos, o teigiamas migracijos saldo buvo Vilniaus ir Kauno priemiestiniuose administraciniuose rajonuose (3.2 pav.). Šie intensyvūs gyventojų teritorinio persigrupavimo – kaimo periferinių kaimo vietovių depopuliacijos ir priemiesčių augimo – procesai vyko nepaisant anuometinės sovietinės valdžios pastangų reguliuoti kaimo gyvenviečių sistemos transformacijas, ypač priemiesčių augimą (Vaitekūnas, 1989).

3.1 pav. Sovietmečiu vykusios kaimo depopuliacijos pavyzdys: gyventojų skaičiaus pokyčiai Lietuvoje 1959–1969 m. Matoma ryški depopuliacija Šiaurės rytų Lietuvos kaimiškiose teritorijose (Šaltinis: *Lietuvos TSR...*, 1974)

Dėl sovietinės pertvarkos 1951–1990 m. Lietuvoje iš kaimo išvyko beveik milijonas gyventojų, o natūralus prieaugis kompensavo tik 37 proc. išvykusių žmonių skaičiaus (Stanaitis, 2010).

Tad kaimo gyventojų skaičius mažėjo tiek sovietmečiu, tiek po nepriklausomybės atkūrimo.

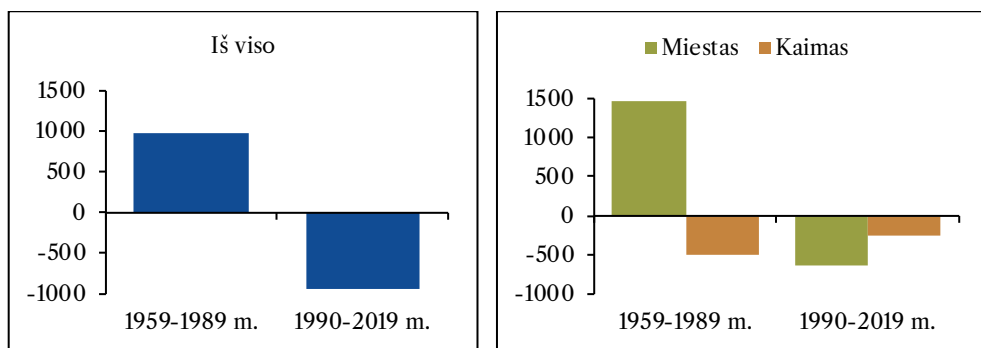

3.2 pav. Sovietmečiu vykusios kaimo depopuliacijos pavyzdys: migracijos saldo Lietuvoje 1959–1969 m. (Šaltinis: *Lietuvos TSR...*, 1974)

Kalbant apie bendruosius kaimo gyventojų skaičiaus pokyčius, mūsų skaičiavimai rodo tendenciją, kuri, kalbant apie dabartinę kaimo depopuliaciją, dažnai pamirštama: kaimo depopuliacijos tempai ir regioniniai dėsniumai tiek sovietmečiu, tiek po 1990 m. buvo panašūs (3.1; 3.2; 3.3; 3.5 pav.). Remiantis absoliučiais skaičiais, sovietmečiu kaimas prarado daugiau gyventojų, tačiau dėl bendro gyventojų skaičiaus augimo ši kaimo depopuliacija nebuvo aktualizuojama (1959–1989 m. kaimo gyventojų skaičius sumažėjo 484 tūkst., o 1990–2020 m. – 262 tūkst.). Įdomu pabrėžti, kad gyventojų skaičiaus mažėjimas kaime po 1990 m. praktiškai sutampa su užimtųjų žemės ūkyje ir susijusiose veiklose skaičiaus mažėjimu (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019).

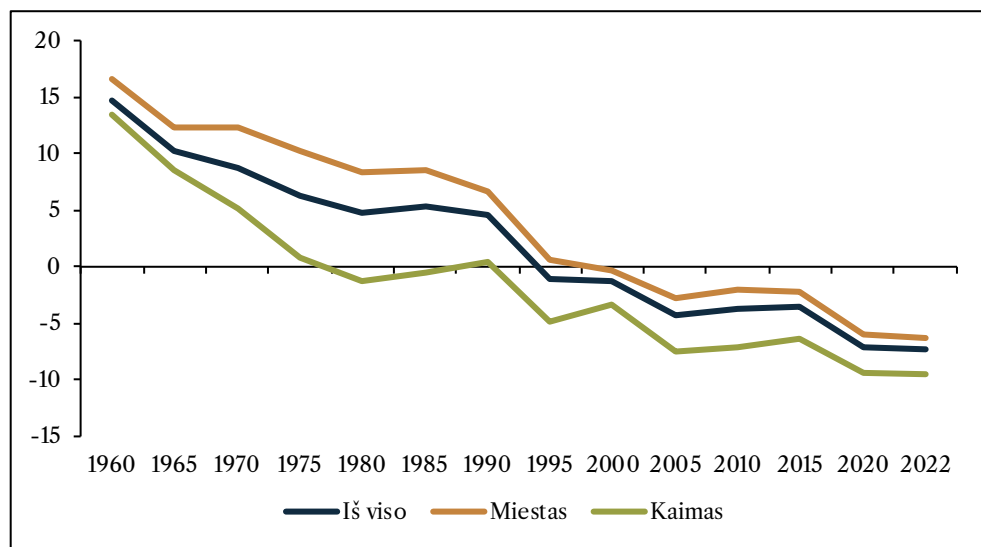
Kokie procesai lėmė gyventojų skaičiaus kaitą kaimiškose vietovėse?

Sovietmečiu: pirmiausia teigiama natūrali kaita (3.4 pav.). Pakankamai dideli emigracijos (į miestus) srautai (3.2 pav.) dėl minėto didelio vietos gyventojų natūralaus prieaugio visuomenės struktūros labai stipriai neiškrepė.

3.3 pav. Gyventojų skaičiaus pokyčiai Lietuvos miestuose ir kaimo gyvenamosiose vietovėse 1959–1989 ir 1990–2019 m. (Aurių sudaryta pagal: *Valstybės duomenų agentūros duomenys*, 2024)

Po nepriklausomybės atkūrimo: neigiamas natūralios kaitos rodiklis ir suintensyvėjusi emigracija ne tik į Lietuvos miestus, bet ir į užsienį. Natūralios kaitos rodikliui tapus neigiamam, nebeliko atsvaros emigracijai, gyventojų skaičius ėmė sparčiai mažėti, o emigruojant jaunesnio amžiaus gyventojams, kaimo visuomenė ėmė senti.

3.4 pav. Bendrasis natūralios kaitos rodiklis (1 tūkst. gyventojų) mieste ir kaime 1960–2022 m. (Šaltinis: *Valstybės duomenų...*, 2024).

Svarbiausią postūmį kaimiškosiuose teritorijose įsivyravusiai depopuliacijai suteikė ūkio transformacija. Dėl sovietinio ūkio griūties labiausiai paveikti ūkio sektoriai Lietuvoje buvo pramonė ir žemės ūkis (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019).

Augantys paslaugų, ypač verslo paslaugų, sektoriai telkėsi didmiesčiuose, atliekančiuose šalies vartų funkcijas (angl. *gateway cities*). Užimtumas žemės ūkyje ir

pramonėje sumažėjo atitinkamai 0,29 ir 0,24 mln., o paslaugų sektoriuje nuo 1989 iki 2022 m. padidėjo 0,18 mln. (Valstybės duomenų agentūra, 2024). Visas sumažėjimas vyko iki 2010 m., o nuo to laiko pokyčiai buvo nedideli (užimtumas žemės ūkyje mažėjo, o darbo vietų skaičius pramonėje bei paslaugų sektoriuje didėjo). Didėjantys atlyginimai, auganti ekonomika, reemigracija, imigracija ir kiti veiksniai (pvz., „Brexitas“, COVID-19 pandemija) lėmė, kad nuo 2018 m. gyventojų skaičius Lietuvoje stabilizavosi ir didėjo.

Pramonės įmonių užsidarymas buvo aktualesnis miesto gyventojams, o kalbant apie kaimiškas vietas, svarbiausi buvo pokyčiai žemės ūkio sektoriuje. Kaimo teritorijas veikė visas kompleksas veiksnių: žlugo kolūkinė sistema, užsidarė daugelis miesteliuose veikusių pramonės įmonių, nebeliko privalomo įdarbinimo, o žmonės, ieškodami lėšų pragyvenimui, patys privalėjo prisitaikyti prie pokyčių. Prasidėjo gyventojų teritorinis persigrupavimas, o vienas iš svarbiausių jį (kartu ir kaimiškųjų teritorijų depopuliacija) lėmusių veiksnių – darbo vietų teritorinio išsidėstymo pokyčiai.

Visi šie pokyčiai darė įtaką kaimiškųjų teritorijų gyventojų sprendimams, dėl kurių savo ruožtu keitėsi tiek gyventojų skaičius, tiek ir gyvenviečių sistema.

Dėl ekonominių sąlygų pokyčių įtakos kaimiškose vietovėse gyvenamoji vieta buvo atsieta nuo darbo vietos. Įvyko esminė transformacija: kaimo vietovė prarado „darbdavio“ funkciją. Jei anksčiau ji buvo valstiečių (kolūkiečių) gyvenamoji ir darbo vieta, tai dabartiniu metu kaimas tampa mieste dirbančių žmonių gyvenamąja arba poilsio vieta. Vakarų Europos valstybėse tai įvyko anksčiau, o Rytų Europoje šie pokyčiai sukėlė neigiamų visuomenės teritorinės raidos vertinimų bangą ir iki šiol nėra iki galo suvokti ir įsisąmoninti. Tokie teritorinių ryšių su miestu pokyčiai „išrikiavo“ kaimo gyvenvietes pagal gyvenamosios funkcijos patrauklumą – svarbiausias tapo atstumas nuo miesto. Gyvenamosios funkcijos patrauklumo atžvilgiu gyvenvietės atsidūrė skirtingose pozicijose: laimėtojos (angl. *winner*) arba pralaimėtojos (angl. *loser*).

2023 m. žemės, miškų ūkyje ir žuvininkystėje buvo užimti 72,9 tūkst. gyventojų, arba 5,05 proc. visų užimtųjų (*Valstybės duomenų...*, 2024). Kalbant tik apie kaimo gyventojus, pastaraisiais metais (3.1 lentelė) užimtųjų skaičius tradicinėse kaimui veiklose – žemės, miškų ūkyje ir žuvininkystėje – sudaro 59,1 tūkst., arba 14,1 proc. užimtų kaimo gyventojų (*Valstybės duomenų...*, 2024). Užimtųjų skaičius šiose veiklose, palyginti su 1990 m., sumažėjo apie 290 tūkst., arba daugiau kaip 80 proc., tad užimtųjų skaičius žemės, miškų ūkyje ir žuvininkystėje dabar sudaro apie 19 proc. buvusio užimtųjų skaičiaus. Šis užimtumo sumažėjimas šiame sektoriuje buvo viena iš svarbiausių kaimo teritorijų depopuliacijos priežasčių.

3.1 lentelė. Kai kurie kaimo teritorijų raidą apibūdinantys socioekonominiai rodikliai
(Sudaryta pagal: *Välstybės duomenų...*, 2024)

Rodiklis / Metai	2000	2010	2020	2023
Kaimo gyventojų skaičius, mln.	1,155	1,043	0,898	0,90
Darbingo amžiaus kaimo gyventojų skaičius, tūkst.	703,9 (2001 m. duomenys)	672,4	600,7	602,8 607,3 (2024 m.)
Darbingo amžiaus kaimo gyventojų dalis nuo visų darbingo amžiaus Lietuvos gyventojų, proc.	30,4 (2001 m. duomenys)	31,6	32,6	32,4
Darbingo amžiaus kaimo gyventojų dalis nuo bendro Lietuvos kaimo gyventojų skaičiaus, proc.	61,1 (2001 m. duomenys)	64,5	66,9	66,9
Užimtųjų skaičius kaime, tūkst. / dalis nuo visų Lietuvos užimtųjų, proc.	433,3 / 31,0	333,3 / 31,6	402 / 29,6	418,6 / 29,1
Darbingo amžiaus užimtieji kaime, tūkst. / dalis nuo visų Lietuvos darbingo amžiaus užimtųjų, proc.	410,7 / 30,1	327,2 / 26,7	385,5 / 29,7	400,5 / 29,3
Užimti žemės ūkyje, miškų ūkyje ir žuvininkystėje kaimo gyventojai, tūkst. / dalis nuo visų užimtųjų kaime, proc.	n. d.	97,6 / 29,3	64,1 / 15,9	59,1 / 14,1
Bedarbių skaičius kaime, tūkst. / dalis nuo visų Lietuvos bedarbių skaičiaus, proc.	66,6 / 24,3	98,1 / 36,3	51,9 / 41,2	40,2 / 38,1
Nedarbo lygis, proc., kaime / mieste	13,3 / 17,7	22,7 / 15,9	11,4 / 7,2	8,8 / 6

Nors žemės ūkio efektyvumas (ž. ū. kultūrų derlingumas, bendras augalininkystės produkcijos kiekis ir kt.) smarkiai išaugo, stipriai pasikeitė ūkio specializacija – nuo gyvulininkystės specializacijos (sovietmečiu jos produkcija sudarė apie 70 proc. žemės ūkio produkcijos, augalininkystės – apie 30 proc.) pereita prie intensyvios augalininkystės, kuri „pakeitė“ gyvulininkystę (pastaraisiais metais augalininkystės produkcija sudaro apie 70 proc., o gyvulininkystės – apie 30 proc. ž. ū. produkcijos) (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019). Šis pokytis taip pat prisidėjo prie užimtųjų skaičiaus žemės ūkyje sumažėjimo.

Reikia pastebėti, kad Lietuvoje užimtumas žemės ūkyje dažnai teikia tik papildomas pajamas, nes nemažai daliai žemės ūkyje užimtų gyventojų tai nėra pagrindinis pajamų šaltinis. Mūsų ankstesniais skaičiavimais, 2011 m. pagrindines pajamas iš žemės ūkio gavo tik apie trečdalis užimtųjų žemės, miškų ūkyje ir žuvininkystėje (Kriaučiūnas et al., 2014), ši dalis nuolat mažėja, tikėtina, kad pastaraisiais metais užimtųjų, gaunančių pagrindines pajamas iš žemės ūkio, Lietuvos kaimo vietovėse skaičius yra apie 20 tūkst.

Sumažėjus darbo vietų žemės ūkyje, jame dirbę gyventojai, taip pat į darbo rinką įsiliejantis jaunimas, siekdami gerovės ir iš esmės neturėdami pasirinkimo, privalėjo darbo ieškoti kitose teritorijose. Dėl tokios bent minimalias pajamas užtikrinančių darbo vietų mažėjimo tendencijos didžioji dalis gyventojų privalėjo arba išvykti iš savo gyvenamosios vietos, arba kasdien (ar kas savaitę grįžtant namo savaitgaliais)

vykti į darbą kitose teritorijose (didžiuosiuose miestuose arba užsienyje). Naujesnių duomenų nepavyko gauti, tačiau remiantis senesniaisiais (2011 m. gyventojų surašymo duomenimis), tik 47,7 proc. Lietuvos kaimo užimtų gyventojų dirbo toje pačioje gyvenvietėje, kurioje gyveno (Kriaučiūnas et al., 2014).

3.2 lentelė. Gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos atskirose Lietuvos gyvenvietėse sovietmečiu ir po 1990 m.

Gyvenvietės tipas	Sovietmetis		Po 1990 m.	
	Vyraujanti tendencija	Pastabos	Vyraujanti tendencija	Pastabos
Bendrieji dėsniniamai	Bendras gyventojų skaičius auga.	Vyrauja migracijos iš mažų kaimo gyvenviečių į didesniašias ir miestus. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas.	Bendras gyventojų skaičius mažėja. Sostinėje (Vilniuje) ir visų miestų priemiesčiuose gyventojų skaičius auga. Visur kitur mažėja.	Didelė emigracija. Vidinėse migracijose vyrauja darbo migracijos iš kaimo ir mažesnių miestų į didžiuosius miestus. Natūralus gyventojų prieaugis neigiamas.
Miestai				
Didieji miestai (>100 tūkst. gyv.)	Gyventojų skaičius sparčiai auga.	Gyventojų skaičius auga mažų kaimo gyvenviečių ir imigrantų iš kitų SSRS respublikų sąskaita. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas.	Gyventojų skaičius auga sostinėje (Vilniuje), kituose miestuose gyventojų skaičius stabilus arba mažėjantis.	Gyventojų skaičius auga dėl į miestus atvykstančio jaunimo iš kitų Lietuvos vietovių. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas arba neutralus.
Maži ir vidutiniai miestai	Gyventojų skaičius sparčiai auga.	Gyventojų skaičius auga aplinkinių kaimų sąskaita.	Gyventojų skaičius mažėja.	Didelė darbingo amžiaus asmenų emigracija į užsienį; jaunimo išvykimas į didžiuosius miestus (ypač sostinę Vilnių).
Priemiesčiai	Gyventojų skaičius auga (nepaisant gyventojų skaičiaus teritorinio reguliavimo).	Gyventojų skaičius auga aplink miestus besikuriančių kaimo gyventojų sąskaita.	Tiek didelių, tiek mažų miestų priemiesčiuose gyventojų skaičius auga.	Gyventojų skaičius auga dėl iš miestų besikeliančių gyventojų. Vyrauja jaunos šeimos. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas.
Kaimo teritorijos				
Centrinės ūkių gyvenvietės ir administraciniai (seniūnijų) centrai	Gyventojų skaičius auga.	Gyventojų skaičius auga aplinkinių mažų kaimų ir vienkienių sąskaita. Natūralus gyventojų prieaugis teigiamas.	Gyventojų skaičius sparčiai mažėja.	Vyrauja emigracija į užsienį ir didžiuosius miestus. Natūralus gyventojų prieaugis neigiamas.
Mažosios kaimo gyvenvietės ir vienkieniai	Mažosios kaimo gyvenvietės nyksta. Vienkieniai sparčiai naikinami.	Pagrindinė nykimo priežastis – sovietinės valdžios vykdoma vienkienių naikinimo politika.	Gyventojų skaičius mažėja. Mažiausios kaimo gyvenvietės ir vienkieniai nyksta.	Vyrauja emigracija į užsienį ir didžiuosius miestus. Dėl gyventojų amžiaus struktūros mirtingumo rodikliai kelis kartus didesni už gimstamumo rodiklius.

Pastaraisiais metais pastebimas išaugęs gyventojų bei užimtųjų skaičius kaimo vietovėse, nedarbo lygis čia mažėjo, kartu mažėjo ir skirtumas tarp nedarbo lygio mieste – ankstesniais metais nedarbo lygis kaime buvo daug didesnis nei mieste (3.1 lentelė). Tai susiję tiek su realiu nedarbo lygio sumažėjimu, tiek ir su tam tikromis kaimo gyventojų apskaitos Lietuvoje ypatybėmis. Dėl Lietuvos administracinio suskirstymo ypatybių už miesto ribų besiplečiančių priemiesčių gyventojai (tai daugiausia jaunos aukštesnes pajamas gaunančios šeimos) yra fiksuojami kaip kaimo gyventojai. Tokių „kaimo gyventojų“ daugėjant, kartu yra iškreipiama bendra kaimo statistika. Augantis gyventojų ir užimtųjų skaičius iš dalies atspindi ir padidėjusią imigraciją, ir gerėjančius šalies ekonomikos rodiklius, bet neabejotinai šią statistiką iškreipia priemiesčių „kaimo gyventojai“.

3.2. Teritorinės gyventojų skaičiaus kaitos ypatybės

Remiantis gyventojų surašymų duomenimis, Lietuvos gyventojų skaičius nuo 1989 iki 2021 metų sumažėjo nuo 3,7 iki 2,8 mln., arba 24 proc. Tai reikšmingas pokytis, dėl kurio Lietuva dažnai laikoma viena sparčiausiai mažėjančių šalių Europoje. Šiuo laikotarpiu pagrindinis gyventojų skaičiaus mažėjimo veiksnys buvo emigracija (Eurostat, 2023). Tikėtina, kad depopuliacija galėjo būti dar didesnė, nes dalis emigrantų oficialiai nedeklaruoja savo išvykimo (Civinskas et al., 2011). Be to, visą laikotarpį Lietuvoje buvo fiksuojami neigiami gimstamumo rodikliai (Downes, 2019).

Po komunistinės sistemos griūties daugelis Centrinės ir Rytų Europos valstybių susiduria su intensyviu gyventojų persiskirstymu tiek šalių viduje, tiek ir platesniu regioniniu lygmeniu (Barrios ir Strobl, 2009; Burneika, 2012; Iammarino, Rodriguez-Pose ir Storper, 2019; Kuhn, 2015; Lang et al., 2022). Tai daro įtaką ir gyvenviečių sistemai – funkciniais tarpusavio ryšiais susijusiai teritorijos gyvenviečių visumai. Postsocialistinėse šalyse gyvenviečių tinklo transformacijos procesai ypač priklauso nuo istorinių aplinkybių (Bihari ir Kovács, 2006; Farago, 1999; Timár ir Kovács, 2009). Kaip ir kitų postsocialistinių šalių, Lietuvos gyvenviečių sistema vystosi laisvosios rinkos sąlygomis ir jos raidos kryptys yra svarbus rodiklis, atspindintis visuomenės teritorinės organizacijos pokyčius.

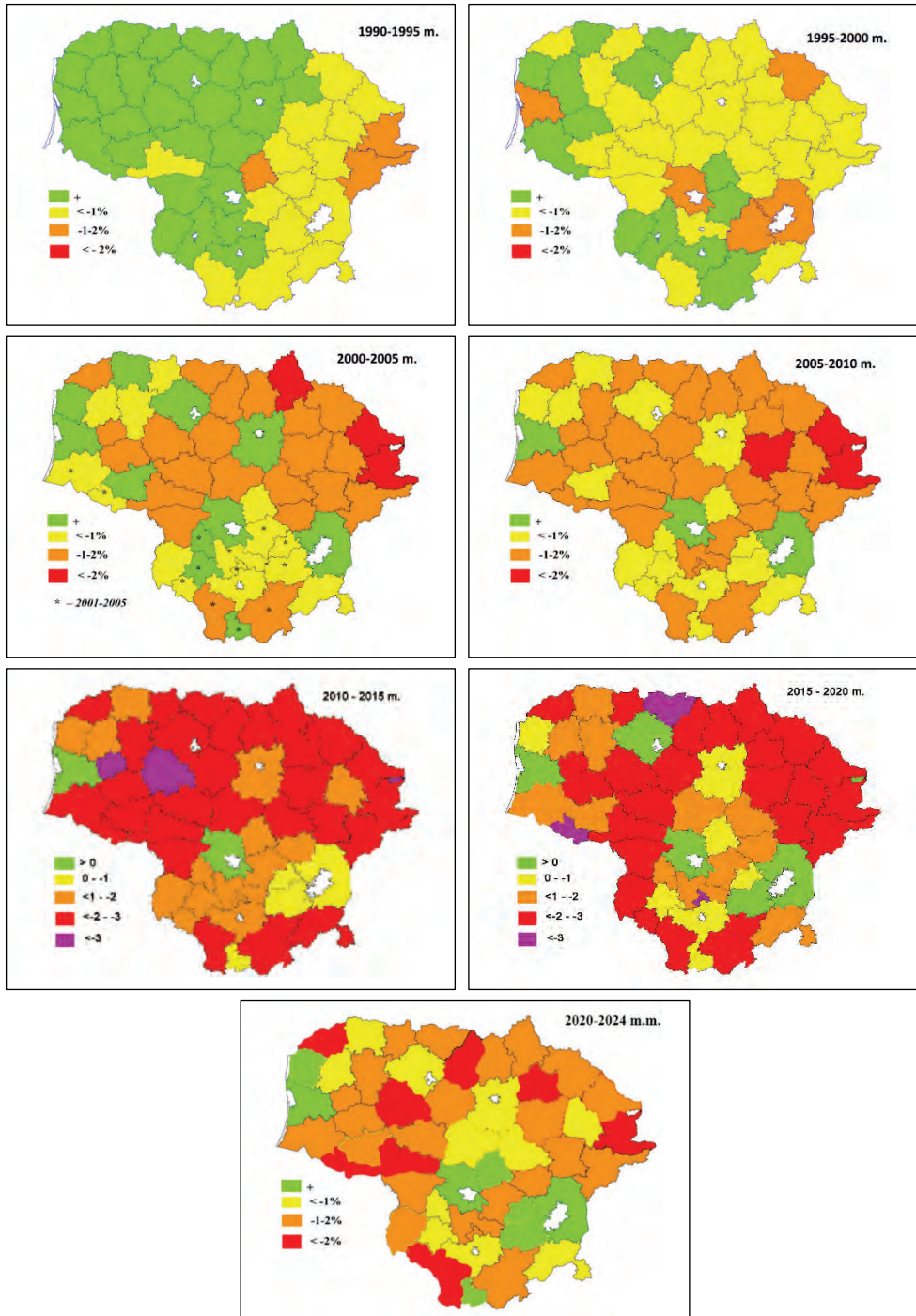
Ankstesni tyrimai atskleidė pagrindines Lietuvoje vykstančias demografines tendencijas ir spartų gyventojų teritorinį persiskirstymą. Daugelyje šių tyrimų analizuota situacija XXI a. pirmajame dešimtmetyje, jie buvo pagrįsti 2001 ir 2011 m. gyventojų surašymų arba VĮ Registrų centro duomenimis. Gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos nagrinėtos seniūnijų lygiu (Ubarevičienė, 2018a) arba savivaldybių lygiu (Burneika ir Pocius, 2019; Tereškinas et al., 2022). Visuose tyrimuose akcen

tuojamas spartus periferinių vietų susitraukimas ir didmiesčių (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) priemiesčių augimas (Baranauskienė, 2019, 2021; Baranauskienė ir Burneika, 2021; Burneika et al., 2017; Ubarevičienė, 2018b). Intensyvūs gyventojų teritorinio persiskirstymo procesai keičia ir gyvenviečių teritorinę sistemą: vienose teritorijose gyvenvietės auga ir teritoriškai plečiasi, o kitose mažėjant gyventojų – nyksta ir išnyksta. Vidinė ir tarptautinė migracijos skirtingai keičia demografinius rodiklius atskirose vietovėse. Iš periferinių teritorijų išvykstant aktyviems jaunesnio amžiaus žmonėms, jose pasireiškia ne tik depopuliacija, bet ir kiti neigiami reiškiniai: socialinis ir erdvinis atskirties didėjimas, gyventojų senėjimas ir kitos socialinės bei ekonominės problemos (Baranauskienė, 2021; Baranauskienė ir Burneika, 2021; Daugirdas et al., 2013; Daugirdas et al., 2019; Miggelbrink ir Meyer, 2015; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Pociūtė-Sereikienė et al., 2019a, 2019b; Ubarevičienė ir van Ham, 2017; Ubarevičienė et al., 2016). Tokie procesai (ypač socialinė ir erdvinė atskirtis), kuriuos sukelia neigiamos demografinės tendencijos, buvo pastebėti ir kitose kaimyninėse Europos šalyse (Krišjane et al., 2023; Stępniaik ir Rosik, 2013; Stępniaik et al., 2017). Lietuva kartu su Latvija ir Estija buvo vienos iš pirmaujančių pasaulyje pagal gyventojų skaičiaus mažėjimo tempus pirmajame šio amžiaus dešimtmetyje (Berzins ir Zvidrins, 2011; Civinskas et al., 2011; Ubarevičienė, 2018a).

Pristatant tyrimo rezultatus, svarbu atkreipti dėmesį į keletą Lietuvos kaimo apgyvendinimo sistemos ypatybių. Pirma, apgyvendinimo sistema yra gana inertiška ir vėliau reaguoja į bendruosius socialinius ekonominius pokyčius ir krizes. Nors liberalioji ekonominė sistema palanki teritorijos poliarizacijai – centrų vystymuisi ir periferijos nykimui, reikia pažymėti ir tai, kad kai kurių ekonominių krizių laikotarpiais Lietuvos kaimiškos vietovės (jų ekonomika, pvz., žemės ūkis) nukentėdavo mažiau nei miestai (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019). Štai 2008–2009 m. ekonominės krizės laikotarpiu Lietuvos žemės ūkis praktiškai nenukentėjo (Kriaučiūnas, 2010). Ne išimtis ir paskutinė COVID-19 krizė, kurios metu labai išaugo gyvenamosios vietos kaime populiarumas (Kriaučiūnas et al., 2023; Liutikas et al., 2023). Pastebima, kad bendrame ekonominio augimo kontekste augo didmiesčiai ir nyko periferinės vietovės, tačiau pastarųjų ekonominių krizių laikotarpiais kaimiškos vietovės Lietuvoje laimėdavo pralaiminčių miestų kontekste.

Analizuojant teritorinius gyventojų skaičiaus pokyčių skirtumus, matomi ankstesniais tyrimais Lietuvoje ir kitose Rytų Europos šalyse konstatuoti dėsniumai – gyventojų skaičius augo priemiesčių teritorijose ir sparčiai mažėjo periferijoje (Baranauskienė, 2019, 2021; Baranauskienė ir Burneika, 2021; Barrios ir Strobl, 2009; Bērziņš ir Krišjāne, 2008; Burneika et al., 2017; Daugirdas et al., 2013; Lang et al., 2022; Miggelbrink ir Meyer, 2015; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Pociūtė-Sereikienė et al., 2019b; Ubarevičienė et al., 2016; Ubarevičienė ir van Ham, 2017).

3. LIETUVOS KAIMIŠKOSIOS PERIFERIJOS RAIDOS YPATYBĖS

3.5 pav. Vidutinis metinis kaimo gyventojų skaičiaus pokytis savivaldybėse atskirais 1990–2024 m. (nuo atitinkamų metų 01 mėn. 01 d. iki kitų metų 01 mėn. 01d.) periodais (Šaltinis: *Valstybės duomenų...*, 2024)

Po nepriklausomybės atkūrimo kelerius metus (maždaug iki 1995–1996 m.) kaimiškose vietovėse vyko gana chaotiška kaita (3.5 pav.), kai dalis miesto gyventojų, atgavę tėvų ar senelių žemę, kėlėsi į kaimus, kaimo gyventojai ėmėsi savarankiško ūkininkavimo ir tiek kaimo gyventojų skaičius, tiek užimtųjų žemės ūkyje skaičius buvo kiek išaugęs (1995 m. užimtųjų žemės ūkyje buvo apie 390 tūkst., kas sudarė apie 23,7 proc. visų užimtųjų). Vėliau užimtumas dėl per smulkių nerentabilių ūkių ir kitų priežasčių ėmė mažėti. Iš viso 1990–1995 m. periodu kaimo gyventojų skaičiaus pokytis buvo teigiamas 27 savivaldybių teritorijose, neigiamas – 17 savivaldybių teritorijose.

1995–2000 m. periodu kaimo gyventojų skaičiaus pokyčio kryptis keitėsi iš teigiamos į neigiamą, t. y. Lietuvoje kaimo gyventojų vėl, kaip ir sovietmečiu, ėmė mažėti (3.5 pav.). Vis dėlto matyti, jog skirtingai nei sovietmečiu, kai bendras gyventojų skaičius Lietuvoje didėjo, šis gyventojų skaičiaus mažėjimas buvo bendro depopuliacijos proceso dalis. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tuo metu kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas buvo lėtesnis nei miesto gyventojų – liko 13 savivaldybių, kuriose kaimo gyventojų skaičiaus pokytis buvo teigiamas, likusiose savivaldybėse kaimo gyventojų skaičius mažėjo. Daugumoje savivaldybių vidutinis metinis neigiamas kaimo gyventojų skaičiaus pokytis neviršijo 1 proc.

Vėliau kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijos stiprėjo (3.5 pav.) ir 2010–2020 m. laikotarpiu vidutinis neigiamas metinis kaimo gyventojų skaičiaus pokytis kai kuriose savivaldybėse buvo didesnis nei 3 proc., nuo 2020 m. pastebima kaitos stabilizacijos požymių – depopuliacijos tempai sumažėjo (3.5 pav.).

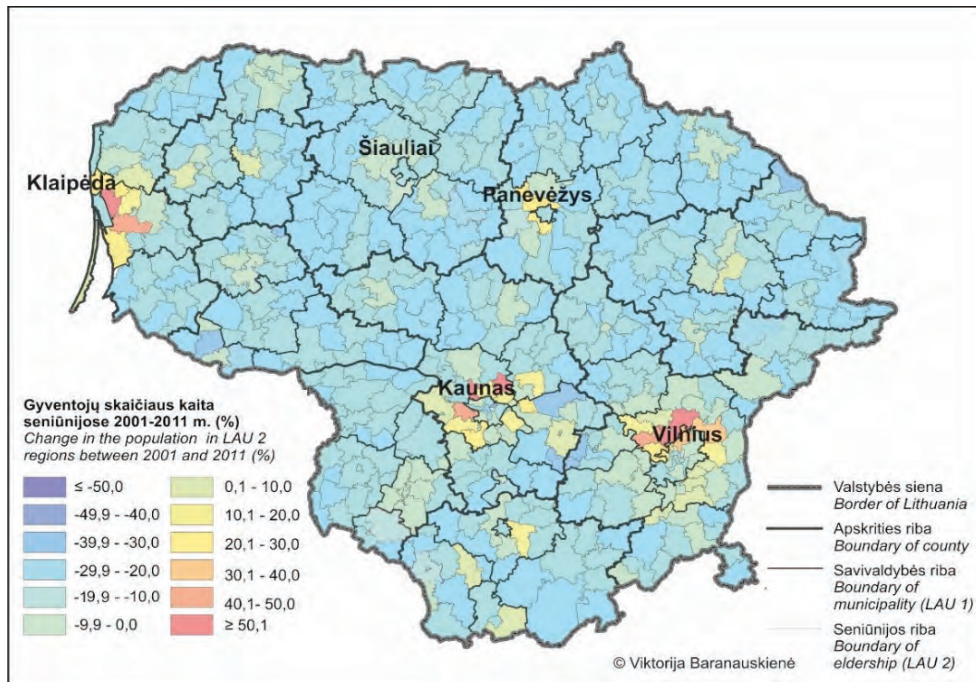
Lietuva analizuojamu XXI a. laikotarpiu neteko beveik 1/5 savo gyventojų (jų skaičius sumažėjo nuo 3,487 iki 2,811 mln.). Šis sumažėjimas buvo spartesnis per pirmąjį XXI a. dešimtmetį (-12,5 proc.). Antrąjį dešimtmetį gyventojų skaičius mažėjo lėčiau (-7,9 proc.). Tam įtaką padarė itin išaugusi emigracija, ypač po Lietuvos įstojimo į ES 2004 m., ir dėl 2009 m. ekonomikos krizės (Baranauskienė, 2019, 2021; Burneika et al., 2017; Ubarevičienė, 2016, 2018a, 2018b).

Pateiktos schemos (3.6–3.8 pav.) iliustruoja šiek tiek intensyvesnius pokyčius per pirmąjį XXI a. dešimtmetį, tačiau erdvinės gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos ir vėliau išliko tos pačios: gyventojų skaičius periferinėse kaimo vietovėse mažėjo, o priemiestinėse teritorijose augo. Dauguma regionų, esančių už didmiesčių ir didžiųjų kurortų ribų, per du dešimtmečius prarado daugiau nei 40 proc. savo gyventojų (3.8 pav.). Užsienio emigracija buvo ypač intensyvi vakarinėje Lietuvos dalyje, todėl galima tikėtis, kad šis regionas gali turėti kiek pozityvesnių demografinių tendencijų dėl migracijos srautų reversijos. Rytų Lietuva dėl gyventojų amžiaus struktūros ypatumų (amžėjančios visuomenės) labiau nukentėjo nuo neigiamos na-

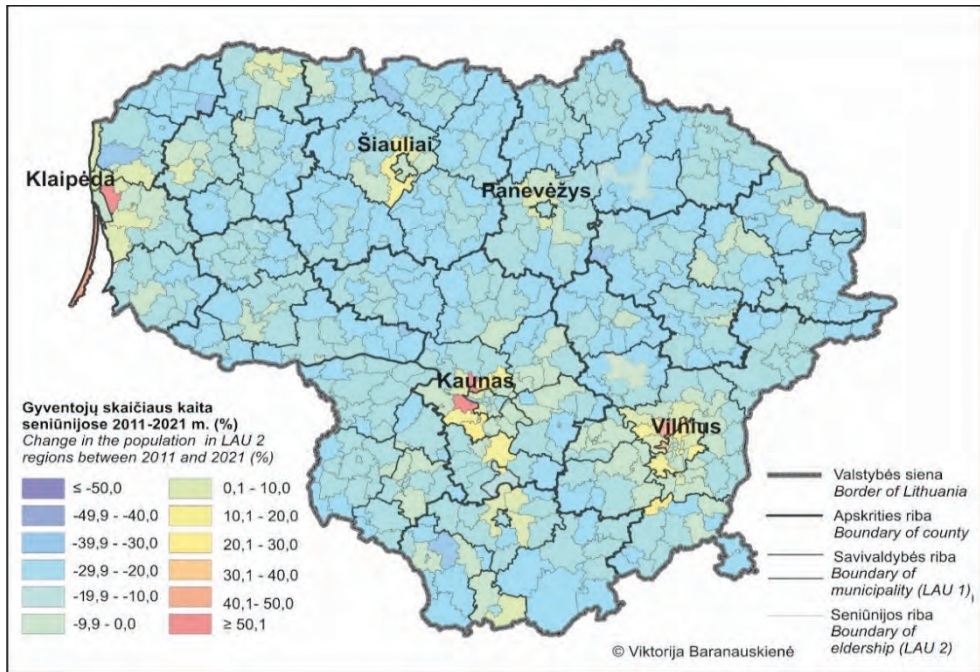
tūralios gyventojų kaitos, todėl grįžtamoji migracija iš Europos šalių didelių pokyčių čia padaryti negali (Baranauskienė ir Burneika, 2021).

Vizualinė kartografuotų tendencijų analizė (3.6–3.8 pav.) leidžia daryti bendras išvadas apie gyventojų erdvinius pokyčius. Lietuvos gyventojai persiskirsto pagal centro–periferijos ašį, o labiausiai nuo trijų didmiesčių nutolę regionai mažėja sparčiausiai. Suburbanizacija yra akivaizdžiausia tendencija, tačiau gyventojų skaičiaus mažėjimas ne toks intensyvus ir regionuose, besidriekiančiuose iki 50 km nuo Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos. Kiti miestai daro tik nedidelę įtaką gyventojų kaitai, daugiausia priemiesčių teritorijose.

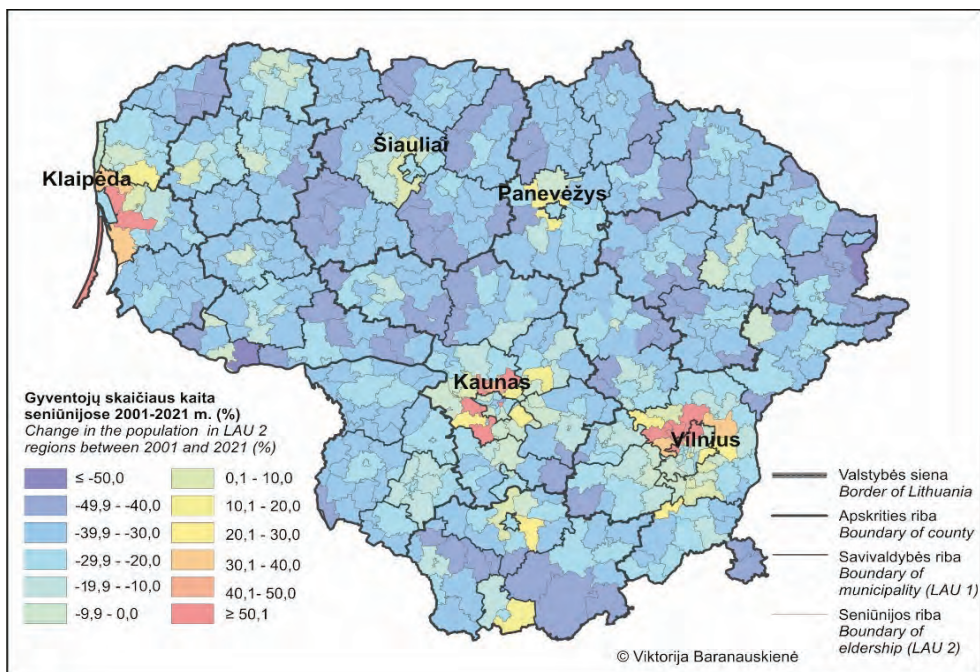
Šiaurės rytų ir Pietryčių Lietuvos regionai pasižymi ilgalaikėmis gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijomis, kurios dažniausiai yra susijusios su gyventojų senėjimu (Baranauskienė, 2021; Baranauskienė ir Burneika, 2021). Vidurio vakarų periferija, kuri anksčiau turėjo labiau subalansuotą gyventojų amžiaus struktūrą, per pirmuosius šio amžiaus 2 dešimtmečius mažėjo dar greičiau. Tai periferinis regionas, tikriausiai kenčiantis nuo savo neigiamos geografinės padėties šalies augimo polių atžvilgiu. Ankstesni tyrimai (Kriauciūnas ir Burneika, 2019) atskleidė, kad kaimo vietovės praranda tradicinius žemės ūkio darbus, o dauguma darbingo amžiaus gyventojų pagrindines pajamas gauna kituose sektoriuose arba net kitose vietovėse,

3.6 pav. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos seniūnijose 2001–2011m. (Sudaryta pagal: *Valstybės duomenų...*, 2023a).

3.7 pav. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos seniūnijose 2011–2021m.
(Sudaryta pagal: *Valstybės duomenų...*, 2023a)

3.8 pav. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos seniūnijose 2001–2021m.
(Sudaryta pagal: *Valstybės duomenų...*, 2023a)

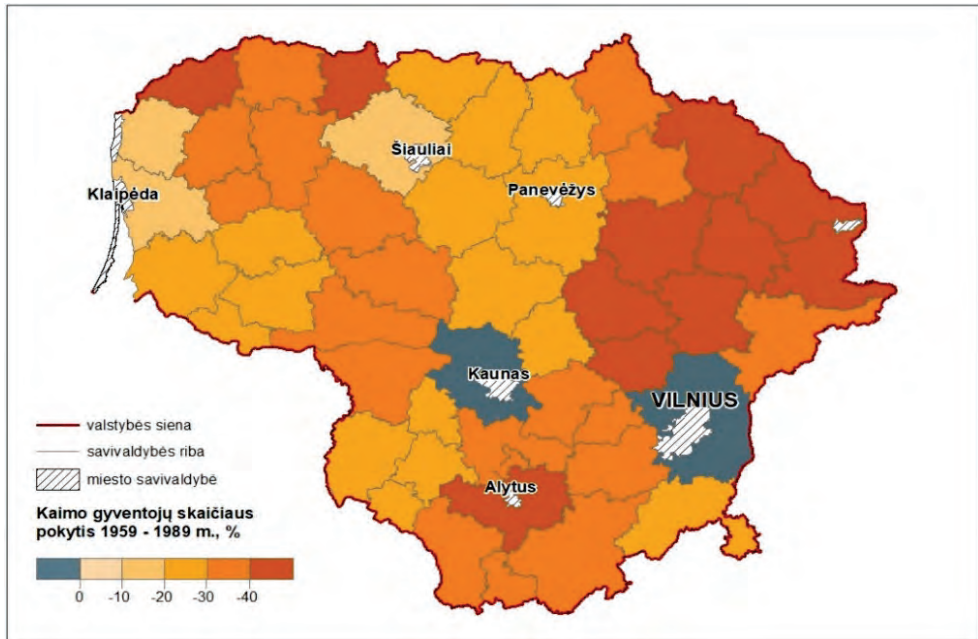
o tai dar labiau padidina vietos geografinės padėties vaidmenį. Kaimiškų vietovių demografinė raida labai didelę įtaką gali turėti netoliese esančio savivaldybės centro ekonominė situacija, pavyzdžiui, investicijos į pramonės objektus jame, nes praktiškai visos savivaldybės kaimiškiosios teritorijos, augusios automobilizacijos kontekste, tampa potencialiais priemiesčiais (miegamaisiais rajonais).

Oficialių kaimo gyventojų dalis Lietuvoje nuo 1990 m. yra viena stabiliausių visoje Europoje. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, 2021 m. 34,3 proc. Lietuvos gyventojų gyveno kaimo vietovėse. Oficialiai kaimo gyventojų dalis pastaruosius 3 dešimtmečius išliko stabili, tačiau realybė yra visiškai kitokia. Lietuvos administracinis suskirstymas „ignoruoja“ priemiesčių plėtrą, kuri daugeliu atvejų formaliai vyksta kaimo vietovėse. Pagrindinis gyventojų kaitos Lietuvos kaimo vietovėse veiksnys buvo ir yra konkrečios gyvenvietės padėtis didžiųjų miestų atžvilgiu (Ubarvičienė, 2018a, 2018b). Kuo gyvenvietė toliau nuo miesto, tuo greičiau joje mažėjo gyventojų skaičius, ši tendencija išliko ir antrajame XXI a. dešimtmetyje. Periferinės kaimo vietovės vien 2011–2021 m. neteko 19,8 proc., arba beveik 1/5, savo gyventojų (Valstybės duomenų agentūra, 2023a); vidutiniškai Lietuvoje gyventojų skaičius sumažėjo 7,6 proc. Didmiesčių miestų zonos išliko stabilios, o priemiesčių teritorijos augo 5,9 proc.

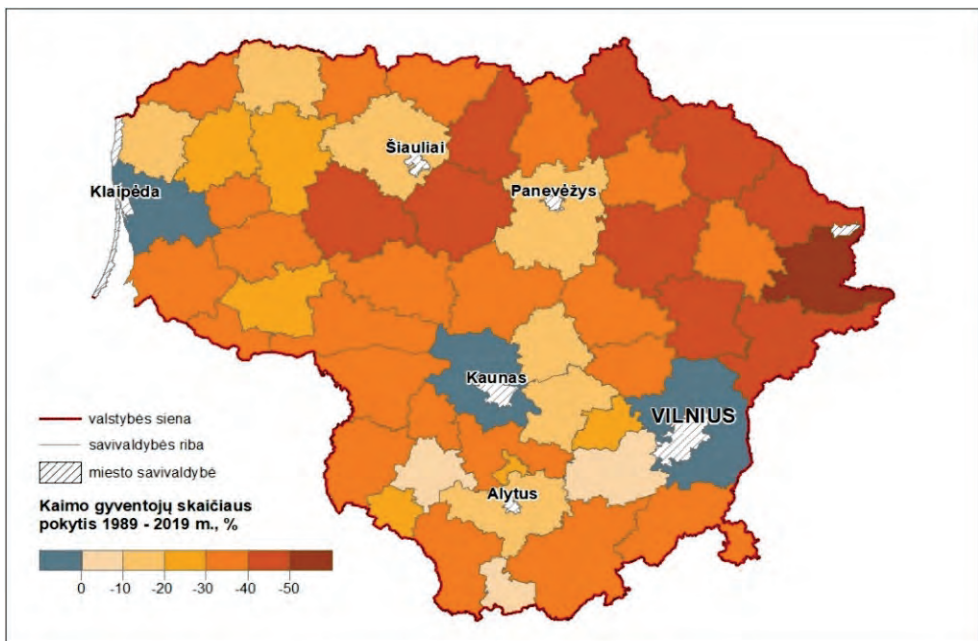
3.9 ir 3.10 pav. pateikiami kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai, įvykę Lietuvos savivaldybėse atskirais trisdešimties metų laikotarpiais: sovietmečiu (1959–1989 m.) ir nuo sovietmečio pabaigos (1989–2019 m.). Pastebima, kad pagrindiniai regioniniai dėsningumai – intensyvus kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimas periferijoje ir gyventojų telkimasis aplink didžiuosius miestus – buvo panašūs. Kaimo depopuliacijos tempai buvo kiek didesni nepriklausomybės laikotarpiu, tačiau dėl to, kad sovietmečiu kaimo gyventojų buvo daugiau, bendras gyventojų skaičiaus sumažėjimas absoliučiais skaičiais buvo didesnis (3.3 pav.).

Tad XXI a. vykusi ir vykstanti Lietuvos kaimo depopuliacija nėra išskirtinis reiškinys, tačiau šis laikotarpis išsiskiria emigracijos tempais ir tuo, kad po itin intensyvios jaunimo emigracijos iš kaimo dabartiniu metu kai kurios kaimo teritorijos pasiekė „priešmirtinę“ raidos stadiją – didelę gyventojų dalį sudaro pensinio amžiaus gyventojai, o jaunimo beveik nebelikę.

Svarbu tai, kad ilgalaikė Lietuvos kaimo depopuliacija rodo kaimo teritorijos kaip gyvenamosios vietos nuolatinį „atsilikimą“ nuo sparčiau besivystančių ir gyventi patrauklesnių teritorijų (miestų ar užsienio). Ši tendencija tęsiasi ir toliau, tačiau teritoriskai ji yra labai nevienalytė, o kai kuriose kaimiškiosiose teritorijose – priešingų krypčių.

3.9 pav. Kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai Lietuvoje 1959–1989 m. (pateikiamų metų sausio 1 d.) (Duomenys: *Lietuvos TSR...*, 1974; *1989 metų...*, 1991. Autorių perskaiciuota pagal dabartines administracines ribas)

3.10 pav. Kaimo gyventojų skaičiaus pokyčiai Lietuvoje 1989–2019 m. (pateikiamų metų sausio 1 d.) (Duomenys: *1989 metų...*, 1991; *Valstybės duomenų...*, 2024. Autorių perskaiciuota pagal dabartines administracines ribas)

Dar sovietmečiu prasidėjęs jaunimo išvykimas iš kaimo vietovių „sukūrė“ sensančią kaimo visuomenę, pasižyminčią mažėjančiais gimstamumo ir didėjančiais mirtingumo rodikliais. Dėl šių procesų kai kurios periferinės kaimo gyvenvietės beveik ištuštėjo.

4. GYVENTOJŲ MIGRACIJA IR PERIFERIJA

Periferinių regionų (PR) vystymasis yra glaudžiai susijęs su migracijos procesais. Gyventojai dažnai nusprendžia palikti periferinius regionus, ieškodami geresnių galimybių kitur. Kadangi periferizacija ir migracija įprastai skatina viena kitą, svarbu nagrinėti šiuos reiškinius kartu, siekiant visapusiškai suprasti gyventojų kaitos dinamiką lemiančius veiksnius.

Šiame skyriuje analizuojama, kaip gyventojų migracija formuoja Lietuvos periferinių regionų socialinę ir demografinę struktūrą. Nagrinėjami atvykstančių ir išvykstančių gyventojų srautai bei jų sudėtis 2001–2021 m. laikotarpiu. Tyrimu siekiama įgyvendinti du uždavinius:

- išsiaiškinti įvairių veiksnių, tokių kaip natūrali gyventojų kaita, tarptautinė migracija ir vidaus migracija, įtaką PR gyventojų skaičiaus kaitai;
- išanalizuoti, kaip tam tikromis savybėmis pasižymintys ir konkrečiomis kryptimis migruojantys asmenys veikia PR socialinę ir demografinę struktūrą.

4.1. Periferiniai regionai, periferizacija ir migracija: tyrimų apžvalga

Dėl mažiau palankios geografinės padėties, socialinės ir ekonominės atskirties periferiniai regionai dažnai suvokiami kaip mažiau perspektyvūs ir silpnesni nei kiti regionai. Europoje dažnai imamasi pastangų „gelbėti“ šiuos regionus (Eder ir Trippel, 2019; Hudson, 2015; Plüschke-Altöf, 2019; Rossi, 2022). Tačiau gerai žinoma, kad prasidėjus periferizacijos procesui, jo trajektoriją pakeisti tampa sudėtinga (Fratesi ir Percoco, 2014; Leibert ir Golinski, 2016; Myrdal, 1957). Periferizacijai būdingas „užburtas ratas“, kuriame pagrindinį vaidmenį atlieka gyventojų skaičiaus mažėjimas ir senėjimas – tai esminiai save stiprinančio reiškinio elementai (Elshof et al., 2014; Li et al., 2019). Nenuostabu, kad dėl ribotų išsilavinimo ir įsidarbinimo galimybių arba prastėjančios gyvenimo kokybės gyventojai linkę emigruoti iš šių regionų. Didžiausia tikimybė išvykti pasižymi jaunimas, o tai tiesiogiai lemia gyventojų senėjimą ir gimstamumo mažėjimą. Mažėjantis gyventojų skaičius ne tik sumažina ekonominio ir socialinio aktyvumo lygį, bet ir dar labiau apriboja galimybes švietimo ir darbo srityse, kartu įtvirtina ir periferizacijos procesą.

Vis dėlto teoriškai (pvz., remiantis neoklasikine teorija) darbo jėgos resursų mažėjimas ilgainiui galėtų atvesti į naują ekonominę pusiausvyrą, nes nusilpę regionai gali tapti patrauklesni darbdaviams ir investuotojams dėl galimai mažesnių darbo jėgos, žemės sklypų ir kitų kaštų (Sjaastad, 1962). Ekonominės krizės ir kitos grėsmės, tokios kaip pandemijos, klimato kaita ar karai, taip pat gali paskatinti žmones grįžti arba persikelti gyventi į periferines vietas. Be to, nepaisant ilgai vyraujančios urbanizacijos tendencijos, kaimo vietovės išlieka patrauklios ir, nors ne masiškai, vis tiek traukia tam tikras gyventojų grupes. Taigi, norint suprasti periferinių regionų gyventojų skaičiaus ir jų sudėties pokyčius, būtina tirti migracijos srautus į šiuos regionus ir iš jų, nes įvairūs atstumiantys ir pritraukiantys veiksniai lemia jų demografinės, socialinės ir ekonominės struktūros formavimąsi.

Periferizacija ir migracija yra glaudžiai susiję ir vienas kitą stiprinantys procesai. Gyventojai, siekdami geresnių išsilavinimo ar darbo galimybių, dažnai pasirenka palikti periferinius kaimiškuosius regionus, todėl juose gyventojų skaičius mažėja greičiau nei labiau urbanizuotose vietovėse. Kuo labiau progresuoja periferizacija ir depopuliacija, tuo mažiau patrauklūs šie regionai tampa tiek esamiems gyventojams, tiek potencialiems atvykėliams (arba bent daliai jų). Šis demografinio ir ekonominio potencialo sumažėjimas dar labiau apriboja paslaugų teikimą, socialinę infrastruktūrą, didina apleistų namų skaičių ir gilina įvairias socialines problemas (Elshof et al., 2014; Li et al., 2019). Vis dėlto žmonių galimybės ir motyvacija išvykti arba likti šiuose regionuose skiriasi. G. V. Sonzogno ir kt. (2022) siūlo migracijos elgseną skirstyti į „galimybių“ ir „būtinybės“ kategorijas, taip pat atsižvelgiant į sprendimo savanoriškumo laipsnį, išskiria keturis migrantų tipus: „galimybių migrantus“, „būtinybės migrantus“, „pasirenkančius likti dėl galimybių“ ir „pasirenkančius likti dėl būtinybės“. Pagrindiniai išvykimo iš periferinių regionų motyvai yra ribotos galimybės asmeniniam ir profesiniam augimui bei esminės infrastruktūros ir paslaugų trūkumas, o liekantieji dažnai vadovaujasi šeimos ryšiais ir prisirišimu prie vietos. Tuo tarpu atvykstančiuosius į šiuos regionus dažnai vilioja ramesnis gyvenimo būdas, mažesnės pragyvenimo išlaidos ir (ar) galimybė turėti žemės nuosavybę. Pažymėtina, kad COVID-19 pandemija sustiprino deurbanizacijos tendenciją ir paskatino daugiau žmonių rinktis gyvenimą kaimo vietovėse (žr., pvz., González-Leonardo et al., 2022; Wang et al., 2022; Vogiazides ir Kawalerowicz, 2023). Taigi periferinių kaimo regionų gyventojų sudėtis formuojasi per įvairių globalių ir vietos ekonominių, politinių ir gamtinių veiksnių sąveiką.

Iki šiol turimos žinios apie vidaus migraciją Lietuvoje, įskaitant jos erdvinę struktūrą bei poveikį gyventojų skaičiaus dinamikai ir sudėčiai atskiruose šalies regionuose, buvo labai ribotos. Ankstesnis R. Ubarevičienės ir M. van Hamo (2017) tyrimas išryškino itin selektyvų migracijos iš besitraukiančių regionų pobūdį, parodant,

kaip migracija „sekina“ šiuos regionus. Šiame tyrime remtasi 2011 m. gyventojų surašymo individualaus lygmens duomenimis, tačiau dėl duomenų apribojimų analizuotas tik vienerių metų laikotarpis (2010 m.) ir dėmesys telktas tik į migraciją iš besitraukiančių regionų. Šioje monografijoje pristatomami tyrime analizuoti migracijos srautai į ir iš periferinių kaimo regionų (įskaitant tarptautinę migraciją) apimant 20 metų laikotarpį (2001–2021 m.). Be to, pirmą kartą vertinama visų veiksmų – natūralios gyventojų kaitos, tarptautinės ir vidaus migracijos – įtaka gyventojų skaičiaus pokyčiams.

4.2. Migracijų tyrimui naudojami duomenys ir metodai

Šiam tyrimui atlikti sudaryta duomenų bazė, kuri jungia Lietuvos gyventojų surašymų, Gyventojų registro ir Adresų registro duomenis. Remiantis šių šaltinių visuma, parengtas išilginių (angl. *longitudinal*) ir geokoduotų duomenų rinkinys apie visos Lietuvos gyventojus individualiu lygiu. Parengta duomenų bazė suteikia galimybę atlikti itin išsamius Lietuvos gyventojų migracijos tyrimus. Būtina paminėti, kad sisteminant duomenis ir atliekant tyrimus, dirbta su nuasmenintais (užšifruotais) duomenimis, t. y. iš jų neįmanoma identifikuoti konkrečių asmenų.

Tyrimui naudoti Gyventojų registro ir Adresų registro duomenys, kuriuos teikia Registrų centras, bei gyventojų surašymo duomenys, kuriuos teikia Valstybės duomenų agentūra (buv. Lietuvos statistikos departamentas). Asmens lygmeniu susiejus gyventojų ir adresų registrus, gauta informacija apie individų registruotą gyvenamąją vietą bei jos kaitą ir sužinotos pagrindinės gyventojų demografinės charakteristikos: gimimo ir mirties data, amžius, lytis, tautybė. Kadangi šie duomenų šaltiniai pirmą kartą buvo sujungti, todėl daug dėmesio buvo skiriama galimoms sisteminiams klaidoms šalinti. Pavyzdžiui, atliekant duomenų sisteminimo darbus, pastebėta nemažai atvejų, kai individai neturėjo registruotos gyvenamosios vietos, jų įrašai klaidingi arba nurodyta ne visa informacija. Siekiant pašalinti tokius duomenų trūkumus, įrašai buvo redaguojami ar papildomi taikant logines prielaidas. Įdomu tai, kad kai kurie įrašai registruose siekia net XIX a., tačiau tokie itin seni įrašai yra nepakankamai tikslūs; gana patikimi duomenys fiksuojami nuo maždaug 1995 m. Kitas gyventojų registras paremtų duomenų trūkumas (tiek Lietuvoje, tiek ir kitose šalyse) yra tas, kad ne visi gyventojai tiksliai deklaruoja savo gyvenamosios vietos adresą arba neskuba atnaujinti duomenų, pasikeitus gyvenamajai vietai (žr. Raymer et al., 2011; Sjöberg ir Tammaru, 1999; Vogiazides ir Kawalerowicz, 2023). Lietuvoje gyvenamosios vietos registracija nėra griežtai reglamentuojama, o gyvenamosios vietos adresas tiesiogiai nesiejamas su institucijomis, tokiomis kaip sveikatos priežiūros ar

švietimo įstaigos. Dėl to, nenurodę teisingo adreso, asmenys įprastai nesusiduria su teisinėmis ar praktinėmis pasekmėmis. Sunku įvertinti tokių atvejų mastą ir tokių paklaidų įtaką tyrimų rezultatams. Visgi galima teigti, kad šio tyrimo rezultatams tai neturi reikšmingos įtakos, kadangi didžiausias dėmesys tyrime skiriamas ne migracijos srautų dydžiams, o santykinei jų sudėčiai.

Šiame tyrime taip pat naudojami 2011 ir 2021 m. Lietuvos gyventojų surašymų duomenys, teikiami Valstybės duomenų agentūros. Jie individualiu lygmeniu sujungiami su minėtų registrų duomenimis, tokiu būdu duomenų bazę papildant informacija apie asmenų šeiminių statusą, išsilavinimą, užimtumą ir kt. (4.1 lentelėje pateikiamos asmenų charakteristikos, kurios įtrauktos į statistinius modelius, pristatomus rezultatų dalyje). Dėl surašymo duomenų pobūdžio per laiką kintančios asmenų charakteristikos, tokios kaip išsilavinimo lygis, šeiminis ar profesinis statusas, yra fiksuojamos tik surašymo datos metu. Tai reiškia, kad negalima nustatyti, ar per laiką kintančias charakteristikas asmuo yra įgijęs prieš migraciją, ar po jos. Tokiais atvejais būtina atsargiai interpretuoti priklausomybes tarp kintančių charakteristikų ir migracijos tikimybes. Reikia pažymėti, kad gyventojų surašymai taip pat suteikia informacijos apie gyvenamąją vietą ir migraciją, tačiau ši informacija yra labai ribota (žr. Ubarevičienė ir van Ham, 2017). Tad jungdami skirtingus duomenų šaltinius (gyventojų surašymus ir administracinius registrus) išsprendėme problemą, kuri dažnai kyla migracijos tyrimuose, kai naudojami tik surašymo duomenys (Leetmaa ir Tammaru, 2007; Sjöberg ir Tammaru, 1999; Ubarevičienė ir van Ham, 2017). Šiam tyrimui sudaryta duomenų bazė leidžia daug detaliau analizuoti migracijos procesus ir itin praplečia galimybes migracijos tyrimų srityje (žr. Ernsten et al., 2018). Tai yra pirmas atvejis Lietuvoje, kai šie skirtingi duomenų šaltiniai yra susiejami siekiant tirti migraciją detaliu teritoriniu lygmeniu ir laiko dimensijoje. Nepaisant paminėtų trūkumų, tai yra pats išsamiausias ir iki šiol neišnaudotas duomenų šaltinis migracijos tyrimams.

Šiame skyriuje, analizuojant migraciją, remiamasi 2 skyriuje (žr. 2.1 pav.) pristatytu Lietuvos teritorijos suskirstymu centro–periferijos atžvilgiu, atliktu seniūnijų lygmeniu. Svarbu pabrėžti, kad šiame tyrime gyvenamosios vietos keitimas tos pačios seniūnijos (miesto ar kaimo) ribose nėra fiksuojamas kaip migracija, tačiau persikraustymas iš vienos periferinės seniūnijos į kitą periferinę seniūniją, iš vieno miesto į kitą ir panašiai yra laikomas migracija.

Empirinėje tyrimo dalyje (4.3 poskyryje), naudojant agreguoto lygmens duomenis, pirmiausia nagrinėjamos gyventojų skaičiaus pokyčio tendencijos PR per du XXI a. dešimtmečius. Norima išsiaiškinti, kiek įvairūs veiksniai (natūrali gyventojų kaita, tarptautinė migracija, vidaus migracija) prisideda prie gyventojų skaičiaus kai-

tos PR. Paskui (4.4 poskyryje), naudojant individualaus lygmens duomenis, sudaromi regresijos modeliai. Trys regresijos modeliai skirti trimis uždaviniais įgyvendinti: 1) išsiaiškinti sociodemografinį profilį asmenų, turinčių didžiausią tikimybę gyventi PR; 2) išsiaiškinti sociodemografinį profilį asmenų, turinčių didžiausią tikimybę emigruoti iš PR, ir įgyti daugiau žinių apie jų išvykimo kryptis; 3) išsiaiškinti sociodemografinį profilį asmenų, turinčių didžiausią tikimybę imigruoti į PR, ir įgyti daugiau žinių apie kryptis, iš kurių jie atvyko. Taikydami šią tyrimo metodologiją, pirmiausia geriau suprantame PR gyventojų profilį, o tada stebime, kaip šis profilis kinta atsižvelgiant į imigracijos ir emigracijos srautų dinamiką ir sudėtį. Į regresijos modelius įtrauktos pagrindinės individualios charakteristikos, įprastai naudojamos migracijos tyrimuose (žr. 4.1 lentelę). Į tyrimą sąmoningai nėra įtrauktos regioninio lygmens charakteristikos (pvz., atstumas iki administracinio centro ir pan.), nes PR jau yra išskirti pagal šias ypatybes ir todėl tarpusavyje pasižymi homogeniškumu. Be to, administracinės ribos, kuriomis būtų vadovaujamosi sudarant regioninio lygmens charakteristikas, dažnai neveikia kaip kliūtys darbo vietų ar švietimo įstaigų prieinamumui. Nors tyrime analizuojami individualaus lygmens duomenys, rezultatai pateikti siekiant palyginti migracijos modelių rezultatus dviem laikotarpiais: 2001–2011 ir 2011–2021 m. (surašymai parinkti kaip ribiniai metai). Šis metodas leidžia stebėti pagrindines kaitos tendencijas ir išvengti atsitiktinių svyravimų bei konfidencialumo problemų, kurios gali kilti analizuojant kasmetinius duomenis.

Duomenų parengimo procesas ir statistinė duomenų analizė buvo atlikta saugioje virtualioje aplinkoje, naudojantis Valstybės duomenų valdysenos informacine sistema. Prieiga prie tyrimui atlikti naudojamų duomenų suteikta pasirašius konfidencialių duomenų naudojimo mokslo tikslams sutartį. Tyrimui naudojami nuasmeninti (užšifruoti) duomenys, o tyrimų rezultatai pateikiami tik agreguota forma.

4.3. Bendrieji periferinių regionų gyventojų skaičiaus pokyčiai

Bendrieji Lietuvos gyventojų skaičiaus pokyčiai plačiau analizuojami 3.1 ir 3.2 poskyriuose. Šiame poskyryje aptariamos gyventojų skaičiaus kaitos ir migracijų periferiniuose regionuose sąšajos.

Nors nuo 2019 m. gyventojų skaičius Lietuvoje stabilizavosi ir neto tarptautinė migracija tapo teigiama, šios palankios tendencijos ne visuomet atsispindi šalies periferiniuose regionuose. 4.1 pav. iliustruoja santykinę gyventojų pasiskirstymą įvairiose šalies regionų kategorijose, išskirtose 2 skyriuje (2.1 pav.).

4.1 lentelė. Lietuvos gyventojų sudėtis ir periferinių regionų (PR) gyventojų sudėtis, taip pat žmonių, kurie išsikraustė ir atsikraustė į PR, sudėtis (remiantis 2011 ir 2021 m. surašymais ir Adresų registru)

	2011 m.			2001–2011 m.		2021 m.			2011–2021	
	Iš viso Lietuvoje	Iš viso Lietuvoje, %	PR, %	Išsikraustė iš PR, %	Atsikraustė į PR, %	Iš viso Lietuvoje	Iš viso Lietuvoje, %	PR, %	Išsikraustė iš PR, %	Atsikraustė į PR, %
	3.019,414	100	22,2	13,8	11,9	2.810,761	100	20,1	23,3	15,8
Lytis										
Vyras	1.387,121	45,9	46,7	45,3	47,8	1.304,965	46,4	46,8	47,5	49,7
Moteris	1.632,293	54,1	53,3	54,7	52,2	1.505,796	53,6	53,2	52,5	50,3
Amžius (metais)										
≤17	532,228	17,6	17,6	2,9	2,9	494,942	17,6	15,4	12,6	15,6
18–34	690,036	22,9	20,3	45,4	34,9	559,237	19,9	19,7	39,4	27,8
35–49	640,355	21,2	21,0	28,9	31,0	562,006	20,0	17,5	26,1	25,2
50–64	595,434	19,7	20,0	12,4	18,6	634,630	22,6	25,1	13,1	19,0
≥65	561,361	18,6	21,0	10,3	12,7	559,940	19,9	22,3	8,7	12,4
Vid. amžius	41,5	41,5	42,9	39,5 (2011)	42,7 (2011)	43,1	43,1	45,2	37,2 (2021)	39,9 (2021)
Tautybė										
Lietuvis (-ė)	2.541,534	84,2	90,8	92,6	91,0	2.378,112	84,6	90,7	91,3	90,8
Nelietuvis (-ė)	347,023	12,4	7,1	2,9	4,7	366,894	13,1	7,7	5,0	5,7
Kita, nenurodyta	103,857	3,4	2,1	4,5	4,3	65,749	2,3	1,6	3,7	3,6
Išsilavinimas (>10 metų amžiaus)										
Pradinis ¹	448,865	16,4	20,9	8,8	9,2	308,809	12,2	14,0	13,7	16,9
Vidurinis	1.701,804	62,2	66,6	66,1	73,6	1.541,813	60,8	68,5	55,9	65,0
Aukštasis	584,807	21,4	12,5	25,1	17,2	684,844	27,0	17,5	30,4	18,1
Šeimisinis statusas (≥15 metų amžiaus)										
Susituokęs (-usi)	1.291,143	50,3	49,1	50,0	46,8	1.184,527	49,5	46,3	48,3	42,8
Išsiskykęs (-usi)	281,254	10,9	10,2	13,1	17,8	297,745	12,4	12,3	13,8	18,1
Našlys (-ė)	297,279	11,6	13,7	7,7	8,6	219,444	9,2	10,9	5,1	6,5
Vienišas (-a)	699,349	27,2	27,0	29,2	26,8	691,968	28,9	30,5	32,8	32,6

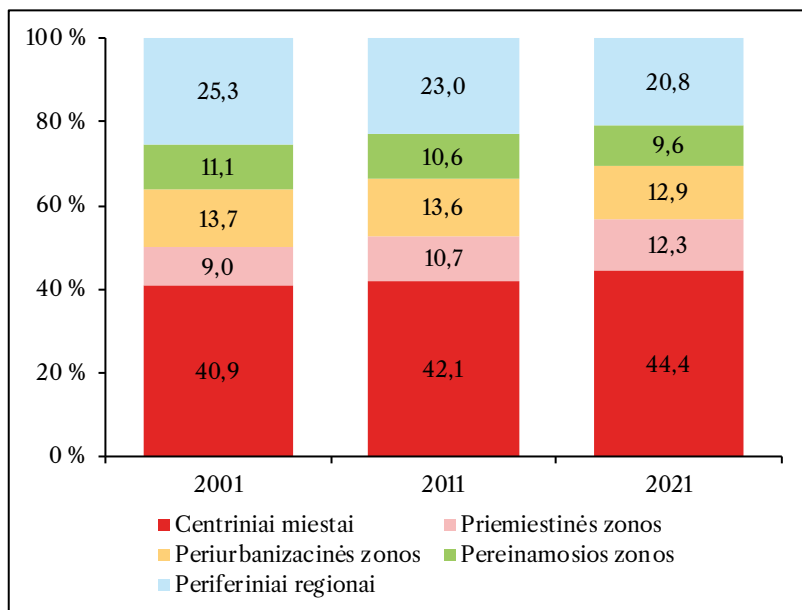
¹ Kartu su nebaigtu pradiniu.

4.1 lentelės tęsinys. Lietuvos gyventojų sudėtis ir periferinių regionų (PR) gyventojų sudėtis, taip pat žmonių, kurie išsikraustė ir atsikraustė į PR, sudėtis (remiantis 2011 ir 2021 m. surašymais ir Adresų registru)

	2011 m.			2001–2011 m.		2021 m.			2011–2021	
	Iš viso Lietuvoje	Iš viso Lietuvoje, %	PR, %	Išsikraustė iš PR, %	Atsikraustė į PR, %	Iš viso Lietuvoje	Iš viso Lietuvoje, %	PR, %	Išsikraustė iš PR, %	Atsikraustė į PR, %
Užimtumo statusas (≥15 metų amžiaus)										
Zemos prof. kvalif.	103,808	4,0	4,3	4,4	4,5	133,110	5,6	6,0	5,9	6,2
Vidutinės prof. kvalif.	673,219	26,2	23,9	31,4	28,4	667,321	27,9	28,8	33,1	30,1
Aukštos prof. kvalif.	397,929	15,5	9,7	16,7	11,2	465,099	19,4	12,2	21,0	12,4
Bedarbis (-ė)	290,735	11,3	13,4	15,8	18,8	211,269	8,8	10,3	11,5	13,9
Studentas (-ė)	282,953	11,0	11,1	9,8	8,8	171,573	7,2	7,4	7,2	8,4
Nedalyvauja, kita ²	820,205	31,9	37,6	22,0	28,3	745,312	31,1	35,4	21,2	29,0
Migracija										
I / iš užsienio	-	-	-	4,8	1,4	-	-	-	1,5	5,4
I / iš kito periferinio reg.	-	-	-	41,9	49,0	-	-	-	35,9	52,9
I / iš miesto	-	-	-	26,3	16,9	-	-	-	34,0	12,2
I / iš periurbanizacinės zonos	-	-	-	5,3	5,7	-	-	-	6,1	4,2
I / iš tranzitinės zonos	-	-	-	10,3	11,0	-	-	-	8,9	12,6
I / iš priemiesčių	-	-	-	5,6	3,2	-	-	-	9,0	4,2
I / iš „nežinoma“	-	-	-	5,8	12,9	-	-	-	4,5	8,5

² 65+ amžiaus asmenys, namų šeimininkės, asmenys, turintys neįgalumą, trūksta informacijos.

Matomas akivaizdus dėsniumas – bendrame gyventojų skaičiaus mažėjimo kontekste vyko gyventojų teritorinis persigrupavimas (4.1 pav.). Miestų ir priemiesčių dalis apgyvendinimo struktūroje augo, o visų kitų regionų mažėjo, labiausiai „traukėsi“ periferiniai regionai. Jei 2001 m. juose gyveno 25,3 proc. Lietuvos gyventojų, tai 2021 m. – 20,8 proc. Šie duomenys taip pat rodo, kad pereinamųjų, arčiau urbanistinių centrų esančių, teritorijų išskyrimas į atskirą kategoriją yra prasmingas, nes gyventojų dalies mažėjimo tempai čia daug mažesni nei periferiniuose regionuose.

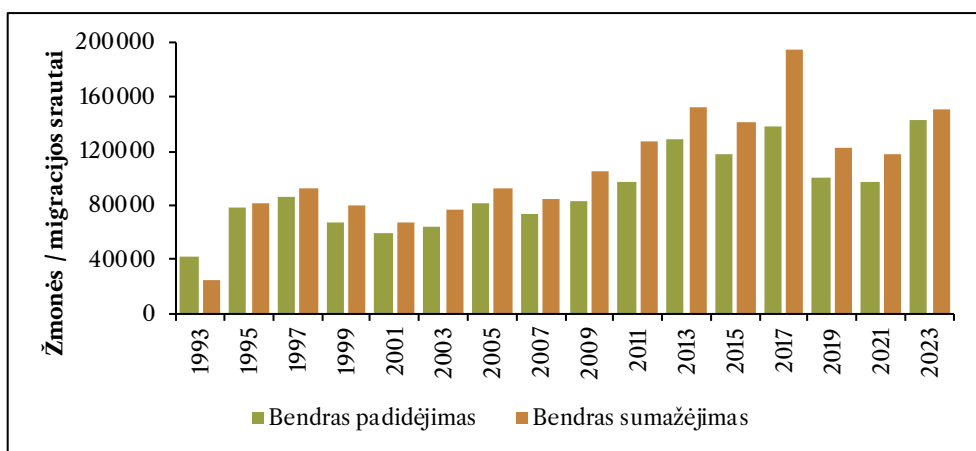

4.1 pav. Santykinis Lietuvos gyventojų pasiskirstymas tarp atskirų kategorijų regionų, 2001, 2011 ir 2021 m. (remiantis gyventojų surašymų duomenis, *Valstybės duomenų...*, 2023a)

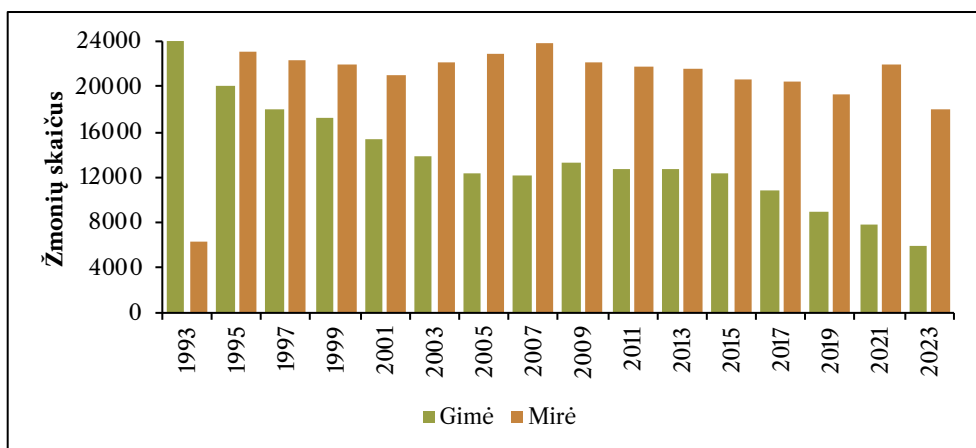
Šiame tyrime daugiausia dėmesio skiriama vidaus migracijai ir jos poveikiui sociodemografinės struktūros pokyčiams. Daugelyje šalių, įskaitant Lietuvą, vidaus migracijos įtaka gyventojų sudėties kaitai yra ištirta mažiausiai, nors ji dažnai laikoma kiekybiškai svarbesne nei tarptautinė migracija ar natūrali gyventojų kaita (Ernsten et al., 2018). Žinoma, visi veiksniai – gimstamumas, mirtingumas, tarptautinė ir vidaus migracija – prisideda prie gyventojų skaičiaus ir sudėties kitimo. Šių veiksmių indėlis į gyventojų skaičiaus pokyčius Lietuvos periferiniuose regionuose pavaizduotas 4.2–4.6 pav.³

³ Svarbu paminėti, kad šie duomenys rodo migracijos srautus, t. y. migracijos įvykių skaičių, o ne galutinį asmenų, išvykusių arba atvykusių į PR, skaičių. Tai reiškia, kad vienas žmogus galėjo migruoti kelis kartus, todėl duomenys atspindi gyventojų pokyčių dinamiką, o ne konkretų asmenų skaičių.

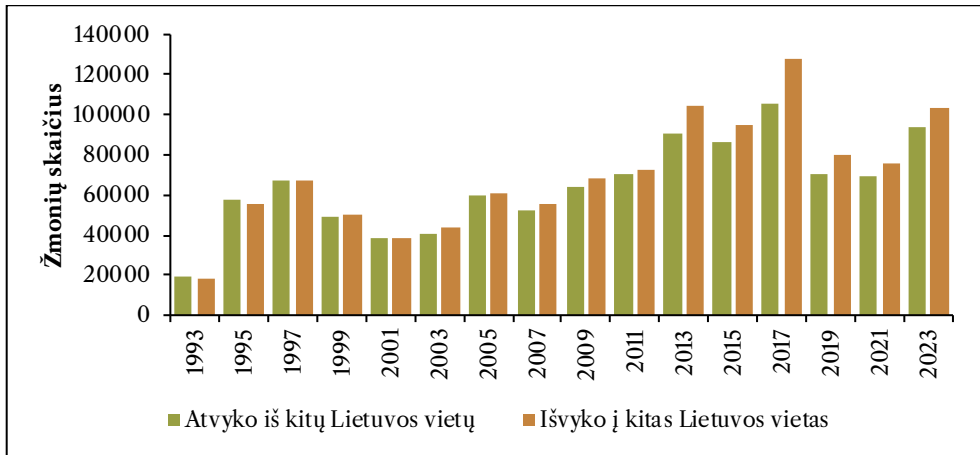
Analizuojant bendrą gyventojų skaičiaus kaitą (4.2 pav.), matyti, kad tendencijos bėgant metams keitėsi. Apskritai gyventojų skaičius palaipsniui mažėjo, o kaitos dinamika tapo intensyvesnė. Žvelgiant į gimstamumo ir mirtingumo rodiklius (4.3 pav.), ryškėjo didėjantis atotrūkis: gimimų skaičius visada buvo mažesnis nei mirčių ir nuosekliai mažėjo, o mirčių skaičius išliko gana stabilus. Vidaus migracijos srautai (4.4 pav.) augo abiem kryptimis iki 2013 m., paskui šiek tiek stabilizavosi (į vidaus migraciją įtraukti ir srautai tarp periferinių regionų). Tarptautinės migracijos srautai (4.5 pav.) stipriai išaugo nuo 2011 m. Per visą analizuojamą laikotarpį tarptautinės emigracijos srautai buvo didesni nei imigracijos, išskyrus 2023 m., kai dėl labai padidėjusios ukrainiečių imigracijos pirmą kartą imigracija viršijo emigraciją.

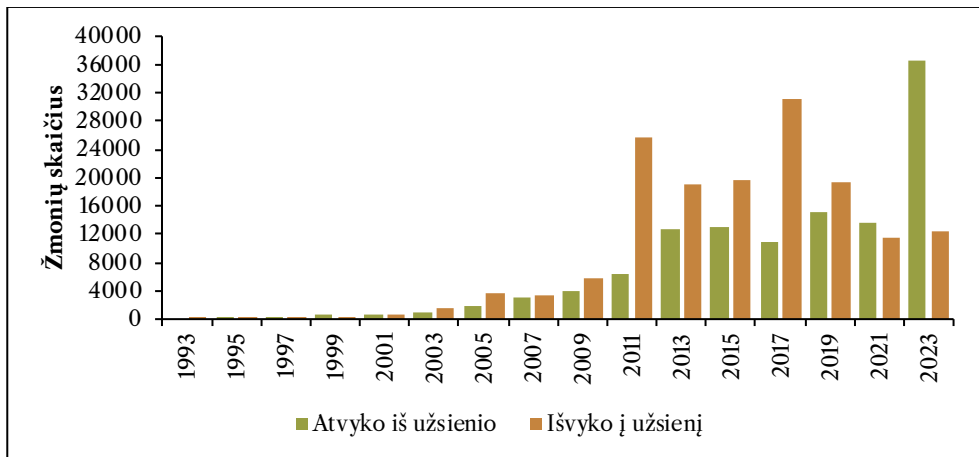
4.2 pav. Gyventojų kaitos dinamika periferiniuose regionuose: bendras gyventojų skaičiaus sumažėjimas (emigracijos ir mirtys) ir padidėjimas (imigracija ir gimimai) (remiantis Gyventojų registro ir Adresų registro duomenimis)

4.3 pav. Gyventojų kaitos dinamika periferiniuose regionuose: natūrali kaita (remiantis Gyventojų registro ir Adresų registro duomenimis)

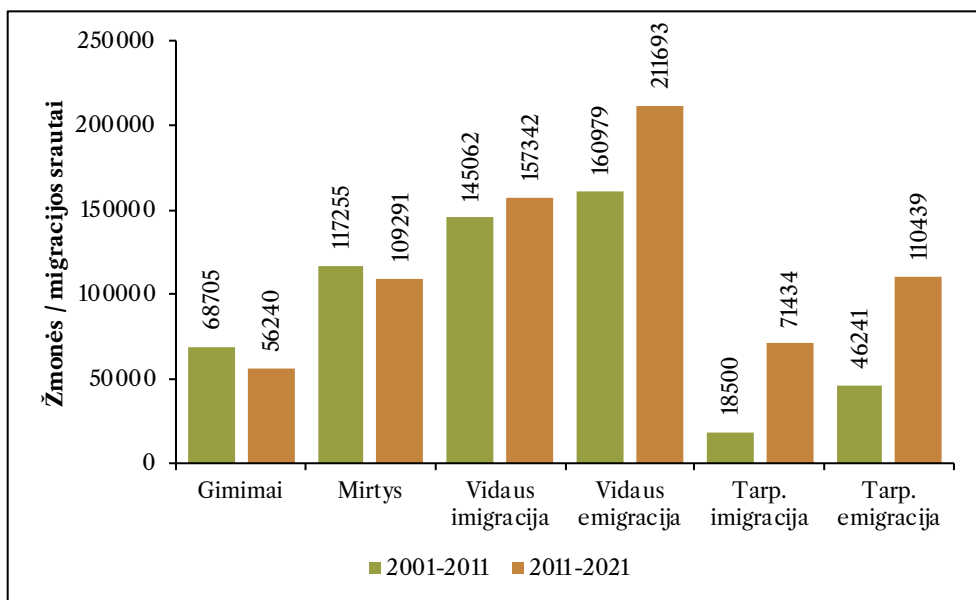
4.4 pav. Gyventojų kaitos dinamika periferiniuose regionuose: vidaus migracija (remiantis Gyventojų registro ir Adresų registro duomenimis)

4.5 pav. Gyventojų kaitos dinamika periferiniuose regionuose: tarptautinė migracija (remiantis Gyventojų registro ir Adresų registro duomenimis)

Siekiant palyginti įvairių veiksnių įtaką gyventojų skaičiaus pokyčiams, 4.6 pav. pateikiama natūralios kaitos ir migracijos srautų dinamika, susumuota dviem dešimtmečiais: 2001–2011 ir 2011–2021 m. (pateikiami kiekvieno dešimtmečio kumuliaciniai duomenys). Šiame grafike matoma, kiek gyventojų skaičius padidėjo arba sumažėjo dėl natūralios kaitos bei vidaus ir tarptautinės migracijos srautų. Pastebėtina, kad antrajame dešimtmetyje gimimų ir mirčių stulpeliai sutrumpėjo, atspindėdami mažėjančią natūralios kaitos poveikį gyventojų skaičiaus dinamikai. Priešingai, visi migracijos srautų stulpeliai, ypač išvykstančios migracijos, išaugo. Itin reikšmingas tarptautinės migracijos srautų padidėjimas, kurį galėjo lemti pasauliniai veiksniai, tokie kaip „Brexitas“ (duomenys rodo, kad daugiausia imigrantų arba grįžtančių

migrantų yra iš Jungtinės Karalystės) bei pandemija. Kita vertus, kiekybiškai vidaus migracija abiem dešimtmečiais buvo svarbiausias gyventojų persiskirstymo veiksnys, o jos įtaka antrajame dešimtmetyje dar labiau sustiprėjo. Šis faktas sustiprina tyrimo aktualumą ir pabrėžia būtinybę geriau suprasti vidaus migracijos srautų apimtį, kryptis ir sudėtį.

4.6 pav. Įvairių veiksnių (natūralios gyventojų kaitos, vidaus ir tarptautinės migracijos) įtaka gyventojų kaitai periferiniuose kaimo regionuose 2001–2011 ir 2011–2021 m. (pagal 2011 ir 2021 m. surašymus, Gyventojų registrą ir Adresų registrą)

4.4. Migracijos mastai ir poveikis sociodemografinėi periferinių regionų struktūrai

Šiame skyriuje analizuojami ryšiai tarp asmenų sociodemografinių charakteristikų ir migracijos kryptių, siekiant išsiaiškinti, kaip šie veiksniai veikia gyventojų persiskirstymą ir formuoja bendrą periferinių kaimiškųjų regionų sociodemografinę struktūrą. Nors agreguoti duomenys (žr. 3.1 lentelę) suteikia vertingų įžvalgų apie gyventojų sudėtį ir migracijos tendencijas tarp periferinių regionų ir likusios Lietuvos, jie nevisiškai atskleidžia gyventojų sudėties skirtumus bei pokyčių tendencijas. Norint tiksliau įvertinti migracijos srautų poveikį gyventojų sudėčiai, šiame tyrime papildomai taikomi binarinės logistinės regresijos modeliai. Ši analizė leis geriau suprasti, kaip migracijos procesai prisideda prie demografinių pokyčių periferiniuose regionuose.

Kas gyvena periferiniuose regionuose?

Šiame tyrime naudojant regresijos modelius pirmiausia yra vertinamos tikimybės gyventi periferiniame regione ir gyventi mieste (4.2 lentelė). Periferinių regionų gyventojai lyginami su miestų gyventojais, nes centro–periferijos atžvilgiu šios grupės yra kontrastingos, tad tikėtina, kad jos reikšmingai skiriasi ir migracijos srautų dydžiu bei sudėtimi. Statistiniuose modeliuose priklausomas kintamasis išskiria asmenis, gyvenančius periferiniuose regionuose (1), nuo tų, kurie ten negyvena (0), ir tokiu pačiu būdu – asmenis, gyvenančius miestuose (1), nuo tų, kurie ten negyvena (0). Analizuojami dvejų metų – 2011 ir 2021 m. – duomenys, siekiant palyginti gyventojų sudėties pokyčius periferijose ir miestuose. Į modelius, apimančius visą populiaciją, įtrauktos įvairios individualios charakteristikos, apibūdinančios gyventojų sociodemografinę ir ekonominę padėtį. Svarbu paminėti, kad šie modeliai yra aprašomieji, o ne priežastiniai – jie parodo kiekvieno kintamojo vaidmenį kartu kontroliuojant kitus kintamuosius.

Modeliai, į kuriuos įtraukti tik lyties ir amžiaus kintamieji (žr. 1-uosius modelius 4.2 lentelėje), rodo, kad 2011 ir 2021 m. beveik nebuvo lyčių skirtumų, lyginant tikimybes gyventi periferiniuose regionuose ir miestuose ($\text{Exp}(B)$ yra artimas 1). Reikšmingų skirtumų tarp moterų ir vyrų nėra ir kituose modeliuose, todėl galima sakyti, kad lytis šiuose modeliuose yra kontrolinis kintamasis, vertinant kitų asmeninių charakteristikų įtaką. Modeliuose etalonine (angl. *reference*) amžiaus grupė pasirinkti nepilnamečiai (<18 metų amžiaus). Galima tikėtis, kad jaunimas dažniau gyvena mieste ir rečiau – kaimo vietovėse. Vis dėlto modelių rezultatai nėra vienareikšmiai: 2011 m. periferiniuose regionuose amžiaus grupių skirtumai nebuvo dideli, tačiau kitų modelių rezultatai lūkesčius atitinka.

Papildžius modelius individualiomis charakteristikomis (žr. 2-uosius modelius 4.2 lentelėje), amžiaus efektas visuose juose tapo labiau įprastas. Kitaip tariant, jaunimas turėjo mažesnę tikimybę gyventi periferiniuose regionuose ir didesnę tikimybę gyventi miestuose, o vyresnio amžiaus žmonės – priešingai. Lyginant 2011 ir 2021 m., amžiaus sudėties skirtumas tarp miestų ir periferijų padidėjo. Kalbant apie tautybę, etniniai lietuviai periferiniuose regionuose gyveno 2,2 karto dažniau nei kitose vietovėse, o nelietuviai – dvigubai dažniau miestuose nei kitose vietovėse; rezultatai panašūs tiek 2011 m., tiek 2021 m. Šis skirtumas tarp periferinių regionų ir miestų per 2011–2021 m. laikotarpį šiek tiek sumažėjo, o tai rodo tendenciją, kad etninis pasiskirstymas Lietuvos teritorijoje tolygėja. Didesnė etninių mažumų koncentracija miestuose yra įprastas reiškinys daugelyje pasaulio valstybių. Jį lemia tokie veiksniai kaip geresnė prieiga prie švietimo sistemos, socialiniai tinklai ir darbo galimybės, palengvinančios tautinių mažumų gimtosios kalbos vartojimą, įsidarbinimo galimybes ir kt. (Massey ir Denton, 1993). Ryškus etninis kontrastas tarp Lietuvos

regionų susidaro dėl palyginti nedidelio tautinių mažumų skaičiaus (apie 15 proc. nuo bendro gyventojų skaičiaus), tačiau didelės jų koncentracijos Vilniaus regione (Ubarevičienė et al., 2016).

Be to, modelių rezultatai rodo, kad 2011 ir 2021 m. reikšmingų gyvenamosios vietos skirtumų, atsižvelgiant į šeimos statusą, nebuvo. Tai reiškia, kad šeimos statusas nėra svarbus veiksnys nustatant gyvenamosios vietos pasirinkimą. Tuo tarpu išsilavinimo lygis, priešingai, yra svarbus veiksnys: aukštesnis išsilavinimo lygis asocijuojasi su gyvenimu mieste, o žemesnis – su gyvenimu periferijoje. Pavyzdžiui, į modelį neįtraukus kitų asmens charakteristikų, mieste tikimybė sutikti asmenį su aukštuoju išsilavinimu yra beveik 10 kartų didesnė nei periferiniame regione (skaičiavimas atliktas atskirai). Reikia atkreipti dėmesį, kad per pastarąjį dešimtmetį išsilavinimo atotrūkis tarp centrinių ir periferinių vietovių sumažėjo: šiek tiek išaugo periferinių regionų gyventojų išsilavinimo lygis ir šiek tiek sumažėjo miesto gyventojų išsilavinimo lygis. Kalbant apie užimtumo statusą, gyvenimas mieste siejamas su geresnėmis pozicijomis, konkrečiau, didesne tikimybe turėti aukštesnį profesinį statusą. Tuo tarpu gyvenimas periferiniuose regionuose siejamas su didesne nedarbo arba nedalyvavimo darbo rinkoje tikimybe. Šie skirtumai atskleidžia priešingas darbo rinkos sąlygas miestuose ir periferinėse vietovėse. Per dešimtmetį nebuvo jokių akivaizdžių darbo rinkos pagerėjimo periferiniuose regionuose požymių. Miestuose pastebimi prieštaringi pokyčiai – padidėjusi tikimybė turėti aukšto rango profesiją kartu su padidėjusia tikimybe būti bedarbiu arba nedalyvauti darbo rinkoje.

Apibendrinant galima teigti, kad nors per dešimtmetį žmonių pasiskirstymas pagal jų socialines ir demografines ypatybes kito nežymiai, pastebima tendencija, kad skirtumai tarp periferinių ir centrinių regionų yra linkę mažėti. Siekiant nuodugniau iširti šį reiškinį, tolesniuose skyriuose bus gilinamasi į migracijos srautų sudėtį, konkrečiau bus analizuojama, kokiomis charakteristikomis pasižymi asmenys, migruojantys į periferinius kaimo regionus ir iš jų.

Kas migruoja iš periferinių regionų ir kur?

Šioje dalyje siekiama išsiaiškinti, kokiomis sociodemografinėmis savybėmis pasižymi asmenys, turintys didžiausią tikimybę migruoti iš periferinių regionų. Remiantis regresijos modelių rezultatais, lyginamos asmenų, turinčių didžiausią tikimybę migruoti į kitą periferinį regioną, miestą ar užsienį, charakteristikos. Į 4.3 lentelėje pateiktus statistinius modelius yra įtraukti asmenys, kurie 2001 m. gyveno periferiniams regionams priskirtose seniūnijose ir per 2011–2021 m. laikotarpį liko gyventi tose pačiose periferinėse seniūnijose arba migravo iš jų į miestus arba į užsienį; toks pat principas taikomas vėlesniam dešimtmečiui – nuo 2011 iki 2021 m.

4.2 lentelė. Gyvenimo periferiniuose regionuose ir miestuose logistinės regresijos modeliai⁴

	2011 m.								2021 m.							
	Periferiniai kaimo regionai				Miestai				Periferiniai kaimo regionai				Miestai			
	1 modelis		2 modelis		1 modelis		2 modelis		1 modelis		2 modelis		1 modelis		2 modelis	
	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE
Lytis (ref. vyras)																
Moteris	0,935	0,003	0,972	0,003	1,133	0,003	1,085	0,003	0,958	0,003	1,012	0,003	1,081	0,002	1,012	0,003
Amžius (ref. <18)																
18–34	0,736	0,008	1,154	0,011	1,500	0,008	0,767	0,010	1,146	0,005	1,294	0,013	0,897	0,004	0,678	0,011
35–49	0,843	0,008	1,368	0,012	1,235	0,008	0,655	0,011	0,998	0,005	1,159	0,014	1,022	0,004	0,788	0,012
50–64	0,869	0,009	1,338	0,012	1,254	0,008	0,738	0,011	1,326	0,005	1,440	0,014	0,789	0,004	0,673	0,012
>65	0,974	0,009	1,012	0,012	1,116	0,008	1,220	0,011	1,319	0,005	1,193	0,014	0,868	0,004	0,906	0,012
Tautybė (ref. nelietuvis)																
Lietuvis (-ė)			2,269	0,005			0,486	0,004			2,216	0,005			0,518	0,004
Šeiminių statusas (ref. vienišas)																
Susituokęs (-usi)			0,974	0,005			0,892	0,004			0,910	0,005			0,967	0,004
Išsiskykęs (-usi)			0,871	0,007			1,154	0,006			0,890	0,006			1,101	0,005
Našlys (-ė)			1,001	0,007			0,853	0,006			0,989	0,007			0,874	0,006
Išsilavinimas (ref. pradinis) ⁵																
Vidurinis			0,681	0,006			2,045	0,006			0,720	0,007			1,843	0,007
Aukštasis			0,366	0,007			4,564	0,006			0,414	0,008			3,704	0,007
Užimtumo statusas (ref. žemos prof. kvalifikacijos)																
Vid. prof. kvalifikacijos			0,878	0,008			1,240	0,007			1,052	0,007			1,102	0,006
Aukštos prof. kvalifikacijos			0,759	0,009			1,432	0,008			0,744	0,008			1,619	0,007
Studentas (-ė)			0,904	0,010			1,290	0,008			0,843	0,011			1,455	0,009
Bedarbis (-ė)			1,210	0,008			0,841	0,008			1,178	0,008			1,040	0,007
Nedalyvauja, kita ⁶			1,213	0,008			0,766	0,008			1,128	0,008			1,099	0,007

⁴ Modeliuose lyginami asmenys, gyvenantys periferiniuose kaimo regionuose arba miestuose (1), su tais, kurie ten negyvena (0). Reikšmingumo lygiai nepateikiami, nes analizuojama visa gyventojų imtis.

⁵ Kartu su nebaigtu pradinio.

⁶ 65+ amžiaus asmenys, namų šeimininkės, asmenys, turintys neįgalumą, trūksta informacijos.

Modeliuose priklausomas kintamasis nurodo, ar asmuo liko gyventi toje pačioje periferinėje seniūnijoje (0), ar persikėlė (1) iš jos į kitą periferinę seniūniją, miestą arba užsienį. Į modelius nėra įtraukti jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys. Be to, nėra fiksuojamos migracijos seniūnijų viduje.

Modelių rezultatai rodo, kad migracijos iš periferinių regionų tikimybė bet kuria nagrinėjama kryptimi (į kitas periferines seniūnijas, į miestus ar užsienį) mažėja su amžiumi. Jauni suaugusieji (18–34 metų amžiaus) turi didžiausią tikimybę palikti periferinius regionus, tuo tarpu vyresnio amžiaus žmonės (>65 metų) yra mažiausiai linkę išvykti, ypač maža jų emigracijos į užsienį tikimybė. Bendros amžiaus tendencijos visose trijose migracijos kryptyse yra panašios, tačiau asmenys, migruojantys į miestus ir užsienį, yra jaunesni nei tie, kurie persikelia į kitas periferines seniūnijas. Lyginant XXI a. dviejų dešimtmečių duomenis, pastebimi mažėjantys migracijos tikimybės skirtumai tarp amžiaus grupių (išskyrus migraciją į užsienį). Tai rodo, kad periferinius regionus vis dažniau palieka ir vyresnio amžiaus gyventojai. Skaičiavimų rezultatai rodo, kad lietuviai turi didesnę tikimybę migruoti tarp periferinių regionų, tačiau kitų tautybių gyventojai, labiau nei lietuviai, linkę migruoti iš periferinių regionų į užsienį (nors antrajame dešimtmetyje šis skirtumas yra minimalus). Įdomu tai, kad pirmajame dešimtmetyje lietuviai turėjo didesnę tikimybę migruoti kryptimi periferija–miestas, tačiau antrajame dešimtmetyje šią tendenciją perėmė kitų tautybių gyventojai. Vidaus migracijos srautų analizė pagal tautinę sudėtį galėtų būti įdomi tema būsimiesiems tyrimams.

Toliau bus aptariamos asmenų savybės, kurios gali kisti laikui bėgant, tad rezultatai turi būti interpretuojami atsargiai; 2011 ir 2021 m. surašymuose užfiksuota informacija apie gyventojus atspindi jų savybes, kurios galėjo būti įgytos tiek prieš, tiek po faktinio gyvenamosios vietos pakeitimo. Kalbant apie šeiminių statusą, statistinių modelių rezultatai rodo, kad vieniši asmenys turėjo didesnę tikimybę emigruoti į užsienį ir mažesnę tikimybę persikelti į miestus ar periferijas – tai būdinga abiem analizuojamiems dešimtmečiams. Didžiausią tikimybę migruoti miestų ir periferijų kryptimis turėjo našliai (–ės), tačiau tiksliai nustatyti, ar šis statusas buvo įgytas prieš ar po migracijos, yra sudėtinga. Visgi didesnis našlių mobilumas yra įprastas reiškinys – kitų autorių tyrimai (pvz., Bradsher, 1992; Zilincikova et al., 2023) rodo, kad didesnę našlių mobilumą dažnai lemia noras būti arčiau šeimos narių, palaikyti socialinius ryšius, dalyvauti bendruomenės veiklose, gauti geresnes sveikatos priežiūros paslaugas arba persikelti į mažesnę bei patogesnę būstą, labiau pritaikytą naujam gyvenimo būdai. Kitas analizuojamas rodiklis yra išsilavinimas. Modelių rezultatai rodo, kad kuo aukštesnis išsilavinimo lygis, tuo didesnę tikimybę išsikraustyti gyventi iš periferinių regionų į užsienį ir į miestus. Tuo tarpu asmenys su žemesniu išsilavinimu labiau linkę likti tuose pačiuose periferiniuose regionuose arba migruoti

tarp jų. Kalbant apie pozicijas darbo rinkoje, asmenys, migruojantys iš vienos periferinės seniūnijos į kitą, reikšmingai nesiskiria nuo tų, kurie lieka gyventi toje pačioje periferinėje seniūnijoje. Didėjant profesiniam statusui, didėja tikimybė persikelti iš periferijos į miestą. Abiem atvejais ženklėnių skirtumų tarp dviejų dešimtmečių nėra. Tuo tarpu kalbant apie emigraciją į užsienį, 2001–2011 m. periodu didesne tikimybė emigruoti pasižymėjo žemos kvalifikacijos darbuotojai, o 2011–2021 m. periodu – bedarbiai ir asmenys, nedalyvaujantys darbo rinkoje. Beje, abu dešimtmečius aukštą profesinį statusą turinčių periferinių regionų gyventojų emigracija į užsienį buvo mažai tikėtina. Paradoksalu, kad emigracija į užsienį asocijuojasi su aukštesniu išsilavinimu, bet žemesniu profesiniu statusu.

Į modelius taip pat įtraukta asmenų „migracijos istorija“ – rodiklis, nurodantis, kiek kartų iki analizuojamo laikotarpio pradžios asmuo buvo pakeitęs savo gyvenamąją vietą (remiantis Adresų registro duomenis). Mažiausia migracijos tikimybė visomis kryptimis pasižymėjo asmenys, kurie iki analizuojamo laikotarpio arba niekada nebuvo keitę gyvenamosios vietos, arba buvo tai padarę tik vieną kartą. Tai rodo, kad sėslesni asmenys yra labiau linkę likti periferiniuose regionuose. 2001–2011 m. laikotarpiu didesnę tikimybę migruoti iš periferinių regionų turėjo asmenys, kurie iki tol buvo keitę gyvenamąją vietą 4–9 kartus, o 2011–2021 m. – asmenys, migravę 10 ar daugiau kartų. Minėtina, kad emigruojantieji į užsienį pasižymi didesniu mobilumu, kuris gali būti siejamas su jų pakartotine (pvz., sezonine) emigracija. Į modelius taip pat įtrauktas rodiklis, nurodantis, ar asmuo per analizuojamą dešimtmetį, kai galėjo vykti jo migracija, ir iki artimiausio gyventojų surašymo liko gyvas arba mirė. Šis kintamasis padeda įgyti naujų žinių apie žmonių pasirinkimus, susijusius su jų gyvenimo pabaigos vietomis. Nors migracijos ir mirtingumo tiesiogiai sieti nereikėtų, rezultatai rodo, kad migracija į miestą ir gyvenimas periferiniuose regionuose (nemobilumas) yra labiau susiję su mirtimi. Tuo tarpu migracija tarp periferinių regionų turi silpnesnę asociaciją su mirtingumu, o migracija į užsienį – dar silpnesnę.

Apibendrinant, sudarytų modelių rezultatai atskleidžia tam tikras migracijos srautų sudėties tendencijas. Asmenys, migruojantys iš periferinių regionų įvairiomis kryptimis, pasižymi reikšmingais sociodemografiniais skirtumais. Asmenys, kurie migruoja tarp periferinių regionų, savo profilu yra panašūs į tuos, kurie nemigruoja (t. y. lieka gyventi periferijoje). Abi šios asmenų grupės yra santykinai vyresnės, pasižymi žemesniu išsilavinimo lygiu ir prastesnėmis pozicijomis darbo rinkoje. Tuo tarpu migruojantys į miestus yra jaunesni ir turi pranašesnių savybių, o emigruojantys į užsienį užima tarpinę poziciją. Lyginant du dešimtmečius, pastebimi gana nedideli pokyčiai. Vis dėlto migracijos tikimybių skirtumai tarp skirtingas savybes turinčių asmenų sumažėjo. Tai reiškia, kad laikui bėgant tokie veiksniai kaip amžius, išsilavinimo lygis ir užimtumo statusas tampa mažiau svarbūs pasirenkant gyvenamąją

4.3 lentelė. Migracijos iš periferinių regionų logistinės regresijos modeliai⁷

	2001–2011 m.						2011–2021 m.					
	Migravo į periferinius regionus		Migravo į miestus		Migravo į užsienį		Migravo į periferinius regionus		Migravo į miestus		Migravo į užsienį	
	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE
Lytis (ref. vyras)												
Moteris	1,056	0,012	1,111	0,016	0,988	0,033	1,060	0,012	1,033	0,013	0,890	0,049
Amžius (ref. 18–34)												
35–49	0,512	0,016	0,290	0,020	0,298	0,049	0,561	0,016	0,411	0,015	0,289	0,067
50–64	0,372	0,020	0,103	0,032	0,161	0,084	0,379	0,018	0,120	0,022	0,124	0,098
>65	0,286	0,027	0,195	0,043	0,049	0,237	0,354	0,025	0,168	0,030	0,023	0,222
Tautybė (ref. nelietuvis)												
Lietuvis (-ė)	1,458	0,022	1,404	0,029	0,774	0,049	1,422	0,021	0,839	0,019	0,936	0,076
Šeiminis statusas (ref. vienišas)												
Susituokęs (-usi)	1,588	0,018	2,135	0,021	0,365	0,045	1,370	0,016	1,615	0,015	0,398	0,065
Išsiskyręs (-usi)	1,722	0,023	1,791	0,033	0,446	0,070	1,446	0,021	1,513	0,024	0,703	0,086
Našlys (-ė)	1,846	0,028	3,001	0,042	0,295	0,185	1,534	0,028	1,969	0,036	0,664	0,220
Išsilavinimas (ref. pradinis ⁸)												
Vidurinis	0,948	0,024	1,062	0,042	2,196	0,133	0,809	0,025	1,138	0,037	1,616	0,120
Aukštasis	0,868	0,029	2,935	0,044	3,596	0,138	0,773	0,028	2,683	0,038	2,037	0,132
Užimtumo statusas (ref. žemos prof. kvalifikacijos)												
Vid. prof. kvalifikacijos	1,053	0,028	1,732	0,046	0,593	0,063	1,071	0,025	1,260	0,029	0,711	0,110
Aukštos prof. kvalifikacijos	0,911	0,033	2,124	0,049	0,184	0,093	0,968	0,029	1,956	0,031	0,358	0,153
Studentas (-ė)	0,877	0,035	0,874	0,056	0,545	0,069	1,049	0,036	0,739	0,043	1,548	0,119
Bedarbis (-ė)	1,027	0,030	0,893	0,051	0,695	0,065	0,996	0,028	0,850	0,034	1,941	0,107
Nedalyvauja, kita ⁹	1,132	0,030	0,955	0,052	0,303	0,088	1,157	0,027	1,052	0,033	2,776	0,106

⁷ Modeliuose lyginami nemigravę iš periferinių seniūnijų asmenys (0) su migravusiais (1) įvairiomis kryptimis: į kitas periferines seniūnijas, miestus ir užsienį. Į modelius nėra įtraukti jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys ir nėra fiksuojamos migracijos seniūnijų viduje. Reikšmingumo lygiai nepateikiami, nes analizuojama visa gyventojų imtis.

⁸ Kartu su nebaigtu pradinu.

⁹ 65+ amžiaus asmenys, namų šeimininkės, asmenys, turintys neįgalumą, trūksta informacijos.

4.3 lentelės tęsinys. Migracijos iš periferinių regionų logistinės regresijos modeliai

	2001–2011 m.						2011–2021 m.					
	Migravo į periferinius regionus		Migravo į miestus		Migravo į užsienį		Migravo į periferinius regionus		Migravo į miestus		Migravo į užsienį	
	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE
Migracijos istorija (ref. 2-oji arba 3-ioji migracija)												
1-oji migracija	0,099	0,013	0,122	0,017	0,081	0,036	0,107	0,013	0,140	0,014	0,071	0,070
4-oji – 9-oji migracija	1,262	0,025	1,365	0,032	1,782	0,059	1,151	0,016	1,403	0,017	2,184	0,054
≥ 10-oji migracija	1,165	0,208	1,166	0,330	1,762	0,539	1,265	0,062	1,566	0,071	6,592	0,122
Mirė po migracijos (ref. ne)												
Taip	0,460	0,055	0,753	0,084	0,090	0,711	0,384	0,043	0,484	0,061	0,000	95,085
<i>Migravusių asmenų skaičius¹⁰</i>	36,798		21,800		4,160		38,785		38,734		1,883	

¹⁰ Atkreipkite dėmesį, kad šie skaičiai nesutampa su pateiktaisiais 4.1 lentelėje, kurie apima visą populiaciją ir migracijos srautus.

vieta. Jei ši tendencija tęsis, tikėtina, kad ateityje įvairios gyventojų grupės bus tolygiau pasiskirsčiusios visoje šalyje, kas lems labiau subalansuotą demografinį kraštovaizdį ir mažesnius regioninius skirtumus.

Per 2001–2011 m. iš viso gyvenamąją vietą pakeitė apie 63 tūkst., o per 2011–2021 m. – 79 tūkst. tiriamosios populiacijos atstovų. Per abu dešimtmečius didžiausias migracijos srautas buvo tarp periferinių regionų, nors antrąjį dešimtmetį pastebimai išaugo migracija iš periferijų į miestus. Duomenys rodo palyginus mažus ir net mažėjančius migracijos srautus iš periferijų į užsienį, tačiau šie skaičiai gali neatspindėti tikrosios situacijos, nes dalis emigrantų oficialiai nedeklaruoja išvykimo.

Kas migruoja į periferinius regionus ir iš kur?

Šioje dalyje siekiama išsiaiškinti, kokiomis sociodemografinėmis savybėmis pasižymi asmenys, turintys didžiausią tikimybę imigruoti į periferinius regionus. Sudarant modelius, esančius 4.4 lentelėje, vadovautasi ta pačia logika, kaip ir analizuojant priešingos krypties migracijos srautą – iš periferinių regionų (žr. 4.3 lentelę). Į 4.4 lentelėje pateiktus statistinius modelius yra įtraukti asmenys, kurie 2001 m. gyveno vietovėse, nepriskirtose periferiniams regionams, tačiau per 2011–2021 m. laikotarpį imigravo į periferinius regionus. Toks pat principas taikomas ir vėlesniam dešimtmečiui – nuo 2011 iki 2021 m. Modeliuose priklausomas kintamasis nurodo, ar asmuo imigravo į periferinį regioną (1), ar liko gyventi kitoje vietovėje (0). Modeliuose atsižvelgiama į vietovės, iš kurios asmuo emigravo arba kurioje liko gyventi tipą: kitas periferinis regionas, miestas arba užsienis. 4.3 ir 4.4 lentelės iš dalies persidengia, nes abiejose pateikiama informacija apie migraciją tarp periferinių regionų. Nors šių modelių rezultatai panašūs, analizuojamų asmenų imtys šiek tiek skiriasi, todėl modelių rezultatai nėra visiškai identiški. Į 4.4 lentelės modelius neįtraukti asmenys jaunesni nei 18 metų amžiaus, taip pat nefiksuotos migracijos seniūnijų viduje.

Regresijos modelių rezultatai rodo, kad jaunesni asmenys (iki 34 metų amžiaus) turi didžiausią tikimybę imigruoti į periferinius regionus iš kitų periferinių regionų arba iš užsienio, ir ši tikimybė mažėja su asmens amžiumi. Priešingai, imigracijos į periferinius regionus iš miestų tikimybė didesnė vyresnio amžiaus žmonių, nors amžiaus grupių skirtumai šiuo atveju nėra dideli ir visiškai išnyko antrąjį dešimtmetį. Tai reiškia, kad tiek jaunesni, tiek vyresni žmonės (kai kontroliuojami kiti kintamieji) turi panašią tikimybę migruoti iš miestų į periferinius regionus. Paminėtina, kad palyginti vyresni asmenys iš visų analizuojamų krypčių turėjo didesnę tikimybę imigruoti į periferinius regionus, nei iš jų emigruoti (žr. 4.3 lentelę). Ši tendencija sustiprėjo antrąjį dešimtmetį ir neabejotinai prisideda prie „kaimo senėjimo“ proceso. Analizuojant migracijos tikimybę pagal tautybę, lietuviai dažniau migravo tarp periferinių regionų, o migracijos iš miestų, ypač iš užsienio, į periferijas tikimybė

buvo didesnė tarp nelietuvių. Įdomu, kad ne Lietuvos tautybės gyventojai pirmajame dešimtmetyje turėjo daug didesnę migracijos iš užsienio tikimybę, tačiau vėliau šis poveikis susilpnėjo, tikėtina, dėl padidėjusios lietuvių grįžtamosios migracijos (nors duomenys rodo, kad grįžtantys lietuviai įprastai neteikia pirmenybės periferiniams regionams).

Migracijos tikimybei ir krypčiai reikšmingą įtaką turi šeiminė padėtis. Didžiausią tikimybę migruoti tarp periferinių regionų turėjo našliai, o mažiausią – vieniši asmenys. Kalbant apie migraciją iš miestų į periferinius regionus, labiausiai linkę migruoti buvo išsiskyrę ir vieniši asmenys, tuo tarpu iš užsienio į periferinius regionus didesne tikimybe migruoti pasižymėjo susituokę asmenys. Tendencijos buvo panašios abu dešimtmečius, išskyrus tai, kad vienišų asmenų imigracija iš užsienio iš mažiausiai tikėtinos tapo viena iš labiausiai tikėtinų. Migracijos tikimybių skirtumai taip pat siejami su išsilavinimo lygiu. Kalbant apie migraciją iš miesto į periferinius regionus, aukštesnis išsilavinimas siejasi su didesne tokios krypties migracijos tikimybe. Tuo tarpu migracijai tarp periferinių regionų išsilavinimas turi minimalią įtaką; vis dėlto antrąjį dešimtmetį mažiau išsilavinę asmenys turėjo didesnę tikimybę migruoti tarp šių regionų. Įdomu tai, kad lyginant du dešimtmečius pakito ryšys tarp išsilavinimo lygio ir migracijos iš užsienio: pirmajame dešimtmetyje aukštasis išsilavinimas buvo susijęs su didesne tikimybe migruoti iš užsienio į periferinius regionus, o antrąjį dešimtmetį ši tikimybė itin padidėjo tarp vidurinį išsilavinimą turinčių asmenų. Nors analizuojant priešingą migracijos srautą (žr. 4.3 lentelę), pastebėta, kad žemesnio išsilavinimo asmenys labiau linkę likti arba migruoti į kitus periferinius regionus, šių modelių rezultatai atskleidžia, kad aukštesnio išsilavinimo asmenys yra linkę migruoti į periferinius regionus iš miestų ir užsienio. Tai leidžia daryti prielaidą, kad migracija reikšmingai nedidina regioninių išsilavinimo skirtumų (bent jau kai neatsižvelgiama į migracijos srautų dydį). Skirtinga asmenų padėtis darbo rinkos atžvilgiu turi mažai įtakos migracijos tarp periferinių regionų tikimybei – abiem dešimtmečiais migravę bei nemigravę asmenys reikšmingai nesiskyrė vieni nuo kitų. Kita vertus, darbo rinkos padėtis yra svarbus veiksnys, vertinant migracijos tikimybę tiek iš miestų, tiek iš užsienio, ir šiuo atžvilgiu per du dešimtmečius įvyko tam tikrų pokyčių. Abiem atvejais sustiprėjo ryšys tarp aukštesnio profesinio lygio ir didesnės migracijos tikimybės į periferiją. Be to, sustiprėjo ryšys tarp nedarbo arba nedalyvavimo darbo rinkoje ir migracijos į periferiją. Tai rodo, kad tarp migrantų yra tiek „galimybių migrantų“, ieškančių geresnių perspektyvų ar naujų galimybių, tiek „būtinių migrantų“, kuriuos migruoti skatina ekonominės aplinkybės arba naujos pradžios poreikis (Sonzogno et al., 2022). Analizuojant asmenų „migracijos istoriją“, matyti, kad migracija tarp periferinių regionų siejasi su mažesniu mobilumu, o migracija iš užsienio – su didesniu mobilumu. Rezultatai atskleidžia neigiamą

ryšį tarp migracijos į periferiją ir mirties tikimybės (iki kito surašymo); tai reiškia, kad periferijos dažnai nėra pasirenkamos kaip vietos paskutinėms gyvenimo dienoms.

Apibendrinant galima teigti, kad į periferinius regionus migruojančių asmenų demografinės ir socioekonominės savybės reikšmingai skiriasi nuo migruojančiųjų priešinga kryptimi, ir tai stiprina socioerdvinę diferenciaciją šalies mastu. Periferinius regionus kaip naują gyvenamąją vietą renkasi įvairaus amžiaus ir skirtingo socialinio bei ekonominio statuso asmenys. Tarp atvykstančiųjų iš užsienio periferijos pritraukia santykinai jaunesnius asmenis, tačiau jų sociodemografinės ir ekonominės charakteristikos yra gana įvairios. Tuo tarpu iš miestų į periferijas dažniau atvyksta įvairaus amžiaus, aukštesnio išsilavinimo ir profesinės kvalifikacijos asmenys. Didžiausią tikimybę migruoti tarp periferinių regionų turi jaunesnio amžiaus žmonės, tačiau pagal išsilavinimą ir užimtumo statusą jie reikšmingai nesiskiria nuo periferijose gyvenančių, tačiau nemigruojančių asmenų. Kaip rodo ir ankstesni modeliai (žr. 4.3 lentelę), per du dešimtmečius įvyko minimalūs pokyčiai. Vis dėlto migracijos į periferinius regionus atveju amžiaus grupių migracijos tikimybių skirtumai sumažėjo, o skirtumai tarp išsilavinimo ir profesijų kategorijų išaugo. Galima daryti išvadą, kad iš periferijų išvykstančių gyventojų srautas tapo mažiau selektyvus, tačiau į jas atvykstančiųjų – labiau selektyvus.

Per 2001–2011 m. į periferinius regionus imigravo apie 50 000 tiriamosios populiacijos asmenų, o per 2011–2021 m. šis skaičius padidėjo iki 51 600. Abiem dešimtmečiais dauguma šių migrantų judėjo tarp pačių periferinių regionų. Per dvidešimtmetį iš periferijų į miestus išvyko tris kartus daugiau žmonių, nei migravo priešinga kryptimi. Mūsų duomenys rodo santykinai mažą migracijos iš užsienio srautą, kuris pastebimai išaugo antrąjį dešimtmetį.

4.5. Periferijos ir migracija: apibendrinimas

Šiame skyriuje analizuotas migracijos vaidmuo, formuojant Lietuvos periferinių regionų sociodemografinę struktūrą. Lietuvos regioninis vystymasis pasižymi gana intensyviais metropolizacijos ir periferizacijos procesais, kurie lemia aiškiai identifikuojamus selektyvios migracijos srautus. Atliekant šį tyrimą, buvo sukurta nauja, unikali duomenų bazė, pirmą kartą susiejant Lietuvos gyventojų registro, Adresų registro ir visuotinių gyventojų surašymo duomenis. Tokiu būdu sukurtas išsamus duomenų rinkinys, apimantis visą šalies populiaciją individualiu lygmeniu. Šis duomenų rinkinys yra išskirtinis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, nes suteikia galimybę atlikti išsamią migracijos srautų analizę, apimant jų struktūrą, erdvinius modelius ir dinamiką laikui bėgant. Tai leidžia giliau suprasti migracijos procesų pokyčius ir tendencijas įvairiuose geografiniuose ir laiko kontekstuose.

4.4 lentelė. Migracijos į periferinius regionus logistinės regresijos modeliai¹¹

	2001–2011 m.						2011–2021 m.					
	Migravo iš periferinių regionų		Migravo iš miestų		Migravo iš užsienio		Migravo iš periferinių regionų		Migravo iš miestų		Migravo iš užsienio	
	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE
Lytis (ref. vyras)												
Moteris	1,047	0,012	0,818	0,021	0,777	0,064	1,062	0,012	0,804	0,023	0,810	0,034
Amžius (ref. 18–34)												
35–49	0,488	0,017	0,674	0,029	0,587	0,088	0,463	0,017	1,002	0,036	0,815	0,042
50–64	0,347	0,020	0,870	0,033	0,292	0,104	0,304	0,019	0,899	0,039	0,417	0,052
>65	0,271	0,028	0,916	0,045	0,326	0,134	0,301	0,025	1,033	0,047	0,239	0,087
Tautybė (ref. nelietuvis)												
Lietuvis (-ė)	1,353	0,022	0,826	0,031	0,035	0,071	1,540	0,022	0,881	0,035	0,325	0,038
Šeiminių statusas (ref. vienišas)												
Susituokęs (-usi)	1,681	0,018	0,740	0,029	2,641	0,102	1,601	0,016	0,943	0,032	1,331	0,042
Išsiskyres (-usi)	1,725	0,024	1,298	0,035	2,106	0,135	1,576	0,021	1,374	0,038	0,884	0,056
Našlys (-ė)	1,930	0,029	0,722	0,049	2,838	0,150	1,737	0,028	0,943	0,054	0,764	0,118
Išsilavinimas (ref. pradinis ¹²)												
Vidurinis	0,948	0,025	1,775	0,049	0,969	0,128	0,816	0,025	1,196	0,055	2,198	0,100
Aukštasis	0,909	0,030	3,021	0,054	2,148	0,140	0,845	0,028	2,623	0,059	0,975	0,112
Užimtumo statusas (ref. žemos prof. kvalifikacijos)												
Vidutinės prof. kvalifikacijos	1,051	0,029	1,107	0,056	0,909	0,153	1,089	0,025	1,191	0,062	1,320	0,071
Aukštos prof. kvalifikacijos	0,929	0,034	1,095	0,062	0,465	0,184	1,017	0,029	1,542	0,066	1,551	0,084
Studentas (-ė)	0,867	0,036	0,985	0,070	0,530	0,231	0,985	0,036	1,794	0,087	0,567	0,134
Bedarbis (-ė)	0,988	0,030	1,401	0,057	1,058	0,161	0,942	0,028	1,385	0,066	1,345	0,076
Nedalyvauja, kita ¹³	1,099	0,031	1,532	0,058	1,340	0,162	1,129	0,027	1,967	0,062	1,482	0,075

¹¹ Modeliuose lyginami asmenys, kurie imigravo į periferinius regionus iš įvairių vietovių (kitų periferinių regionų, miestų ir užsienio) (1), su asmenimis, kurie nemigravo ir liko tose vietovėse (0). Į modelius nėra įtraukti jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys ir nėra fiksuojamos migracijos seniūnijų viduje. Reikšmingumo lygiai nepateikiami, nes analizuojama visa gyventojų imtis.

¹² Kartu su nebaigtu pradinu.

¹³ 65+ amžiaus asmenys, namų šeimininkės, asmenys, turintys neįgalumą, trūksta informacijos.

4.4 lentelės tęsinys. Migracijos į periferinius regionus logistinės regresijos modeliai

	2001–2011 m.						2011–2021 m.					
	Migravo iš periferinių regionų		Migravo iš miestų		Migravo iš užsienio		Migravo iš periferinių regionų		Migravo iš miestų		Migravo iš užsienio	
	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE	Exp (B)	SE
Migracijos istorija (ref. 2-oji arba 3-ioji migracija)												
1-oji migracija	0,096	0,013	0,046	0,022	0,170	0,074	0,093	0,013	0,096	0,028	0,034	0,063
4-oji – 9-oji migracija	1,307	0,026	1,728	0,032	1,980	0,119	1,201	0,016	1,628	0,029	2,998	0,035
≥ 10-oji migracija	1,045	0,205	1,169	0,262	N/A	N/A	1,247	0,063	2,163	0,094	8,402	0,078
Mirė po migracijos (ref. ne)												
Taip	0,464	0,057	0,308	0,094	0,502	0,279	0,355	0,042	0,361	0,076	0,176	0,201
<i>Migravusių asmenų skaičius</i> ¹⁴	36,798		11,874		1,115		38,785		8,393		4,390	

¹⁴ Atkreipkite dėmesį, kad šie skaičiai nesutampa su pateiktaisiais 4.1 lentelėje, kurie apima visą populiaciją ir migracijos srautus.

Tyrime nagrinėti periferizacijos ir migracijos procesai, kuriems įtakos turi įvairūs veiksniai, įskaitant ekonomines, politines ir socialines sąlygas. Nors periferizacija ir migracijos procesai nėra tapatūs (emigracija iš centrinių vietų gali būti ir intensyvesnė, o periferizacija gali vykti ir be emigracijos) dažnai šie reiškiniai skatina vienas kitą. Tyrimo rezultatai rodo, kad vidaus migracija, vertinant kiekybiškai, yra svarbiausias veiksnys, lemiantis periferinių regionų gyventojų skaičiaus pokyčius, lyginant su natūralia kaita ir tarptautine migracija. Todėl vidinę migraciją galima laikyti pagrindine gyventojų sudėties kaitą lemiančia sąlyga. Tyrimo rezultatai taip pat padeda geriau suprasti periferinių Lietuvos regionų gyventojų sociodemografinį profilį ir tai, kaip jis kinta dėl atvykstančios ir išvykstančios migracijos srautų dydžio ir sudėties. Tyrimu nustatyta, kad imigruojančių į periferinius regionus ir iš jų emigruojančių asmenų sociodemografinės charakteristikos reikšmingai skiriasi. Galima teigti, kad migracijos srautai abiem kryptimis vaidina svarbų vaidmenį formuojant periferinių regionų gyventojų sociodemografinę struktūrą. Kita vertus, didžioji dalis migracijos vyksta tarp periferinių regionų, todėl šiuose regionuose „keičiamasi“ labai panašių savybių gyventojais. Be to, skirtumai tarp asmenų, migruojančių iš vieno periferinio regiono į kitą, ir tų, kurie lieka gyventi tame pačiame periferiniame regione, yra labai menki. Dėl to migracijos srautai tarp periferinių regionų nesukelia reikšmingų pokyčių šių regionų socialinėje ir demografinėje struktūroje. Didžiausią įtaką gyventojų sudėties kaitai turi migracija iš periferinių regionų į miestus, ir atvirkščiai. Tarptautinė migracija turi mažesnę poveikį periferinių regionų gyventojų sudėties kaitai dėl palyginti mažų migrantų srautų abiem kryptimis, nors šie srautai yra gana selektyvūs pagal gyventojų sudėtį. Be to, tikėtina, kad tarptautinės migracijos duomenys nėra visiškai tikslūs, nes ne visi asmenys oficialiai (arba tiksliai) deklaruoja savo išvykimą arba atvykimą. Vis dėlto galima teigti, kad tarptautinė migracija iki pastarųjų metų turėjo mažesnę poveikį periferinių regionų sociodemografinės struktūros kaitai. Situacija nuo 2022 m. ima sparčiai keistis, nes tarptautinės migracijos suminis poveikis gyventojų skaičiui periferiniuose regionuose dėl šio reiškinio keitėsi labiau nei dėl natūralios kaitos ar vidinių migracijų.

Šio tyrimo rezultatai patvirtino ankstesnių tyrimų (Nugin, 2014; Ubarevičienė ir van Ham, 2017) išvadas, kad įprastai jaunesni, aukštesnį socialinį ir ekonominį statusą turintys asmenys, siekdami geresnių galimybių, linkę persikelti iš kaimiškųjų regionų į miestus. Kaip vaizdžiai apibūdino Nugin (2014): „[kaimo jaunimo] išvykimas vaizduojamas kaip judėjimas „į priekį“, o ne „iš čia“: „15 Tuo tarpu įvairaus amžiaus asmenys, turintys santykinai žemesnį socialinį ir ekonominį statusą, yra linkę migruoti iš miesto į periferines vietas. Pastebėtina, kad iš periferijų į miestus iš-

¹⁵ Originalo kalba: “leaving [of rural youth] is depicted as moving “forward” rather than “away””

vyksta tris kartus daugiau žmonių nei atvirksčiai, kas aiškiai rodo, dėl ko gyventojų skaičius periferiniuose regionuose sparčiai mažėja. Be to, šis procesas kelia iššūkių ir dėl demografinės sudėties pokyčių. Kalbant apie tarptautinę migraciją iš periferinių regionų, ją daugiausia sudaro jauni, vieniši, gerai išsilavinę, tačiau ne visada turintys palankias darbo rinkos pozicijas asmenys. Ypač didelė nedarbo arba nedalyvavimo darbo rinkoje tikimybė šioje grupėje buvo antrąjį XXI a. dešimtmetį (tai gali būti susiję ir su tuo, kad emigracija deklaruojama ne iš karto išvykus, dėl ko dalis emigrantų formaliai buvo nedirbantys Lietuvoje). Priešingai, tarp atvykstančiųjų iš užsienio pastebima didesnė įvairovė: imigruoja įvairaus amžiaus, šeiminių padėties, išsilavinimo ir profesinio statuso asmenys. Viena iš statistiniuose modeliuose nagrinėtų charakteristikų buvo individo migracijos istorija. Rezultatai rodo, kad mažiausiai mobilūs buvo tie, kurie per pastarąjį dešimtmetį nekeitė gyvenamosios vietos arba migravo tik tarp periferinių regionų. Tuo tarpu tarptautiniai migrantai pasirodė esantys mobiliusia grupe.

Tyrime taip pat nagrinėtas ryšys tarp migracijos kryptių ir mirties tikimybės. Rezultatai atskleidė, kad mirties tikimybė per laikotarpį tarp migracijos ir kito gyventojų surašymo yra mažesnė tiems individams, kurie neseniai migravo, nepriklausomai nuo migracijos krypties. Beje, vienas įdomesnių šio tyrimo atradimų yra susijęs su našliais (-ėmis) – jų migracijos tikimybė įvairiomis kryptimis buvo ypač didelė; šis pastebėjimas vertas tolesnių tyrimų.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad laikui bėgant emigracija iš periferinių regionų tampa mažiau selektyvi, o imigracija į šiuos regionus – labiau selektyvi. Lyginant du dešimtmečius, matyti, kad iš periferinių regionų migruoja ne tik jauni, aukštąjį išsilavinimą ir gerą užimtumo statusą turintys asmenys, bet ir vyresni žmonės, taip pat asmenys, turintys žemesnį išsilavinimą bei užimtumo statusą. Tuo tarpu imigracija į periferinius regionus tampa vis selektyvesnė išsilavinimo ir kvalifikacijos požiūriu. Nors šie pokyčiai subtilūs, galima pastebėti, kad skirtumai tarp miesto ir kaimo gyventojų socialinės sudėties mažėja, nes gyventojai dėl įvairių priežasčių juda abiem kryptimis. Vis dėlto tikėtina, kad periferizacijos nulemta depopuliacija tęsis, net jei migracija iš miestų į periferinius regionus šiek tiek padidės.

Šiuo metu periferiniai regionai užima apie pusę Lietuvos teritorijos, tikėtina, kad šių regionų depopuliacija toliau tęsis. Panašaus intensyvumo depopuliacija vyksta ir pereinamojoje zonoje, kurioje periferizacijos reiškiniai taip pat akivaizdūs. Svarbu geriau suprasti iššūkius, su kuriais susiduria periferinių regionų gyventojai, ir ieškoti duomenimis grįstų sprendimų regioninės bei socialinės politikos srityse. Tikimybė, kad demografinės tendencijos čia artimoje ateityje „apsiverstų“, yra minimali, ir priimant sprendimus reikia į tai atsižvelgti. Migracijos tyrimai yra itin svarbūs siekiant geriau suprasti regionines nelygybes, atskleisti gyventojų skaičiaus ir sudėties

pokyčius, įvertinti ekonomines perspektyvas ir pasirinkti veiksmingas planavimo priemonės, skirtas gerinti visuotinę gerovę bei užtikrinti gyvenimo kokybę visuose šalies regionuose. Atlikto tyrimo rezultatai suteikia vertingos informacijos apie gyventojų migracijos dinamiką ir padeda prognozuoti būsimus gyventojų skaičiaus ir sudėties pokyčius.

4.6. Multilokalumas (daugiavietė gyvenama) kaip periferinių vietovių vystymosi veiksnys

Augantis gyventojų mobilumas, dažnėjanti gyvenamosios vietos kaita yra aki-vaizdus ir daugelyje tyrimų pastebėtas reiškinys. Tiek atvykusių, tiek išvykusių gyventojų dalis Lietuvos teritorijose nuosekliai auga, ir tai patvirtina 2001, 2011 bei 2021 m. surašymų duomenys (Valstybės duomenų agentūra, 2023a). Tokios dažnėjančios migracijos rodo dažnėjančios nuolatinės gyvenamosios vietos kaitos tendencijas, bet vis daugiau žmonių įvairiose šalyse ne tik dažnai keičia nuolatinę gyvenamąją vietą, bet nuolat gyvena ne vienoje, bet dviejose ar daugiau vietų. Nėra duomenų, kokia dalis Lietuvos gyventojų kažkuriam laikui (pvz., vasarą) išvyksta gyventi į periferines kaimiškas vietas, arba sezoniškai migruoja į užsienio šalis, bet nėra abejonių, kad tokių žmonių yra. Prielaidos gyventi per dvi ar daugiau vietų didėja ir dėl to, kad didėja nekilnojamojo turto pasiūla periferijoje, ir dėl to, kad auga nuotolinio darbo galimybės. Daugiavietis gyvenimas tapo reiškiniu, kuris pasitaiko daugumoje socialinių sistemų ir paveikia visų socialinių klasių gyventojus įvairiuose regionuose. Lietuva nėra išimtis, ką netiesiogiai patvirtina kitų reiškinų tyrimai (Kriaučiūnas et al., 2023).

Šis, kaip ir dauguma tyrimų, grindžiamas oficialia statistika, kurioje atsižvelgiama tik į vieną žmogaus nuolatinę gyvenamąją vietą. Realus gyventojų pasiskirstymas laike ir erdvėje lieka paslėptas tiek mokslo, tiek valdžios institucijoms. Tik „oficialūs nuolatiniai“ gyventojai gali dalyvauti vietos rinkimuose, naudotis daugeliu viešųjų paslaugų ir mokėti mokesčius, tačiau visi gyventojai yra potencialūs pokyčių veikėjai, ypač mažose kaimo bendruomenėse ir periferinėse vietovėse, patiriančiose socialinę ir teritorinę atskirtį. Tokiomis aplinkybėmis galima matyti daugiavietį žmonių gyvenimą ir „vienvietines“ mokslinių tyrimų įžvalgas bei politikos sprendimus. Tyrimai, kuriuose ignoruojamas grupės (nors ir laikinų) gyventojų vaidmuo, negali pateikti viso patikimo vaizdo, nes yra ignoruojama dalis žmogiškojo veiksnio, kuris galėtų atlikti svarbų vaidmenį, keičiant regionų vystymosi kryptis (Grillitsch et al., 2023).

Deja, prieinamos patikimos statistikos apie gyventojus, dalį laiko gyvenančius kitoje (šiuo atveju periferinėje kaimiškoje) vietoje, nėra. Nėra net duomenų apie

gyventojų, turinčių antruosius namus, skaičių, todėl atlikti kiekybinių tyrimų šiuo klausimu nėra galimybės. Daugiavietiško tyrimai populiariesni Vakarų Europos šalyse. Lietuvoje ir kitose postsocialistinėse šalyse tokių tyrimų nepakanka, tad tokio gyvenimo mastas, taigi ir galimas vaidmuo kaimiškoms vietovėms nežinomas.

Daugiavietiškas, kaip nepriklausomas mokslinių tyrimų objektas, per pastaruosius du dešimtmečius ima sulaukti vis daugiau mokslininkų dėmesio. Kaip analitinė koncepcija jis buvo pristatytas 2009-aisiais (Nadler, 2014). Šie tyrimai skiriasi nuo kitų mobilumo tyrimų, nes akcentuojama ne gyventojų migracija, judėjimas (pvz., kaip švytuoklinės migracijos tyrimuose), bet ryšiai su dviem skirtingomis socioerdvinėmis sistemomis. Multilokalumas (daugiavietiškas) suprantamas kaip kasdienis gyvenimas keliose vietose (Rolshoven, 2009) arba kaip „vietos poligamija“ (Beck, 1997). Mūsų atveju, net neturint patikimų kiekybinių duomenų, svarbu suprasti, kad daugiavietės gyvensenos reiškiniai negali būti ignoruojami, ypač kalbant apie mažų kaimiškų periferinių vietovių su ribotais žmonių resursais vystymąsi. Net laikini gyventojai gali daryti didelę įtaką tokiose vietose, kurios susiduria su žmogiškųjų resursų stoka, lyderystės nuovargiu, maža dalimi bendruomeniškai aktyvių gyventojų, verslumo problemomis. Vietos endogeniniai resursai yra jos vystymosi pagrindinė prielaida, o nauji, kad ir laikini, gyventojai turi potencialo pakeisti tam tikros teritorijos vystymosi kelią. Tokius gyventojus teoriškai galima laikyti tam tikru išoriniu, nuo vietos socialinės ir ekonominės konjunkčūros nepriklausomu žmogiškuoju veiksmu. Daugiaviečiai gyventojai gali būti suprantami kaip tam tikras „išorinis veiksnys“, kuris gali sulaužyti vietinių žmogiškųjų veikėjų, įprastai veikiančių istoriškai apibrėžtomis regioninėmis sąlygomis (socialinėmis struktūromis), rutiną (Archer, 1995; Grillitsch et al., 2023).

Nauji subjektai gali daryti įtaką periferinių regionų vystymuisi diegdami naujas idėjas, naujus poreikius, technologijas ir mąstymo būdus, ypač atsižvelgiant į esamas tvarios pertvarkos tendencijas. Ankstesni antrųjų namų tyrimai pabrėžė daugiaviečio gyvenimo poveikį įvairiose lokacijose ir tokių gyventojų vaidmenį (arba jo nebuvimą) vietos valdžios institucijų sprendimuose (pvz., Adamiak et al., 2015, 2016; Barnett, 2014; Marjavaara, 2008; Müller, 2002; Overvåg, 2010).

Lietuvoje daugiavietės gyvensenos reiškinys buvo tiriamas tik netiesiogiai, nagrinėjant emigraciją ar demografinius procesus. Lietuvos mokslininkai nurodė sezoninę ar mėnesinę gyventojų migraciją į darbą, tačiau kiekybinių šių tendencijų matmenų skaičiavimų nėra. Sąvokos sezoniniai gyventojai arba sezoninė migracija vartojamos apibūdinant laikinus gyvenamosios vietos pokyčius kai kurių migracijų metu (Europos migracijos tinklas, 2010; Sipavičienė ir Stankūnienė, 2013), kaimo (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019) arba turizmo tyrimuose (Kriaučiūnas et al., 2023; Liutikas et al., 2023). Nors dėmesys sezoniniams arba savaitgaliais gyvenantiems kaimo vietovių gy-

ventojams žiniasklaidoje auga nuo COVID-19 pandemijos, mokslinių straipsnių, tiesiogiai nagrinėjančių daugiavietį gyvenimo būdą Lietuvoje, nėra. Kita vertus, plačiai aptariama demografinio nuosmukio ir su tuo susijusio viešųjų paslaugų tinklų susitraukimo periferinėse vietose problema (Baranauskienė ir Burneika, 2021; Ubarevičienė et al., 2016). Tačiau visi šie tyrimai yra pagrįsti oficialia statistika, kurioje neatsižvelgiama į daugiavietę gyvenamąją vietą, o net laikini gyventojai gali daryti teigiamą poveikį mažų vietų ir vietos bendruomenių atsparumui. Neaišku, ar vietovė, kurioje kelis mėnesius per metus gyvena žmonės, gali būti vadinama negyvenama.

Periferinių kaimo vietovių lauko tyrimų metu buvo užduodamas klausimas ir apie laikinus gyventojus. Absoliuti dauguma atsakiusiųjų teigė, kad tokių gyventojų yra, bet jų įtaka, ryšiai su bendruomenėmis labai skyrėsi. Tyrimo metodika neleidžia daryti išvadų apie aktyviai bendruomenėse veikiančių laikinų gyventojų skaičių ar proporciją, bet net nežinant tikslių duomenų, ignoruoti tokio reiškinio negalima. Ankstesni tyrimai rodo, kad būtent laikini gyventojai yra vienas pagrindinių veiksmų, leidžiančių išlaikyti komercines paslaugas dalyje rekreaciniais ištekliais gausių kaimiškųjų regionų (Kriaučiūnas et al., 2023). Šios knygos autoriai laikosi nuostatų, kad negalima negyvenamomis laikyti teritoriją, kuriose žmonės gyvena bent kurį laiką (pvz., vasaromis). Kaimiškų erdvių, kur socialiniai kontaktai dažniausiai yra labai glaudūs, gyvenimo negalima suprasti ignoruojant laikinus gyventojus. Suprantama, kad jų indėlis įvairiose vietose labai skirtingas. Kartais tokie atvykėliai visai nedalyvauja vietos bendruomenių veikloje ir turi labai menką įtaką vietovės raidos procesuose, bet kartais jie aktyviai įsitraukia į įvairias veiklas kaime, net nebūdami nuolatiniais gyventojais.

Sezoniniai gyventojų skaičiaus svyravimai buvo minimi beveik išimtinai tik Rytų Lietuvos regionų tyrimuose. Iš esmės tokia teritorinė sklaida atitinka atvykstančių nuolatiniam gyvenimui gyventojų sklaidą, kurių santykinai daugiau rytiniuose, nuosostinėse ir Kauno mažiau nutolusiuose regionuose. Daugelyje atvejų minimi būtent sezoniniai poilsiautojai, atvykstantys kartais (dažniausiai savaitgaliais) pailsėti, bet ne gyvenantys nuolatos vasaros sezono metu. Akivaizdu, kad tokių žmonių kol kas nėra daug tirtose teritorijose, galbūt todėl, kad analizuotos labiausiai periferinės gyvenvietės.

Manychiau, kad jeigu dėl vietos gyventojų, tai ne. Jeigu dėl atvažiuojančių, tai yra šioks toks, nes jau tuose kaimuose, kur vienkiemiuose, kur atvažiuoja tik savaitgaliais, tarkim, ar vasarą, tai toks gyvenimas prasideda šioks toks vietinis, nes žiemą ten niekas nevyksta. Tiesiog uždaryti namai, ir tiek. [A2, bendruomenės lyderis]

Yra, yra, iš tikrųjų. Aš konkrečiai neįvardinsiu, bet tikrai yra sodybų, kurios..., namų, kurie yra gyvenami tiktai vasaromis. Žiemą, nu, žmonės gyvena miestuose, o atvažiuoja tiktai savaitgaliais ir vasaros sezonui. [A8, bendruomenės lyderis]

Jo, yra sodybų, kur laikinai gyventų, atvažiuotų... Gal labiau ne pačiame miestelyje, o aplinkiniuose kaimuose yra, va, tokios tos pavienės sodybos, kur daugiau tie tokie vienkietiniai yra. Tai va, ten yra, kur daugiau atvykstančių yra, vasarojančių, o miestely pas mus, kadangi kainos yra pakankamai didelės ir panašios kaip Naujojoje Akmenėje, tai čia, iš tikrųjų, turėti sodybą vasarojimui yra prabanga. [V8, bendruomenės lyderis]

Nors daugeliu atvejų minimi poilsiautėjai, o nuolat sezoniškai gyvenančių ne daug, bet kartais akcentuojama ir tai, kad sodybos gyvenamos ir visą vasarą (nupirktos arba paveldėtos):

Mažai. Sakykim, mažai, bet yra, yra tokių, kad pabūna per vasarą, taip. Vasaros sezono metu. Tėviškes, kur paveldėja ar ką. [A9, bendruomenės lyderis]

Čia yra jauna šeima. Dirbo jie užsienyje išvažiuavę, sugrįžo į Lietuvą, nusipirko namelius, gražiai labai susitvarkė, paskui čia iš Vilniaus irgi taip pat žmonės Vilnių nuomojosi, o čia kūrėsi sodybą. Tvarkosi, irgi 3 vaikus augina ir vasaromis visą laiką čia būna ta moterytė mokytoja, kai tik atostogos, tai su visais vaikais grįžta, o vyras, va, pastoviai čia būna, darbuojasi Skapiškyje ir savaitgaliais tikrai tos šeimos sulaukia. Tai va. [UT, naujakuris]

Informantai pastebi, kad COVID-19 pandemija taip pat prisidėjo prie laikinų gyventojų skaičiaus augimo.

Yra tokių variantų, bet vėlgi dauguma turbūt tų senųjų sodybų yra perperkamos žmonių, kurie perkasi antrą būstą kaime... Miestiečiai, kurie nusiperka antrą būstą, tai tų gyventojų, kaip ir padaugėjo per karantino laikotarpius. Jie iš miesto perbėgo čia... [A4, bendruomenės lyderis]

Manau, kad daug, žinokit, tik daug, nes... ir ypač dabar va su korona, kiek pastebėjom, praeiti metai, va, šitie, tai, sakykim, suaktyvėjęs [špyteli] tų tokių sodybų pirkimas. Anksčiau buvo, kad perka kur nors prie vandens telkinių, prie ežerų, o dabar pradėjo pirkti jau visas. [UT8, bendruomenės lyderis]

Labai dažnai minima, kad sodybos išpirtos ir tuščių beveik nėra. Teigiamai vertinama tai, kad sodybos nebenyksta kaip anksčiau:

galiu pasakyti, kad aplinkui, kur gyvena, vietinių gyvena labai mažai. Mano kaimynai yra kauniečiai, yra vilniečiai, yra Marijampolė ir, kaip sakau, yra ta tendencija, kad aš labai mėgstu vaikščioti. Nu, aš pasirenku maršrutą ir einu kokių 10–12 km, tai aš matau tą tendenciją, kad sodybos išpirtos ir tos senosios sodybos... Aš į Didžiasalį, Vilkanastrų kaimą, ten mano yra... tai nėra tuščių sodybų, kaip seniau būdavo, kad ten nyksta ar dar kažką. Jos vis tiek yra jau prikeliamos dabar. Tai miesto ir ypač vasarą, šiltuoju sezonu, labai stipriai matome, kad žmonių atvykstančių nevietinių... [A3, bendruomenės lyderis]

Nu, jeigu bent jau tie, kurie nusipirkę sodybas... Keletas šitų žmonių yra, tai jie į tą savo namą žiūri kaip į Marcinkonių kaimo namą. Jie labai gražiai ten tradiciškai viską susitvarko, kad nebūtų jokių ten tokių, žinot... Va, tai šitas dalykas tikrai. Palaiko senas tas tradicijas, tuos darželius pasidaro senoviškus [A5, bendruomenės lyderis]

Minima ir teigiama įtaka vietos verslams:

Bet, iš tiesų, sakykim, vasaros metu, net ir parduotuvės, jeigu atvažiuoji šeštadienį–sekmadienį apsipirkti, dažniausiai sekmadienį arba šeštadienį vakare jau nerasi duonos, nes toks būna bum, ten tiek... Aišku, pirmiausia, tai ta reikšmė yra tikriausiai ta, kad tos atsi-gauna mūsų vietinės, sakykim, parduotuvės, vietiniai verslai. [A3, bendruomenės lyderis]

Nepaisant ilgėjančios urbanizacijos istorijos, vis dar labai dažnai dalis miesto šeimų „išleidžia“ savo vaikus į kaimiškas teritorijas pas senelius. Tokiu atveju galima sakyti, kad nauja miestietiška karta Lietuvoje nenutraukia ryšių su kaimiškais erdvėmis.

Nu, taip, žinot, jie jau kai atvažiuoja, tai atvažiuoja žiemą. Tie, kurie turi namus, ir pabūna, ir pasikūrena... Nu, yra kažkoks skirtumas. Aišku, vasarą parvažiuoja visi anūkai, ten tie vaikai, tada pažėrė pilna tų žmonių, žodžiu... [A5, bendruomenės lyderis]

Skiriasi, taip. Vasarą jų yra daugiau ir jaunimo padaugėja. Pas senelius atvažiuoja tikriausiai ir į tas sodybas atvažiuoja. Vasarą tikrai padaugėja labai, o žiemą jau būna kukliau, kukliau. [UT9, bendruomenės lyderis]

Apibendrinant sezoninių ir laikinų gyventojų problemos aptarimą, galima konstatuoti, kad nors tokie gyventojai esmingai nekeičia gyventojų skaičiaus, vis dėlto jie daro įtaką kaimiškų erdvių gyvybingumui, jų ekonomikai ir socialiniam gyvenimui. Ši įtaka labai nevienoda ir tikrai ne visų kaimiškų vietovių socioekonominė raida yra ar bus pastebimai veikiama laikinų ar sezoninių gyventojų. Vis dėlto dalyje, ypač arčiau didmiesčių ir gražesnės gamtos esančių vietovių, sezoniniai gyventojai ateityje gali tapti tuo veiksmu, kuris garantuos jei ne stabilų gyventojų skaičių ar socialinių ir komercinių paslaugų įvairovę, tai bent jau aplinkos kokybę ir estetinį vaizdą. Šio tyrimo autoriai laikosi nuostatos, kad laikinai gyvenamų teritorijų negalima vadinti negyvenamomis. Svarbu sukurti ir įgalinti mechanizmus, kaip laikini gyventojai galėtų labiau prisidėti prie kaimiškųjų teritorijų plėtros ir gerovės, labiau bendradarbiauti su esamomis kaimų bendruomenėmis. Vietinės plėtros strategijos tokiose vietose taip pat turėtų atsižvelgti ne tik į turizmo generuojamą potencialą, bet ir į tuos, kurie turi antruosius namus šiose vietose. Nekilnojamojo turto mokesčio bazės didinimas, antrosios gyvenamosios vietos deklaravimo galimybė būtų tokie instrumentai, kurie tiesiogiai finansiškai padėtų periferiniams regionams gauti apčiuopiamos naudos ir iš laikinų gyventojų.

5. NAUJAKURIAI PERIFERINĖSE KAIMO BENDRUOMENĖSE

5.1. Naujakuriai ir jų vaidmuo

Šiame skyriuje pateiktoje analizėje remiamasi atlikto kokybinio tyrimo, kuris vyko atrinktose mažose periferinėse vietovėse (2.4 pav.), medžiaga. Išskirtose MPV pagal sudarytus klausimynus buvo atlikti 44 interviu: 28 – su lyderiais (bendruomenių lyderiais, seniūnais) ir 16 – su naujakuriais. Iš tyrimo imties du tyrime dalyvavę asmenys kartu buvo ir lyderiai, ir naujakuriai. Poskyryje, atskleidžiant naujakurių vaidmenį, naudojamos lyderių interviu duomenimis.

5.1.1. Kaip naujakurių vaidmenį vertina bendruomenių lyderiai?

Viena iš pirminių lauko tyrimo užduočių buvo atskleisti naujakurių, pastaraisiais metais įsikūrusių kaimiškosiose seniūnijose, vaidmenį vietos plėtros procesuose. Kiek toks reiškinys pastebimas vietos žmonių ir kaip vertinama jo įtaka vietos socio-ekonominei ir demografiniai plėtrai. Analizuojant vietos lyderių požiūrius, tirtose seniūnijose nebuvo nė vieno atvejo, kad informantai sakytų, jog tokių gyventojų nėra. Galima teigti, kad į absoliučią daugumą net labiausiai periferinių Lietuvos vietovių naujakuriai atvyksta ir ten įsikuria. Kita vertus, tyrimo metu išaiškėjo, kad tokių atvykėlių skaičius ir jų santykiai su vietos bendruomenėmis labai skiriasi. Vienais atvejais vietos lyderiai minėjo, kad tokių esama „vieno kito“, kitais – kad tokių nemažai, o „jei ne būsto trūkumas, būtų dar daugiau“. Pastarieji atsakymai fiksuoti tose vietose, kurios patrauklios kaip šalia augančių pramonės centrų miegamieji rajonai. Tyrimo metu taip pat analizuotas naujakurių dalyvavimas vietos bendruomenės veikloje ir jų įtaka konkrečių kaimiškųjų teritorijų raidai. Nors absoliuti dauguma informantų teigė, kad atvykėliai gali prisidėti prie kaimiškųjų teritorijų vystymosi, jų bendruomenių gerovės, bet reali situacija irgi labai skirtinga. Kartais tokie naujakuriai labai aktyviai įsitraukia į vietos žmonių gyvenimą, o kartais jie gyvena izoliuotai ir nedalyvauja jokiose kaimo bendruomenės veiklose. Reikia konstatuoti, kad nors teigiama, jog naujakuriai prisideda prie kaimo gyvybingumo, netikima, kad jie galėtų pakeisti kaimo demografines tendencijas, visų pirma todėl, kad jų skaičius

per mažas. Be to, projekto vykdymo laikotarpiu bent vienas iš 16 naujakurių, labai palankiai vertinusių gyvenimo perspektyvas kaimiškoje erdvėje, išvyko atgal į miestą, iš kurio neseniai buvo atvykęs. Tokius atvejus mini ir bendruomenių lyderiai:

mums jauni veidai, nematyti veidai, kaip sakoma, buvo. Jie atvažiuavę iš kitur yra, įsikūrę. Buvo ir kita šeima įsikūrusi, bet pabėgo. [V6, bendruomenės lyderis]

Analizuojant interviu medžiagą, matyti, kad nors naujakuriai kuriasi praktiškai visose seniūnijose, bet jų kiekis labai smarkiai skiriasi. Kai kuriose seniūnijose atsikrausčiusiųjų (įskaitant ir tuos, kurie buvo iš ten anksčiau išvykę) yra iki 20 proc., o kitur – vienas kitas per metus. Be to, viena iš sugrįžimo priežasčių yra įvardijamas nesugebėjimas įsitvirtinti svetur:

20 proc. bus pas mus, tarkim, naujakurių, kurie atvažiuoja? Tai kaip ir pačiam Ramana-ve, ir Vartuose tai tikrai yra. Ir pačioj Krosnoj. Saltininkuose... Daugiausia grįžta į tėvų namus, kas ten „nedatraukia“, tai grįžta jaunimas. [A2, bendruomenės lyderis]

Jeigu tokių pastoviai gyvenančių, tai, sakykim, pačiam kaime turim 4–5, sakykim, namus. [V11, bendruomenės lyderis]

Taip, taip, taip. Dabar, jeigu aš neklystu, mes dabar imkim per paskutinius 5 metus gal kokios 5–7 šeimos. Aišku, tai nėra daug. Mūsų nedaug tų gyventojų yra... [V13, bendruomenės lyderis]

Nors šis tyrimas neleidžia daryti išvadų apie naujakurių sociodemografinę struktūrą, bet galima išskirti kelias tipines grupes, kurios buvo minimos daugelyje atsakymų. Tai naujai atvykstančios miestiečių šeimos, kurioms kaimas dažniausiai tik gyvenamoji vieta, grįžtantys į ūkius anksčiau išvykę vaikai, grįžtantys į protėvių sodybas vyresnio amžiaus gyventojai ir antrojo būsto pirkėjai, kurie kaime nuolat negyvena. Panašios kategorijos minimos vieno bendruomenių lyderio atsakyme:

Yra. Yra tokios kelios kategorijos. Yra jauni žmonės, kurie iš miesto atsikrausto, statosi namus ar ten perka sklypus ir statosi, tai yra tokia kategorija. Yra dar kita kategorija, kur pagyvenę žmonės išeina į poilsį, visą gyvenimą dirbę ir gyvenę mieste, parsikrausto arba kažką nusiperka, arba į senelių sodybas parsikrausto. Yra tokių variantų, bet vėlgi dauguma turbūt tų senųjų sodybų yra perperkamos žmonių, kurie perkasi antrą būstą kaime. [A4, bendruomenės lyderis]

Daugeliu atvejų teigiama, kad naujakuriai perka arba paveldi senas sodybas, bet vienu atveju buvo minėta ir naujų namų statyba:

Taip, statosi. Va, dabar priešais. Gal matėt? Irgi statosi Kruopiuose dabar... 1, 2, 3... 4 nauji namai bus pastatyti čia per kokius 5 metus, gal šiaip... Ne, 5 namai galbūt nauji aplinkui, tai čia kaip tokiai nedidelei gyvenvietei, tai vyksta statybos... Iš tikrųjų, tie, kurie yra ūkininkų vaikai, kurie vysto ūkį, turi pajamų ir nori grįžti... [V8, bendruomenės lyderis]

Interviu medžiaga patvirtina ir ankstesnių autorių rezultatus, kad vis didesnė dalis kaimo gyventojų dirba kitur, nei gyvena... (Kriauciūnas ir Burneika, 2019).

Taip, taip, tai va, ir čia iš ty, kad ir daugiausia, kad gyvena čia, o dirba kažkur tai. Ar tai Marijampolėj... [A2, bendruomenės lyderis]

Tai per metus, sakykim, kokie 4–5 įsikuria... bet jų dauguma dirba Alytųj. [A9, bendruomenės lyderis]

Važiuoja... Dvi šeimos tai tikrai į Radviliškį važiuoja dirbt. Vienas vyras į užsienį važinėja, o moteris vaikus čia augina vietoj. [V11, bendruomenės lyderis]

Labai išskirtiniais atvejais minima, kad naujakurių labai mažai, o kai kuriais metais visai nėra:

Nu, žinokit, pastaraisiais metais tikrai nebuvo tokių, kad atvažiuotų, sakykim, iš kitų vietovių ir čia apsigyventų... Taip, tikrai poilsini arba, sakau, jeigu tėvai čia gyvena, tai vaikams kažkur tai nusiperka jau atskirai namą ar būtą ten, tai tada jie čia, reiškia, bet kad išvis tokių... [UT8, bendruomenės lyderis]

Reikia pastebėti, kad iš interviu medžiagos galima spręsti, jog naujakurių mažiau Vakarų Lietuvoje, kur apie juos mažiau ir kalbama. Nors kokybinis tyrimas neleisdžia daryti išvadų apie kiekybinių rodiklių pokyčius, toks pastebėjimas atitinka migracijos duomenis, rodančius, kad į Rytų Lietuvos seniūnijas migracijos srautas santykinai yra didesnis. Be to, galima susidaryti įspūdį, kad Pietų ir Rytų Lietuvoje buvo pastebėti atvejai, kai dažniau atsikrausto jauni. Tikėtina, kad tai susiję ir su tuo, jog Rytų Lietuvoje didesnis mirtingumas, daugiau laisvų paveldimų arba nuperkamų sodybių. Čia taip pat minima, kad naujakuriai atkraustomi į socialinius būstus. Tokios informacijos nebuvo gauta Vakarų Lietuvos kaimiškose seniūnijose. Nors nedažnai, bet kaimo gyventojų skaičiaus ir sudėties kaitą lemia ir valstybinių (savivaldybės) įstaigų sprendimai.

5.1.1.1. Naujakurių įsitraukimas į bendruomenės veiklą

Naujakurių įsitraukimas į bendruomenės veiklas vertinamas labai įvairiai. Aki vaizdu, kad tai priklauso nuo konkrečių žmonių ir nuo bendruomenės aktyvumo:

Aš manyčiau, kad prisideda. Taip. Jeigu, tarkim, kas liečia aplinką, tai aš manyčiau, kad jie net kartais labai gerą įtaką padaro tiems, kurie sėdi nusistovėjusioj tokioj tvarkoj. Tai būna kaip toks gero oro gūsis jų aplinkoj. Tai aš manyčiau, kad prisideda ir tikrai prisideda ne tik savo požiūriu, bet kartais ir tuo aplinkos matymu, ir visu kitu. Tai aš manau, kad tikrai gerą įtaką daro. [A2, bendruomenės lyderis]

Taip. Dabar galiu paminėti irgi vieną tokią jauną šeimą, moterį su vyru, kaip tik labai padedančių bendruomenei. Aktyviai dalyvauja, padeda rengti visokius projektus, padeda tvarkyti aplinką, sakykim, ir prisideda. [V13, bendruomenės lyderis]

Tarp prisidedančiųjų minimi tie, kas sugrįžo į protėvių kraštus:

Oi, mes tai, žinokit, va, ir sakau, turim vieną šeimą, kuri išėjusi ir šiais metais įstojo į bendruomenę, tai ji grįžo iš Vilniaus į senelių namus. [A3, bendruomenės lyderis]

Nu, yra ten šokie tokie kontaktai. Yra menininkų tokių, žinot, tai jie čia ir kokį koncertuką padaro ar dar kažką tai čia. Nu, nėra kad jau jie ten visai būtų nuo kaimo atsiskyre, bet nėra ir tokios labai didelės iniciatyvos iš jų pusės. [A5, bendruomenės lyderis]

Tai realiai kiekvienas, kas naujai atsikrausto, automatiškai vien savo tuo gerbūvio tvarkymu, man atrodo, prisideda prie viso miestelio gerovės, nes jau akiai daug gražiau sutvarkyti, o ne apleisti kiemai ir namai, o šiaip, nu, čia yra labai individualu. Kiekvienas žmogus... Nu, vieni aktyvesni, prisideda prie bendruomenės, kiti tiesiog... Vien tas, pavyzdžiui, dalyvavimas kitų šventėse, kai gyventojai susirenka, jau tai yra, man atrodo, gražu, nes vis tiek trūksta tų žmonių mūsų pačių organizuojamuose renginiuose. Tai vien jų dalyvavimas visur, man atrodo, gražiai jau atrodo. [A8, bendruomenės lyderis]

Ne visais atvejais vietinių žmonių požiūris į atvykėlius yra teigiamas. Bendruomenių lyderiai tai aiškina skirtingais interesais, galimybėmis, gyvenimo būdu:

Bet vėl turim važiuoti, irgi tarpininkaujam. Iš tikrųjų, turim važiuoti, tarpininkauti ir kartais tam vietiniam kaimo žmogui sunku priimti. Nu, tai kaip ir sako: „Atėjo čia iš kažkur su pinigais, o mes čia labai sunkiai...“ Kitas gyvenimo būdas. „Jis šašlykus kepa, o aš...“ [A9, bendruomenės lyderis]

Tai jie kažkaip išsiskiria ir tas, suprantat, ir jam ir žvyrkelis dulka, ir viskas... Sakau, kitąkart su močiute nuvažiuoji, pašneki kaime, kur vienkiemy, ji viską supranta, viskas tvarkoj: „Vaikeli, jeigu čia man tik žiemą bus bėda, tai jūs nuvalysit kelią ar kažką tai?“ O pas miestietį, atsikrausčiusį į kaimą, reikalavimai jau yra kitokie. [A4, bendruomenės lyderis]

Bendruomenės lyderiai pastebi, kad ne visada naujakuriai linkę bendrauti ir integruotis į bendruomenę:

Šiaip kaip seniūnijai, tai pats mažiausias kontaktas, kadangi jie net ne mūsų gyventojai, jie net nesideklaruoja, neprašo jokių pašalpų, jokių praktiškai mes su jais neturim problemų. Jie, pavyzdžiui, atvažiavo, apsistojo, paskui važiuoja keliauti, atvažiuoja užsieniečiai draugai, pastebėjau. Čia vieną turim toki... Turgaus aikštėj yra sodyba, reiškia, gydytojas Palangoje, kiek žinau, čia neįvardinsiu pavardžių, o pas jį atvažiuoja draugai, jie čia turi tokių kaip buveinę. Ryte išvažiuoja, vakare parvažiuoja ir savaite pamačiau, paskui vėl nebematau, bet kad turėtume kokių tai kontaktų arba kad dalyvautų kur nors mūsų gyvenime... [V19, bendruomenės lyderis]

Būna ir taip, kad bendruomenės nariai patys privengia bendrauti su atvykėliais, nes nėra tikri dėl jų norų ir ketinimų, arba patys atvykėliai laikosi nuošaliai. Apskritai pačių bendruomenių elgsena labai nevienoda – kai kuriais atvejais teigiama, kad jos nariai patys eina ir kalbina atvykėlius, bet kartais stengiamasi nerodyti iniciatyvos:

Žinot, kaip? Nedrįstam prie jų prieit, nes kažkaip tai galbūt reiktų labiau ten bandyt lysti jiems į akis, sakykim, tiesiai šviesiai, bet kažkiek pabendrauj, bet į tą mes jau nelabai... Šiaip yra tokia patirtis iš kaimynų, kad nuo tų svetimų, kad yra nukentėję. Tai mes irgi gal bijom to tokio labai greitai prisitraukti ir netgi, sakau, nedrįstam to jungtis, o patys irgi kažkaip tai nesijungia, neparodo tos iniciatyvos ir gal jau čia yra ir 2, ir 3, gal kiti kokius 4 metus gyvena. Mes dar tokį barjerą turim. [V11, bendruomenės lyderis]

Mes iš karto taip leidžiam apsiprast, kojas apšilti ir mes kaip ta vadinama valdyba bendruomenės einam į svečius [nusijuokia]... [V12, bendruomenės lyderis]

Ne, jie patys niekada nesijungia, nieko. Šiaip ateina, sakykim, ir ten kaip aikšteles turim, ir tuo basų kojų taku ateina. Jie vaikšto mūsų aplinkoj, dalyvauja ir viską, bet prie mūsų nesijungia, ir sakau, o mes turim galbūt tokių iš kaimyninės patirties, tokių baimę, kad... [šypteli]. [V11, bendruomenės lyderis]

5.1.1.2. Ko reiktų, kad vietovė būtų patrauklesnė naujakuriams?

Nors daugelis mini infrastruktūros plėtros poreikį, bet atsakymuose į klausimą – „Ko reiktų, kad vietovė būtų patrauklesnė naujakuriams?“ – dominuoja darbo vietų kūrimas:

Tai, žinoma, [giliai atsidūsta] darbo viety, bet čia irgi... Tai aš kaip sakau, tai mums reiktų galutinai susitvarkyti infrastruktūrą, kad būtų su mažais vaikais kur nueiti, kad jaunos šeimos kurtųsi, kad išliktų darželis, kad būtų gera, patogų ir saugu gyventi, ir išvykti dirbti, nes čia, vietoje, nu, galimybių nėra. Tai tiesiog, kad sutvarkyti tą aplinką ir infrastruktūrą. [A2, bendruomenės lyderis]

Ta vietovė... Nu, aišku, manau, kad jeigu būtų čia darbo viety daugiau, tai tos vietovės patrauklumas padidėtų tikrai vienareikšmiškai kažkiek tai... [UT11, bendruomenės lyderis]

Patrauklesnė? Tai pirmiausia aišku, jeigu į tokį kaimą ateiti kaip pas mus, į tą vadinamą užkampį, tai pirmiausia, aišku, turėtų būti darbo viety, bet kadangi darbo vieta yra pagrinde žemės ūkis, tai ten irgi ne balionas – neišsipūs tų viety... [V11, bendruomenės lyderis]

5.1.2. Naujakurių požiūris į savo vaidmenį kaime

Interviu su neseniai į kaimą atsikėlusiais naujakuriais atskleidė, kad atvykėlių įsitraukimas į kaimo bendruomenės yra labai nevienodas. Dalis informantų teigė, kad jie labai domisi vietos bendruomenės gyvenimu, įsitraukia į jį, bet dalis atsakė, jog jiems kaimas tėra tik gyvenamoji vieta ir jie praktiškai neturi jokių kontaktų su vietos gyventojais. Ramybė ir nuosava erdvė privačiame name yra viskas, ko jiems reikia. Į klausimą, ar jie patys aktyviai įsitraukė į bendruomenės veiklas, atsakymai labai skyrėsi. Nemaža dalis naujakurių aktyviai dalyvauja savo vietovių bendruomeninėje veikloje, bet nemažai ir tokių, kurie dalyvauja tik renginiuose, bet patys neįsitraukia į jokių aktyvios organizacinės ar projektinės veiklos dėl užimtumo, nenoro ar

socialinių ryšių su kitomis vietomis. Žemiau pateiktos kelios citatos, iliustruojančios aktyvių naujakurių atvejus:

Aktyviai dalyvaujam. Dabar mažiau, nes, nu, matyt, ir tas užsidegimas biškį prigeso [nusiūjokia], kaip jie pasakytų, ir dar ir sutapo gal metai. Ten tokie buvo, kad daug ir tokie stiprūs tie renginiai, na, ir išvargina. Vis tiek išvargina. Ir vaikai.. Tu tada vaikus turi temptis arba kažkam palikti ir, nu, taip sukrito ir dabar taip nusistovėjo maždaug, kad jau dabar ne visur dalyvauji, bet atsirenki. Taip labiau pagalvoji ir prasijoji. [A1, naujakurys]

Nors ne visais atvejais, bet kartais būtent naujakuriai imasi labai aktyvios veiklos, tampa bendruomenės lyderiais, kurie daro didelę įtaką nedidelių vietovių gyvenimui. Iš turimos medžiagos galima spręsti, kad naujakuriai kai kuriais atvejais turės reikšmingos įtakos kaimišųjų teritorijų vystymuisi, bet kartais tai bus svarbus mikrolygio veiksnys. Aktyvi bendruomenė ir efektyvi lyderystė yra vieni iš nedaugelio faktorių, galinčių pakeisti mažų periferinių vietų vystymąsi (Beer, 2014), o mūsų tyrimai rodo, kad lyderių trūkumas, lyderystės nuovargis yra didelė problema. Nors ir nevisuotinis aktyvus naujakurių įsitraukimas, šiuo požiūriu, yra labai pozityvi aplinkybė.

Pačios rengiam, padedam organizuoti. Tenka projektus rašyti. Nuo pačios visos Kruopių bendruomenės čia buvo rašytas projektas, kad maudynės... taip sakant, pliažą sutvarkyti, naują įrengti. Va, dabar irgi kitą projektą rašysim. Dar sprendžiam, nes laiko turim, kad, nu, ne tik, kaip aš sakau, pasikalbėti, bet ir tokius rimtesnius dalykus [šypteli] darom. Kad jau tie projektai... Nu, visai bendruomenei jau stengiamės gerinti. [V1, naujakurys]

Nu, tiksliai aš esu bendruomenėj. To aktyvumo trūksta, ypač [žymių (žiemą)] žmonių trūksta. Tie, kur yra jau tie jauni. Niekaip niekur jų neprisikviečiam. Nežinau, kas... dar vis mes svarstom ten toje bendruomenėje susėdę, ką daryti, kaip prikviešti. Nu, tiesiog neina prikviešti net į renginius. O apie bendrus darbus ir dar kažką išvis jau liūdna. Jie net į renginius neina, tai iš tikrųjų sudėtinga. Ir tų veiklų, nu... [giliai atsidūsta]. [V2, naujakurys]

Atsakiusiųjų, kad jie (arba kiti naujakuriai) beveik ar visai nedalyvauja vietos bendruomenėje (pvz., todėl, kad nėra laiko, ar jų aktyvus socialinis gyvenimas vyksta kitur) taip pat yra, nors ir nedalyvaujantys įprastai gerai atsiliepia apie vietos gyventojus:

Iš tikrųjų labai retai ir labai mažai teko bendrauti su vietine bendruomene, nes, kaip sakau, mūsų gyvenimas vis tiek verda visas Naujojoje Akmenėje, bet, na, kiek teko susidurti, tai be galo šilta bendruomenė. [V5, naujakurys]

Ne, žinot, nežinau. Nu, kaimynai ir va jauni atsikraustė žmonės, klausiau. Sako: „Aš dar... įdomiai jaučiuosi...“ Nors jie jau čia gyvena 5 metus tikriausiai, bet jie nelabai eina kažkur. Tai laiko neturi, tai va, jie vis dar sako, kad „Mano namai vis dar ten“. [V2, naujakurys]

Vienas iš naujakurių, kuris taip pat yra ir bendruomenės lyderis, akcentuoja lyderystės svarbą ir tai, kad žmonės yra mobilūs ir mažiau sieja savo veiklas su vieta, kurioje gyvena:

Nu, neatsiranda tokio vieno [pabrėžia] vedlio. Nu, ir žmonės yra pasyvūs. Dabar žmonės yra, nu, kaip? Visi yra ratuoti, važiuoti ir kažkaip vietoj nelabai ką ir nori daryti. [V10, bendruomenės lyderis ir naujakurys]

Daugelis informantų, paklausti, ar gali naujakuriai prisidėti prie socialinio, demografinio vietovės vystymosi, sustiprinti bendruomenės, teigė, kad gali. Apskritai toks pozityvus požiūris gerokai dažnesnis naujakurių nei bendruomenių lyderių atsakymuose.

Aišku, kad gali! Kaipgi negalės? Aišku, kad gali. Jeigu jaunos šeimos dar sugrįžta ar ten iš kokių didmiesčių atvažiuoja, ar ten iš užsienio sugrįžta, taigi, aišku, jauni žmonės, tai jie kaip ir vaikus čia augins, ir viską. Aišku, kad keisis.... Jiems ir darbų reikės, gal savo kokią versliuką, kažkur kažką tai sugalvos, gal dar kokią žmogų priims. [UT1, naujakurys]

Nu, ekonominę, nežinau [nusijuokia], demografinę, aišku. Ir vaikučių jie turi jau. Vieni ten turėjo... Tai vaikučių turi, jo. Jauni, žinot? Bet, va, ekonominę, tai, nu, ką jie čia? Čia jokios veiklos. [UT2, naujakurys]

Žiūrint, aišku, priklauso nuo to, kokie žmonės atvyksta. Čia nuo žmonių priklauso. Su kokiomis savybėmis? Kokie? Ar iniciatyvūs, ar ne? Ar jie nori bendrauti, ar jie nenori? Ar jie užsidarę gyvena? Čia labai priklauso nuo to... [UT4, naujakurys]

Šiaip jo, nes dažniausiai, bent jau pas mus, kai į tą gatvę, kaip aš sakau, atsikelia, tai visi atsikelia iki 50 metų. Na, visi darbingo amžiaus, kad ir kaip dar keistai skambėtų, bet kurie dar gali arba susilaukti vaikų arba turi vaikų. Nu, vis tiek irgi prideda tų demografinių rodiklių. [V1, naujakurys]

Kai kurie naujakuriai minėjo, kad vienas iš motyvų, skatinančių aktyviai įsitraukti į bendruomenės veiklas, yra susijęs ir su tuo, jog naujakuriams rūpi šių vietovių ateitis ir jie tiki, kad savo veikla gali prisidėti prie teigiamų pokyčių:

Tai mes tikimės, kad su mūsų pastangomis, darbais, renginiais, tokia bendruomenė gal ateinantis laikas parodys ir prisitrauksim tų jaunų šeimų. [V3, naujakurys]

Naujakurių pateikti atsakymai patvirtina anksčiau bendruomenių lyderių išsakytą požiūrį, kad jų įsitraukimas į bendruomenės veiklas labai priklauso ir nuo vietos bendruomenių iniciatyvumo:

Pačioj pradžioj niekas čia pas mus nesikišo ir mes niekur nesikišom. Pas notarą susiforminom ir viskas. Čia mums daugiau nebuvo reikalinga nei ta seniūnija, nei ta savivaldybė. Pradžioj. Kai buvo atvažiavusi seniūnaitė, va, čia per kažkokią šventę, man atrodo, per Velykas, užvažiavo jie čia mus pasveikinti, nežinau, kokia proga, kad čia mus prie stalo visus rado sėdinčius. Kažkokią šventę buvo. Pasveikino, va, pakvietė, kad: „Prisijunkit prie mūsų. Pas mus ten sueigos bus. Džiaugiamės, kad atsirado nauji gyventojai“. Tai taip, va. Va, šitaip, va, buvo, o daugiau tai mes ten kai niekur neinam... O ką mes žinom? Jie džiaugiasi ar nesidžiaugia? Žinot, kai atsiranda nauji gyventojai, prasideda

nauji rūpesčiai, tai gal nelabai jie laimingi [nusijuokia], kad mes čia atsiradom? Juk mes pradėjom reikalauti, kad kelią tvarkytų, nes buvo labai užleistas. [UT3, naujakurys]

Jie mane įtraukė..., mus su vyru tiksliau įtraukė į tą jų gyvenimą, turbūt praėjus pusei metų po atsikraustymo. Labai šiltai atvažiavo pasveikinti su tortais ir pyragais, nes jų bendruomenės pirmininkė yra be proto aktyvi ir ten, nu, reikėtų pavydėti turbūt daug kam tokios. Ir mes labai aktyviai esam įsitraukę į bendruomenės gyvenimą dėl to, kad visi renginiai ir visos bemiegės naktys, statant, kuriant ir padedant, tai mes visiškai esam atsidaavę tai bendruomenei ir savo aktyvumu turim tuos ir renginius, ir dabar kultūros sostinė esame. [V3, naujakurys]

Kaimynė pasiūlė. Sako: „Eisim, bus susirinkimas, imk, va, popierius ir parašyk prašymą, kad stotum į narius.“ Taip ir įstojau į tuos narius [nusijuokia]. [UT4, naujakurys]

Atsakiusieji į klausimą, kaip vietos bendruomenė žiūrėjo į jų atvykimą, dažniausiai minėdavo, kad vietinių požiūris iš esmės palankus. Buvo minima ir tai, kad vietos žmonės, bendruomenė, seniūnai iš esmės palankiai žiūri į atvykstančius (daugeliu atvejų grįžtančius, ypač kai jie prisideda prie miestelio gerovės), nors pradžioje požiūris būna ir atsargus:

Taip, kalbų buvo, kad grįžom ar kažkas tai tokio, bet kad priešingai būtų žmonės nusiteikę, kad mes grįžom ir nupirkom ar kažką, tai tikrai ne. Jie visi džiaugiasi, kad mes grįžom, kad jauni žmonės grįžta iš užsienio, kad puoselėja miestelį, kad kavinukė, tarkim, veikia, kad... Nu, tikrai džiaugiasi. Pats seniūnas labai džiaugiasi, kad kuo daugiau tų žmonių, kuo daugiau, kad tik iš užsienio grįžtančių ir kad viskas būtų gerai. [V20, naujakurys]

O apie šiaip įsiliejimą į bendruomenę nei mes ten kažką, kaip aš sakau, blogo darom, nei mes ten, kaip buvo galvojančių, kad „Oi, čia jauni ateis, pradės triukšmaut, ten balius ir festivalius rengti“, bet ne, mes labai per daug ramūs, tai kol kas jokių negirdim prastų atsiliepimų. [V1, naujakurys]

Tikrai, manau, kad buvom nepriešišškai sutikti, laukiami. Iš tikrųjų, su kaimynais tai labai gerai pakol kas. Nesipykštam. [V4, naujakurys]

Apibendrinus interviu su naujakuriais rezultatus, reikia akcentuoti, kad jų įsiliejimas į kaimo bendruomenę gali prisidėti ir dažnai prisideda prie kaimišku vietovių raidos. Šis įsiliejimas labai priklauso nuo konkrečių žmonių, jų sąsajų su vieta. Jis mažesnis, kai gyventojai kuriasi kaimiškose vietovėse kaip šalia esančių miestų priemiesčiuose. Šis įsitraukimas priklauso ir nuo vietos gyventojų iniciatyvų, jų lyderių aktyvumo. Naujakurių nuomone, jie gali ir prisideda prie tokių vietovių vystymosi, socialinės ir fizinės aplinkos gerinimo, bet ši įtaka labai priklauso nuo konkrečių žmonių ir kiekvienoje vietoje labai skirtinga. Nepaisant to, kad naujakurių įsikūrimas nėra masinis reiškinys, galintis iš esmės pakeisti kaimo demografinės raidos kryptis, vis dėlto galima teigti, kad šis procesas yra reikšmingas kaimo vystymosi veiksnys, ypač turint galvoje esamą gyventojų demografinę sudėtį.

5.2. Kaip kaimo bendruomenėse žvelgiama į imigrantus iš užsienio šalių?

Turima statistinė informacija negali suteikti patikimos informacijos apie faktinę imigrantų struktūrą ar juo labiau jų įtaką periferinių vietovių raidai. Ar jie laukiami, ar jų bijoma, ar ignoruojami? Kokie imigrantai yra laukiami, o kokie ne? Kokią naudą suteikia atvykėliai ir kaip jie gali pakeisti gyvenimą periferijose? Į šiuos ir panašius klausimus galima atsakyti tik atliekant tiesioginius lauko tyrimus kaimiškiose gyvenvietėse. Šiame skyriuje pateikiami interviu, atliktų siekiant suprasti, koks vietos bendruomenių atstovų požiūris į įvairius atvykėlius ir jų galimą įtaką kaimiškųjų teritorijų vystymuisi, rezultatai. Analizuojama, kaip vietos bendruomenės lyderiai ir neseniai atvykę naujakuriai vertina vietos gyventojų požiūrį į atvykstančius gyventojus (imigrantus). Tirta, kaip vietos gyventojai vertina atvykėlius iš kitų Lietuvos regionų, karo pabėgėlius iš Ukrainos ir nelegalius imigrantus, kirtusius Lietuvos–Baltarusijos sieną. Šiame skyriuje bandoma pateikti požiūrį į tam tikrą atvykėlių grupę (imigrantus) ir jų galimą indėlį į tam tikrų kaimo vietovių plėtrą.

Pirminis tyrimo tikslas neapėmė tokių specifinių grupių kaip Ukrainos pabėgėliai ar nelegalūs imigrantai, bet tyrimo metu pasikeitusi geopolitinė situacija lėmė naujų, anksčiau mažai aktualių imigrantų srautų atsiradimą (kaip buvo pasakyta vieno interviu metu – „Baltarusijos grūdamus per tą sieną“ [A5, bendruomenės lyderis]). Tokie atvykėliai potencialiai gali sudaryti dar gausesnę grupę nei imigrantai iš kitų Lietuvos vietų.

5.2.1. Bendrieji požiūrio į imigrantus aspektai

Visi pokalbiai buvo vykdomi mažose mažėjančiose kaimo vietovėse, o gyventojų skaičiaus mažėjimas visada buvo minimas kaip viena aktualiausių problemų. Todėl tikėtasi sulaukti teigiamo požiūrio į imigrantus ir imigracijos reiškinius. Tačiau interviu rezultatai nebuvo tokie vienpusiški, būta įvairių nuomonių. Visų pirma norėtume pacituoti interviu, kurie iliustruoja, kad, nepaisant mažėjimo, visi imigrantai (iš šalies ar užsienio) nėra besąlygiškai laukiami. Tai ypač buvo akivaizdu interviu su naujakuriais, kurie neseniai (per 5 metus) atvyko į šias vietas, metu. Reikėtų turėti omeny, kad kaip neseniai atvykę jie kaimo bendruomenių požiūrį apibūdina remdamiesi ir savo pačių patirtimi. Galima kelti hipotezę, kad kaimo mažėjimas jiems nebuvo tokia aktuali problema, nes tai nesutrukdė jiems ten atvykti.

Nors lauko tyrimų metu buvo užfiksuotas ir neigiamas (atsargus) požiūris į visus imigrantus apskritai, tai buvo greičiau išimtis nei taisyklė. Nepaisant to, kad gyvenviečių mažėjimas yra akivaizdi problema, neseniai atvykę naujakuriai išreiškia nuo-

monę, kad kaimo bendruomenės įprastai yra konservatyvesnės (gyventojai sensta), todėl požiūris į atvykėlius iš anksto yra atsargus:

Kaimas bijotu. [...] Kaimas bijotu, jo. Aš bijau. Ne aš bijau [nusiжуokia], bet kaimas tikriausiai bijotu. Čia visi vienas kitą pažįsta, ir tie tokie „atėjistai“ kartais gal ir sukelia tą baimę, bet paskui, kai pripranti, atrodo... [...] Klaipėdiečių daug. Bijojom ten daugmaž, kad ir ten, ir pas mus į [gyvenvietę] persikraustė, atrodė, kaip čia bus? Ir viskas. Ir pripratom, ir nieko. [...] Nes mes išvis tokių gal bijojom labiau, kad jaunimo, kai jau narkotikai čia [užsivėš] į tą mokyklą [...]. [V16, bendruomenės lyderis]

Tą pirmąją bangą tai labai buvo žmonių blogas požiūris ir, aišku, jie buvo uždaryti, ar ne? Tai, aišku, žmonės kitaip žiūri į tuos uždarytus. Ten neišku, nuo ko jie bėgo ir pan. Tai jų ir toks požiūris buvo. Ir būtu čia kažkas atsikraustes kažkaip tai, aš nemanau, kad palankiai žmonės... Nu va, tas gal irgi mentalitetas kitoks, kad nėra to pakantumo ir tolerancijos nėra. Bet aš manau, kad čia yra kaimo problema. Tiesiog globaliai kaimo ta netolerancija kitokiems. Nesvarbu, iš kurių mažumu beįmume. [A1, naujakurė]

Šiaip nėra kaimo žmonės labai tokie pasitikintys. Jie greičiau priklijuos kokią etiketę [nusiжуokia] ir greičiau, manau, būsi nemėgstamas, nes diduma yra vis dėlto virš 50 ir senesni žmonės. Labai daug pensininkų, tai dar jaunimas yra jaunimas, o jau vyresnio amžiaus žmonės jau nepatinkliai žiūri. [V2, naujakurys]

Interviu analizė atskleidė ir tai, kad pasitaiko pavienių atvejų, kai neigiamai žiūrima ir į sugrįžusius emigrantus, ir net į grįžtančiuosius į savo gimtąsias gyvenimo vietas (neigiamas požiūris į „savus“). Be to, pasitaiko atvejų, kai iš grįžusių „savų“ gyventojų nevengiama pasišaipyti, juokiamasi iš jų, nepriklausomai, ar jie buvo išvykę į užsienį, ar į didesnius šalies miestus ieškoti geresnių gyvenimo sąlygų. Minėtomis neigiamomis patirtimis dažniausiai dalijasi naujakuriai (atvykėliai):

Mes kai grįžom... Ai, bet šiaip kas antras mums sakė: „Jo, jo, kiek jūs čia pabūsit? Va, tuoj apsisuksi ir važiuosit.“ Nu, atseit, kad jeigu tu išvažiavai, kad ten užsienyje labai gerai, o čia grįši ir neišgyvensi. Tai šitą mums sakė kas antras. Visi juokėsi: „Kiek jūs čia atseit pabūsit ir važiuosit atgal.“ Tai va, yra toks požiūris... [A1, naujakurys]

Tuo pačiu metu, nenuostabu, buvo užfiksuota daug daugiau teigiamų nuomonių apskritai į visus imigrantus. Dauguma jų buvo susiję su atvykėlių naudingumu vietos bendruomenei, o ne su bendra mažėjančio gyventojų skaičiaus problema. Tai greičiau priklauso nuo mažėjančio viešųjų ir komercinių paslaugų įmonių tinklo problema vietovėse, kuriose mažėja gyventojų.

Analizuojant interviu, pastebėta, kad gyventojams yra svarbios imigrantų asmeninės savybės, tokios kaip darbštumas, geras būdas ir pan.:

Jeigu darbštus žmogus, o jeigu... Va, matot, kas yra, dar viskas priklauso nuo žmogaus. Sakykim, nuo jo to savęs parodymo. Manau, kad apsigyventu, tai nebūtu problema. Jeigu jis parodytu iniciatyvą dirbti, o ne lauktu iš valdžios.. [A3, bendruomenės lyderis]

Tai šiaip ten mūsų bendruomenė, tai, nu, kažkaip tai ji yra tikrai demokratiška. [...] Nu, o labiausiai nemėgsta tai tinginių ir girtuoklių. [A6, bendruomenės lyderis]

Palankus, nes čia yra ne tik ukrainiečių. Tarkim, mokyklų mokosi ir iš Italijos ir, nu, žodžiu, yra ir itališkai kalbančių, ir angliškai kalbančių, ir ukrainietiška kalbančių, ir rusiškai kalbančių. Ir visi priimti, ir visais, kaip sakant, pasirūpinta. Labai palanku. [V4, naujakuris]

5.2.2. Kaimo bendruomenių atstovų požiūris į nelegalius imigrantus

Negatyvūs (atsargūs) nelegalių imigrantų vertinimai

Lauko tyrimų metu Lietuvos ir Baltarusijos sieną kertančių nelegalių imigrantų srautai buvo stipriai išaugę, o krizės pradžioje Lietuvos valstybės sienos apsaugos tarnybos dar netaikė griežtos nelegalų apgręžimo politikos (2022–2023 m.). Vyriausybės organizacijos stengėsi kontroliuoti procesą ir ieškojo vietų sulaukytiems asmenims apgyvendinti (taip pat ir rytiniuose mūsų tyrimo regionuose). Situacija žiniasklaidoje nušviesta itin nepalankiai, todėl neigiamas požiūris į nelegalius imigrantus nebuvo staigmena.

Kokybinis tyrimas neatspindi patikimų rezultatų požiūriui palyginti regioniniu lygmeniu, todėl negalima daryti išvadų apie vyraujančias nuostatas atskirose Lietuvos vietose, nors galima būtų tikėtis, kad tokie skirtumai turėtų egzistuoti. Požiūris į nelegalius imigrantus galėtų būti kitoks, nes nelegalių atvykėlių srautai driekėsi per rytinius periferinius regionus. Jų gyventojai turėjo tiesioginį kontaktą su kai kuriais tokių atvykėlių atstovais. Įprastai požiūris labai priklauso nuo faktinių šių kontaktų aplinkybių. Vakarų Lietuvos gyventojų požiūris paremtas masinės informacijos priemonėmis. Mūsų rezultatai patvirtintų tokią hipotezę, nes požiūris į nelegalius imigrantus tolimesnėje ir „jaunesnėje“ Vakarų Lietuvoje yra šiek tiek labiau diferencijuotas (neigiamai ar teigiamai), nors visuose regionuose vyrauja neigiamos, atsargios nuomonės. Reikia paminėti, kad tyrimas sutapo su laikotarpiu, kai nelegalus Lietuvos–Baltarusijos sienos kirtimas buvo pasiekęs piką. Rytiniuose regionuose nelegalūs imigrantai buvo sulaukomi, apgyvendinami ir kuriamos pabėgėlių stovyklos. Kai kuriems tai buvo labai artima problema, kitaip tariant, „kiemo problema“, nes imigrantai atvyko tiesiai į vietinių gyventojų namus, kiemus ir sodus:

Nu, aš manau, kad kaip čia jums pasakyti? Tie, kurie buvo čia Baltarusijos grūdami per tą sieną, tai toks ir požiūris buvo. Reiškia, jeigu sužino žmonės, kad jie... Pamato juos, ir čia gi visi praeiti metai buvo tokie, kad ryte atsikelia žmogus, per langą pasižiūri – sėdi pavėsinėj 5 kokie, suprantat? Tai praneša kam reikia, ir viskas. Toks ir požiūris... [A5, bendruomenės lyderis]

Jeigu kalbėsime apie tuos migrantus, kurie čia per sieną pas mus veržiasi [nusijuokia], tai aš galiu pasakyti, kad žmonės su tokia baimė žiūrėjo todėl, kad tu nežinodavai, nes čia gi visai

netoli siena. Tai, sakykim, kad ateis į namus, pasibarškins, ieis, nu, vis tiek... Tai į juos žiūrėjo, žinokit, labai atsargiai ar piktai. [A3, bendruomenės lyderis]

Kai kuriais atvejais vietos gyventojai susidūrė su labai nemaloniomis situacijomis, todėl dalis gyventojų tai priėmė labai nepalankiai. Neigiamas požiūris į nelegalius imigrantus nesunkiai paaiškinamas, nes buvo didelė baimė, gyventojai jautėsi labai nesaugūs. Dažnai buvo manoma, kad jie turi būti nuolat stebimi, laikomi užrakintoje vietoje, nes jie atėjo iš „kito pasaulio“:

O tu tokiu, tai bijotume. [...] Jo, bijai to, ko nežinai, ko nepažįsti. O taip tai nežinau. [...] Jo, jie savo kultūrą stengsis įvesti. [V14, bendruomenės lyderis]

Pavyzdžiui, Rytų Lietuvoje buvo minima, kad nelegalūs imigrantai bus nelinkę taikytis prie vietinės kultūros, taisyklių, bet buvo ir suabejojama tam tikrais išsakoimais teiginiais, kad dažnu atveju vis dėlto neigiama nuomonė gyventojams yra formuojama iš šalies (pvz., per žiniasklaidos priemones), o imigrantai turėtų ir patys stengtis formuoti teigiamą požiūrį apie save:

Nu, kai žiūri per televizorių, tai kažkaip tai, kaip sakant, daugiau neigiamas, o kai nueini ten ir matai tuos vaikus, tas moteris, tai, nu, tikrai kaip ir norėtusi, kad pasikeistų tas požiūris. Bet kaip tą padaryt, tai, matyt, gal jų pačių bendruomenė čia turėtų kažkaip tai parodyt daugiau kažkokį tai, nu, kaip čia pasakyt? Aišku, mūsų gyvenimu, matyt, tie skirtumai labai dideli. Ten mums tai tikrai ten keista, kad tos gyvenimo sąlygas vis tiek ten tokios... Nu, tos prie tos tvarkos gal mes pripratę daugiau, sakykim, tokios, jie gal mažiau? Plius religijū čia skirtumas labai didelis, tai manau, kad tikrai būtų labai sunku jiems įsilieti. Ir dar manau, kad neigiamas toks požiūris, kad jie ateina ir čia jau, nu, ne savo sąlygas, bet, sakykim, jie jau čia atsineša savo religiją, viską ir „Jau jūs taikytės prie jų“. Mano nuomone, tai atvirksčiai. Jeigu mūsų žmonės, kurie emigravo ten, sakykim, tai jau jie, kai nuvažiuoja ten, tai jie taikosi prie tos šalies įstatymu, papročiu ir t. t., o čia vos ne savo šalį nori persinešti. Nu, čia kažkaip tai, va, šitą jau, manau, tas dar priešiškus lyg. [UT8, bendruomenės lyderis]

Nu, čia, manau, jau gal daugiau žiniasklaida, nes ten, kai parodo, tai jie tikrai mitinguoja, kariauja, bet niekad nepamatysi jų, sakykim, nu tokia žemės ūkio... kaip jie ten, nu, iš ko gyvena, kaip duoną augina ar dar kažką [nusijuokia]. [UT8, bendruomenės lyderis]

Be to, nelegalūs imigrantai, kirtę Baltarusijos sieną, buvo neigiamai vertinami dėl vietinių gyventojų jaučiamos didžiulės baimės, didelio nesaugumo jausmo. Tad dalis informantų manė, kad tokio tipo imigrantai turi būti prižiūrimi, saugomi, turi būti uždaroje teritorijoje, nes jie atkeliaavę „iš kito pasaulio“, todėl į juos žiūrima atsargiai ir piktai:

su atitinkama priežiūra. Žinoma, jeigu juos čia paleistų, tai viena, bet jeigu juos, tarkim, kaip ir buvo anksčiau, su priežiūra, su apsauga, su visu kitu, tai aš čia nemanau, kad čia būtų... [A2, bendruomenės lyderis]

Tai, matot, yra du skirtingi dalykai. Tuos pabėgėlius, kuriuos čia primetė ir keliavo per sieną nelegaliai, tai buvo vienas variantas. Pas mus čia jų buvo daug ir įvairių, ir bendruomenės požiūris į juos yra kitoks, nes jie yra iš kitokio, kaip čia pasakius? Iš kitokio gal [nusijuokia] pasaulio, gali būti, atkeliavo ir jų požiūris... [A4, bendruomenės lyderis]

Interviu metu buvo nepalankiai žiūrima ir į nelegalių imigrantų apgyvendinimą jų teritorijoje:

Bet jeigu būtų kažkokia vieta [nelegaliems imigrantams apgyvendinti], tai aš manau, kad [mūsų gyvenvietė] arba visiškai užsidarytu savo namuose, langus, duris užsikaltu, arba būtų didelis kipišas. [...] Buvo pabėgę pabėgėliai iš Baltarusijos, tai laisvė jų apribota ir visa kita. Ta prasme, ten mokyklų sukelti ir visa kita. Tai irgi Verebiejuose ten buvo vienas kitas, kuriam nepatiko, bet paskui kaip ir viskas gerai. [A7, bendruomenės lyderis]

Taip, [nusijuokia] labiau nepalankus, ko gero, nes, sakykim, ir nuomonė tokia, kad jau gyventojų, kad: „Jie gi ne dirbt čia atvažiavo“. Sako: „Jie gi nedirbs čia, tai jeigu nedirbs, tai reiškia gyvens iš ko? Iš pašalpy. Tai reiškia, kad irgi jau ne... [UT8, bendruomenės lyderis]

Galima teigti, kad interviu analizė atskleidė, jog dažnu atveju nelegalūs imigrantai vis dėlto nėra palankiai vertinami, jų daugiau prisibijoma, nenorima, kad jie būtų apgyvendinti netoliese. Kita vertus, panašu, kad šios iš anksto suformuotos nuostatos gali kisti.

Palankaus požiūrio į nelegalius imigrantus atvejai

Nors vyrauja labai atsargus ir neigiamas požiūris į nelegalius imigrantus, sulaukta ir pozityvesnių, užjaučiančių minčių apie nelegalius imigrantus, tai taip pat leidžia teigti, kad žmonių požiūris skiriasi, net jei vienas iš jų yra dominuojantis. Reali situacija priklauso ne tik nuo vyraujančių diskursų žiniasklaidoje, bet ir nuo vietinių asmenų, todėl ji gali būti labai specifinė.

Konkrečiai analizuojant minėtą teigiamą požiūrį į nelegalius imigrantus (nelegalius pabėgėlius), teigiamas požiūris dažnu atveju atsispindėjo per užuojautos aspektą:

Nuo gero gyvenimo gi niekas nebėgs, tai kas bebūtų [nusijuokia], jeigu tau gerai, tai tu ir būtum savo... [A3, bendruomenės lyderis]

Žinokit, gal labiau palankus, nes kai buvo iš Baltarusijos imigrantai, tai... Jo, kai bėgo iš Baltarusijos, tai čia netoli Simno buvo įrengta jų didelė stovykla apgyvendinimo, tai tikrai žmonės geranoriškai prisidėjo, vežė jiems daiktus. Ta prasme, tikrai nebuvo ten to smerkimo jokio, atstūmimo, nu, žinojo, kad žmonėms nelaimė... [A8, bendruomenės lyderis]

Na, manau, vis tiek kažkaip kitaip. Gal labiau su pagalba žiūrėtu vis tiek? Nes mes, kaip čia pasakyti? Savi. Vis tiek neturim tokių didelių problemų ir kalba mums nėra toks barjeras didelis. Galim ir bendrauti, ir pagalbos tos daugiau paprašyti, ir vis tiek įstatymus Lietuvos daugiau išmanom, o, manau, tiems kitiems atvykusiems tai reikėtų daugiau tokios pagalbos, kad jie labiau isilietu į bendruomenę. Tai va. [V4, naujakurys]

Viskas gerai. Nematom jokių problemų. Jeigu [šypteli] tikrai nori, tegul perka, tegul gyvena ir padėsim. [...] Nu, kaip? Būtu visokių tu nuomonių. Kažkam patiktų, kažkam nepatiktų, bet aš manau, mes esame visi žmonės ir turim vis tiek pagelbėti vienas kitam. Tai negalim juk iš karto paimti ir nusistatyti, kad jis čia bus toks ir anoks. Nu, čia nebūtų gražu. [V7, bendruomenės lyderis]

Kaip matoma iš pateiktų interviu ištraukų, dalis žmonių yra nusiteikę nelegaliems imigrantams padėti ir mano, kad negalima iš anksto jokios blogos nuostatos susidaryti. Be to, iš kai kurių interviu galima teigti, kad tam tikra dalis gyventojų yra labiau linkusi susitaikyti su esama situacija, ypač kalbant apie apgyvendinimo centrų steigimą nelegaliems imigrantams jų gyvenamosiose teritorijose. Vėliau minėtus apgyvendinimo centrus buvo bandoma pritaikyti, pagerinus sąlygas, karo pabėgėliams iš Ukrainos. Tačiau vis dėlto interviu analizė atskleidė, kad vietiniams gyventojams yra svarbu, jog atvykėliai prisitaikytų, įsilietų ir aktyviai veiktų bendruomeninėje veikloje. Vietinių gyventojų buvo pabrėžiama, kad imigrantai iš tolimųjų kraštų neužsibuvo ir išvyko į kitas šalis, dažniausiai rinkdamiesi Vokietiją.

Tai būtų neutralus, jeigu būtų ir viskas [...] Sunku pasakyt dėl tos visuomenės. Sakykim, [šypteli] rengiam projektą, ten ir dušus tuos statėme, rengėme, ir tas patalpas šiek tiek remontavom, tai visiems buvo viskas aišku, jau... [nesigirdi] imigrantams, kai pirmoji ta banga buvo tų iš Baltarusijos per sieną, kai ėjo. Paskui dėjom langus, tai va, irgi čia jau viskas aišku, dabar jau ukrainiečiams ruošia. Nu, [šypteli] visada visi pasiruošę tam, aišku. Aišku, būtų ar nebūtų – nebūtų tos priešpriešos ir nieko. Nu, kaip visada jie turėtų susigyventi. [V10, bendruomenės lyderis]

Aha, tai čia buvo tokia situacija. Raseiniai buvo vienas pagrindinių taškų, kur jie būrė šituos karo pabėgėlius. Ir tai buvo profesinio rengimo centro bendrabutyje. Nu, tai būtent tuos visus Afganistano karo pabėgėlius... Jie buvo įkurdinti Raseinių... [nesigirdi] ir karantinavosi jie, ir stengėsi, ta prasme, tam tikrą laiką... Jie iš pradžių negalėjo ilgam laikui [išėit], nes kovido gi buvo tas [antplūdis] ir ten turėjo būti [nesigirdi] karantinas. Po to jie pradėjo išeidinėti ir jie absoliučiai visi išvažiavo. Atrodo, nei viena šeima neliko, kai tiktai jau jiems buvo suteikta galimybė judėti po Lietuvą ir užsienį, man atrodo, nei viena šeima praktiškai neliko. Nors ten, kai prasidėjo integracijos [programos], anglų kalbos, lietuvių kalbos mokymas vaikams mokykloje ir t. t., bet... Nežinau, kaip pasakyt? Gal ir jie nenorėjo įsilieti į tą bendruomenę, o gal ir ta bendruomenė kažkaip, nu... [V18, naujakuris]

Dalis kalbintų asmenų minėjo, kad atvykėlių gali pasitaikyti įvairių, kaip ir įvairių gali būti ir vietinių gyventojų – priklauso nuo pačių žmonių ir jų nusiteikimo:

Ne, ne, ne, piktybiškai nenusiteike. Bet visi žmonės turi tą supratimą, kad ir jų tarpe yra visokių, kaip ir mūsų tarpe yra visokių. Kartais to lietuviu reikia pasisaugot labiau, negu to kažkokio tai kito [nusijuokia]. [A9, bendruomenės lyderis]

Interviu analizė atskleidė, kad ten, kur buvo nelegalių pabėgėlių stovyklos, dalis žmonių žiūrėjo gana palankiai į jų susiklosčiusią situaciją ir žmonės geranoriškai

padėjo, vežė įvairius daiktus, drabužius ir pan. Tačiau daugelio pokalbių metu, nors ir buvo kalbama arba stengiamasi parodyti tą didesnę palankumą imigrantams, labai dažnai buvo vis minima „jie“, „kitokie“, nelegalai, atėjūnai ir panašiai. Vakarų Lietuvoje pastebėtas labiau teigiamas požiūris į nelegalius imigrantus. Nors kokybinio tyrimo metu gauta informacija yra netinkama kiekybiniam apibendrinimams, bet galima būtų daryti prielaidą, kad tokiam požiūriui įtakos turi tai, kad Vakarų Lietuva yra labiau nutolusi nuo pasienio su Baltarusija ir vakarinių teritorijų gyventojai tiesiogiai nesusiduria su šiuo reiškiniu (nors ir ten buvo įkurti laikini pabėgėlių apgyvendinimo centrai).

Griežtai vertinti ir skirstyti Lietuvos teritoriją į vietas, kur labiau teigiamai ar neigiamai vertinami imigrantai, yra sudėtinga, tendencijoms patvirtinti arba paneigti reikėtų atlikti atskirą tyrimą, nes naudota metodika to padaryti neleidžia.

5.2.3. Karo pabėgėliai iš Ukrainos periferinėse Lietuvos kaimo bendruomenėse

Nors konkrečių atvykėlių grupių analizė iš pradžių nebuvo tarp tyrimo tikslų, nenuspėjama geopolitinė situacija ir karas Ukrainoje lėmė daugybės ukrainiečių pabėgėlių antplūdį 2022 ir 2023 metais. Nuo 2022 m. vasario 25 d. Lietuvoje 2023 m. pabaigoje buvo užregistruota daugiau nei 84 tūkstančiai Ukrainos pabėgėlių (Valstybės duomenų agentūra, 2023b). Nors kokybiniais tyrimais įprastai negalima pateikti duomenų apibendrinimams, bet nerasta jokie neigiamos požiūrio į Ukrainos pabėgėlius ar galimą jų atvykimą į kaimo gyvenvietes. Toks rezultatas leidžia teigti, kad lauko tyrimų laikotarpiu tokie atvykėliai buvo laukiami absoliučioje daugumoje kaimo vietovių. Dalis apklaustųjų turėjo tiesioginių susidūrimų su tokiais naujokais, tačiau atsakymai vis tiek nebuvo skirtingi. Mes keliamo hipotezę, kad toks požiūris, be kitų priežasčių, yra susijęs ir su tuo, kad kontaktai su rusakalbais atvykėliais ir jų kultūra trunka ne vieną dešimtmetį, o interviu tai patvirtina:

Iš Ukrainos nebūtų problemos, nes yra daug ukrainiečių pas mus kaime pačiam. Senų ukrainiečių. Nu, tu, kurie likę nuo senų laikų. [...] [Nuo geležinkelio statybos] Tai va, vyras ten koks [...] žmoną ukrainietę parsivežęs. Žodžiu, taip va, yra tokių mišrių šeimų, nu, ir dabar čia visi labai ir baltarusių labai gailisi, ir ukrainiečių. Šiaip baltarusiai irgi labai artimi čia mums, [...], nes labai daug turim baltarusių žmonių, nes siena prie pat. [A8, bendruomenės lyderis]

Kadangi aš nežinau, ar gerai, bet negirdžiu ir blogai, tai sakyčiau, arba palankus, arba per vidurį [...] Akmenės savivaldybėj šiaip yra stipri labai ukrainiečių bendruomenė, nes nuo 2014 m. Krymo aneksijos, tai jau nuo tada pradėjo kurtis, tai turim 2 ar 3 projektus, kurie yra kiekvienais metais. Nu, buvo vykdomi su ukrainiečiais. Yra ukrainiečių bendruomenė „Kelias į laisvę“, tai irgi... [V1, naujakuris]

Interviu dalyviai dažnai minėdavo, kad jokių problemų su jų apgyvendinimu ir įsikūrimu nekiltų. Buvo teigiama, kad karo pabėgėlius iš Ukrainos galima būtų apgyvendinti ir buvusiam numatytame nelegalių imigrantų centre (bendrabytyje) ar mokykloje, be to, vietiniai gyventojai juos maloniai priima ir dažnu atveju apgyvendina savo namuose, priima gyventi į kaimo turizmo sodybas ar vasarnamius. Palankus požiūris į karo pabėgėlius atsispindi ir per tai, kad žmonės juos priglaudžia, bet ir aukoja pinigais, teikia įvairią labdarą (maisto, drabužių, įvairių kitų daiktų).

Aš tai manyčiau, kad palankus. Nu, žinoma, kiekvienam aktualios priežastys, kodėl jie migruoja, bet, tarkim, šiai dienai, jeigu šiai dienai, kas vyksta, tai aš manau, kad tikrai palankus. Pas mus irgi yra, tarkim, ir iš Ukrainos tų pačių gyventojų, ir čia pas mus buvo numatytas nelegalių migrantų, jeigu reikėtų, mokykloje apgyvendinimas, tai vietos gyventojai tikrai, manau... [A2, bendruomenės lyderis]

O šiandien dienai šita bėda, kuri yra, tai visi žiūri į ją teigiamai ir visi palaiko, ir visi tik galvoja, kuo gali padėti. Ir apgyvendint priima kažkiek. Nėra, tiek mes neturim pas save tų apgyvendintų, tai apsigyvena epizodiškai tose pačiose turizmo sodybose, bet jie kol susiranda kažkurį miestą, tai pas mus taip ilgai čia nebūna, bet kas liečia Ukrainos karo pabėgėlius. [A4, bendruomenės lyderis]

bet dabar, šiuo metu, kai atvažiuoja iš Ukrainos, tai labai daug žmonių padeda, žodžiu, aukoja ir pinigais, ir visa kita. [...] Bet yra žmonių, kas pas save priėmę, tai, žodžiu, Merkinėj, man atrodo, yra, dar kažkur kaimuose yra, tai buvom vežę čia biškeli ir tos labdaros, ir pinigais daugiau prisidedam. [A5, bendruomenės lyderis]

Matome, kad požiūrio pozityvumas (taigi ir vietinių gyventojų simpatijos) labai susijęs su imigracijos priežastimis, jos teisėtumu, bet taip pat ir imigrantų vaidmeniu vietos bendruomenėse. Interviu analizė atskleidė, kad visi labai stengiasi jiems padėti ir svarbiausia tai, kad gyventojai džiaugiasi, jog jie aktyviai įsitraukia į bendruomenių vykdomas veiklas, atvyko gerų specialistų ir darbščių žmonių, stengiasi prisidėti prie įvairių darbų, nevengia žemės ūkio darbų, dirba valytojais, tvarkytojais, dirba ir mokyklose, ir pan.

Labai, labai palankus [šypteli]. [...] Nes tikrai [gyvenvietėje] turėjome iš Ukrainos atvykusias 2 moteris su šeimomis, tai mes jas labai greitai apglėbėm ir apgyvendinom, ir pritraukėm į bendruomenę. Dalyvavo visuose renginiuose, visada atėidavo, padėdavo, tai vien tai viską pasako. [V3, naujakuris]

Tuo pat metu teigiamas požiūris yra labai aiškiai grindžiamas nauda, kurią šie imigrantai teikia vietos bendruomenėms:

ir taip pat dabar su Ukraina, iš tikrųjų kai, va, čia irgi yra nemažai šeimų atsikrausčiusių ir tikrai normaliai priima, ypač kad net gydytoja odontologė ukrainietė dabar pas mus dirba. Tai tikrai [šypteli] teigiamai, manau. [A8, bendruomenės lyderis]

Bet į juos žiūri palankiai. Aišku, jie yra dažniausiai dirbantys taip pat žemės ūkyje. Turime vieną mokytoją, kuri dirba mokykloje. Taip, o kitos mamos augina vaikus. [V6, bendruomenės lyderis]

Buvo užsiminta ir apie tai, kad ukrainiečiai, ypač kiti atvykėliai, atokiauose kaimiškoje vietovėse neužsilaiko, savaime suprantama, kad ieško geresnių sąlygų miestuose, kur yra daugiau darbo, geresnės gyvenimo sąlygos ir pan.

Nu, kodėl gi ne, iš tikrųjų? Nes, na, kad ir tos ukrainietės, iš tikrųjų, išvažiavo dabar iš mūsų, išvyko į Italiją, bet jos atsisveikindamos tikrai sako: „Mes tikrai dar čia grįšim.“ Tai jau vien pasako tai, kad vis dėlto galvoja apie mus, ir žinau, kad dabar jos palaiko ryšį su tuo žmogumi, pas kurį gyvena. Jos vis parašo, kaip laikosi, kaip gyvena tas kraštas, jos domisi šituo kraštu, tai gal kažkada, iš tikrųjų, tai gali tapti ir jų namais? Tai, iš tikrųjų, nežinau. Nu, sakau, tie užsieniečiai kažkaip bijo gal tos Lietuvos, bet jiems įdomus tas kaimas, tai jie domisi, iš tikrųjų, bet ar tai gali būti jų namais, aš net neįsivaizduoju. Sunku man ką pasakyti, iš tikrųjų. [V3, naujakuris]

Tokie atsakymai rodo, kad ir vietos gyventojai nėra užtikrinti, jog naujai atvykstantys užsieniečiai turės ilgalaikį poveikį kaimo bendruomenėms, neaišku, kaip ilgai atvykėliai čia užsibus, ar ras jie čia savo namus.

5.2.4. Kaip imigrantai gali veikti periferinių vietovių raidą?

Analizuojant gyventojų požiūrį į atvykėlių galimybes prisidėti prie periferinių kaimiškųjų teritorijų vystymo, išsiskiria požiūriai: teigiamas požiūris į visus atvykėlius ir teigiamas požiūris tik į sugrįžtančius į savo gimtąją gyvenamąją vietovę.

Teigiamas požiūris, kad visi atvykusieji (neišskiriant į imigrantų tipus) gali nemažai prisidėti prie teritorijos vystymo, dažnu atveju siejamas su naujų verslo idėjų, naujų įmonių steigimu, tokiu būdu gali būti kuriamos naujos darbo vietos ne tik asmeniškai sau, bet ir vietiniams gyventojams:

Manau, kad taip. Manau, kad taip. Aš tikrai galvoju, kad gal ateitu kažkoks tai... net neįsivaizduoju, bet kažkokia tai gamyklėlė ar dar kažkoks toks nelabai užteršiantis... Gal ateitu kažkoks tai kartu su tais žmonėmis ir darbas kažkoks, dar kažkas? Nežinau. [A5, bendruomenės lyderis]

Šiaip galėtų tikrai, manau, ką nors sugalvoti. Savo veiklą iš savos šalies atsivežti, kad ką nors [gyvenvietėje] praplėsti. Ir tikrai, manau, būtų jiems suteiktos visos galimybės. Kaip pavyzdys, aišku, ne [gyvenvietėje], bet Rietave, žinau, kad rietaviškė yra ištekėjusi už italo. Tai va, italas grįžęs, žmona gyvena čia ir Rietave yra ikūre netgi itališką restoraną. Tai va, iš pat pradžių, kaip matėm, tai jiems gan sunkokai sekėsi, bet vis dėlto neužsitarė ir savo veiklą vykdė toliau. Tai va, turim Rietave itališką restoraną ir, beje, buvo apsilankęs, galvoju, ar ne Lietuvos Prezidentas, man atrodo, kai buvo atvažiavęs pas juos lyg ir tam restorane? Tai va, jeigu kažką tokio su turizmu ar su kažkuo atvažiavę sugalvotu, kokią nors veiklą, tikrai manau, kad jiems sektusi. [V4, naujakuris.]

Be to, interviu metu gyventojai pateikė ne tik abstrakčių pamąstymų, bet ir realių vietovės pavyzdžių, kai naujakuriai, atvykėliai tiesiogiai prisideda prie atokių periferinių teritorijų vystymo: atidaro itališką restoraną, įsteigia naujas įmones, taip sukuriamos naujos darbo vietos. Tarp informantų pasitaikė manančių, kad atvykstančius karo pabėgėlius iš Ukrainos reikėtų apgyvendinti ne rajonų centruose, o mažesniuose miesteliuose, nes jie gerina ekonominę situaciją, daug dirba, sukuria paslaugų ir pan.

tai ta stipri ekonominė situacija prisideda, nu, vis tiek nori nenori jie dažniausiai susiranda šioki toki, bet kažkokį tai darbą susiranda, kad būtų ir jiems patiems iš ko gyventi tuo pačiu, ir kyla tas ekonominis lygis Akmenės savivaldybėj. Tai kažkaip gerai, aš manyčiau. [...] Dabar, sakyčiau, geriau kaip tik, kad ukrainiečių šeimas tegul kelia ne į Naująją Akmenę, kaip Akmenės centra, o į tuos aplinkinius miestelius. [V1, naujakurys]

Nu, čia priklauso nuo to žmogaus užsispyrimo, nes, kaip žinom, žemaičiai irgi yra užsispyrę, tai kas kurį nugalės? Aišku, bandyti galima. Visko būna gi gyvenime. Būna, aišku, kad, nu... [ilga pauzė]. Aišku, jeigu tu pasiūlysi darbą, atvažiuos užsieniečiai ir įkurs darbo vietas, aš manau, kad taip, jį priims, nes tu duotum darbą. [V2, naujakurys]

Kita vertus, dažnai vyrauja nuomonė, kad prie teritorijos vystymo gali prisidėti tik sugrįžę emigrantai, ypač tie, kurie sugrįžta į savo gimtąsias gyvenamąsias vietas. Pasak informantų, tik jie (vietos gyventojai) puikiai žino esančią gyvenvietės situaciją ir supranta vietines problemas. Manoma, kad svetimšaliai negali prisidėti prie teritorijos vystymo:

Gal grįžtų... Jo, kurs sugrįžtų, sakykim, ta prasme, tai taip, manau, kad būtų, ta prasme, nau-da, o jeigu tai visiškai svetimas žmogus, kuris net nenutuokia, kas, su kuo ir apie ką, tai aš nemanau, kad jam ten būtų ir įdomu. [...] Nemanau, kad jis kažką padarytu, o jeigu, sakau, kažkokia gimtine buvusi ar dar kažkas tai, kažkokie ryšiai... [A7, bendruomenės lyderis]

Matomi teigiami aspektai įsikuriant (apsigyvenant) imigrantams

Interviu metu gyventojai paminėjo ir teigiamų aspektų apie imigrantų (atvykėlių) įsikūrimą jų teritorijoje:

- Atvykėliai (imigrantai), ypač karo pabėgėliai iš Ukrainos papildė mokinių skaičių mokyklose, kas teigiamai veikia kaimiškų mokyklų finansavimą (mokyklos finansuojamos iš „mokinio krepšelio“).

Ir kaip tik aš gal, sakyčiau, netgi džiaugiuosi, kad būtent i [gyvenvietės] mokyklą atėjo nemažai tu ukrainiečių šeimų... [V1, naujakurys]

Todėl, kad mažoj mokykloje, vienas dalykas, na, mes visi žinom, kad nuo vaiku priklauso pinigai. Antras dalykas, na, mažos klasės ir yra klasėje keletas nekalbančių visiškai lietuviškai. Prie jų reikia, kad kažkas dirbtų, tai tik kiek, nu, aš manau, kad yra žymiai patogiau juos pacentruoti ir jiems padėti mokytis ir išmoki, kai jie yra vienoj vietoj. [V5, naujakurys]

- Imigrantų kaip darbo jėgos nauda. Prioritetas dirbančiam imigrantui, ypač kai yra galimybė susikalbėti (nėra kalbos barjero). Jie gali dirbti nekvalifikuotą arba mažiau apmokamą darbą (kalbant apie žemės ūkį, valytojus, kepėjas ir pan.).

ir bent jau taip pasakė žmogus man, savo ruožtu, to autoserviso: „Man nėra svarbu, ar ukrainietis, ar lietuvis, ar ten arabas, ar dar kas. Svarbu, kad dirbtų ir kad aš galėčiau kaip savininkas su juo susikalbėti. Nėra svarbu, kas dirba. [V1, naujakurys]

Kai jos atsikraustė [...] man atrodo, kad jos parduotuvėje dirbo prie bandelių kepimo. Joms suteikė galimybę dirbti ir užsidirbti, ir pragyventi. [V3, naujakurys]

bet, tarkim, tos ukrainietės mamos, tai nepriklausomai nuo to, kokius išsilavinimus turėjo Ukrainoje, jos dirba, tarkim, kas mokykloje, kas kur ir valytojomis, ir viskuo. Jos kabinasi į gyvenimą. Kai nori, na, vis tiek atranda turbūt ką daryti. [V5, naujakurys]

- Atvykėliai išplečia komercinių paslaugų pasiūlą kaimuose (kaimiškosese teritorijose jaučiamas grožio, sveikatos ir kitų paslaugų trūkumas).

bet, pavyzdžiui, yra iš moterų ten visažistės.. Nu, kad ten gali vienos pačios dirbti, nebūtinai imonės, tai be jokių problemų, kiek matau, kad čia, va, „Facebook’e“ randa to darbo, turi klientų... [V1, naujakurys]

Nu, tai taip, prisideda. Kaip minėjau, jie ir prisideda jau [nusijuokia]. [...] [turima omenyje ukrainietę odontologę] ...iš Alytaus, kad važinėjo tik vieną dieną per savaitę ta gydytoja, galėjo čia būti [gyvenvietėje], o dabar turim ukrainietę, kuri dirba visą savaitę ir tikrai prisidėjo, manau, prie gerovės [gyvenvietės] miesto ir gyventojų. [A8, bendruomenės lyderis]

- Aktyvus dalyvavimas bendruomenės gyvenime ir prisidėjimas prie įvairių bendruomenės veiklų.

Ir dar vienas plusas, kad labai aktyvūs tie žmonės yra atvyke. Ir jie tikrai dalyvauja ir tose bendruomenės veiklose ir visur. Nu, visur jų pilna. Tai va. [V5, naujakurys]

Apibendrinant interviu duomenis, galima išskirti keletą informantų minimų imigrantų naudos bendruomenei aspektų:

1. Didina mokinių skaičių mokyklose;
2. Didina darbo jėgos pasiūlą;
3. Teikia paslaugas gyventojams;
4. Kuriamos naujos darbo vietos ir atliekami nekvalifikuoti darbai (žemės ūkio, švietimo, valymo paslaugų ir kt. srityse);
5. Aktyviai dalyvauja bendruomenės gyvenime.

5.2.5. Imigrantų įsikūrimas kaimo vietovėse: kokias problemas akcentuoja vietos bendruomenių atstovai?

Interviu analizės metu išryškėjo ir pagrindinės atvykėlių (imigrantų) problemos, su kuriomis susiduria įsikurdami naujose gyvenamosiose vietovėse. Iš pateiktų atsakymų galima spręsti apie priemones, kurios galėtų padėti pritraukti daugiau atvykėlių, jei tokių tikslų būtų siekiama.

- Kalbos barjeras su vietiniais gyventojais (ši problema ypač aktuali vyresnio amžiaus žmonėms).

Dabar tiems kitataučiams būtų sunku, kadangi pas mus net rusiškai sunkiai. Ir, va, parduotuvėj kalba. Mes turėjom ir mokyklą ukrainiečių, tai, nu, sunku. Ir jiems i tas veiklas įsitraukti, jeigu ten asmeniškai irgi... Nu, aišku, čia, žinot, nuo karo bėgo, tai yra visai kas kita. [A1, naujakurys]

Nu, ta prasme, įsikurti, tai tu, aišku, nusipirksi, įsikursi, gyvensi, bet su kuo bendrausi, tai nežinau. Sakykim, jeigu visiškai užsienietis, tai, nu, aišku, dar ir kalbos barjeras, nors šiaip jaunimas kalba angliškai. Sakykim, nu, dartie biškį pagyvenę rusiškai dar. Seni absoliučiai jokia kalba nešneka, tai, sakyčiau, būtų sudėtinga. [V2, naujakurys]

- Prastas paslaugų pasiekiamumas (paslaugas teikiančių įstaigų trūkumas).

Va, paštas išnyko. Pašto nebeliko. Dar kai atvažiuom, buvo, o dabar pašto gal kokie jau 3 ar 4 metai kaip nebeturim. Tai čia jau labai didelis praradimas buvo. Paskui šita gi mokykla buvo pagrindinė, kai mes atvažiuom. Tai dabar paliko nuo šių metų tik pradinę, kadangi tų jungtinių klasių nebegalima, tai dabar čia šitaip visus vaikus išveža, tai i viena gimnazija, tai i kita. Čia Pandėlys nelabai toli, Rokiškio rajone gimnazija yra už 14 km ir i kitą pusę, i Kupiškio gimnaziją, irgi išveža vaikus. [UT1, naujakurys]

Medicinos punktas yra, kuris, aišku, ne kiekviena diena veikia. Ten jis tiktai 2 dienas per savaitę veikia. Paštas likes mobilus, sakykim. Va, ir viskas. Tokių jau daugiau viešųjų... [UT8, bendruomenės lyderis]

- Susisiekimo problemos (neišvystytas viešasis transportas, nuosavos transporto priemonės neturėjimas, minima, kad dviratis gali būti vienintelė susisiekimui skirta transporto priemonė).

Pas mus, nu, čia šalia kaimely gyvena ukrainietės moterys. Buvo jas priėmę ir, tarkim, ten nuvažiuoti, nu, jeigu su kažkuo, kas i darbą važiuoja, nu, tarkim, ir reikėjo i banką joms, reikėjo ten kažkur nuvažiuoti i biblioteką ar i tą pačią parduotuvę, nes ten nėra kaime parduotuvės, nu, ir viskas! [A1, naujakurys]

Dviratis koks yra vienintelis pasiekimas. [A11, naujakurys]

- Būstų trūkumas, ypač patrauklesnėse gyvenvietėse (tiek parduodamų, tiek nuomotų, atsiradus parduodamiems iš karto yra nuperkami, o apie parduodamą būstą žino tik vietiniai gyventojai ir niekur dažniausiai nebūna jokių skelbimų; pabrėžiamas būstų trūkumas nelegaliems imigrantams, nes pasitaiko

manančiųjų, kad jie turėtų būti apgyvendinti didelėmis grupėmis ir uždaroje teritorijose).

jeigu čia kalbam apie mūsų miestelį, tai naujiems nėra tiesiog vietos. Nu, tarkim, kiek ten? Trys galėtų šeimos atvažiuoti. Aš jums galiu pavyzdį duoti, tarkim, kiek dabar buvo paroduota namų [gyvenvietėje] arba butų, jie buvo visi parduoti be skelbimų. [...] Tai jeigu tu čia gyveni ir tu nežinai, kad ten kažkas parduoda namą ar butą, o kalbant apie nuomą, irgi nėra, tai, tarkim, atvykusiems žmonėms tai ji išvis be šansų tada. [A1, naujakurys]

Dažniausiai didžioji dalis, tai kas iš gyventojų ar užleide butus, ar nuomoja. Plius yra dar Naujojoje Akmenėje įkurtas toks kaip vadina, nežinau, vis tiek pas mus daug tų ukrainiečių bendrabuty. Ten buvusios poliklinikos patalpose. Savivaldybė aptvarkė jas ir ten jie gali gyventi jau iki pusės metų, o paskui vėl pratęsia sutartį. Ten gyvena, žinau, nemokamai tie, kurie neranda, kur gyventi, arba neturi, iš ko nuomotis būsto. Kaip sakant, irgi suteikiam a kiek įmanoma daugiau tų galimybių, kad tik jiems patogiau būtų. [V1, naujakurys]

- Darbo vietų trūkumas (nepatrauklios periferinės kaimiškosios teritorijos dėl darbo vietų trūkumo, dažniausia moterims ir nelegaliems imigrantams).

Jie čia nieko [šlypteli] negalvoja pasilikti, bet, kaip žinau, ten buvo keletas atvykę iš pradžių, tai kitiems pasirodė, kad čia per maža ta teritorija ir čia nėra tokių galimybių, tai išvyko į didesnius miestus, o kitiems lyg ir viskas gerai, tai kiti pasiliko čia. Tai irgi yra ir tokių, kaip ir pačiam tam atvykusiam tam atrodo. [A2, bendruomenės lyderis]

Tai surasti ukrainiečiui, žinokit, labai sunku. Vyrai dar, kai neseniai dar dirbau toj „IKI“ parduotuvėje, tai ateidavo vyrai apsipirkti. Matosi, kuris dirba, kuris nedirba iš aprangos, bet, matomai, diduma statybose. [Atsidūsta] Jo, buvo dirbančių ten, o moterys ne. Moterys ateina apsipirkti tiesiog ir darbo neturi tos moterys tikrai, nes ateidavo, klausdavo: „Ar nereikia darbuotojų?“ [V2, naujakurys]

Na, su darbais, tai čia tikrai ne [nusijuokia], nes tu darbu nėra milijonas, ir čia tikrai reikėtų važiuot jau kažkur į kitą miestą, kaip minėjau. O įsikurti tai, ką? Įsikurti nebent, kai tu nusiperki namą, kokį tai... ir kuriesi. [V20, naujakurys]

- Sunkios sąlygos gyventi ir pragyventi (problemos kyla ypač kaimiškosiose teritorijose, kai reikia apsirūpinti malkomis (šildymo sezonu)).

buvo viena moteris, bet ji jau nebegyvena. [...] Pradėjo kalbėti, kad sako: „Reikės kūrentis, o iš ko? Pinigų tai nėra.“ Na, tai ten išvyko atgal į Rietavą dabar, nes ten bendrabuty centrinis šildymas. Pas mus kaimė tokio nėra. [Jau turi malkų pirktis ir pats kūrentis. [V2, naujakurys]

- Neigiamas požiūris į imigrantus (neigiamas požiūris į juos darbo rinkos srityje, jaučiama konkurencija, pigesnė darbo jėga).

Iš [Irano], kur per Baltarusijos sieną, nes čia per visą vasarą. Tai iš pradžių žmonės labai bijojo. Bet čia jau saugojo gi apsauga, viskas! [...] Iš pradžių, duomenis... Ir, aišku, čia ir „Raudonasis kryžius“ padėjo, ir seniūnijos atsiveždavo tų darbuotojų, tai iš pradžių labai bijojo, kad jie šoks per tas tvoras, bet paskui suprato, kad jeigu jis iššoks per tvorą, tai jam

[tas kaimiečio tvartas] nėra įdomus. [...] O jeigu jie čia dirbtų ar ką, tai turbūt taip viena būtų... Tas gal ne pavydas, bet konkurencija. Bijo žmonės, kad jie dirbs už pigesni atlyginimą. [...] Tai va, tai va, šitas pagrindinis. Sako: „Numuš mums atlyginimus ir su mumis nesiskaitys privatinkai, bet sakys, kad už durų...“ Kaip ir anksčiau, gi žinot... [A9, bendruomenės lyderis]

T: O, pavyzdžiui, ar galėtų šie žmonės, migrantai, pakeisti tuos vietinius žmones, kurie nenori dirbti? Pavyzdžiui, Dūkšte.

I: Pakeisti? Bet jei vieni nenori ir kiti nenori, ir ką? Rusiškai būtų (šylo na mylo). Kaip jie gali vienas kitą pakeisti?

T: Tiesiog klausiu.

I: O žinote, jie tarpusavyje pradės muštis. Todėl, kad... pašalpos kas daugiau gaus? [UT7, naujakurys]

Apibendrinant galima teigti, kad kaimo bendruomenių narių požiūris į naujakurius iš kitų Lietuvos vietovių yra palankus (nors pasitaiko ir išimčių), kaip ir požiūris į karo pabėgėlius iš Ukrainos, – daugeliu atvejų manoma, kad atvykėliai gali teigiamai paveikti vietovės raidą.

Požiūris į imigrantus iš tolimesnių šalių (nelegalius imigrantus) yra labiau poliarizuotas, dažnai išsakomos abejonės ir rūpestis dėl galimai pablogėsiančios saugumo situacijos vietovėje. Atsakymų įvairovė rodo, kad imigrantų galimybės įsikurti ir prisidėti prie kaimiškųjų teritorijų gyvybingumo užtikrinimo priklauso nuo konkrečios vietos konjunktyros. Daugeliu atvejų esamos bendruomenės ilgainiui gana palankiai priimtų darbo rinkoje aktyvius gyventojus, ypač jei jie iš kultūriškai artimų kraštų, bet faktinis požiūris į naujai atvykstančius gali labai skirtis.

Požiūris į imigrantus ir naujus gyventojus labai priklauso nuo vietos: supratimas apie tai, kokie „pavojingi“ ar potencialiai naudingi įvairūs imigrantai gali būti jų kaimo bendruomenės vystymuisi, labai skiriasi. Nenuostabu, kad žmonės daug pozityviau žiūri į imigrantus iš kultūriškai artimesnės Ukrainos nei į imigrantus iš tolimesnių „nepažįstamų“ šalių. Kai kuriais atvejais bendruomenių nariai atsargiai žiūri net į iš kitų Lietuvos vietovių atvykstančius naujakurius, kai kurie iš jų gyvena gana atsiriboję ir ne visada noriai kontaktuoja su vietos bendruomenėmis.

Nors kokybiniai tyrimai neleidžia daryti patikimų išvadų, galima daryti prielaidą, kad vakarinė šalies dalis apskritai turi pozityvesnį požiūrį į nelegalius migrantus, tačiau yra atsargesnė lietuvių atvykėlių atžvilgiu. Tai bent iš dalies būtų galima paaiškinti didesne jaunesnių gyventojų dalimi, trumpesne depopuliacijos istorija. Gali būti, kad intensyvesnė užsienio migracija, taigi ir didesnė gyventojų, tiesiogiai susidūrusių su emigracijos reiškiniais, dalis gali nulemti pozityvesnes nuostatas imigrantų atžvilgiu.

6. LYDERYSTĖS VAIDMUO: IEŠKANT TVARIŲ GALIMYBIŲ

Šiame skyriuje pateikiama analizė grįsta kokybinio tyrimo medžiaga. Išskirtose mažose periferinėse vietovėse (2.4 pav.) pagal sudarytus klausimynus buvo atlikti interviu. Skyriuje analizuojamos bendruomenių lyderių išsakytos nuomonės apie bendruomenes, kylančias problemas, jų sprendimo būdus ir kita.

Iš tyrimo dalyvavusių 28 periferinių kaimo vietovių lyderių 14 buvo seniūnai ar seniūnų pavaduotojai (9 vyrai ir 5 moterys) ir 14 kaimo bendruomenės organizacijos lyderės (visos – moterys). Jauniausio tyrimo dalyvavusio asmens amžius – 30 metų, vyriausi – senjorai, vyrai – 45–65 metų amžiaus, moterys – 30–65 metų amžiaus ir vyresnės. Absoliuti dauguma asmenų turėjo aukštąjį išsilavinimą.

Dauguma tyrimo dalyvavusių asmenų buvo vietiniai, dažniausiai gimę ir užaugę tiriamoje vietovėje (ar netolimoje vietovėje), o baigę mokslus iškart ar po kelerių metų grįžę gyventi į gimtinę. Dalis informantų atvyko į tiriamą vietovę su sutuoktiniu, dažniausiai į sutuoktinio tėviškę. Kaip minėta, dauguma respondentų buvo vidutinio ir vyresnio amžiaus, todėl tas atvykimas vyko sovietmečio pabaigoje, kai dar veikė aukštųjų mokyklų absolventų paskirstymo sistema: po mokslų absolventai gaudavo (ar pasirinkdavo) paskyrimą į kurią nors kaimo vietovę, kur būdavo aprūpinami darbu ir būstu. Kai kurie iš jų, žadėję atidirbti privalomus 3 metus ir vėliau išvykti kitur, likdavo gyventi ir dirbti [V15, bendruomenės lyderis].

Svarbu paminėti, kad tokios tyrimo dalyvavusių lyderių charakteristikos (kai kalbama apie vyresnius aukštąjį mokslą baigusius specialistus) atspindi tam tikrą Lietuvos kaimo raidos etapą. Sovietmečiu vykęs aukštąjį mokslą baigusių kaimo specialistų „paskirstymas“ po atskirus ūkius ar mokyklas Lietuvoje buvo itin juntamas ir iš esmės lėmė migracijas iš vienos kaimiškos vietovės į kitą vietovę ir iš vieno regiono į kitą, tiksliau – lėmė pagrindinius migracijos srautus tarp kaimo vietovių (kaimas X – aukštoji mokykla didmiestyje – kaimas X arba kaimas Y). Žemesnės kvalifikacijos žemės ūkio specialistus ar darbuotojus (elektrikus, traktorininkus, melžėjas ir kt.) rengę žemės ūkio technikumai ir profesinės mokyklos dažniausiai buvo regioniniai, todėl jauni specialistai po mokslų pasiskirstydavo tik nedidelio regiono teritorijoje (dažniausiai grįždavo į tėvų gyvenamąją vietą arba gretimą ūkį administracinio rajono

no teritorijoje). Šios specifinės sovietmečiu vykusios migracijos pasekmės jaučiamos iki šiol, tai atsispindi ir vykdytame tyrime.

6.1. Seniūnija ir kaimo bendruomenė

Tyrime dalyvavo seniūnijų vadovai seniūnai ir kaimo bendruomenių organizacijų pirmininkai. Dera trumpai paaiškinti šių organizacijų, kurios veikia kaimiškose vietovėse, skirtumus.

Seniūnijos – tai savivaldybės administracijos filialai, kurių veiklą nustato savivaldybės administracijos direktoriaus tvirtinami seniūnijos nuostatai (Lietuvos Respublikos..., 1994).

Seniūnas yra seniūnijos vadovas, kuris tiesiogiai pavaldus ir atskaitingas savivaldybės administracijos direktoriui (Lietuvos Respublikos..., 1994). Seniūnas yra seniūnijai skirtų biudžeto asignavimų valdytojas. Tai valstybės tarnautojas, gaunantis atlyginimą. Jis vadovauja seniūnijai, tačiau yra skiriamas savivaldybės administracijos direktoriaus, o ne renkamas. Įstatyme numatyta, kad seniūnas turi turėti vietinių žmonių palankumą. Pretendentų į seniūno pareigas konkurso komisija sudaroma iš 7 narių: ne mažiau kaip 3 ir ne daugiau kaip 4 šios komisijos nariai turi būti tos seniūnijos aptarnaujamos teritorijos išplėstinės seniūnaičių sueigos deleguoti asmenys (Lietuvos Respublikos..., 1994).

Šio tyrimo metu viena iš seniūnių taip apibūdino savo darbą:

Mes esame ūkvedžiai. Nežinau, kaip yra kitur, bet čia mes esame ūkvedžiai. Man reikia, va,ėjau šiandien ir galvojau... Lupom, va, dekoracijas. Man reikia, aš nuvažiuoju ir parvežu benzino, pati šiltnamy auginu gėles, kurių dalį sodinsim čia, seniūnijoje. Mes darom viską. [V8, bendruomenės lyderė]

Kaimo bendruomeninė organizacija (KBO) – tai asociacija, kurios steigėjai ir nariai yra kaimo gyvenamosios vietovės bendruomenės (jos dalies arba kelių gyvenamųjų vietovių) gyventojai (jų atstovai) ir kurios paskirtis – per iniciatyvas įgyvendinti viešuosius interesus, susijusius su gyvenimu kaimynystėje (Lietuvos Respublikos..., 2018). Naujausiais duomenimis (2024 08 26), Lietuvoje buvo 1823 KBO (Kaimo bendruomeninės..., 2024). Pastaraisiais metais KBO skaičius sumažėjo, 2023 m. jų buvo 2029 (Kaimo bendruomeninių..., 2023). Tai gali būti siejama su KBO sąvado administravimo pokyčiais, tačiau reikia paminėti, kad ne visos KBO yra realiai veikiančios (Ščerbinskaitė, 2022).

Skirtingai nei seniūnas, bendruomenės pirmininkas atlyginimo už savo darbą negauna. Bendruomenės organizuotos savarankiškai, tačiau jų steigimasis kai kuriais atvejais buvo paskatintas. Daugiausia jų įsteigta 2002–2003 m., šis šuolis susijęs su

stojimo į Europos Sąjungą (ES) laikotarpiu bei ES SAPARD programos parama (Ščerbinskaitė, 2022). Įprastai vienoje kaimiškojoje seniūnijoje registruota keletas KBO atskirose seniūnijos gyvenvietėse.

Šis tyrimas išryškino gana glaudžius seniūnijų ir KBO ryšius. Seniūnijos yra finansuojamos ir finansiškai kontroliuojamos savivaldybės administracijos, o KBO kaip visuomeninės organizacijos yra savarankiškos ir gali vykdyti ūkinę veiklą. Dažniausiai tai yra paramos prašymas iš įvairių fondų bendruomenės reikmėms.

Nors seniūnija ir KBO yra skirtingos prigimties organizacijos, jų tikslai, pavyzdžiui, gerinti kaimo infrastruktūros objektų būklę, dažnai sutampa. Bendruomenių nariai neretai būna ir seniūnijų darbuotojais, o buvę KBO pirmininkai vėliau dirba seniūnais (pvz., UT6 bendruomenės lyderis). Tai skatina gana glaudų seniūnijų ir KBO bendradarbiavimą.

Kai kurie tyrime dalyvavę lyderiai pabrėžė, kad bendruomenės ir yra pagrindinė seniūnijų veiklos varomoji jėga. Teigiama, kad bendruomenės yra esminis kiekvienos kaimo vietovės elementas, nes jos inicijuoja veiklas, dalyvauja priimant sprendimus ir prisideda prie infrastruktūros gerinimo – daugelis infrastruktūros projektų seniūnijose yra vykdomi bendruomenių iniciatyva. Informantai taip pat akcentavo sėkmingą bendradarbiavimą tarp seniūnijos administracijos ir KBO. Pastebima, kad bendruomenės gali atnešti papildomų lėšų seniūnijoms įgyvendindamos projektus, skirtus viešosios infrastruktūros objektų būklei gerinti. Be to, jos gali padėti spręsti socialines problemas ir prisidėti prie viešosios tvarkos.

Atkreiptas dėmesys, kad ypač nedidelėms seniūnijoms skiriama mažai pinigų iš viešųjų finansų, todėl bendradarbiavimas su KBO yra labai svarbus: ypač skatinant bendruomeniškumą, tam nereikia didelių pinigų sumų. Aktyvios bendruomenės padeda ne tik sprendžiant aktualias problemas, bet ir kuria bendrumo jausmą ir susitelkimą į bendrą gerovę.

Tad sutinkama, kad aktyvios bendruomenės labai svarbios seniūnijoms, nes jos gali daryti įtaką ne tik socialinei ir ekonominei, bet ir demografiniai situacijai. Tai padeda pritraukti gyventojus ir didina vietos patrauklumą:

Jo, jo, jo ir kiekviena bendruomenė turi kiekvieną narį ir mes žinom kiekvieną bendruomenės narį, kurį galim įveiklinti per tam tikrus veiklas. Kai kurie bendruomenės nariai pasiūnigia, kai mums... Pavyzdžiui, kad ir tie patys ūkininkai, tai irgi mūsų bendruomenės nariai. Kai mums reikia daryti tuos fizinius darbus, pavyzdžiui, kokius takus tvarkyti ir visa kita. Kiti, pavyzdžiui, bendruomenės nariai yra pajungiami labiau į kultūrinę veiklą, o kiti dalyvauja visose veiklose. Kiti religinėje veikloje. Žodžiu, mes kai žinom, tai mes iš tikrųjų neprašom visų žmonių jungtis į kažkokią vieną veiklą, nes kiekvienas turim kažkokius gabumus ir sugebėjimus dirbti tam tikrus darbus, tai va. [V8, bendruomenės lyderis]

Glaudų seniūnijos ir KBO bendradarbiavimą atskleidžia žemiau pateikiamas pavyzdys. Tyrėjui paklausus apie seniūnijai būdingas problemas, pateiktas toks atsakymas:

Nežinau, reikia seniūnės klausti. [V7, bendruomenės lyderis]

Toks glaudus bendradarbiavimas mažose, ribotus žmogiškojo kapitalo išteklius turinčiose bendruomenėse yra labai svarbus ir padeda spręsti bendras problemas, siekiant vietos gerovės ir plėtros.

6.2. Svarbiausios mažųjų periferinių vietovių problemos: ką mato lyderiai?

Lyderių išskirtos problemos apima įvairias sritis, įskaitant socialinius, demografinius, ekonominius, infrastruktūros nykimo aspektus. Žemiau pateikiamos pagrindinės kaimo lyderių (KBO pirmininkų ir seniūnų bei jų pavaduotojų) išskirtos problemos.

Alkoholizmo problema

Daugelis bendruomenių lyderių minėjo alkoholizmą kaip rimtą problemą, sukeliančią asmeninių ir socialinių įtampų, taip pat prisidedančią prie kitų problemų, tokių kaip nedarbas ir socialinė atskirtis, didėjimo.

Šio tyrimo autoriai Lietuvos kaimo vietovėse yra atlikę tyrimų ankstesniais metais ir kai kurių iš jų metu (Daugirdas et al., 2013) buvo nustatyta tendencija, kad alkoholizmo problema kaimo vietovėse mažėjo, nes tiesiog fiziškai nebelikdavo alkoholiu piknaudžiaujančių žmonių. Šio tyrimo metu lyderiai minėjo, kad problema po truputį mažėja, tačiau atsiranda kitų asmenų (dažniausiai jaunesnių asmenų iš tos pačios socialinės grupės), kurie „perima“ alkoholio vartojimo „tradicijas“.

I: Ne, ji [alkoholizmo problema] nesibaigia, ir aš tai manau, kad čia yra dar ir vyriausybės šiek tiek mūsų pridėtas „pliusas“, kai pašalpos mokamos tiek pat, kiek uždirba žmonės, dirbdami, algas. Tai kam tada eiti į darbą ir kam tada stengtis? Tai va, aš manau, toks variantas. Nes jeigu, iš tikrųjų, nebūtų tokios didelės pašalpos, tai gal žmonės dar norėtų dirbti, o dabar, jeigu tu nedirbi ir gauni tiek pat, tai kam iš viso eiti į darbą? [Nusijuokia]

T: Bet tie geriantys, tai ten vėlgi esam visokių girdėję dalykų, kaip, tarkim, kažkada jie ten anksčiau dar, prieš, tarkim, 10 metų, ten būdavo tokia problema, kad tie, kursėdi prie parduotuvų, ten jau visokių pavadinimų jiems ten... „parlamentarai“, įvairiai ten juos vadindavo, bet jie gan greit išmirė.

I: Pas mus, žinokit, irgi daug. Ir jaunų labai žmonių.

T: Bet jeigu jie išmirė, tai turi baigtis ta problema, ar tai yra kažkur?..

I: Ne, tai jų neišmirė tiek, kad visi išmirtų. Tiek nėra. Pas mus buvo daugiau... yra tokių, kad papildo. Vieni numiršta, kiti...

T: Atsiranda?

I: užaugę, sakykim...

T: O užauga tose pačiose šeimose?

I: Taip, taip, dažniausiai tose pačiose šeimose užauga ir tie patys vėl...

T: Tai problema?

I: Tomis pačiomis pėdomis seka ir tas pačias problemas turi. [UT9, bendruomenės lyderis]

Kai kurie lyderiai įžvelgia ir nežymų alkoholizmo problemos mažėjimą. Akcentuojama ir neteisinga valstybės vykdoma socialinė politika, skirstant išmokas socialiai remtiniams asmenims:

I: Nu va, socialinės tos problemos, kai žmogus... Bet čia yra valstybės problema. Ji sugadino su tuo, duodama tas dideles pašalpas, ir paskui jie neranda to darbo.

T: Daug tokių?

I: Yra tikrai daug.

T: Na, čia jūsų ne išimtis, be abejo.

I: Taip, ne išimtis, bet, aišku, dabar tie žmonės irgi darosi vyresni, išeina į pensiją jau.

T: O jaunimas? Kaip sakė: „Kartais kartas keičia kartos“. Ten kaip sakė vienas seniūnas.

I: Yra tendencija.

T: Na, kad...

I: Bet ne tokia gausi. Mes vis galvodavome, kad išėjus vienam žmogui, kuris čia žvake būdavo arba traukos centru, atsiras kitas. Yra, bet ne tiek, kiek buvo anksčiau.

T: Mažėja ta problema iš principo, ar ne?

I: Taip, mažėja. [V6, bendruomenės lyderis]

Bendruomenės lyderių akcentuojamas rūpestis alkoholiu piktnaudžiaujančiais asmenimis ir kaip vienas iš siūlomų būdų spręsti problemą – nakvynės namų įsteigimas. Tai iš esmės rūpestis jau socialiai degraduojančiais asmenimis, suvokiant, kad pati alkoholio vartojimo problema neišsprendžiama:

I: Kaip ir mes, va, kartu atsisėdę, aš pabendrauju ir vienas, jeigu ten šitas... Mano tai mintis tokia yra, kad kur jo problema? Aišku, daugiausia problema tai yra alkoholis.

T: Na, taip.

I: Bet iki alkoholio ta problema, tas nepasitik... kur tas slypi pas jį? Kodėl jis tame alkoholyje skandinasi? Vės tiek, sakykim, pirminiai tie taškai yra ne čia dabar, o kažkur tai iš apačios lipa tas baubas užaugęs.

T: Na, taip.

I: Tai daugiau mažiau kai kurie ir pasako: „Tai man nėra kur. Kur? Kas aš toks? Aš bomžas.“ Sakau: „Tu ne bomžas, tu žmogus lygiai toks pats, kaip aš. Aš tik laikinai užimu atitinkamas pareigas. Tu šiandien neturi pareigų, tai ateini pas mane dirbti, o rytoj tu jau gausi darbą ir kitur dirbsi.“

T: Na, taip.

I: Mintis, kad tie, kurie negali... Žiemą bijau ko labiausiai? Kad jie sušals kur nors miegodami. Tai va, noriu nakvynės tų namų. Atėjo naktį, permiegojo, atėjo laikas – nusiprausė dušė. [UT6, bendruomenės lyderis]

Girtuoklystės problemą mato ne tik lyderiai, bet ir kiti bendruomenių nariai. Žemiau pateikiame vieno iš naujakurių išsakytą nuomonę apie alkoholio vartojimo

priežastis. Akcentuojama, kad pats alkoholizmas nėra pirminė problemos priežastis, o jo vartojimas yra pasekmė – socialistinės santvarkos palikimo (iš išorės) ir neturėjimo valios gyventi apskritai (iš vidaus) pasekmė:

T: Ir kodėl nenori dirbti?

E: Jau sakiau, girtuoklystė, kvalifikacijos neturėjimas ir neturėjimas valios gyventi apskritai. Žinote, kai žmogus ima degraduoti, jis prie to pripranta ir jam toliau bereikia paprasčiausiai gyventi ir toliau degraduoti.

T: Jūs taip manote?

E: Ne, aš tai matau. Kaimyną į „psichuškę“ išvežė. Bandžiau jam padėti, kaip tik galėjau, ir jam siūliau visokius variantus, bet kaip buvo išdaužti langai, taip... aš ir langus siūliau, beviltiška visa tai. Ir baigėsi, kad jį vieną dieną išvežė, ir tai ne vienetinis atvejis.

T: Jūs manote, tai nuo girtuoklystės?

E: Ne, žinoma, ne. Ir Sovietų Sąjungoj buvo blogai ne nuo girtuoklystės ir čia ne nuo girtuoklystės.

T: O kodėl tuomet?

E: Dėl socializmo... [UT7, naujakurys]

Gyventojų senėjimas, depopuliacija ir su tuo susiję reiškiniai: infrastruktūros nykimas ir kita

Lyderiai nurodo akivaizdžias demografinių ir infrastruktūros problemų sąsajas. Kaimo gyventojų senėjimas, mažėjantis vaikų skaičius yra susiję su nykstančia infrastruktūra (mažėjantis mokyklų, kultūros įstaigų skaičius):

Tai problemos... Sakytai, jas nedelsiant tai gal ir nelabai išspręsim tokias, kaip senėjimas mūsų visų. Visuomenės. Tai viena iš pagrindinių. Kitas dalykas, ta pati demografija, kad mažėja vaikų – mažėja mokyklų, mažėja mokyklų – mažėja kultūros taškų, mažėja mokytojams darbo vietų, o mokytojas savu laiku, deja, tai buvo, nežinau, kada tai sugrįš, bet tai buvo, kaip mes kartais pajuokaujam su švietimo skyriaus darbuotojais, kad „kaimo liktarna“. Tai ir ta pati biblioteka, ir visi kiti dalykai, ir atitinkamai darbo vietos ir pan. Tai visa tai susideda į tą patį problemas... O visi kiti dalykai yra žemiški. Jeigu yra lėšų daugiau mažiau, tai yra daroma. Ir tie patys keliai tiesiami ar ten apšvietimas kaimuose. Kaip pavzdys, įrengė prieš 2 metus apšvietimą kaime, man moteris skambina ir klausia: „Kodėl tos lempos ten dega? Kam to reikia?“ Pasirodo, yra kam reikia. Pasirodo, yra kam nereikia. Tai va. [A5, bendruomenės lyderis]

Dažnai minima nedarbo problema, ypač jaunesnių ir mažiau išsilavinusių gyventojų. Tai sukelia socialinę atskirtį ir gali būti susiję su psichologinėmis bei ekonominėmis problemomis. Tradiciškai minima, kad kaimo vietovėse nėra darbo vietų:

Nu, vis tik tai jau yra... Nu, kaip pasakyti? Ne mūsų jėgoms išspręsti tas problemas, kurias reikėjo išspręsti seniai, tai jeigu dar įmanoma būtų kažkaip tai padaryti (gyvenvietėje) investicinį kažkokį projektą, kur atsirastų darbo vietų, gal sugrįžtų daugiau vaikų gyventi, iš tikrųjų? Daug kas nenori mieste gyventi. Nori kaime, bet, nu, nėra ką kaime veikti šiaip. [A5, bendruomenės lyderis]

Jeigu yra darbo, tai kaip ir išsispredžia tas, kad tu čia gali gyventi, gali pavažiuoti toliau. Kad ir nereikia važiuoti tų 30 km, tikrai nuvažiuos čia šiandienai žmonės. [...] Jo, bet tendencija yra tai, kad, manau, pasiliks tik vyresnio amžiaus žmonės. Jaunimas, kad ir pagyvins, bet jis ieškos, manau, kažkokių kitokių perspektyvų, jeigu nebus darbo, o čia pasiliks ūkininkai. [...] O taip manau, kad vis tiek mažės žmonių, o kad juos kas sulaikytų... Matyt, darbas, darželis, mokykla, gydymo įstaiga dar turi reikšmės. [V6, bendruomenės lyderis]

Tačiau taip pat pastebima, kad jei ir būtų darbo vietos, nebėra kam dirbti:

[Atsidūsta] Nu, jeigu apie..., tai sakau, bendruomeniškumo, to bendruomenės skatinimo, kažko tai tikrai reikėtų neatidėliotinai, nes, sakykim, tas toks pasyvumas irgi kai kurį laiką tęsiasi, tai irgi nelabai gerai. Tai va, o šiaip tai ką aš žinau? Visi akcentuoja darbo vietų kūrimą, bet, sakykim, tų darbo vietų ne bet kokių, bet gerų darbo vietų. Tai va, ta pagrindinė, nes dabar jau irgi problema prasideda, kad nebėra kam dirbti. Jeigu atsakingesnis darbas, tai, nu... [UT8, bendruomenės lyderis]

Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad senstančios visuomenės gyvenvietėse galima įžvelgti ir privalumų:

Pas mus yra miestelis toks nuotaikingai ramus. Mes neturim... mažai... Pagal gyventojų amžių ten mes esam senyvo amžiaus žmonės, nes mes neturim jaunimo. Tie, kurie emigracijos pradžioje išvažinėjo, praktiškai man jau pradėjus dirbti seniūnu apie 2012 m., mes per metus netekdavom kažkur... aš tada skaičiavau, kad apie 100 žmonių pradžioj, bet išvažiavo visi praktiškai jauni. Kas į Angliją, kas į Airiją. Vą, tada buvo banga tokia ir pas mus, jeigu tik laisvas būstas atsiranda, namas ar kas, pas mus, žinot, kaip šventa vieta, šventovė, koplyčia, bažnyčia, ir vaikai, va, perka tėvams, kaip sakant, senatvei praleisti, pas mane 84 proc. yra senyvo amžiaus žmonių Šiluvoj. Ir, va, šitas visas sudaro tokią ramumą. Pas mus vaikščiojant... Mes netgi kiemo galime nerakinti, nes mes gyvenam [šlypteli] kaip Šveicarijoj turbūt arba kažkur. [V17, bendruomenės lyderis]

Susisiekimas, visuomeninis transportas

Susisiekimo ir visuomeninio transporto maršrutų problema tiesiogiai priklauso nuo geografinės padėties pagrindinių kelių atžvilgiu. Vienose bendruomenėse ši problema aktuali, kitose – ne. Pavyzdžiui, bendruomenėje, esančioje šalia kelio Šiauliai–Naujoji Akmenė, ši problema nėra aktuali.

Yra autobusų daug. Ir į Šiaulius, ir į Naująją Akmenę. Ir jie važiuoja dažnai. Ir į Vilnių, ir į Kauną. Yra čia tas autobusų...taip, yra tiesiogiai į Vilnių. [V7, bendruomenės lyderis]

Nuošalesnėse seniūnijose visuomeninio transporto maršrutų stoka yra problema:

autobusas važiuoja tik, sakykim, darbo dienomis ketvirtadienį, kad žmogus galėtų nuvažiuoti į miestą pas gydytoją ar kažkur tai, yra problema, bet vėl galvojant iš kitos pusės, nu, dėl tų 2 žmonių, sakykim, tokį atstumą autobusas gi nevažiuos. Ir visi taikosi, kas su kuo, kas kažką tai pasisamdys ar vaikai atvažiuos, nuveš, jeigu senukas ar ką. Tai va. [V11, bendruomenės lyderis]

Seniūnijose, kuriose daugiau nutolusių vienkienių, aktuali kelių kokybės problema:

Tokia iš didesnių, sakau, problemų pas mus yra tai, kad yra tų vienkienių, kuriuos sunku pasiekti ir sunku rasti tiek lėšų, kad sutvarkyti kelius, nes kažkada, aš kai pradėjau dirbti, mes sakydavom... Pasižiūriu, aš turiu pinigų greideriui, sakau: „Sutvarkyk, sugreideriuokite kelią.“ Jie sako: „Tai va, mes dirbam ir gretimam rajone savivaldybėj, bet ten jie 2x per metus nugreideriavo ir viskas“. Sakau: „Taigi man nėra labai įdomu, kaip ten yra. Aš žinau tai, bet mes darykim taip, kad jeigu galim, tai mes darom. [A4, bendruomenės lyderis]

Biurokratija ir finansiniai bendruomenės veiklos aspektai

Kai kurie lyderiai nurodė, kad biurokratiniai mechanizmai trukdo veikti bendruomenėms ir apsunkina jų plėtrą bei idėjų įgyvendinimą:

Tai va, bet trukdo tie tokie biurokratiniai mechanizmai, kurie neleidžia veikti taip plačiai, kaip aš norėčiau padėti bendruomenei. Kai kur mane stabdo, kur aš galėčiau, iš tikrųjų gal daugiau padaryti. [...] Ta dokumentacija... Kas labiausiai gąsdina? Ta dokumentacija. Dabar kuo toliau ir bendruomenės dabar, žiūriu, labai jau spaudžia, tuos rėmus. Turi dabar visokias formas Registrų centrui teikti. Irgi taip biurokratina dabar, kur jos turėjo tiek daug laisvės, man jų gaila darosi. Ir jeigu, pavyzdžiui, nėra, kad šalia kokia seniūnija, kuri apsimtų padėti, tai tu tada nieko nenori daryti, nes tave ten gąsdina, ateina raštai grasina mi ir t. t. „Turi pateikti ataskaitas!“ O jeigu jie nemoka pateikti? [...] Tai va, ir tada jie sako: „Ai, aš nenoriu eit, nes ten popierių labai daug, ten pildyt reikia popierius.“ Tas labai gąsdina. [V8, bendruomenės lyderis]

Bendruomenių pirmininkai už savo darbą negauna atlygio. KBO veiklai reikia lėšų, tačiau jos taip pat nėra finansuojamos, o visi finansai yra susiję su gautomis lėšomis projektams įgyvendinti. Kai kurios bendruomenės ieško būdų gauti pinigų savo veiklai. Viena iš bendruomenių įsigijo ledų gaminimo aparatą ir pardavinėja ledus įvairiuose renginiuose, o gautos lėšos naudojamos bendruomenės poreikiams. Bendruomenė turi planą įsigyti autobusiuką, kad paprasčiau su juo būtų važinėti į šventes [V7, bendruomenės lyderis].

Kitoje bendruomenėje sukurtas baidarių nuomos bei dažasvydžio paslaugų „verslas“, ir tai leidžia bendruomenei turėti lėšų [V11, bendruomenės lyderis].

Dėl to, kad bendruomenės lyderis KBO organizavimo veiklai skiria labai daug laiko, dalis bendruomenės lyderių mano, kad gauti atlyginimą būtų normalu. Tačiau pastebima, kad tuomet būtų susiduriama su kita problema – galimu bendruomenės narių požiūriu: „Tu gauni pinigų, tai ir dirbk.“

Gautum atlyginimą, tada, aišku, būtum gal žmogus... Pats kitaip tu jaustumėisi, kad gauni, bet tai tada tau būtų išvis viskas. Tada iš visuomenės būtų, kad „Tu dirbi, tu gauni atlyginimą, tu viskas.“ O dabar irgi, sakau, kažkaip, kai pagalvoji, paskaičiuoji, jau prieini iki to, kad jau gana, tai kiek paaukojęs ir vaikams valgyt nepadaryta, ir galbūt su šeima nepasėdėta, tai kažkaip tai pradėdi... Ir visada pasibaigia tuo, kad ne tik tai, sakau, kad ir iš

mūsų patirties tas, kuris išeina, jis visada kuriam laikui lieka tas raupsuotasis, tas toks blogietis. „Jis nieko gero nepadarė.“ Viskas. Ta linija užbraukta ir, sakau, aš iš visų kolegų kitų patirčių, va, tas yra beveik daugumoj, kad palieki... kad tu kažkiek tiek laiko, va, sakykim, dabar, kaip galvoju, 9 metus paaukojęs skirto laiko, galėjai tą knygą skaityti, televizorių pasižiūrėti, kažką tai, filmą, o čia atidavęs ir tiesiog prie tų dokumentų, kiek, sakykim, tą projektą reikia rašyt? Kiek to laiko sugaišti? Visko. Nu..., bet kai ateini iki to taško, kad tavęs jau nebevertina, kad tu tiek atiduodi laiko veltui, kažkaip... [V11, bendruomenės lyderis]

Skundžiamasi KBO finansavimo netobulumais, teikiami pasiūlymai dėl finansavimo tobulinimo:

Man labai norėtųsi, kad pasikeistų pačios valdžios... požiūriai į, va, šituos būtent, kaip jūs sakot, bendruomenės lyderius. Bendruomenės lyderiai irgi užgesta, nes negali jie veikti vien tik tai iš gerų norų. Turėtų būti, aš kaip sakau, gal ir atsirastų žmogus, kuris mane pakeistų, bet jiems reikia atlygio. Ir jeigu taip šnekant, sakykim, net ir dauguma įsivaizduoja, kad aš čia dirbu už atlygį. Jie taip įsivaizduoja, kad aš čia [be atlygio dirbu]... Tai pirmas, sakau, tas požiūris, kad tai turėtų būti kažkokia sistema. Skatinimo sistema būtent šitiems bendruomenės... Aš nesakau, kad duoti visiems, bet tiems, kurie pagal, sakykim, kiek parašė projektų, kiek padarė renginių, kiek žmonių... Nu, kažkokia sistema sukurta skatinimo... Kad jeigu bendruomenė kuria kažkokį bendruomeninį verslą ar ten kuria kažkokią tai veiklos išvis pridėtinę vertę, nu, būtų kažkokia sistema, kuri atleidžia nuo mokesčių pradžioj, pagalba, nu, o čia dabar, žiūrėkit, nespėji susikurti, tai daryti jau tikrinimus ateina... Gal galėtų būti irgi dar vienas dalykas, kad kiekviena bendruomenė savo veiklai, nepriklausomai... nereikėtų rašyti projekto, o gautų tam tikrą sumą pradžioj: „Įrodykit, kad jūs tos sumos esate, sakykim... Kur jūs išleisit? Kam jums reikia?“ O dabar viskas priklauso nuo to, ką tu susirenki, tą ir turi. O susirenki per ką? Per projektines veiklas, bet galėtų būti, nu, kažkokia bazė, kur kiekvienam, sakykim, tak-tak-tak po 1 000 eurų, ir jūs bandykit užsikurti, užsivesti tą bendruomenę, nes elementariai net mažiausiai veiklai reikalingas finansavimas. Nu, košę verdi, nu, tai ką? Kiek žmonės gali nešti tą kaulą ir tą [nusijuokia] dar kažką tai? [A3, bendruomenės lyderis]

Lyderių išskirtos problemos, nors ir gali skirtis priklausomai nuo vietovės arba bendruomenės dydžio, kreipia žvilgsnį į įvairius socialinius, ekonominius ir politinius iššūkius, su kuriais susiduria Lietuvos kaimo bendruomenės. Sprendžiant šias problemas, pačioms bendruomenėms ypač svarbus visų „aukščiau“ esančių savivaldybės, vyriausybės institucijų dėmesys bendruomenių problemoms. Pabrėžiama, kad tam dėmesiui ir kai kurioms problemoms spręsti kartais nereikia didelių pinigų sumų.

6.3. Lyderiai ir bendruomenė

Tyrimo metu buvo užfiksuotos tiek aktyviai veikiančios bendruomenės, tiek ir bendruomenės, kurias patys jų lyderiai vertina kaip nepakankamai aktyvias.

Akivaizdu, kad bendruomenės narių aktyvumas yra svarbi dedamoji bendruomenės veikloje. Tirtos veikiančios KBO, nors nustatyta, kad dalis KBO apskritai neveikia (Ščerbinskaitė, 2022). Apibendrinant lyderių interviu medžiagą, galima matyti „vidutinės“ KBO paveikslą: joje įprastai yra aktyvioji bendruomenės dalis („aktyvas“) – keli ar keliolika nuolat veikiančių, susiburiančių, generuojančių idėjas, rašančių projektus bendruomenės narių; ir yra kita, įprastai dauguma bendruomenės narių, kurie tik retkarčiais prisideda prie bendruomenės veiklos. Reikia paminėti, kad KBO realizuoja daug vadinamųjų „minkštųjų“ projektų – renginių, švenčių ir kt., į kuriuos jau susirenka ne tik KBO nariai, bet ir ne bendruomenės nariai iš gyvenvietės, kurioje veikia KBO, taip pat ir iš kitų gyvenviečių.

Viena iš aktyvių bendruomenių lyderių išskyrė bendruomeniškumą, kaip vieną iš svarbių veiklos rezultatų:

Dar jeigu taip sėkmingumo, aš tai manau, kad tas mūsų vis dėlto yra nemažas tas bendruomeniškumas. Man išvis... aš visą laiką, kai aš šneku, sakykim, ir mes šnekam su žmonėmis ir persusirinkimą, esmė yra ne pastatai. Tu gali turėti labai daug pastatų, gali turėti sutvarkytą puikią infrastruktūrą, bet jei nebus žmonių, kurie tuose pastatuose rinksis, kurie kartu dalyvaus ir nebus žmonių palaikymo, tai ir ta veikla, žinokit, man tai būtų beprasmė kaip bendruomenės pirmininkei. Veikti dėl to, kad nėra dėl ko veikti.

T: Teisingai supratau, kad bendruomeniškumas yra svarbiau, negu aikštelė?

I: Taip. Man taip, bet sakau, jeigu kalbant apie tokius, kur sėkmės projektai, tai aš sakau, nesakytčiau sėkmės projektu, jeigu tu, tenkindamas bendruomenės norus, kažką tai sukūrei, ar ne? Reikia bendruomenei vaikų žaidimų aikštelės, mes pagal ŽŪM projektą parašėm, sukūrėm, bet tai, nu, aš nelaikau, kad tai labai toks stiprus dalykas yra aikštelė ar ten, nu, skaldyklė malkų įsigyta, jeigu tokius... Čia nėra sėkmės, man atrodo, rodiklis. [A3, bendruomenės lyderė]

Tos pačios bendruomenės seniūnas pripažindamas, kad bendruomenė aktyvi, vis dėlto akcentuoja labiau ūkiškus dalykus:

Gyventojus tai, mano nuomone, traukia darbo vietas ir infrastruktūra visa. Sakytčiau, taip, nes vien dėl to, kad aktyviai tu organizuosi kažką, bet susirinks... Nu, [ilga pauzė] aktyviu gyvenimu turbūt sunku žmones sutraukti į tam tikrą vietą. Pavyzdžiui, mieste, atrodo, yra viskas visur, bet į renginius žmonės irgi pakankamai, nu, priklausomai nuo to, kaip jiems atrodo, ar tai jiems yra įdomu ir reikalinga, jie tada eina arba neina. [A4, bendruomenės lyderis]

Apskritai reikia pasakyti, kad seniūnai dėl savo veiklos pobūdžio labiau rūpinasi ūkiniais dalykais (yra „arčiau žemės“) ir interviu labiau akcentuodavo įgyvendintus vadinamuosius „kietus“ produktus. Tai suprantama, nes rūpintis jais yra jų pareiga.

Kalbėdama apie tai, kiek ir kaip aktyvi bendruomenė gali padėti spręsti gyventojams ir bendruomenei kylančias problemas, bendruomenės lyderė akcentavo:

Aktyvi bendruomenė labai daug gali, ir aš visą laiką, sakykim, žiūriu į šituos visus aktyvius žmones, kurie sukuria labai didelę pridėtinę vertę, o pridėtinė vertė pirmiausia tame, kad įtraukti žmonės psichologiškai gerai jaučiasi, o kai psichologiškai gerai jautiesi, vadinasi, nekyla kitų problemų [nusiūokia], kaip alkoholio vartojimas, depresijos, tai mes labai darom, aš tai manau, labai didelį darbą vien dėl to, kad dėl žmonių gerovės, dėl saugumo, dėl geros savijautos, dėl pasijautimo to, kad „aš esu bendruomenės narys, kažkam rūpiu“. Aš visą laiką, va, irgi važiuoju dabar į mokslus ir man, žinokit, einu miestu ir dažnai kyta toks klausimas. Aš einu miestelyje, kiekvienas žmogus su manimi sveikinas, jeigu aš liūdna, paklausia, kodėl liūdna, ir aš taip einu ir galvoju: „Mieste tai eitum mieste, verktum, būtum liūdnas ir niekam nerūpėtum.“ Niekam tu būtum neįdomus, jeigu tau yra kažkokios problemos. Čia, jeigu tau yra problema, tu žinai, kad gali atsiremti į tam tikrus žmones, tai va, tas pirmas dalykas, sakau, yra pridėtinė vertė, o kitas dalykas yra tas, aš manau, vis tiek, jei į socialinį kontekstą žiūrint, tai, sakykim, rūpestis vienas kitu. Mes matom problemas, mes jeigu matom problemas, mes nukreipiam arba padedam. Jeigu mes matom, kad mirė ten vyras, liko 2–3 vaikai, mes priimam į dienos centrą, mes pasirūpinam, ar ne? Sakykim, matom, kad ten kažkam tai trūksta malkų ar ko, iš karto informuojam. Tai yra tas, nu, tu matai plačiau kiekvieną kaimyną, kiekvieną žmogų, tai aš manau, kad bendruomenės tokios mažesnės, apie kaimo bendruomenes, jeigu kalbant, tai labai didelį darbą dirba, palengvindamos darbą savivaldybei. Tai yra dėl visų gerovės, tos psichinės gerovės, dėl socialinės gerovės ir kitų dalykų. O kad pakeisti, aišku, būna gi irgi stereotipai, ar ne? Sakykim, toks kaimas kaip Didžiasalis, tai jei ten kažkas bus negerai [nusiūokia], jau mes turim tų stereotipų. [A3, bendruomenės lyderė]

Kitas stipraus bendruomeniškumo vertinimo pavyzdys – viena iš bendruomenės lyderių papasakojo apie bendruomenės veiklą ir jos svarbą. Anksčiau bendruomenė buvo labiau neformali, bet su Europos Sąjungos finansavimu ir kitais projektų finansavimo šaltiniais ji tapo oficiali. Dabar ji veikia struktūrizuotai, su aiškiai apibrėžta valdyba ir nariais. Yra 40 bendruomenės narių, tačiau daugiau žmonių dalyvauja įvairiose veiklose. Lyderė mano, kad bendruomenės veikla turi didelį poveikį kaimo gyvenimui, palaiko tradicijas ir įtraukia gyventojus į veiklą ir kad aktyvi bendruomenė gali svariai paveikti seniūnijos ar gyvenvietės raidą. Ji pateikia jai žinomų bendruomenių (Dargužių ir Merkinės) pavyzdžius, kur aktyvios bendruomenės su savo iniciatyva ir idėjomis pakeitė kaimo ar miestelio centrą, pritraukė turistus ir pagerino vietos infrastruktūrą. Tai rodo, kad aktyvi bendruomenė gali sukurti palankesnę gyvenimo aplinką:

Stipriai gali, taip. Va, kaip pavyzdį pasakysiu, nu, Marcinkonys, aišku, irgi tą dalyką daro, bet mes ten... Galbūt mums lengviau daryti todėl, kad mūsų tas kaimas senas, čia tos tradicijos senos, tai daug lengviau prisikviesti tą turistą ir, žodžiu, nu, kaip? Vieta gera tiesiog. Turim daug stiprybių, žodžiu, šitoj vietoj. [A5, bendruomenės lyderė]

Tačiau lyderiai pabrėžia, kad veiklos organizavimas bendruomenėje nėra lengvas dėl narių skaičiaus, jų aktyvumo ir kitų ribotų resursų:

Gyventojus veiklai suburti nėra lengva. Yra pas mus, sakykim, bendruomenėj 34 nariai, tai tas pats aktyvas, kokių yra iki 10 žmonių taip grubiai. Kiti tai yra, sakykim, dėl skaičiaus, dėl tos bendruomenės išlaikymo. Šiaip nelabai noriai vyksta tas, bet mes lipdom po biškį, jungiam. Šįmet mūsų ta mažoji kultūros sostinė – mes laimėjom, tai tas lipdo ir su kita bendruomene lipdomės. Bandom, bandom. Sudėtinga, taip. Tuo labiau, kad dažniausiai, kai būna žmogaus tas pats...jis veiklus, jis ir darbus turi, ir ūkius turi, ir savų veiklų turi, tai va, kartais per darbą sunku perlipti yra ir suspėti kažkur padaryti, o tie, kurie nieko nenori, jie taip, nieko nenori. Tai va, toks. [UT9, bendruomenės lyderis]

COVID-19 pandemijos poveikio bendruomenės narių aktyvumui akcentavimas

Tyrimo metu išryškėjo svarbus aspektas: kai kurie lyderiai pastebėjo, kad aktyvumas bendruomenėje sumažėjo po COVID-19 pandemijos. Anksčiau bendruomenė buvo „judri“ ir veikli, bet šiuo metu daugelis gyventojų linkę daugiau laiko leisti namuose. Tai kelia iššūkį – kaip išjudinti žmones ir įtraukti į bendruomenės veiklą. Pastebima, kad viena iš problemų, su kuriomis susiduria gyventojai norėdami būti aktyvūs, yra tinginystė arba bendra neigiamų požiūrių atmosfera:

T: O dabar apie bendruomenę, jeigu pakalbėti, ar aktyvi bendruomenė yra? Vietos gyventojai

I: Šiuo metu ne. Po kovido.

T: Po kovido ne? O visumoj?

I: Prieš tai buvo. Visumoj taip, yra aktyvi, judri, viską darom. Jeigu aš paprašau, jie sutinka ir pagalbos atveju, nu, viskuo, taip. Tik dabar, šiuo metu, yra sunku po kovido dėl to, kad, nu, visi užsisėdėję. Nu, iš tikrųjų, per ilgai užsitęsė tas, sakyčiau, visas reikalas, ir kai nori išjudinti, visi: „Ai, mes gal namuose geriau pasėdėsime, pabūsim“ [šypteli]. Tai stengiesi vėl visus išjudinti.

T: Bet ar lengva išjudinti?

I: Ne, šiuo metu, sakyčiau, sunku. [V7, bendruomenės lyderis]

Žmones suburti nelengva, tikrai nelengva... gal ir tas karantinas kažkiek žmones atgrasė nuo bendravimo. Na, žmonės nėra aktyvūs, o kodėl, nežinau, nedrįsta savo nuomonės reikšti, gal ir susipriešinimas kažkoks yra dalinai kaime. Tokios gal sakyčiau problemos. [UT10, bendruomenės lyderis]

prikalbini, prikvietai, priprašai, primaldauji, kad kažkur ateity, sudalyvautų. Nu, kitą kartą jau nepriprašysi, arba jau tada atsiranda tų visokių tokių, tai, nu, labai... Ir labai, va, paskutiniu metu tie visi gal, aišku, kai visur tas kovidas įvedė tą tokią sėslumą, tai gal užsidarė žmonės. Tai dabar tuo labiau, kad nebėra to tokio noro kažkur tai kažko tai... [V11, bendruomenės lyderis]

Bendruomenės veikla labai priklauso ir nuo lyderio aktyvumo. Tyrimo metu fiksuoti atvejai, kai atsiskleidžia lyderystės kaimo bendruomenėse svarba. Štai viename iš interviu išskiriama lyderio svarba kaimo bendruomenei. Tai pailiustruota tokiu pavyzdžiu:

Nu, matot, bendruomenėms, tai aš manyčiau, kad labai svarbus lyderis bendruomenės. Tai va, pavyzdžiui, X bendruomenėj buvo lyderis aktyvus, tai ten tada ir vyko veikla, sakykim, renginiai, nu, daugiau ten, sakykim, susiję su tokiomis... Kaip sakyti? Vė, jis buvo toks Lietuvos patriotas, tai daugiau ten visokie minėjimai, ten partizanų dienų ten, reiškia, nu, daugiau tokia kryptimi buvo veikla, bet jis mirė dabar, tai va, bendruomenės veikla, nu, labai prigeso, sakykim. [UT8, bendruomenės lyderis]

Daugelis lyderių pripažįsta, kad lyderystė yra labai svarbi, ji gali paskatinti bendruomenės veiklą ir turėti įtakos kaimo raidai.

*T: Ar, jūsų nuomone, lyderystė gali daryti įtaką? Na, aktyvi lyderystė būtent vietovės raidai.
I: Žinoma! Aš manau, kad tai yra svarbu labai, nes gali būti pati geriausia vieta, patys geriausi žmonės, bet jeigu nebus lyderio, nebus kas sutelkia juos, suprantat, nebus kas, nu, ne tai, kad vadovauja, bet bent pabando pastumti kažkaip tai, tai tikrai nieko nebus, nes savaime nesigauna. [A5, bendruomenės lyderis]*

*T: Ir ta aktyvi lyderystė gali suaktyvinti veiklą? Kad darytų kažkokią įtaką?
I: Be abejo, kad taip. Be abejo, kad taip. Ir čia niekas nežino. Pavyzdžiui, atsiras koks jaunas žmogus ar grįš iš to paties užsienio mūsų antroji karta, ta, kuri išvyko, daleiskim, čia niekas nežino, kas bus už 5 metų. Pavyzdžiui, gal mes turėsime tokį lyderį, kad ohoho! Vė. [V19, bendruomenės lyderis]*

Ankstesniuose tyrimuose konstatuota lyderystės nuovargio atokiose kaimo vietovėse problema (Ščerbinskaitė, 2022). Ši problema fiksuota ir pristatoma tyrime:

[Atsidūsta] Nu, pirmiausia, kad tokių žmonių būtų, kurie norėtų būti lyderiais, nes čia yra tikrai atsakingas darbas. Nu, nesakyčiau, kad darbas, bet čia turi būti jau pašaukimas būti tuo lyderiu. Ir yra nedėkingas tam tikra prasme. Ir toje bendruomenėj, žinau, kad yra problemų. Žinau, kad kažkas kažką padaro. Dalis tokių yra bendruomenės narių, kurie kritikuoja. Jie patys nedalyvauja darant, bet jie kritikuoja, kad tas, tas blogai... Tai aš garsiai ir ne per vieną renginį esu pasakęs, kada viešai kalbu. Sakau: „Tai, mielieji, ateikit, pasižiūrkit.“ „Aš padarysiu kitaip!“, pavyzdžiui. „Parodykit savo iniciatyvą!“ Tokių žmonių nėra, bet, kaip sakant liaudiškai „iš už kampo“, tai visada buvo ir tokių žmonių, visada bus galbūt ir kitaip. Yra kur džiaugiasi ir daro, bet lyderiai... [V19, bendruomenės lyderis]

Kartu pripažįstama ir tai, kad nariai bendruomenės veikloje nori dalyvauti, tačiau tapti oficialiu lyderiu – ne.

Imtis atsakomybės mažai kas nori, jeigu taip žiūrint. Žmonės nori dalyvauti, žmonės nori veikti, bet nenori prisimti sau... Nes, sakykim, net ir elementariai būna renginys, ar ne? Po renginio ten vaišini, darai, o kitą dieną kas tvarko? Tu ateini su mama ir plauni tuos indus, ir neši tas šiuokšles, nes visi atranda priežasčių: vienas dirba, kitas išvažiuoja, bet tu neturi galimybės neturėti laiko. Vė, tas va. Tai toje srityje, sakau, čia reikalinga labai didelė atsakomybė, žinokit. Labai didelis atsidavimas turi būti. [A3, bendruomenės lyderis]

Daliai buvimas lyderiu bėgant laikui tampa našta ir lyderystės bendruomenėje (bent oficialiosios) norima atsisakyti:

T: Ar planuojat ir toliau dirbti lydere?

I: Ne.

T: Neplanuojat?

I: Šiai dienai tikrai ne [nusiųokia].

T: Kodėl?

I: Kadangi, nu va, tas ir priėjo prie to, kadangi atsirado daugiau... kadangi sukūrėm tą verslą, sukūrėm tą... kaip ir turėtume stovyklas organizuoti ir viską, ir prasidėjo tas: „Aha, o kas bus per naktį? Aš tai tikrai nebūsiu per naktį su vaikais, tarkim, jeigu stovykla.“ Vėl „Aš tai ten dėl to nedarysiu“ ir visi... Nu, kiek gali dirbti, iš tikrųjų? Aukotis be jokio atlygio ir kai jau tu jauti, kad jau tu toks lieki kaip ir nebepatikimas. Gal, nu, nesakyčiau taip, bet kur atsiranda pinigai, ten daugiau problemų. [V11, bendruomenės lyderis]

Lyderiai argumentuoja buvimo lyderiu neigiamas puses:

žmonės į valdžią žiūri kreivai. Tik atsisėdai ir tu vagis. [V6, bendruomenės lyderis]

pasakysiu taip, kad neapmokamas, nedėkingas darbas (bendruomenės pirmininko), kurį tu užsikrauni sau ir turi tempti. Gerai, jeigu tavo aplinkoj atsiranda žmonių, kurie tave palaiko, o jeigu neturi palaikymo ar kažko, tai žmogus pavargsta paprasčiausiai. Ir išsikvepia lyderystė dėl ko jis tą daro. Ir, deja, taip gaunasi, kad kai kurios bendruomenės irgi pristoja, kai neturi. Išsikvepia lyderis, ir nėra jo kuo keisti. [A4, bendruomenės lyderis]

Bet kai kurie bendruomenių lyderiai galvoja ir apie savo pamainos ugdymą:

Aš jau jį pradėdu ruošti. Aš jau pradėdu ruošti. Aš jau šiais metais sakiau, kad „Keiskim, jau kiek aš? Kaip Putinas jau.“ Atsiprašau už išsireikimą [nusiųokia], bet kiek gali žmogus vienas būti? Nu, reikia to šviežio. Ir jaunesni žmonės turi mokytis, kaip tvarkytis ir visa kita, nes kiekvieną mėnesį tu gauni sąskaitas. [A5, bendruomenės lyderis]

*Ir tuos lyderius, kurie nauji, dažniausiai stengiamės... Kaip mažoj, mums lengviau. Mes pamatom, mes prisišnekinam. Sakom: „Pabandykite į pirmininkus, mes padėsime.“ Ir užsi-
auginam. Nu, sakau, bet čia yra dėl to, kad mes glaudžiai bendradarbiaujame ir kitos bendruomenės padeda irgi lygiai taip pat, ir bendruomenių nariai. Labai svarbu, kad ateity žmogus, kuriuo pasitikėtu kiti, ir tada jis užauga. Nereikia jam kelti labai aukštų lūkesčių nuo pirmos dienos. Lengva, kai ateina viesulas ir jis pats nori. Bet kartais reikia laiko, palaikymo, per daug didelio spaudimo nedaryti ir tą lyderį gali užsiauginti. [V8, bendruomenės lyderis]*

Vienoje iš aktyvių bendruomenių konstatuota, kad lyderių yra pakankamai ir lyderystės problemos neįžvelgia:

Šiaip tai bendruomenė pačioj, tai ir susirinkę tokie. Užtai mes ir baramės visi. Užtai, kad mes visi iš skirtingų organizacijų, o tose organizacijose tai yra lyderiai organizacijų susirinkę. Šiaip tų lyderių tai yra Marcinkonyse, nu, sakyčiau, kokie 6 mažiausiai. [A5, bendruomenės lyderis]

Tyrimas parodė akivaizdžią lyderių reikšmę: aukodami savo asmeninį laiką, jie veikia bendruomenės labui, ir ta veikla (nepaisant visų išryškintų problemų) duoda

naudą gyvenvietei (infrastruktūros, gražinimo projektai ir kt.) ir bendruomenei. Nors ir nedideli įgyvendinti projektai suteikia džiaugsmo vietos gyventojams ir naudos bendruomenei. Sektinas Marcinkonių bendruomenės pavyzdys, kai KBO atkūrė kitados gyvenvietėje veikusią ir gyventojų prisiminimuose likusią, tačiau sunykusią viešąją pirtį. Ši pirtis dabar veikia kartą per savaitę ir per jos veiklą vėl suburiami žmonės (tradiciskai moterys ir vyrai). Per tokias veiklas atkuriamas ne tik bendruomeniskumas, bet atkuriamos ir senos tradicijos (vėlgi – stiprinančios bendruomeniskumą).

Apibendrinant norisi išskirti kaimo bendruomenių lyderių išsakomą optimizmą:

Nu, gal aš pozityviai... Matot, aš pozityvus žmogus esu, tai aš nematau problemu. Jeigu yra problemu, tai reikia spręsti problema [nusiųokia], o ne laukti, kol kas atvažiuos. [A3, bendruomenės lyderis]

7. MAŽOSIOS KAIMIŠKOS VIETOVĖS LIETUVOS PERIFERIOJE: IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS

2021–2024 m. vykdyto tyrimo metu buvo nustatytos kaimiškųjų teritorijų vystymosi tendencijos, atskleisti šių teritorijų gyventojų požiūriai į įvairius su jų gyvenamųjų erdvių vystymusi susijusius veiksniai. Tokios išvalgos ne tik atskleidžia naujausias kaimiškųjų regionų vystymosi tendencijas, bet leidžia formuluoti pakankamai argumentuotas išvadas apie jų ateities vystymosi perspektyvas. Turimi kiekybinio tyrimo rezultatai, taip pat ir kitų Vakarų Europos valstybių patirtis leidžia teigti, kad artimiausiu laikotarpiu pagrindinės bendrosios vystymosi tendencijos nesiškeis – nuolatinių gyventojų skaičius ir apgyvendinimo tankumas mažės beveik visoje periferinėse gyvenvietėse. Itin nepalanki demografinė struktūra ir jaunimo emigracija bus pagrindiniai veiksniai, nulemsiantys spartų senėjimą tose vietose, kur demografinė padėtis buvo palankesnė (Vakarų Lietuvos periferiniai regionai). Rytinėje ir pietinėje periferijose nuolatinių gyventojų skaičius ir toliau mažės, bet dėl esamos gyventojų amžiaus struktūros vidutinis gyventojų amžius gali ir mažėti (ne dėl augančio jaunų žmonių skaičiaus, o dėl itin didelės labai garbingo amžiaus žmonių dalies mažėjimo).

Tyrimo medžiaga leidžia prognozuoti, kad gyventojų senėjimo procesai tęsis, todėl kaimo bendruomenės susidurs su vis augančia žmogiškųjų resursų stoka, lyderių trūkumu ir jų nuovargiu. Mažėjantis gyventojų skaičius ir jų tankis neišvengiamai mažins įvairių viešųjų ir komercinių paslaugų paklausą, tad jų infrastruktūra trauksis ir tols nuo žmonių. Kurį laiką tai kels didelių problemų, ypač solidaus amžiaus, mažai mobiliems gyventojams, bet tai bus daugiau socialinė psichologinė nei ekonominė problema, kurią reiks spręsti didinant paslaugų ir žmonių mobilumą, palaikant susisiekimo sistemas. Atsižvelgiant į situaciją šalies didmiesčiuose bei vidutinį atstumą iki savivaldybių centrų, periferijoje toks paslaugų tinklo traukimas iš esmės nemažins jos patrauklumo naujiems, jaunesnio (darbingo) amžiaus atvykėliams, turint omenyje šalyje vykstančius deurbanizacijos procesus. Automobiliuotiems kaimiškiosios periferijos gyventojams pagrindinės kasdienės paslaugos savivaldybių centre pasiekiamos lengviau nei didmiesčio priemiesčiuose gyvenantiems, todėl daugelis kaimiškų vietovių gali bent iš dalies virsti savotiškais savivaldybių

centrų miegamaisiais priemiesčiais (šis procesas jau vyksta, tai patvirtina autorių ankstesni tyrimai, tai pastebėjo ir periferijos gyventojai kokybinio tyrimo metu). Tokių kaimiškų vietovių demografinės tendencijas iš esmės nulems centrinio miesto ekonominė situacija, todėl jos (priklausomai nuo centrinio miesto raidos) gali būti labai skirtingos atskirose savivaldybėse. Jei miestų deurbanizacija Lietuvoje vyks panašiai kaip kitose Vakarų šalyse, imigracija iš miestų kardinaliai nepakeis demografinių tendencijų kaime, nes jos apimtys išliks nepakankamos. Kita vertus, kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad imigruojančių į periferijas gyventojų sociodemografinė struktūra beveik nebesiskiria nuo atvykstančiųjų į miestus (skirtingai nei pirmuoju XXI a. dešimtmečiu), todėl pastarieji iš esmės pagerina demografinę situaciją (tuo pačiu ir ekonominį potencialą) kaime. Be to, augantis atvykstančiųjų skaičius rodo, kad atvykėliai sudaro vis reikšmingesnę vietos gyventojų proporciją, tad jų įtaka kaimo vystymo strategijose turėtų didėti. Taigi tai traktuotina kaip teigiami pokyčiai kaime, kurio raidai vis mažesnę įtaką turi tradiciniai darbai žemės ūkyje.

Nors nuolatinių gyventojų skaičius mažėja ir dar mažės ateityje (dėl itin didelės nereprodukcinio amžiaus gyventojų dalies), turimi netiesioginiai duomenys atskleidžia, kad auga sezoninių ir laikinų gyventojų, turinčių antruosius namus kaime, dalis. Nėra duomenų apie tokių gyventojų skaičių, bet vadovaujantis panašioje geografinėje ir demografinėje aplinkoje esančių Skandinavijos šalių, Lenkijos patirtimi, galima teigti, kad gyventojų, gyvenančių keliose vietose, skaičius Lietuvoje augs. Jie bent iš dalies pakeis senuosius gyventojus, ypač teritorijose, kurios pasižymi patrauklia gamta ir neblogo geografinė padėtimi (susisiekimu su didmiesčiais). Tokių teritorijų ateitis labai priklausys nuo to, kaip šis, dabartiniu metu iš esmės ignoruojamas, vystymosi potencialas bus panaudotas kaimiškųjų teritorijų vystymosi strategijose. Dabartinė gyvenamosios vietos deklaravimo ir fizinių asmenų pajamų mokesčio sistema antrųjų namų teritorijas palieka be finansinių injekcijų. Nekilnojamojo turto mokesčių sistema taip pat neprideda prie tokių teritorijų gerovės. Nors sezoniniai gyventojai leidžia išgyventi komercinių paslaugų infrastruktūrai, bet jie nedaro beveik jokios įtakos viešųjų paslaugų tinklui. Sezoninių gyventojų įsitraukimas į vietos bendruomenes daugiau nei atsitiktinis, bet jie nemažai prisideda prie kaimo aplinkos sutvarkymo ir geresnio (patrauklesnio) kaimiškųjų teritorijų įvaizdžio kūrimo.

Dauguma kaimiškųjų gyvenviečių, kurios nepasižymi patrauklia gamta ir gera padėtimi antriesiems namams arba priemiestinei funkcijai, ir toliau trauksis, kol susiformuos nauja gyvenviečių sistema (susibalansuos ekonominė ir apgyvendinimo struktūros) su kelis kartus retesniu gyventojų tankiu (per artimiausius 20–30 metų). Daugelis vietovių susidurs su apleistų, tuščių būstų ir jų tvarkymo problemomis,

ypač sovietmečiu statytuose daugiabučiuose. Ši problema būdingesnė mažesniems gyvenvietėms (turinčioms vidutiniškai 50–100 gyventojų), sovietmečiu vystytoms kaip „pagalbinės gyvenvietės“. Kaimiškoji periferija bus naudojama mažai darbo jėgos reikalaujančioms bioprodukcinio ūkio, aplinkosauginėms, žalios energijos gamybos veikloms. Senstanti visuomenė Lietuvoje (ir visoje ES) didina sidabrinės ekonomikos reikšmę. Šios veiklos periferinėse vietovėse, pasižyminčiose daug mažesniomis žemės resursų kainomis bei turto pasiūla, gali pakeisti dalį nykstančių darbų žemės ūkyje. Dalis tyrime dalyvavusių asmenų minėjo, kad senstanti gyvenvietė turi privalumų: gyventojai seniai vienas kitą pažįsta, ramu, „galima nerakinti durų“.

Dauguma kaimo vystymo strategijų ir toliau bus kuriamos iš augimo, plėtros perspektyvų, bet tokie scenarijai tikėtini tik kai kurioms gyvenvietėms (bet didžiojoje dalyje kaimo gyvenviečių gyventojų mažės). Prognozuojamos geodemografinės perspektyvos iš esmės suponuoja sovietmečiu sukurtos ir savo ūkiui pritaikytos kaimiškųjų gyvenviečių sistemos, kuri kapitalistinės visuomenės, rinkos ekonomikos sąlygomis nebūtų ir susiformavusi, transformaciją. Kita vertus, tradicinės kaimiškos gyvensenos nykimą lėmė technologiniai pokyčiai, dėl kurių visose išsivysčiusiose šalyse užimtumas žemės ūkyje drastiškai mažėjo; Lietuva taip pat neturi galimybių išvengti panašaus scenarijaus. Kaimiškosios periferijos mažėjimo procesai atspindi, kaip Lietuvos gyvenviečių sistema prisitaiko prie naujų sąlygų. Teritorinės struktūros keičiasi lėčiau nei jas kuriančios ekonominės ir socialinės struktūros (Sykora, 2009). Nauja ekonomika, nauja visuomenė neišvengiamai kuria kitokias erdves nei sovietinė, o jų konkreiti teritorinė raiška bus nulemta makrolygio veiksmų. Nors kaimo raidos perspektyvos labai dažnai vertinamos demografiniame kontekste ir pats gyventojų skaičiaus mažėjimas suvokiamas kaip problema, bet mažėjantis gyventojų skaičius, besikeičiantys gyventojai (ir dėl imigracijos) iš esmės nereiškia, kad šios teritorijos tampa blogesnėmis vietomis gyventi. Mažėjantis gyventojų skaičius yra ir galimybė, ypač jei tuo pat metu pozityviai keičiasi ir jų sudėtis. Gyvenviečių sistema yra vienas iš struktūrinių elementų, turinčių įtakos vystymosi sąlygoms ir kryptims kaime. Nėra jokių argumentų, leidžiančių teigti, kad esama gyvenviečių sistema yra palanki kaimo vystymosi požiūriu. Labai abejotina, kad išvystytos sovietinės kaimo gyvenvietės yra patrauklios naujakuriams atvykti, tinkamos smulkiam verslui, turizmo plėtrai ir net žemės ūkio veikloms organizuoti ne kolūkinio principu.

Kiekvienos kaimiškos vietovės periferijoje perspektyva priklauso ne tik nuo bendrųjų visuomenės raidos tendencijų, bet ir nuo konkrečių sąlygų kiekvienoje vietoje. Nors bendrosios sociodemografinės raidos tendencijos išliks, kiekvienos konkrečios vietos situacija gali stipriai skirtis. Mikrolygio veiksniai tokiose mažose vietose, kur kiekvienas žmogus svarbus, gali būti labai reikšmingi ir iniciatyvus vers-

lo ar bendruomenės lyderis gali reikšmingai pakeisti vystymosi trajektoriją. Kita vertus, esamas žmogiškasis potencialas bei tendencijos rodo, kad tokie atvejai bus greičiau išimtimis, o ne taisykle.

Kiekybine metodologija grįstas tyrimas leidžia prognozuoti bendrąsias tendencijas, bet kiekvienos vietos raida yra bendro makrolygio ir mikrolygio veiksnių veikimo rezultatas. Nors bendrosios demografinės tendencijos labai panašios visoje Lietuvoje ir mes galime daryti prielaidą, kad jas nulemia makrolygio veiksniai (technologiniai pokyčiai, ekonomikos reforma, globalizacija, pandemijos ir t. t.), tačiau kokybinio tyrimo metu atskleista, kad gyventojų požiūris į savo erdvę, atvykėlius, esamą situaciją ir ateities perspektyvas yra nevienodas. Dauguma informantų tiki savo gyvenviečių perspektyva ir nemano, kad jie gyvena kažkokioje blogoje ar nelaimingoje vietoje, dažniausiai atvirkščiai – teigiama, kad gyvenamoji vietovė yra „puiki“ (dažniausiai minimas trūkumas – „nėra darbo vietų“). Jie nemano, kad suvokiami neigiami demografiniai procesai nulems neigiamus ateities scenarijus. Labai dažnai tas scenarijus siejamas su mokyklos likimu, nors esamos demografinės tendencijos rodo, kad artimiausiais metais mokyklų tinklas kaimiškose vietovėse praktiškai išnyks. Net mažėjant gyventojų skaičiui, atvykėliai nėra be išlygų vertinami palankiai ir nėra manoma, kad atvykėliai esmingai prisidės prie teigiamų demografinių pokyčių kaime. Naujakurių įtaka nebūtinai reikšmingai prisideda prie kaimo gyventojų gerovės, bet atskirais atvejais jie išsprendžia lyderystės trūkumo problemą ir vaidina svarbų vaidmenį kaimo bendruomenėje. Naujai atvykstančių gyventojų skaičius ir požiūris į juos skiriasi, bet ir tradiciškai konservatyvesnėmis laikomose kaimiškosiuose teritorijose požiūriai į atvykstančius užsieniečius galiausiai priklauso nuo jų veiklos ir tiekiamos naudos bendruomenėje.

Nors negatyvios demografinės tendencijos tęsis, bet jų greitis ir net kryptis skirsis priklausomai nuo teritorijos padėties, gamtinių ir ekonominių resursų – tokios nuomonės laikosi ir daugelis informantų periferinėse vietovėse.

Vykdamas kokybinį tyrimą, vietos gyventojai buvo paprašyti įvertinti vietovės perspektyvas. Pasak interviu dalyvių, teritorijos, pasižyminčios rekreaciniais išteklių, išliks patrauklios ateityje (miesto gyventojai rinksis jas kaip antruosius namus), tam sutrukdyti gali pasaulinės ar regioninės krizės (pandemijos, ekonominės krizės ir pan.). Dažnai akcentuojama mokyklų svarba – mokykla įprastai veikia kaip bendruomenės kultūros židinys (Baranauskienė, 2021; Baranauskienė ir Daugirdas, 2017, 2018; Daugirdas et al., 2013), tačiau kaip jau minėta, demografinės tendencijos rodo, kad kaimo vietovėse mokyklų tinklas ir toliau trauksis. Informantai išreiškė viltį, kad gyventojų skaičių kaimo vietovėse gali padidinti COVID-19 pandemijos metu atsiradęs nuotolinis darbas.

Aš manau, kad liks patraukli. [A1, naujakurys]

Nu, aš manau, kad gyvenimui turėtų būti patraukli [...] ir perspektyva tokia būtų, kad nei kažkur mes turėtume išnykti, nei turėtume labai išaugti į didelį miestą. [A4, bendruomenės lyderis]

Aš manau, kad čia bus mūsų ateitis, t. y. kaip pasakyt? Vis tik turizmas, visų pirma, Marcinkonyse. Turizmas ir miegamieji rajonai... Vilniaus [priduria] netgi pasakyčiau... [A5, bendruomenės lyderis]

Nu, nežinau tiesiog. Abejoju, ar ta gyvenvietė labai... Žinoma, žmonės puoselės savo kampečius, tvarkysis. Jį gal bus patrauklesnė atvažiuoti, pro ją praeiti, bus kur pasidairyti, kaip aš, va, mėgstu pasižiūrėti, kas kaip gėlytes pasidarę, kaip ką. Gal ji bus patrauklesnė akiai, gal kas vasaroti turės sodybas ir atvažiuos, bet kažkokio čia progreso aš tikrai, va, tokiuose bažnytkaimiuose nematau. Tikrai nematau. [UT3, naujakurys]

Nu, matau, tikrai daugiau tokią kurortinę vietovę, sakykim, daugiau vis tiek šiton pusėn, nes ir miesto žmonės, kurie perka tas sodybas čia, tai dabar, kai tas nuotolinis darbas prasidėjo, tai netgi ir dirba iš čia. [UT8, bendruomenės lyderis]

Nu, aš tai labai, labai norėčiau, kad tos perspektyvos būtų linksmos. Nu, smagios, džiugios. Ir mane labai, labai džiugina, kad yra šeimų, kuriuos kraustosi į kaimą, nepabijo ir tų atstumų, ir tų kitų galbūt iššūkių. [...] Taip, taip, taip. Ir juolab kai apskritai dabar ir dirbt gali... Ir Vilniuj sėdėdamas, ar bet kur kitur [šypteli]. [UT13, naujakurys]

Viskas bus gerai. Klestėsime, augsime [nusijuokia]. [...] Nedaugėja [turi omenyje gyventojus]. Gal, sakyčiau, mažėja po truputį, bet... Neuždarys [turi omenyje mokyklą]. Stengsimės, kad neuždarytų. Kovosime. Mokyklos mes nepaleisim... [V7, bendruomenės lyderis]

Taip, nes kuo toliau pasižiūri, tuo labiau matosi, kad žmonės ir vaikus išveža, ir mokykla... Mes jau seniai sakėm: „Jeigu kažkurią dieną neeis gimnazijos, tai ir miesteliui ateities nebėra.“ Uždarai mokyklą... [V15, bendruomenės lyderis]

Šioje monografijoje jau konstatuota, kad makroveiksnių fone išryškėja lokalūs, kiekvienos konkrečios gyvenvietės raidai įtakos turintys veiksniai, vienas jų – geografinė padėtis mikrolygiu. Interviu metu buvo minima, kad teritorijos ateities raidai didelę reikšmę turi vietovės geografinė padėtis esamų ar naujai kuriamų darbo vietų bei kelių infrastruktūros atžvilgiu:

Vietovė perspektyvi. [...] Juo labiau kad prie centro statosi ir dabar jau netoli nuo mūsų, nuo Kruopių, yra per kelis kilometrus bent jau keletas gamyklų ir dar statosi visa šita laisvoji ekonomikos zona, tai tikėtina, kad greitai laiku Kruopiai apskritai taps Naujosios Akmenės centro kaip ir priemiesčiu. [...] Jo, tai pas mus yra ten nuo Naujosios Akmenės link Kruopių važiuojant grynai, va, per viduriuką yra pasistačiusi VMG [„Vakarų medienos grupė“]. Ten stato net ir dabar ne tik tą plokščių gaminimo, bet ir baldų surinkimo, baldų gaminimo kažkokias tai gamyklas... Ir kadangi ten jie vis dar plečiasi, tai aš sakau, aš manau, kad perspektyvos tikrai gražios, kad iš miestelio tapsim, kaip sakant, miesto tiesiog mikrorajonu [šypteli]. [V5, naujakurys]

Taip, Krosna yra strategiškai geroje vietoje, nes ji yra toks kaip centriukas: Lazdijai–Marijampolė–Alytus, sakykim, imant, tai toks branduoliukas, iš kur visi gali suvažiuoti. Tai strategiškai ta geografinė vieta, sakykim. [A7, bendruomenės lyderis]

Aš manau, iš tikrųjų, kad čia perspektyvą būti patrauklia gyvenvietė Simnas tikrai turi, nes tikrai infrastruktūra, visokios įstaigos, nu, tikrai viskas yra, ko reikia, manau, sėkmingos gyvenvietės statusui turėti. Tai manau, kad turėtų būti geros perspektyvos [nusijuokia] Simne. [A8, bendruomenės lyderis]

Interviu metu buvo paminėta, kad ateityje matoma šviesi teritorijos ateitis, o prie viso to prisideda vietos gyventojai, ir kaip pastebėta, taip pat priklauso nuo pačių gyventojų pozityvaus asmeninio požiūrio:

Manau, kad mes eisim tik pirmyn ir viską darysim, kad viskas tik gerėtų... Aš tik gal pasi-džiaugti norėčiau, kad yra toks kraštas, kuris privileija gyventi ir privileija pradžiai dėl to, kad tai buvo mano prosenelių namai, o dabar tai yra mano šeimos namai. Kad yra tokia stipri bendruomenė, kad yra išeiti, pabūti... Kad yra žmonės, kurie ateina tiesiog atsigerti kavos, pasikalbėti. Tai aš dėl to labai džiaugiuosi ir rekomenduoju atvykti paragauti Šakynos bandelių [nusijuokia]. [V3, naujakurys]

Ateities vizija visą laiką šviesi. Jeigu nebūtų šviesi, manęs čia netgi nebūtų. Jeigu viziją turim šviesią, aš manau, kad plus minus bent jau infrastruktūra, tai bazė kasmet gerėja... [V8, bendruomenės lyderis]

Šviesią. Aš tikrai nesu pesimistas. Duok, Dieve, sveikatos visiems, atsiras ir, kaip sakant, „Duok, Dieve, dantis, bus ir maisto“. Tikrai nematau liūdnos ateities... [V19, bendruomenės lyderis]

Tarp interviu dalyvių pasitaikydavo ir turinčių pesimistinį požiūrį, žvelgiant į teritorijos ateities perspektyvas, kai buvo manoma, kad dėl vykstančios depopuliacijos gyvenvietės trauksis, nyks, gyventojai senės ir dėl minėtų priežasčių keisis seniūnijų administracinės ribos (seniūnijos stambės ir jų skaičius mažės), bus jungiamos, o teritorijų neišgelbės net renovuotos įstaigos, nes nebus kam jose lankytis:

Nu, tai aš tai manau, kad jeigu tokia tendencija taip mažės žmonės, tai bus mūsų... gresia arba seniūnijos išnykimas, arba apjungimas su kitomis. [...] Nesitelks, nebus jaunų žmonių, niekas... Tiesiog liksim tokiais, va... [...] Aš manyčiau, nes tikrai, jeigu kaime yra 5 žmonės, ką mes galim ten su juo padaryt? Pas mus yra kaimas, kur gyvena tiktai 2 šeimos. [...] Tai tiesiog virsim dirbamo rajono dalimi. Jeigu tokia tendencija, kaip šiai dienai yra, tai labai šviesiai. [A2, bendruomenės lyderis]

Nu, žinokit, kad kuo tolyn, tuo blogyn darysis viskas, nes kai pasižiūrim, kaip per 12 metų, kai atvažiuom, kaip buvo ir kaip dabar darosi, tai dabar tai tikrai jau prasciau darosi viskas, kadangi nieko... jaunimo jau nebeliko, vaikų nebeliko, nieko... Tai va. [...] Senstanti teritorija, nesvarbu, kad mokykla gražiausia atrenovuota, kultūrnamis gražiausias, ambulatorija, nu, viskas pas mus gražu, bet tiktai trūksta žmonių. [UT1, naujakurys]

Aš kažkodėl jaučiu, kad pradės visi bėgioti iš to Skapiškio ir bus tuščias. Nykstantis. Numirštas Skapiškis. [...]. Yra čia tas pas mus ežeras Mituvos. Jis visai... mes dar vaikystėje maudydavomės, bet jis užaugo, užpelkėjo, dabar žalčiai iš ten išlenda. [UT4, naujakurys]

Žinokit, nieko neįsivaizduoju, nes tikrai nežinau, kas bus, nes jaunimo tikrai yra mažai ir kaip čia bus? Ar kas nors atsikels, ar neatsikels gyventi, tai... nes iš tų, kas jau yra, jie vaiku nebeturės [nusiųs], nes jie visi virš 50 metų, tai va, senstanti bendruomenė labai. [V2, naujakurys]

Jeigu nebus jaunų žmonių, tai ta perspektyva... [...] Nu, reikia verslininkų. Taip, kad imtųsi. Jo, reikia verslių žmonių. Mes jau patys čia, kas likom... mes jau... Nu, tai aš galvoju, kad tie ūkininkai jau irgi pasens. [V14, bendruomenės lyderis]

Matome, kad periferijos gyventojų nuomonės dėl jų gyvenamosios vietos perspektyvų gana kardinaliai skiriasi – nuo labai optimistiškų iki pesimistiškų. Tas pesimistiškumas dažnai atsiranda lyginant dabartinį kaimą su kitados buvusiū, kai buvo daug vaikų, jaunimo, veikė mokyklos ir kita. Infrastruktūrai nykstant, gyventojų skaičiui mažėjant, dalis gyventojų tai sieja apskritai su gyvenvietės ir kaimo „mirtimi“. Tyrėjų nuomone, prie to prisideda ir pastarąjį dešimtmetį žiniasklaidos dažnai eskaluojama tema apie gyvenviečių nykimą. Jau minėta, kad demografinis kontekstas ne visada yra tinkamas teritorijos raidos matas. Pavyzdžiui, kalbant apie ūkinį kaimo vietovių naudojimą (žemės ūkiui), tai jis pastaraisiais metais tik auga ir intensyvėja. Nepaisant to, net ūkininkai, užsiimantys augalininkyste (mažiau darbo rankoms imlia žemės ūkio šaka) eskaluoja kaimo nykimo temą (ūkininkų streiko 2024 m. sausio mėn. Vilniuje pavyzdys). O juk mažėjant gyventojų kaime, mažėja ir konkurencija dėl žemės naudmenų (įsilieti į žemės ūkio rinką naujam gyventojui yra labai sunku, tai tyrimo metu patvirtino naujakuriai [V9, bendruomenės lyderis ir naujakurys]).

Nepaisant išsakytų pesimistinių minčių, vykdyto tyrimo metu fiksuota ir labai daug pozityvaus ir optimistinio požiūrio į periferinių kaimo vietovių ateitį. Monografijos autoriai yra vykdę retai apgyventų teritorijų tyrimus (2011–2013 m.), lyginant anuomet vykdyto tyrimo bei pristatomo tyrimo metu fiksuotas nuotaikas, matoma akivaizdi slinktis į pozityvumo pusę (tyrimai metodologiškai skyrėsi, tad palyginti ir moksliskai pateikti to įrodymus nėra galimybių). Tačiau akivaizdu, kad Lietuvos kaimiškų vietovių gyventojai per nepriklausomybės laikotarpį jau prisitaikė prie vis besikeičiančių sąlygų ir išmoko gyventi visavertį gyvenimą, nepaisant kylančių problemų. Šiame tyrime buvo tiriamos periferinės vietovės, tačiau su problemomis susiduria ir miestų centrų bei intensyviai besiplečiančių priemiesčių teritorijų gyventojai. Pastarosiose taip pat trūksta visuomeninių paslaugų infrastruktūros, pavyzdžiui, mokyklų, nors mokyklinio amžiaus vaikų yra labai daug.

Kai kurie mokslininkai teigia (Haase et al., 2013; Sysner, 2020), kad daugeliui vietos lygmens vadovų pripažinti, jog mažėjimas yra susijęs su fundamentaliais vi-

suomenės raidos tendencijų pokyčiais (dėl kurių ir mažėja gyventojų skaičius), yra sunku, tad dauguma lieka įstrigę augimo paradigmoje, tai reiškia, kad „susitraukimas bus traktuojamas kaip problema, o ne kaip galimybė.“ Iš šio tyrimo ryškėja, kad Lietuvos periferinių vietovių kaimo lyderiai (su kai kuriomis išimtimis) jau puikiai supranta fundamentalių pokyčių nulemtas tendencijas ir yra ne tik pasiruošę veikti depopuliacijos kontekste, bet ir veikia savo bendruomenėse, buria jas, ieško sprendimų, kurie vietos gyventojams galėtų užtikrinti (ir užtikrina) gyvenimo kokybę ir perspektyvas.

IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS

Bendrosios tendencijos ir periferijų formavimasis. Teritorijos socioekonominė poliarizacija yra vienas iš ypač ryškiai pokomunistinėse šalyse pastebimų XXI a. procesų (Borén ir Gentile, 2007; Smith ir Timár, 2010). Ekonominiai centrai pritraukia gyventojus iš periferijos, o kaimiškose vietovėse jų sparčiai mažėja. Tuo pat metu vyksta ir gyventojų sudėties kaita, nes miestuose įsikuria finansiškai sėkmingesnės ir jaunesnės gyventojų grupės. Centrinėje ir Rytų Europoje, daugumai periferinių vietovių patiriant nuoseklų nuosmukį (Ehrlich et al., 2012; Lang, 2011; Lang et al., 2022;), kai kurios nedidelės vietovės pasižymėjo demografiniu stabilumu, o tai siejama su vietos lygio veikėjais, kurių įtaka padeda atsverti makrolygio veiksmų įtaką (Leetmaa ir Väiko, 2015).

Nuo socialistinės sistemos griūties 1990 m. Lietuvoje (tiek miestuose, tiek kaimo vietovėse) įvyko ir iki šiol vyksta gana intensyvios ūkio bei gyventojų teritorinio pasiskirstymo transformacijos. Didėjantis užimtumas paslaugų sektoriuje miestuose ir žemės ūkio sistemos transformacija lėmė darbo vietų nykimą kaimo vietovėse. Ekonomiškai aktyvūs kaimo gyventojai buvo priversti ieškoti darbo miestuose ar užsienyje. Gyventojų skaičiaus mažėjimas, masinė emigracija ir teritorijų nykimas tapo nuolatine tema dažnai pamirštant, kad periferinių kaimo vietovių depopuliacija vyko ir sovietmečiu, o jos tempai buvo panašūs kaip ir po nepriklausomybės atkūrimo. Visa tai siejama su Lietuvos urbanizacijos procesais, kurie prasidėjo dar XX a. viduryje ir tęsiasi iki šių dienų.

Nors depopuliacija, daugiausia sąlygojama emigracijos reiškinių, yra apėmusi didžiąją dalį šalies teritorijos, jos pasekmės konkrečioms vietovėms skiriasi. Mažųjų kaimiškų vietovių raidai labai didelę įtaką daro imigracijos mastai ir sudėtis, kas įvairiose šalies vietose skiriasi itin ryškiai. Net nedidelis atvykėlių skaičius gali padaryti didelę įtaką mažose vietovėse, kuriose ekonomiškai ir bendruomeniškai aktyvių gyventojų yra nedaug.

Šioje monografijoje pristatomas tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje tęsiasi XX a. dešimtajame dešimtmetyje prasidėję kaimo gyvenviečių transformacijos ir teritorijos poliarizacijos procesai. Daugeliu atvejų gyventojų skaičiaus kaitos kryptys ir tendencijos yra labai panašios į prieš tai vyravusias. Gyvenviečių sistema keičiasi

lėtai, ir ši kaita atspindi kitas prieš tai buvusias ir ją lemiančias priežastis – ekonomines, socialines, demografines. Nors kaimo gyvenviečių sistema atspindi tam tikrą stabilumą (gyventojų skaičiaus mažėjimo lėtėjimą), sunku pasakyti, ar jis artimiausiu metu taps tendencija, o dar mažiau tikėtinas kaimo gyventojų skaičiaus augimas, nes Lietuvoje kaimiškose teritorijose vis dar gyvena daug didesnė dalis gyventojų nei Vakarų Europos valstybėse, kur urbanizacijos procesai prasidėjo anksčiau ir buvo mažiau reguliuojami „iš viršaus“.

Tyrimo rezultatai išryškino nežymias gyvenviečių stabilizavimosi tendencijas periurbanizacijos zonoje, taip pat periferinėse retai apgyventose teritorijose, pasižyminčiose rekreacinių išteklių gausa bei patogia geografine padėtimi Vilniaus ir Kauno miestų atžvilgiu (Utenos, Alytaus apskričių teritorijos). Autorių manymu, kaimo gyvenvietės rekreacinį potencialą turinčiose periferinėse teritorijose ir artimiausiu laikotarpiu bus populiaros kaip antrieji namai, todėl faktiniai gyventojų skaičiaus ir paslaugų infrastruktūros mažėjimo tempai čia bus lėtesni.

Pastarųjų metų kriziniai laikotarpiai – COVID-19 pandemija, iš dalies Rusijos agresija Ukrainoje – išaugino kaimo vietovių, kaip gyvenamosios vietos ar kaip „atsarginės“ gyvenamosios vietos, kurioje galima pasislėpti nuo negandų, populiarumą. Ši tendencija gali keistis priklausomai nuo nuotolinio darbo galimybių, nekilnojamojo turto kainų, gyventojų pajamų kaitos ir kitų veiksnių. Vis dėlto tikėtina, kad augantis gyventojų mobilumas ir socialinė gerovė „antrųjų namų“ arba labiau nutolusių nuo miesto pagrindinių namų skaičių šalyje didins. Tai gali reikšmingai pakeisti arčiau miesto esančių ir rekreaciniu požiūriu patrauklesnių teritorijų demografines tendencijas.

XXI a. vykusi ir vykstanti Lietuvos kaimo depopuliacija nėra išskirtinis reiškinys, o šis laikotarpis ypatingas tik emigracijos tempais ir tuo, kad po itin intensyvios jaunimo emigracijos iš kaimo, dabartiniu metu kai kurios kaimo teritorijos pasiekė „priešmirtinę“ raidos stadiją – didelę gyventojų dalį sudaro pensinio amžiaus gyventojai, o jaunimo beveik nebelikę.

Svarbu tai, kad ilgalaikė Lietuvos kaimo depopuliacija rodo kaimo teritorijos kaip gyvenamosios vietos nuolatinį „atsilikimą“ nuo sparčiau besivystančių ir gyventi patrauklesnių teritorijų (miestų ar užsienio). Ši tendencija ir toliau tęsiasi, tačiau teritoriškai ji yra labai nevienalytė, o kai kuriose kaimiškose teritorijose – priešingų kryptų.

Lietuvos gyventojų teritorinio pasiskirstymo ir gyvenviečių sistemos transformacijos tendencijos apskritai yra panašios į kitose Baltijos šalyse vykusius gyventojų teritorinio persigrupavimo procesus (Berzins ir Zvidrins, 2001; Burneika et al., 2013; Krisjane ir Berzins, 2012; Ubarevičienė, 2018a,b). Šios monografijos autorių

manymu, postsovietinės gyvenviečių sistemos transformacija yra paskutinėse stadijose, tačiau ji tęsis tol, kol išnyks esminiai skirtumai tarp Lietuvos ir panašaus dydžio bei geografinės padėties Vakarų Europos šalių.

Periferinių regionų išskyrimas. Remiantis centro–periferijos koncepcija bei Lietuvoje jau atliktais panašios krypties tyrimais (Burneika et al., 2017; Lang et al., 2022; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Ščerbinskaitė, 2022) ir taikant du pagrindinius kriterijus – geografinę padėtį centro (6 Lietuvos miestų savivaldybių, turinčių daugiau nei 50 tūkst. gyventojų) atžvilgiu (30 min., 45 min., 60 min. pasiekiamumo automobiliu spinduliu, pagal: Pociūtė, 2014) ir gyventojų skaičiaus kaitos trajektorijas (2011–2021 m.), Lietuvos teritorija seniūnijų (pagal europinę klasifikaciją – LAU-2 regionų) lygmeniu buvo suskirstyta į penkias kategorijas (2.1 pav.):

- 1) Centriniai miestai (regionų centrai) reprezentuoja pagrindinius miestus centro ir periferijos hierarchijoje. Tai – miestai, turintys daugiau kaip 50 tūkst. gyventojų (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys ir Alytus). Bendras gyventojų skaičius 2011–2021 m. didžiuosiuose miestuose nedaug sumažėjo (2,6 proc.). Sostinėje gyventojų skaičius išaugo, o kituose miestuose gyventojų nežymiai mažėjo, labiausiai – Panevėžyje ir Alytuje (per 10 proc.). Dėsnin-ga, kad mažesnių miestų gyventojų skaičiaus kaitos tendencijos kryo į nei-giamą pusę, o neigiama tendencija stiprėjo. Reikia atkreipti dėmesį, kad čia pateikti 2021 m. gyventojų surašymo duomenys. Nuo 2022 m. dėl karo Ukra-inoje Lietuvoje išaugo karo pabėgėlių, todėl padidėjo ir gyventojų skaičius. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad dėl šio srauto gyventojų skaičius išaugo Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, tačiau Panevėžyje ir Alytuje, nepai-sant pabėgėlių, vis tiek mažėjo (Valstybės..., 2024).
- 2) Priemiestinės (suburbanizacinės) zonos – centrinių miestų plėtos teritorijos, priemiesčiai, apimantys artimoje miesto aplinkoje esančias kaimo vietas ir mažesnius miestus, kur dauguma gyventojų beveik kasdien naudojami miesto darbo rinka ir teikiamomis paslaugomis. Gyventojų skaičius čia augo ir auga. Šie regionai labai glaudžiai susieti su miestais, iš esmės yra jų dalis, ir jų plėtra pirmiausia ir yra miestų plėtra (drieka) į priemiesčius. Dėl administracinių ri-bų teritorijos oficialiai nepriklauso miestams ir pavaldžios kitoms savivaldy-bėms. Priemiesčiai pirmiausia plečiasi kaimiškose vietovėse, tad tai vienintel-ės kaimiškos vietovės Lietuvoje, kuriose gyventojų skaičius XXI a. sparčiai augo (2.1 lentelė). Labiausiai 2011–2021 m. didėjo Kauno (10,1 proc.) ir Klai-pėdos (7,9 proc.) priemiesčio zonos, o mažiausiai – Šiaulių (0,6 proc.) ir Pa-nevėžio (1,4 proc.) miestų priemiesčiai. (Tai labai priklauso ne tik nuo subur-banizacijos tempų, bet ir nuo miesto administracinių ribų. Kompaktiškuose miestuose, pavyzdžiui, Klaipėdoje, faktiškai visi priemiesčiai yra už miesto

ribos, o Šiauliuose didelę jų dalis auga miesto ribose.) Žinoma, kaimiškomis vietovėmis priemiesčio teritorijas galima vadinti tik sąlyginai (tiksliau būtų – buvusios kaimiškos vietovės). Bendras gyventojų tankumas laikotarpiu tarp surašymų išaugo iki 60,3 gyv./km². Labiausiai patankėjo Klaipėdos priemiesčiai: nuo 65,5 gyv./km² iki 81,1 gyv./km². Gyventojų tankumas kaimiškose šių regionų vietovėse didžiausias šalyje, 2021 m. jis buvo 47 gyv./km². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad į priemiesčines zonas patenkančiuose mažesniuose miestuose gyventojų skaičius nežymiai mažėjo. Tai atitinka bendruosius dėsningumus, nes į priemiesčius besikeliantiems gyventojams tos teritorijos, kurios jau buvo urbanizuotos anksčiau (sovietmečiu), buvo ir yra mažiau patrauklios. Galima teigti, kad gyventojai į priemiesčius keliasi daugiau ne todėl, kad ieško geresnės geografinės padėties (pvz., toliau nuo miesto triukšmo ir taršos), o todėl, kad siekia daugiau erdvės (nuosavos valdos).

- 3) Periurbanizacinės zonos – teritorijos (daugiausia kaimo vietovės, tačiau šioje zonoje yra ir mažesnių miestų), esančios už aktyvios centrinių miestų plėtros zonų (priemiesčio) ribų, tačiau glaudžiai susijusios su didžiais miestais (vidutinis gyventojų skaičiaus sumažėjimas 2011–2021 m. – 12,8 proc.; daugeliu atvejų gyventojų mažėjo iki 15 proc., nors yra kaimiškųjų seniūnijų ir su didesniais depopuliacijos tempais). Nuo didžiausių Lietuvos miestų Vilniaus ir Kauno vietovės nutolusios iki 45 min. kelio, nuo kitų didžiųjų miestų – iki 30 min. kelio. Bendras gyventojų tankumas 2021 m. buvo 30,1 gyv./km², kaimo vietovėse – 15,1 gyv./km². Tai maždaug atitinka tradicinių Lietuvos kaimiškų vietovių gyventojų tankumą iki prasidedant intensyviai depopuliacijai. Dalis darbingo amžiaus gyventojų randa darbą artimiausiuose didžiuosiuose miestuose ir taip išlaiko ankstesnę gyvenamąją vietą. Atstumas iki didžiųjų miestų leidžia kasdienės darbo migracijas, bet dėl didelio atstumo šiuo metu jos nepatrauklios masiniam gyventojų, dirbančių mieste, įsikūrimui. Augant priemiesčiams aplink tris metropolinius miestus, dalis šių zonų greitai gali būti suburbanizuotos. Santykinai nebloga geografinė padėtis didžiųjų miestų atžvilgiu ir mažesniųjų miestų (Ukmergė, Jonava, Kaišiadorys, Elektrėnai, Marijampolė ir kt.) buvimas regione leidžia teritorijai išlikti gana stabiliai, nes gyventojams pasiekiamos tiek darbo vietos, tiek paslaugos mieste, ypač jei tai ne kasdienio poreikio klausimas.
- 4) Pereinamosios (tranzitinės) zonos yra iš esmės periferinės teritorijos (daugiausia kaimiškos vietovės), nuo Vilniaus ir Kauno nutolusios maždaug 45–60 min. kelio, nuo kitų didžiųjų miestų – 30–45 min. kelio. Vietovės turi tiek periurbanizacinių zonų, tiek periferijos bruožų ir daugeliu atvejų pasižymi intensyvia depopuliacija (kaimiškosiuose seniūnijose jos tempai buvo didesni nei

15–20 proc.). Šiose teritorijose taip pat yra gyventojų, kasdien važiuojančių į darbą didmiestyje, tačiau dėl laiko sąnaudų kasdienės migracijos jau sukelia nepatogumų ir nėra ilgalaikis sprendimas. Dėl darbo vietų trūkumo regionuose dalis gyventojų renkasi emigraciją į užsienį arba išsikelia gyventi į Lietuvos didmiesčius. Dėl santykinai nedidelio atstumo nuo miestų, bet mažesnių nekilnojamojo turto kainų šios teritorijos itin patrauklios kaip antrųjų namų ar nuotolinio darbo vietos, jei gamtinė ir socialinė aplinka jose tam tinkama.

- 5) Periferiniai regionai – vietovės, nutolusios nuo Vilniaus ir Kauno daugiau nei 60 min. kelio, nuo kitų didžiųjų miestų – daugiau nei 45 min. kelio. Šių teritorijų vystymasis nėra betarpiškai susietas su regioniniais centrais, didmiesčių paslaugos nutolusios, todėl periferiniai regionai pralaimi, lyginant su kitais regionais. Depopuliacijos tempai kaimiškose vietovėse siekė 20 proc., o kai kuriais atvejais buvo dar intensyvesni. Šiuose regionuose išsiskiria periferijos centrai – miestai (savivaldybių centrai), kurie priklausomai nuo dydžio (ir geografinės padėties) taip pat daro įtaką aplinkinių teritorijų raidos trajektorijoms (tačiau tas poveikis lokalus, dažniausiai pasireiškiantis artimiausiose šių periferijos centrų apylinkėse). Išskirti periferiniai Lietuvos regionai užima apie pusę (48,5 proc.) Lietuvos ploto, juose 2021 m. gyveno penktadalis (20,8 proc.) Lietuvos gyventojų. Bendras gyventojų tankumas periferiniuose regionuose 2021 m. sudarė 18,5 gyv./km², o kaimiškose vietovėse – 10,9 gyv./km². Taigi, pagal Lietuvos geografų anksčiau išskirtą retai apgyventų teritorijų apibrėžimą (gyventojų tankumas mažesnis nei 12,5 gyv./km²) ir tyrimus (Baranauskienė, 2021; Daugirdas et al., 2013), šiame tyrime išskirtų periferinių regionų kaimo vietovės yra retai apgyventos.

Nors Lietuvoje praktiškai nėra kaimiškųjų teritorijų, nutolusių nuo miestų daugiau nei 20 min. atstumu (keliaujant automobiliu), ir viešoji infrastruktūra jose nyksta, bet tai nereiškia, kad jos tampa nepatrauklios mobilesniems gyventojų grupėms. Auganti miesto ekonomika ir darbo vietų skaičius pozityviai veikia demografinius procesus aplinkinėse kaimo gyvenvietėse, kurios faktiškai ima funkcionuoti ir kaip nutolusios priemiestinės gyvenvietės.

Priemiestinėse zonose vykstantys procesai rodo, kad dėl geresnio nuosavo būsto gyventojai linkę patirti su gyvenamąja padėtimi susijusias laiko ir pinigines sąnaudas, kurios išauga tolstant nuo darbo, mokymosi ir pramogų vietų mieste. Taigi nykstanti viešoji ir komercinė infrastruktūra periferinėse kaimiškosiuose teritorijose taip pat nėra „mirties nuosprendis“ jų patrauklumui. Šis nykimas turi būti suvokiamas kaip problema, kylanti dabartinėms kaimo bendruomenėms, kenčiančioms nuo spartaus amžėjimo. Jaunesniems ir mobilesniems gyventojų grupėms Lietuvoje praktiškai nėra tokių kaimiškųjų teritorijų, kurios būtų „per toli“ nuo miestuose teikiamų

kasdienių paslaugų. Kita vertus, didelė dalis Lietuvos teritorijos gali būti „per toli“ nuo metropolinių miestų teikiamų paslaugų tiems, kas jomis aktyviai naudojami. Vadinasi, nors visos kaimiškosios teritorijos geografinio pasiekiamumo prasme yra tinkamos naujakuriams, vis dėlto tokių teritorijų patrauklumas labai skiriasi atskiriems namų ūkiams. Demografinės tendencijas naujakuriai gali „apversti“ (iš demografiškai mažėjančių į augančias) tik priemiestinėse zonose. Periurbanizacinėje zonoje didmiesčių artumas daro ir darys reikšmingą įtaką demografiniams procesams, kitur naujakurių skaičius per mažas, kad turėtų įtakos natūraliai kaitai arba jaunimo emigracijos nulemtiems depopuliacijos reiškiniams. Tuo pačiu reikia konstatuoti, kad nors demografinių tendencijų atvykėliai didžiojoje dalyje šalies nepakeis, Lietuvos miestų sistema yra tokia, kad nėra kaimiškų vietovių, kurios geografinės padėties prasme būtų visai nepatrauklios naujakuriams įsikurti.

Migracijos periferiniuose regionuose. Šio tyrimo tikslams pasiekti buvo sukurta nauja ir unikali duomenų bazė. Pirmą kartą buvo susieti Lietuvos gyventojų registro, Adresų registro ir visuotinių gyventojų surašymų duomenys, sukuriant išsamų išilginį ir geokoduotą duomenų rinkinį individualiu lygmeniu, apimančią visą šalies populiaciją. Tai įspūdingas duomenų rinkinys net ir tarptautiniame kontekste. Tokia duomenų bazė suteikia galimybę išsamiai analizuoti migracijos srautų ir sudėties erdvinis modelius bei dinamiką laikui bėgant.

Nors periferizacija ir migracija neturi tiesioginio priežastinio ryšio, dažnai šie procesai yra glaudžiai susiję ir skatina vienas kitą. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad kiekybiniu aspektu vidaus migracija yra svarbiausias veiksnys, kuris prisideda prie periferinių regionų gyventojų skaičiaus kaitos, lyginant su natūralia kaita ir tarptautine migracija. Todėl ji yra pagrindinė gyventojų sudėties kaitą lemianti sąlyga.

Tyrimo rezultatai leido geriau suprasti, koks yra periferinių Lietuvos regionų gyventojų sociodemografinis profilis ir kaip jis keičiasi dėl atvykstančios ir išvykstančios migracijos srautų dydžio ir sudėties. Tyrimo rezultatai rodo, kad asmenų, imigruojančių į periferinius regionus ir iš jų emigruojančių, sociodemografinės charakteristikos reikšmingai skiriasi. Todėl galima teigti, kad migracijos srautai abiem kryptimis vaidina svarbų vaidmenį formuojant periferinių regionų gyventojų sociodemografinę struktūrą. Kita vertus, didžioji dalis migracijų vyksta tarp periferinių regionų, tokiu būdu „keičiamasi“ labai panašių savybių gyventojais. Be to, skirtumai tarp tų asmenų, kurie migruoja iš vieno periferinio regiono į kitą, ir tų, kurie lieka gyventi tame pačiame periferiniame regione, yra labai nedideli. Tad migracijos srautai tarp periferinių regionų reikšmingai nekeičia bendros šių regionų socialinės ir demografinės sudėties.

Didesnę įtaką gyventojų sudėties kaitai turi migracija iš periferinių regionų į miestus, ir atvirkščiai. Tarptautinės migracijos poveikis keičiant periferinių regionų

struktūrą nėra didelis dėl palyginti mažų migrantų abiem kryptimis srautų, nors šie srautai gana selektyvaus pobūdžio. Galima teigti, kad tarptautinė migracija turi ribotą poveikį formuojant periferinių regionų sociodemografinę sudėtį.

Šio tyrimo rezultatai patvirtino ankstesnių tyrimų (Nugin, 2014; Ubarevičienė ir van Ham, 2017) rezultatus, kad įprastai jaunesni, aukštesnį socialinį ir ekonominį statusą turintys asmenys, vedami galimybių, linkę persikelti iš kaimiškųjų regionų į miestus. Kaip vaizdžiai perteikė R. Nugin (2014): „[kaimo jaunimo] išvykimas vaizduojamas kaip judėjimas „į priekį“, o ne „iš čia“. Ir atvirkščiai, įvairaus amžiaus asmenys, turintys santykinai žemesnį socialinį ir ekonominį statusą, yra linkę persikelti iš miesto į periferines vietas. Pažymėtina, kad iš periferijų į miestus išvyksta tris kartus daugiau asmenų nei atvirkščiai – tai rodo, kad gyventojų skaičius periferijoje sparčiai mažėja, o kartu kyla iššūkių, susijusių su demografinė sudėtimi. Kalbant apie tarptautinę migraciją iš periferinių regionų, ją daugiausia sudaro jauni, vieniši, išsilavinę, tačiau nebūtinai turintys geras pozicijas darbo rinkoje asmenys. Antrąjį XXI a. dešimtmetį šioje grupėje buvo ypač didelė nedarbo arba nedalyvavimo darbo rinkoje tikimybė. Priešingai, tarp atvykstančiųjų iš užsienio yra didesnė įvairovė: imigruoja įvairaus amžiaus grupių, šeiminių padėties, išsilavinimo ir profesinio statuso asmenys.

Vienas intriguojantis atradimas yra susijęs su našliais (-ėmis) – jų migracijos tikimybė įvairiomis migracijos kryptimis buvo ypač didelė. Šis pastebėjimas vertas tolesnių tyrimų, bet galima daryti prielaidą, kad svarbiausi namų ūkio sudėties pokyčiai esmingai keičia „patrauklios gyvenamosios vietos“ charakteristikas. Tikėtina, kad mažiau kardinalūs namų ūkio sudėties pokyčiai (pvz., vaikų išvykimas iš namų) irgi yra migracinių sprendimų šalies viduje veiksnys. Analizuojant individo migracijos istorijas, nustatyta, kad mažiausiai mobilūs savo gyvenime buvo tie, kurie per pastarąjį dešimtmetį nekeitė gyvenamosios vietos, arba tie, kurie migravo iš vienos periferijos į kitą. Tuo tarpu tarptautiniai migrantai yra mobiliusia grupė. Tyrime taip pat analizuotas ryšys tarp migracijos krypties ir mirties tikimybės; rezultatai parodė, kad mirties įvykio tikimybė laikotarpiu tarp migracijos ir gyventojų surašymo yra mažesnė tiems individams, kurie neseniai migravo, nepaisant jų migracijos krypties.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, kad emigracija iš periferinių regionų laikui bėgant tampa ne tokia selektyvi, o imigracija į šiuos regionus tampa selektyvesnė. Pavyzdžiui, lyginant du XXI a. dešimtmečius, pastebima, kad iš periferinių regionų išvyksta ne tik jaunesni asmenys, bet ir vyresni, ne tik turintys aukštąjį išsilavinimą ir geresnį užimtumo statusą, bet ir turintys šiek tiek žemesnį išsilavinimą ir užimtumo statusą. Ir atvirkščiai, migracija į periferinius regionus tampa selektyvesnė išsilavinimo ir profesinės kvalifikacijos požiūriu. Galima pastebėti, kad skirtumai tarp kaimo ir miesto gyventojų sudėties mažėja, nes žmonės dėl įvairių priežasčių

juda įvairiomis kryptimis. Visgi periferizacijos procesas tęsis, net jei migracija iš miestų į periferinius regionus šiek tiek padidės.

Naujakuriai, lyderiai ir vietos bendruomenės kaimiškojoje periferijoje.

Periferinių kaimo bendruomenių nariai naujakurius iš kitų Lietuvos vietovių vertina palankiai, kaip ir karo pabėgėlius iš Ukrainos, – daugeliu atvejų manoma, kad atvykėliai gali teigiamai paveikti vietovės raidą.

Imigracijos iš tolimesnių šalių (nelegalių imigrantų) vertinimas yra labiau poliarizuotas, dažnu atveju vyrauja išsakytos abejonės ir rūpestis dėl galimai pablogėsiančios saugumo situacijos vietovėje. Atsakymų įvairovė rodo, kad imigrantų galimybės įsikurti ir prisidėti prie kaimiškųjų teritorijų gyvybingumo užtikrinimo priklauso nuo konkrečios vietos konjunkčūros. Daugeliu atvejų esamos bendruomenės ilgai nini gana palankiai priimtų darbo rinkoje aktyvius gyventojus, ypač jei jie iš kultūriškai artimų kraštų, bet faktinis požiūris į naujai atvykstančius gali labai skirtis priklausomai nuo kiekvienos vietos.

Požiūris į imigrantus ir naujus gyventojus labai priklauso nuo vietos, ir kiekviena vieta turi savo vyraujančią supratimą apie tai, kokie „pavojingi“ ar potencialiai naudingi įvairūs imigrantai gali būti jų kaimo bendruomenės vystymuisi. Nustatyta, kad žmonės daug pozityviau žiūri į imigrantus iš kultūriškai artimesnės Ukrainos nei į imigrantus iš tolimesnių „nepažįstamų“ šalių. Kai kuriais atvejais bendruomenių nariai atsargiai vertina net į iš kitų Lietuvos vietovių atvykstančius naujakurius, nes pastarieji kai kada gyvena atsiriboję ir ne visada noriai kontaktuoja su vietos bendruomenėmis.

Kokybinio tyrimo metu atskleista, kad gyventojų požiūris į savo erdvę, atvykėlius, esamą situaciją ir ateities perspektyvas yra nevienodas, nors demografinės tendencijos panašios visoje Lietuvoje. Dauguma informantų tiki savo gyvenviečių perspektyva ir nemano, kad jie gyvena blogoje vietoje, dažniausiai atvirkščiai – teigiamai, kad gyvenamoji vietovė yra „puiki“ (dažniausiai minimas trūkumas – „nėra darbo vietų“). Informantai nemano, kad suvokiami neigiami demografiniai procesai nulems neigiamus ateities scenarijus. Dažnai vietovės ateitis siejama su mokyklos likimu, nors esamos demografinės tendencijos rodo, kad artimiausiais metais mokyklų kaimiškose vietovėse sumažės iki minimumo. Net mažėjant gyventojų skaičiui, nėra manoma, kad atvykėliai iš kitų vietovių gali esmingai prisidėti prie teigiamų demografinių pokyčių kaime. Naujakurių įtaka nebūtinai reikšmingai prisideda prie kaimo gyventojų gerovės, bet atskirais atvejais jie išsprendžia lyderystės trūkumo problemą ir vaidina svarbų vaidmenį kaimo bendruomenėje. Tradiciškai konservatyvėnėmis laikomose kaimiškosiuose teritorijose požiūriai į atvykstančius užsieniečius skiriasi ir galiausiai priklauso nuo jų veiklos ir teikiamos naudos bendruomenėje.

Tyrimė dalyvavę lyderiai pabrėžė, kad bendruomenės ir yra pagrindinė seniūnijų veiklos varomoji jėga. Teigiama, kad bendruomenės yra esminis kiekvienos kaimo vietovės elementas, nes jos inicijuoja veiklas, dalyvauja priimant sprendimus ir prisideda prie infrastruktūros gerinimo – dauguma infrastruktūros projektų seniūnijoje yra vykdomi bendruomenių iniciatyva. Visų vietoje veikiančių žmonių bendradarbiavimas (tarp seniūnijos administracijos, bendruomenių) yra vienas svarbiausių veiksmų, galinčių lemti tolesnes vietovės raidos perspektyvas.

Lyderiai išskyrė svarbiausias periferinėse vietovėse vyraujančias problemas (tokias kaip alkoholizmas, gyventojų senėjimas, depopuliacija ir su jomis susiję reiškiniai – infrastruktūros nykimas ir kt., kai kuriose vietovėse – bendruomenės aktyvumo stoka), tačiau nepaisant išskylančių problemų, daugelis lyderių į gyvenvietės ir bendruomenės raidą žvelgia pozityviai.

Nors daugelis apklaustųjų nurodė tam tikras problemas, niekas nenurodė, kad jų atstovaujami regionai yra kažkaip blogi, prislėgti ar apgyvendinti nelaimingų žmonių. Absoliuti dauguma savo vietovės suvokia kaip „geras vietas gyventi“, turinčias gana teigiamas perspektyvas. Niekas nepaminėjo, kad emigracija šiuo metu yra rimta problema, priešingai – teigė, kad nemokamo būsto trūkumas užkerta kelią naujoms šeimoms atvykti. Tai galima daryti prielaidą, kad gyventojų amžėjimas, didėjantis mirčių skaičius gali būti teigiamas veiksnys imigracijos procesams ir „senesnės“ kaimiškosios teritorijos (pvz., Rytų Lietuva) turi geresnes prielaidas imigracijai artimiausiu metu. Be to, galima tikėtis teigiamų migracijos srautų pokyčių bent jau kai kuriuose mažiau periferiniuose ar pramoniniu požiūriu gyvybiškai svarbiuose regionuose. Imigracija į kaimo vietoves yra labai susijusi su besikeičiančiomis kaimo gyvenviečių funkcijomis. Tokios gyvenvietės vis dažniau tampa toliau esančių miestų miegamaisiais rajonais (Kriaučiūnas ir Burneika, 2019), kurių ateitis priklauso nuo miesto ekonomikos sėkmės. Lietuvos multimodalinėje gyvenviečių sistemoje beveik nėra viena kaimo vietovė nėra pakankamai toli, kad negalėtų tarnauti kaip savivaldybės ar net didmiesčio centro miegamojo priemiesčio rajonas, tad kaimo ateitis faktiškai tampa priklausoma nuo miestų ateities. Gyvybingi miestai svarbūs ne tik kaip tradiciniai kaimo gyventojų teikiamų prekių ar paslaugų centrai, bet ir kaip nuolatinių ar laikinų gyventojų būsto teritorijos.

Tyrimė nustatyta, kad Lietuvos periferinių vietovių kaimo lyderiai puikiai supranta fundamentalių pokyčių nulemtas tendencijas ir yra ne tik pasiruošę veikti depopuliacijos kontekste, bet ir veikia savo bendruomenėse, buria jas, ieško sprendimų, kurie vietos gyventojams galėtų užtikrinti (ir užtikrina) gyvenimo kokybę ir palankias perspektyvas.

SUMMARY

This monograph summarizes the results of the “Lithuanian Peripheral Regions: Migrations and Local Communities” research project carried out in 2021–2024 by the Department of Regional and Urban Studies of the Institute of Sociology of the Lithuanian Centre for Social Sciences. The idea and main goal of the research presented in the study was in the context of migration processes to reveal the impact of communities and their leaders on the socio-economic development of small peripheral regions. The research was carried out in the peripheral regions of Lithuania. The study discusses the theoretical framework for the formation of peripheral rural areas, the problem of definition and establishment of peripheral regions, the general development features of the rural periphery, and the spatial characteristics of population change. Also, taking into account geographical and population change indicators, peripheral regions that are not affected by urbanization and metropolization (at the level of local administrative unit “seniunija”) were established. The study comprehensively examines migration trends in the established rural periphery of Lithuania, discusses the role of new settlers and their relationship with local communities. The attitudes of local leaders and new settlers towards immigration and immigrants from inside and outside of Lithuania were analyzed. The role of rural leaders in mobilizing the community was investigated, and their highlighted problems and ways to address them to achieve opportunities for sustainable development in shrinking areas were discussed. Finally, the possible future development trends of small peripheral rural areas of Lithuania are presented.

The results of research presented in the book reveal that the processes of transformation of rural settlements and polarization of the territory, which began in the nineties of the twentieth century, continue in Lithuania till the present. In many cases, the directions and trends of population change are very similar to those that prevailed before the restoration of the Independence. The settlement system is changing slowly, and this change reflects changing economic, social, demographic, and cultural phenomena in the country and its regions. Although the system of rural settlements shows a certain stability (slowdown in decline), it is difficult to say whether it will develop into a real stabilization trend across all the country in the nearest decades, and even less likely is the growth of the rural population.

Based on the concept of the center-periphery and studies of a similar direction already carried out in Lithuania (Burneika et al., 2017; Lang et al., 2022; Pociūtė-Sereikienė, 2019; Ščerbinskaitė, 2022), and applying two main criteria – the geographical position in relation to the centre (6 Lithuanian cities with more than 50 thousand inhabitants) (30 min., 45 min., 60 min. within a radius of accessibility by car (according to Pociūtė (2014)) and population change trajectories (2011–2021), the territory of Lithuania at the level of elderships (according to the European classification – LAU-2 regions) was divided into five categories (Figure 2.1):

- 1) Cities (the main urban centers – 6 Lithuanian city municipalities with more than 50 thousand inhabitants – Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys and Alytus) represent the main centers in the dichotomy of the center and the periphery.
- 2) Suburban zones – urban sprawl areas around city municipalities including both suburbs and remaining rural areas in between them.
- 3) Periurbanization zones (regions). Areas outside suburban rings including both rural and urban settlements closely linked to large cities. Areas within 45 min. car drive from Vilnius and Kaunas or within 30 minutes from other largest cities. Area at present is too far for mass commuting, which is evident but settlements mainly benefit from being close to the market and services of the biggest cities.
- 4) Transition zones (regions) or semi-periphery are mainly rural areas about 45–60 minutes away from Vilnius and Kaunas, 30–45 minutes away from other major cities. The zone has both characteristics common for periurbanization zones and those of the periphery. Better location (proximity to the metropolitan centers) makes them more attractive for seasonal housing and distant workers, but very few residents are engaged in commuting activities.
- 5) Peripheral regions – areas more than 60 minutes away from Vilnius and Kaunas or more than 45 minutes away from other major cities. Depopulation rates in rural areas reached 20 %, and in some cases were even more intense. The municipal centers (towns) are distinguished as local centres in the periphery. Depending on the size (and geographical location), towns (municipality centers) also affect the development trajectories of the surrounding rural areas but this effect is local, usually manifested in the immediate vicinity of the limits of urban settlement. The distinguished peripheral regions of Lithuania occupy about half of its territory (48.5 percent). In 2021, one-fifth (20.8 percent) of all Lithuanian residents lived there. In 2021, the total population density in rural areas of peripheral regions amounted to 10.9 inhabitants per km².

A new and unique database was created to analyze migration trends. For the first time, the data of the Lithuanian population register, the address register and the general population census were linked, creating a detailed longitudinal and geocoded data set at the individual level, covering the entire population of the country. It's an impressive dataset, even in an international context. Such a database provides an opportunity to analyze in detail the spatial patterns and dynamics of migration flows and composition in time. The results of the study made it possible to better understand what the sociodemographic profile of the population of the peripheral regions of Lithuania is and how it changes due to the size and composition of inbound and outbound migration flows. The results of the study show that the sociodemographic characteristics of persons immigrating to and emigrating from peripheral regions differ significantly. Therefore, it can be said that migratory flows in both directions play an important role in the formation of the sociodemographic structure of the population of peripheral regions.

Summarizing the results of the analysis of migrations, we can say that emigration from peripheral regions becomes less selective over time, and immigration to these regions becomes more selective. It is noticed that not only younger people leave the peripheral regions, but also older ones, not only those with higher education and better employment status but also those with slightly lower education and employment status. Conversely, migration to peripheral regions is becoming more selective in terms of education and professional qualifications. It can be noted that the differences between the composition of the rural and urban populations are decreasing since people for various reasons move in different directions. However, the process of peripheralization and depopulation will continue even if migration from cities to peripheral regions increases to some extent.

44 interviews with new settlers and local leaders were carried out in order to analyze the role of local leaders and new settlers in the development process of local communities in selected peripheral regions of Lithuania. 28 interviews with local leaders (community leaders and heads of local administrations) and 16 interviews with new settlers were carried out during field research. It was found that the attitude of members of rural communities towards settlers from other parts of Lithuania is mostly favorable, as is the attitude towards war refugees from Ukraine. In most cases it is believed that newcomers can positively affect the development of the area. The approach to immigration from more distant countries (i.e. illegal immigrants) is more polarized, and doubts, and concerns about the possible deterioration of the security situation in the area often prevail. The variety of responses shows that the ability of immigrants to settle down and contribute to the viability of rural areas depends on the situation in a particular place and may differ a lot. In

many cases, rural communities will eventually welcome the labor market's active persons quite favorably in the long run, especially if they come from culturally close countries, but the actual attitude towards newcomers can vary greatly depending on each location.

Local community leaders who participated in the study highlighted the most important problems prevailing in their peripheral areas. Alcoholism, aging of the population, depopulation and related phenomena – shrinking public services were the most common problems. In some areas – a lack of community activity was mentioned as well. Despite the mentioned problems, the absolute majority of leaders view the situation and future development perspectives of their settlement and the community positively. The leaders also stressed that local communities are the main driving force of various activities in rural elderships.

The study found that the rural leaders of the Lithuanian peripheral areas perfectly understand the trends caused by fundamental changes and are ready to act in the context of depopulation. They also act in their communities, organize their activities, keep a community together, and look for solutions that can ensure (and ensure) the quality of life and favorable prospects for the local population. The absence of active leaders, who often mention tiredness and lack of motivation under such circumstances is one of the most evident threats for rural places.

- Abreu, A. (2010). The new economics of labor migration: Beware of neoclassicals bearing gifts. *Forum for Social Economics*, 41(1), 46–67.
- Adamiak, C., Vepsäläinen, M., Strandell, A., Hiltunen, M. J., Pitkänen, K., Hall, C. M. et al. (2015). Second home tourism in Finland: Perceptions of citizens and municipalities on state and development of second home tourism. Reports of Finnish Environment Institute 22en/2015. Helsinki: Finnish Environment Institute. Prieiga per internetą: <http://hdl.handle.net/10138/155090/>.
- Aiškinamasis geografijos terminų žodynas* (2021). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, 52(165), 283–296.
- Archer, M. S. (1995). *Realistic social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge University Press.
- Atkočiūnienė, V., Vazonienė, G. ir Pakeltienė, R. (2015). Aim of the Development of Rural Social Infrastructure: a Sustainable Community. *Transformations in Business & Economics | Verslo ir ekonomikos transformacijos*, 14, 2A(35A), 509–528. Brno, Kaunas, Riga, Vilnius: Brno technologijos universitetas, Latvijos universitetas, Vilniaus universitetas.
- Atkočiūnienė, V. ir Kiaušienė, I. (2017). Scenarios of Development of Rural Social Infrastructure: the Case of Lithuania. *Transformations in Business & Economics | Verslo ir ekonomikos transformacijos*, 16, 3(42), 73–88. Brno, Kaunas, Riga, Vilnius: Brno technologijos universitetas, Latvijos universitetas, Vilniaus universitetas.
- Banski, J. (2019). Functional Three Decades of Transformation in the East-Central European Countryside. *Springer international publishing*, 217–236. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-21237-7>.
- Baranauskienė, V. (2019). Kaimiškų teritorijų identifikavimo problema: Lietuvos seniūnijų atvejis. *Geografijos metraštis*, 52, 55–72.
- Baranauskienė, V. (2021). Socioteritorinė atskirtis Lietuvos retai apgyventose teritorijose (Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos socialinių mokslų centras, Kauno technologijos universitetas).
- Baranauskiene, V. ir Burneika, D. (2021). Demographic changes and migration in LAU 2 regions of Lithuania in 2001–2018. *Folia geographica XIX. Time for geography: Covid-19 and beyond* (p. 59–69). Riga. DOI: <https://doi.org/10.22364/fg.19.6>.

- Barnett, J. (2014). Host Community Perceptions of the Contributions of Second Homes. *Annales of Leisure Research*, 17(1), 10–26. <https://doi.org/10.1080/11745398.2014.886156>.
- Barrios, S. ir Strobl, E. (2009). The dynamics of regional inequalities. *Regional Science and Urban Economics*, 39(5), 575–591.
- Beck, U. (1997). Ortspolygamie. In U. Beck (sudaryt.) *Was ist Globalisierung?* (p. 127–135). Frankfurt: Suhrkamp.
- Becker, G. S. (1976). *The Economic Approach to Human Behavior*. The University of Chicago Press.
- Beer, A. (2014). Leadership and the governance of rural communities. *Journal of Rural Studies*, 34, 254–262.
- Beer, A., Ayres, S., Clower, T., Faller, F., Sancino, A. ir Sotarauta, M. (2019). Place leadership and regional economic development: A framework for cross-regional analysis. *Regional Studies*, 53(2), 171–182.
- Berzins, A. ir Zvidrins, P. (2011). Depopulation in the Baltic States. *Lithuanian Journal of Statistics*, 50(1), 39–48.
- Bērziņš, M. ir Krišjāne, Z. (2008). Amenity Migration in Postsocialist Metropolis: The Case of Rīga Agglomeration. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences. Section B. Natural, Exact, and Applied Sciences*, 62(1–2), 71–77.
- Bihari, Zs. ir Kovács, K. (2006). Slopes and slides: spatial inequalities in employment opportunities in Hungary at the turn of the millennium. *Europa XXI. Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe*, 14, 77–94.
- Borén, T. ir Gentile, M. (2007). Metropolitan processes in post-communist states: an introduction. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 89(2), 95–110.
- Bradsher, J. E., Longino Jr, C. F., Jackson, D. J. ir Zimmerman, R. S. (1992). Health and geographic mobility among the recently widowed. *Journal of Gerontology*, 47(5), S261–S268. <https://doi.org/10.1093/geronj/47.5.S261>.
- Bruinsma, F. ir Rietveld, P. (1998). The accessibility of European Cities: Theoretical framework and comparison of approaches. *Environment and planning*, 30, 499–521.
- Burneika, D., Daugirdas, V. ir Ubarevičienė, R. (2014). Migration as a factor of development of the depopulating areas in East EU countries – The case of Lithuania. *Europa XXI*, 27, 79–95.
- Burneika, D., Ubarevičienė, R., Valatka, V., Baranauskaitė, A., Pociūtė-Sereikienė, G., Daugirdas, V. ir Krupickaitė, D. (2017). *Lietuvos metropoliniai regionai. Gyventojų rezidencinė diferenciacija XXI a. pradžioje*. Red. D. Burneika. Vilnius.
- Burneika, D. (2012). Transformations in Lithuania – factors of change and regional patterns. In G. Gorzelak, C. C. Goh, K. Fazekas (sudaryt.), *Adaptability and Change: The Regional Dimensions in Central and Eastern Europe* (p. 267–283). Drelow: Poligraf.
- Burneika, D. (2013). *Regioninė politika Europoje* (Mokomoji knyga). Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Burneika, D. ir Ubarevičienė, R. (2016). Socio-ethnic segregation in the metropolitan areas of Lithuania. *Sociologicky Casopis*, 52(6), 795.
- Burneika, D., Daugirdas, V., Kriaučiūnas, E., Ribokas, G. ir Ubarevičienė, R. (2013). Socio-economic aspects of depopulation in Eastern EU border region - case of Eastern Lithuania. *Region and Regionalism*, 11, 195–215.
- Burneika, D. ir Pocius, A. (2019). Regional inequalities of economic wellbeing, spatial mobility, and residential differentiation in Lithuania. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(77), 5–26.
- Champion, A. G. (2001). A Changing Demographic Regime and Evolving Poly centric Urban Regions: Consequences for the Size, Composition and Distribution of City Populations. *Urban Studies*, 38(4), 657–677. <https://doi.org/10.1080/00420980120035277>.
- Chevalier, P., Mačiulytė, J., Dedeire, M., Prapiestienė, R. ir Razafimahefa, L. (2014). Vietos iniciatyvos ir teritorinis vystymas: LEADER programos įgyvendinimas Lietuvoje ir Prancūzijoje. *Geografija*, 50(2), 76–85.
- Chevalier, P., Mačiulytė, J., Dedeire, M., Prapiestienė, R. ir Razafimahefa, L. (2015). Vietos veikėjai ir kaimo plėtra: Leader programos įgyvendinimas Lietuvoje ir Prancūzijoje. *Geografijos metraštis*, 48, 41–56.
- Chevalier, P., Mačiulytė, J. ir Prapiestienė, R. (2010–2011). Vidurio ir Rytų Europos kaimas ES kontekste. *Annales Geographicae*, 43–44, 116–127.
- Cirtautas, M. (2013). Urban sprawl of major cities in the Baltic States. *Architecture and Urban Planning*, 7, 72–79.
- Cirtautas, M. (2017). Lietuvos miestų išorinės plėtros po 1990 metų ypatumai (disertacija).
- Civinskas, R., Genys, D., Kuzmickaite, D. ir Tretjakova, V. (2011). The Dynamics of demographic decline and its consequences for Lithuania / Viewpoints from liberal perspective. In C. Bruil, P. van Schie ir M. van de Velde (sudaryt.), *The dynamics of demographic decline*. The Hague: Oranje/Van Loon, 105–115.
- Collinge, C. ir Gibney, J. (2010). Connecting place, policy and leadership. *Policy studies*, 31(4), 379–391.
- Copus, A. K. (2001). From core-periphery to polycentric development: Concepts of spatial and aspatial peripherality. *European Planning Studies*, 9(4), 539–552. doi: 10.1080/09654310120049899.
- Crone, M. (2012). Re-thinking ‘peripherality’ in the context of a knowledge-intensive, service-dominated economy. In M. Danson ir P. de Souza (sudaryt.), *Regional development in Northern Europe. Peripherality, marginality and border issues* (p. 49–64). London: Routledge.
- Daugirdas, V., Baranauskienė, V., Burneika, D., Kriaučiūnas, E., Mačiulytė, J., Pocius, A., Pociūtė-Sereikienė, G. ir Ribokas, G. (2019). *Netolygaus regioninio vystymosi problema Lietuvoje: socioekonominiai gerovės aspektai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.

- Daugirdas, V. ir Burneika, D. (2008). Peripherality and peripheral regions in Lithuania – borderland of EU. In R. Baubinas (sudaryt.), *Problem regions in Lithuania (sociogeographical aspect)* (p. 6–12). Vilnius: Geografijos ir geologijos institutas.
- Daugirdas, V. ir Burneika, D. (2006). Patterns and problems of peripherality in Lithuania – borderland of the EU. *Europa XXI. Regional periphery in Central and Eastern Europe*, 15, 119–133.
- Daugirdas, V., Burneika, D., Kriaučiūnas, E., Ribokas, G., Stanaitis, S. ir Ubarevičienė, R. (2013). *Lietuvos retai apgyventos teritorijos*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Dawkins, C. J. (2003). *Regional Development Theory: Conceptual Foundations. Classic Works, and Recent Developments* *Journal of Planning Literature*, 18(2). <https://doi.org/10.1177/0885412203254706>.
- Dijkstra, L. ir Poelman, H. (2008). Remote Rural Regions. How proximity to a city influences the performance of rural regions. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/regional-focus/2008/remote-rural-regions-how-proximity-to-a-city-influences-the-performance-of-rural-regions.
- Downes, R. (2019). *Transition, cohesion and regional policy in Central and Eastern Europe*. London: Routledge.
- Eder, J ir Trippel, M. (2019). Innovation in the periphery: Compensation and exploitation strategies. *Growth and Change*, 50, 1511–1531.
- Eder, J. (2018). Peripheralization and knowledge bases in Austria: towards a new regional typology. *European Planning Studies*, 27(1), 42–67.
- Ehrlich, K., Kriszan, A. ir Lang, T. (2012). Urban development in Central and Eastern Europe – Between peripheralization and centralization? *disP - The Planning Review*, 48(2), 77–92.
- Elshof, H., van Wissen, L. ir Mulder, C. H. (2014). The self-reinforcing effects of population decline: An analysis of differences in moving behaviour between rural neighbourhoods with declining and stable populations. *Journal of Rural Studies*, 36, 285–299.
- Ernsten, A., McCollum, D., Feng, Z., Everington, D. ir Huang, Z. (2018). Using linked administrative and census data for migration research. *Population Studies*, 72(3), 357–367.
- European Commission (2023). The impact of demographic change – in a changing environment (Commission staff working document). Brussels.
- Europos migracijos tinklas (2010). Apykaitinė ir laikinoji migracija. Vilnius: Lietuvos nacionalinis informacijos centras.
- Eurostat (2023). Demography of Europe 2023 [Interactive Edition]. European Commission. Accessed on 09 12 2023. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023#:~:text=The%20largest%20relative%20increases%20were,decreased%20by%2058.5%20000%20people>.
- Farago, L. (1999). Regional “winners” and “losers”. In Z. Hajdú (sudaryt.), *Regional processes and spatial structures in Hungary in the 1990’s* (p. 316–327). Pécs, Hungary: Regionális Kutatások Központja.

- Fratesi, U. ir Percoco, M. (2014). Selective migration, regional growth and convergence: evidence from Italy. *Regional Studies*, 48(10), 1650–1668.
- Friedman, J. (1966). *Regional development policy: a case study of Venezuela*. Cambridge: MIT Press.
- González-Leonardo, M., Rowe, F. ir Fresolone-Caparrós, A. (2022). Rural revival? The rise in internal migration to rural areas during the COVID-19 pandemic. Who moved and where? *Journal of Rural Studies*, 96, 332–342.
- Grillitsch, M., Sotarauta, M., Asheim, B., Fitjar, R. D., Haus-Reve, S., Kolehmainen, J., Kurikka, H., Lundquist, K-J, Martynovich, M., Monteilhet, S., Nielsen, H., Nilsson, M., Rekers, J., Sopanen, S. ir Stihl, L. (2023). Agency and economic change in regions: identifying routes to new path development using qualitative comparative analysis. *Regional Studies*, 57(8). <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2053095>.
- Haase, A., Athanasopoulou, A. ir Rink, D. (2013). Urban shrinkage as an emerging concern for European policymaking. *European Urban and Regional Studies*, 23(1), 103–107. <https://doi.org/10.1177/0969776413481371>.
- Hadjimichalis, C. ir Hudson, R. (2014). Contemporary crisis across Europe and the crisis of regional development theories. *Regional Studies*, 48(1), 208–218.
- Hall, P. ir Hay, D. (1980). *Growth Centres in the European Urban System*. Heinemann Educational Books.
- Henderson, V. (2003). The Urbanization Process and Economic Growth: The So-What Question. *Journal of Economic Growth*, 8, 1, 47–71.
- Hudson, R. (2015). Uneven Development, Socio-Spatial Polarization and Political Responses. In T. Lang, S. Henn, W. Sgibnev ir K. Ehrlich (sudaryt.), *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization* (p. 25–39). London: Palgrave Macmillan UK.
- Iammarino, S., Rodriguez-Pose, A. ir Storper, M. (2019). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of economic geography*, 19(2), 273–298.
- Jerabek, M. (2006). Research into peripheral areas in the Czech Republic – changes in the landscape and land use in the model regions. *Europa XXI*. Regional periphery in Central and Eastern Europe, 15, 171–183.
- Kaimo bendruomeninės organizacijos: Sąvadai (2024). Prieiga per internetą: <https://zua.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/kaimo-bendruomenines-organizacijos/kaimo-bendruomenines-organizacijos-savadai/>.
- Kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadas (2023). Prieiga per internetą: https://www.litfood.lt/media/file/Kaimo-bendruomenes/savadas/Lietuvojeveikian-%C4%8Di%C5%B3+KBO+savadas_20231123.pdf.
- Kahneman, D. ir Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47, 2, 263–291. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/1914185>.

- Knox, P. L. ir Marston, S. A. (2001). *Places and Regions in Global Context. Human Geography*. Prentice Hall: New Jersey.
- Kriaučiūnas, E. ir Daugirdas, V. (2013). Rečiausiai gyvenamų Lietuvos teritorijų gyvenviečių tinklo ypatumai. *Geografijos metraštis*, 46, 32–45.
- Kriaučiūnas, E., Krupickaitė, D., Pociūtė-Sereikienė, G. ir Ubarevičienė, R. (2014). Lietuvos kaimo gyvenviečių funkcijų kaitos regioninės ypatybės. *Geografijos metraštis*, 47, 70–87.
- Kriaučiūnas, E., Liutikas, D. ir Burneika, D. (2023). The impact of Covid-19 on the Tourism and Accommodation Sector in Lithuanian Rural Areas. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 71, 3. <https://doi.org/10.37741/t.71.3.12>.
- Kriaučiūnas, E., Ubarevičienė, R. ir Pociūtė-Sereikienė, G. (2014). Lietuvos kaimo apgyvenimo kaitos regioninės ypatybės 2001–2011 metais. *Lietuvos socialinė raida. Lietuvos gyventojai XXI a. pradžioje: sociodemografiniai aspektai*, 3, 78–91.
- Kriaučiūnas, E. (2010). Some development patterns of Lithuanian rural territories in 1990–2010. *Geopolitical studies*, 16, 20 years of Socio-Economic Transformations in countries Central and Eastern Europe – an attempt of accounts, Warsaw, 199–212.
- Kriaučiūnas, E. (2018). Lietuvos kaimiškų teritorijų apgyvenimas: erdvinės transformacijos ir gyventojų gerovė. *Geografijos metraštis*, 51, 3–24.
- Kriaučiūnas, E. ir Burneika, D. (2019). Functional transformations and socio-demographic differentiation of Lithuanian rural spaces. In J. Bański (sudaryt.), *Three Decades of Transformation in the East-Central European Countryside* (p. 217–237). Springer international publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-21237-7>.
- Krisjane, Z., Berzins, M., Krumins, J., Apsite-Berina, E. ir Balode, S. (2023). Uneven geographies: ageing and population dynamics in Latvia. *Regional science policy and practice*, 15, 4, 893–908.
- Krišjāne, Z. ir Bērziņš, M. (2012). Post-socialist urban trends: New patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia. *Urban Studies*, 49(2), 289–306.
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483–499.
- Krugman, P. ir Venables, A. (1995). Globalisation and the inequality of nations. *Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 857–880.
- Krupickaitė, D. (2014). Vilnius – between persistence and socio-spatial change. *Europa Regional*, 19(3–4), 21–31.
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367–378. doi: 10.1080/09654313.2013.862518.
- Kühn, M. ir Weck, S. (2012). Peripherisierung – Prozesse, Probleme und Strategien in Mittelstädten [Peripheralization – processes, problems and strategies in mid-sized cities]. *disP- The Planning Review*, 48(2), 14–26. doi: 10.1080/02513625.2012.721600.

- Kuliešis, G. ir Pareigienė, L. (2011a). Lietuvos kaimo raidos tendencijos (Mokslo studija, Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas).
- Kuliešis, G. ir Pareigienė, L. (2011b). Lietuvos regionų depopuliacijos prielaidų tyrimas. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai | Management theory and studies for rural business and infrastructure development* (116–125). Aleksandro Stulginskio universitetas. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
- Kuliešis, G. ir Pareigienė, L. (2015). The development of rural residents social portrait in 2001–2011. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development | Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, 37(2), 231–240. DOI: <http://dx.doi.org/10.15544/mts.2015.21>.
- Kuliešis, G., Pareigienė, L. ir Naus, I. (2012). Kaimo žmogiškojo kapitalo raida (Mokslo studija, Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas).
- Lang, T. (2011). Regional development issues in Central and Eastern Europe: shifting research agendas from a focus on peripheries to peripheralisation? (A. Eröss and D. Karácsonyi eds.) *Geography in Visegrad and Neighbour Countries* p. 57–64. Budapest: Geographical Research Institute HAS.
- Lang, T., Burneika, D., Noorkõiv, R., Plüschke-Altöf, B., Pociūtė-Sereikienė, G. ir Sechi, G. (2022). Socio-spatial polarisation and policy response: Perspectives for regional development in the Baltic States. *European Urban and Regional Studies*, 29(1), 21–44. <https://doi.org/10.1177/09697764211023553>.
- Lang, T., Henn, S., Sgibnev, W. ir Ehrlich, K. (2015). *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization: Perspectives from Central and Eastern Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan UK.
- Leetmaa, K., Kriszan, A., Nuga, M. ir Burdack, J. (2015). Strategies to Cope with Shrinkage in the Lower End of the Urban Hierarchy in Estonia and Central Germany. *European Planning Studies*, 23(1), 147–165.
- Leetmaa, K. ir Tammaru, T. (2007). Suburbanization in countries in transition: Destinations of suburbanizers in the Tallinn metropolitan area. *Geografiska Annaler, Series B Human Geography*, 89, 127–146.
- Leibert, T. ir Golinski, S. (2016). Peripheralisation: the missing link in dealing with demographic change? *Comparative Population Studies-Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft*, 41(3–4), 255–284.
- Li, Y., Westlund, H. ir Liu, Y. (2019). Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world. *Journal of Rural Studies*, 68, 135–143.
- Lietuvos Respublikos bendruomeninių organizacijų plėtros įstatymas (2018). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a6b2f57002d011e9a017f05dde6559c6>.
- Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas (1994). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/aUjpUjB Fyl>.

- Lietuvos TSR kaimo gyvenamosios vietovės 1959 ir 1970 metais (1974). Visasąjunginių gyventojų surašymų duomenys. Centrinė statistikos valdyba prie Lietuvos TSR ministrų tarybos, Vilnius.
- Liutikas, D., Pociūtė-Sereikienė, G., Baranauskienė, V., Kriaučiūnas, E. ir Burneika, D. (2023) Turizmas Lietuvoje. Pokyčiai ir perspektyvos besikeičiančiame pasaulyje (Mokslo studija, Lietuvos socialinių mokslų centras).
- Mačiulytė, J. (2006). Kaimiškų teritorijų transformacija po nepriklausomybės atkūrimo. *Annales Geographicae*, XXXIX, 2, 5–14.
- Mačiulytė, J. ir Bagočiūtė, A. (2008). Regional Development Disparities and Regional Policy in Lithuania after Accession to the European Union. In *Regional Disparities in Central Europe* (dir. Gajdoš P.), SK prie UNESCO, NK – MOST, 87–97.
- Mačiulytė, J., Dedeire, M. ir Prapiestienė, R. (2013). Lietuvos kaimo bendruomenės ir lokalinis vystymas. *Geografija*, 49, 1, 69–81.
- Mačiulytė, J., Veteikis, D. ir Šabanovas, S. (2012). Recomposition of rural space in Lithuania since the restoration of independence. *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum*, 11, 3, 167–183.
- Marada, M., Chromy, P. et al. (2006). Space polarisation and peripheral regions in Chechia. *Europa XXI. Regional periphery in Central and Eastern Europe*, 15, 29–34.
- Marjavaara, R. (2008). Second home tourism: The root to displacement in Sweden? (Doctoral dissertation, Umea).
- Martin, R. (1999). The new “geographical turn” in economics: Some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23(1), 65–91.
- Massey, D. S. ir Denton, N. A. (1993). *American apartheid: Segregation and the making of the underclass*. Cambridge: Harvard university press.
- Miggelbrink, J. ir Meyer, F. (2015). Lost in Complexity? Researching the Role of Socio-Spatial Ascriptions in the Process of Peripheralization. In T. Lang, S. Henn, K. Ehrlich. ir W. Sgibnev (sudaryt.), *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization* (p. 62–79). Basingstoke: Palgrave.
- Milne, D. (1997). Placeless power: constitutionalism confronts peripherality. *North: The Nordic Journal of Regional Development*, 8(4).
- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. London: Duckworth.
- Müller, D. K. (2002). *Second home ownership and sustainable development in Northern Sweden. Tourism and Hospitality Research*, 3(4), 343–355.
- Nadler, R. (2014). *Plug & play places. Lifeworlds of Multilocal Creative Knowledge Workers*. De Gruyter Open. <https://doi.org/10.2478/9783110401745>.
- Nagy, G. (2006). Economic potential of regions – modelling the spatial structure of Hungary in the period of transition. *Europa XXI. Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe*, 14, 7–26.

- Nagy, G. (2010). Tertiariation – a global process with local specialities in a new member country (Hungary). *Outsourcing and Offshoring in Services: Facing the Global Challenge*. In J. A. Camacho ir L. Rubalcaba (sudaryt.), *New Trends in the Spatial Location of Services, II*, 9.
- Nugin, R. (2014). “I think that they should go. Let them see something”. The context of rural youth's out-migration in post-socialist Estonia. *Journal of Rural Studies*, 34, 51–64.
- Ouředníček, M. (2007). Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 89(2), 111–126.
- Overvåg, K. (2010). Second homes and maximum yield in marginal land: The re-resourcing of rural land in Norway. *European Urban and Regional Studies*, 17(1), 3–16.
- Perroux, F. (1955). Note sur la Notion de Pole de Croissance. *Économie appliquée*, 8, 307–320.
- Pierr, A., Ravetz, J. ir Tosics, I. (2011). Peri-urbanisation in Europe. *Towards a European Policies to sustain Urban-Rural Futures*. University of Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Plüschke-Altöf, B. (2019). Fighting against or hiding behind an image of peripherality? Response strategies to discursive peripheralization in Rural Estonia. *Journal of Baltic Studies*, 50(2), 233–250.
- Pociūtė, G. (2014). Periferingumo teritorinė raiška Lietuvoje (Daktaro disertacija, Vilnius).
- Pociūtė-Sereikienė, G. (2019). Peripheral regions in Lithuania: the results of uneven development. *Regional Studies, Regional Science*, 6(1), 70–77. <https://doi.org/10.1080/21681376.2019.1571437>.
- Pociūtė-Sereikienė, G., Baranauskienė, V. ir Daugirdas, V. (2019a). Lietuvos savivaldybių teritorinės atskirties kompleksinis vertinimas. *Netolygaus regioninio vystymosi problema Lietuvoje: socioekonominiai gerovės aspektai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Pociūtė-Sereikienė, G., Baranauskienė, V. ir Daugirdas, V. (2019b). Spatial exclusion in Lithuania: peripheries as „losers“; metropolitan areas as „winners“. *Przegląd Geograficzny*, 91(2), 5–19. DOI: <http://dx.doi.org/10.7163/PrzG.2019.2.1>.
- Pociūtė-Sereikienė, G., Kriaučiūnas, E. ir Ubarevičienė, R. (2014). Peripheralisation trends in rural territories: the case of Lithuania. *Studies in Agricultural Economics*, 116, 122–130. <http://dx.doi.org/10.7896/j.1421>.
- Poviliūnas, A. (2003). *Kaimo atskirties profiliai*. Vilnius: Kronta.
- Poviliūnas, A. (2007). Lithuanian Local Community Movement as a Resistance to Rural Exclusion. In M. Heinonen et al. (sudaryt.), *Reflecting Transformation in Post-socialist Rural Areas* (p. 164–184). Cambridge Scholars Publishing.
- Poviliūnas, A. (2008). Tyrimo dalyvaujant metodologijos taikymas kaimo plėtroje. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.

- Raagmaa, G. (1996). Shifts in regional development of Estonia during the transition. *European Planning Studies*, 4(6), 683–703.
- Raagmaa, G. (2003). Centre-periphery model explaining the regional development of the informational and transitional society. In *43rd congress of the European regional science association "Peripheries, Centres, and Spatial Development in the New Europe"*, 27th - 30th August 2003, Jyväskylä, Finland, European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve. Prieiga per internetą: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/116225/1/ERSA2003_503.pdf.
- Raagmaa, G., Kindel, G. ir Lüsi, M. (2012a). Leadership and institutional change: Economic restructuring, sense of place and social capital in Emmaste. In M. Sotarauta, I. Horlings ir J. Liddle (sudaryt.), *Leadership and Change in Sustainable Regional Development* (p. 220–245). Routledge.
- Raagmaa, G., Masso, J., Reidolf, M. ir Servinski, M. (2012b). Empowering people and enterprises with strong cultural and territorial identity: A case study of Setomaa, Estonia. In S. Kinnear, K. Charters ir P. Vitartas (sudaryt.), *Regional Advantage and Innovation* (p. 233–255). Achieving Australia's National Outcomes. Springer-Verlag. Prieiga per internetą: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-7908-2799-6_12.
- Raymer, J., Smith, P. W. ir Giulietti, C. (2011). Combining census and registration data to analyse ethnic migration patterns in England from 1991 to 2007. *Population, Space and Place*, 17(1), 73–88.
- Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 11(1), 189–209.
- Rolshoven, J. (2009). Kultur-Bewegungen. Multilokalität als Lebensweise in der Spätmoderne. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 112(2), 285–303.
- Rossi, R. (2022). A long-term vision for the EU's rural areas (at a glance). EPRS | *European Parliamentary Research Service*. PE 739.233.
- Rupas, V. ir Vaitekūnas, S. (1980). *Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės*. Vilnius: Mintis.
- Ščerbinskaitė, S. (2022). Kaimo bendruomeninės organizacijos Lietuvoje: dalyvavimas, lyderystė ir vietovės gyvybingumas (Atokių kaimo gyvenviečių atvejis) (Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos socialinių mokslų centras, Kauno technologijos universitetas).
- Shor, M. ir Burneika, D. (2017). Metropolinių lietuvių miestų migraciniai regionai XXI amžiaus pradžioje. *Geografijos metraštis*, 50, 41–56. Prieiga per internetą: http://www.demografija.lt/download/Shor_Burneika.pdf.
- Sipavičienė, A. ir Stankūnienė, V. (2013). The social and economic impact of emigration on Lithuania. In *Coping with Emigration in Baltic and East European Countries* (p. 45–64). OECD.
- Sýkora, L. (2009). New socio-spatial formations: Places of residential segregation and separation in Czechia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100(4), 417–435.

- Sýkora, L. ir Bouzarovski, S. (2012). Multiple transformations: Conceptualising the post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49(1), 43–60.
- Sýkora, L. ir Čermák, Z. (1998). City growth and migration patterns in the context of 'communist' and 'transitory' periods in Prague's urban development. *Espace, populations, sociétés*, 16(3), 405–416.
- Sýkora, L. ir Ouředníček, M. (2007). Sprawling post-communist metropolis: Commercial and residential suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic. In E. Razin, M. Dijst ir C. Vázquez (sudaryt.), *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas* (p. 209–233). Dordrecht: Springer.
- Syssner, J. (2020). *Pathways to demographic adaptation: perspectives on policy and planning in depopulating areas in Northern Europe*. Springer. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-34046-9>.
- Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of political Economy*, 70(5, Part 2), 80–93.
- Sjoberg, O. ir Tammaru, T. (1999). Transitional statistics: Internal migration and urban growth in post-Soviet Estonia. *Europe-Asia Studies*, 51(5), 821–842.
- Smith, A. ir Timár, J. (2010). Uneven transformations: Space, economy and society 20 years after the collapse of state socialism. *European Urban and Regional Studies*, 17(2), 115–125.
- Sonzogno, G. V., Urso, G. ir Faggian, A. (2022). Migration propensity of peripheral youth: insights from Italy. *Regional Studies, Regional Science*, 9(1), 709–726.
- Sotarauta, M., Beer, A. ir Gibney, J. (2017). Making sense of leadership in urban and regional development. *Regional Studies*, 51(2), 187–193.
- Sotarauta, M., Horlings, I. ir Liddle, J. (2012) Leadership and Sustainable Regional Development. In M. Sotarauta, I. Horlings ir J. Liddle (sudaryt.), *Leadership and change in sustainable regional development*. Abingdon, Routledge.
- Stanaitis, S. (2010). *Lietuvos žmogiškieji ištekliai: visuomeninės teritorinės transformacijos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Stark, O. ir Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. *The American economic review*, 75(2), 173–178.
- Stępniaik, M. ir Rosik, P. (2013). Accessibility of services of general interest at regional scale. *Europa XXI. Services of General Interest in European Union*, 23, 131–148.
- Stępniaik, M., Wiśniewski, R., Goliszek, S. ir Marcińczak, S. (2017). Dostępność przestrzenna do usług publicznych w Polsce. *Prace Geograficzne*, 261, 355. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Špačková, P., Pospíšilová, L. ir Ouředníček, M. (2016). The long-term development of socio-spatial differentiation in socialist and post-socialist Prague. *Czech Sociological Review*, 52(6), 821–860.

- Tammaru, T. (2002). Universal and Specific Features of Urbanization in Estonia under Socialism: The Empirical Evidence of the Sources of Urban and Rural Population Growth. *The Professional Geographer*, 54(June), 544–556.
- Tammaru, T. (2003). Urban and rural population change in Estonia: patterns of differentiated and undifferentiated urbanisation. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 94(1), 112–123.
- Tereškinas, A., Baranauskienė, V. ir Bučaitė-Vilkė, J. (2022). Territorial profiles: Spatial inequalities and the importance of socio-economic differences. In J. Bučaitė-Vilkė (sudaryt.), *Social investment and territorial inequalities: mapping policies and services in the Baltic states* (p. 69–116).
- Timár, J. ir Kovács, Z. (2009). Hinterland Development. In R. Kitchin ir N. Thrift (sudaryt.), *International Encyclopaedia of Human Geography* (p. 128–135), 5. Oxford: Elsevier. <http://dx.doi.org/10.1016/B978-008044910-4.00843-9>.
- Ubarevičienė, R. (2014). Lietuvos teritorijos apgyvendinimo kaita XXI a.: miestų-regionų formavimasis. *Lietuvos socialinė raida. Lietuvos gyventojai XXI a. pradžioje: socio-demografiniai aspektai*, 3, 92–112.
- Ubarevičienė, R. (2016). Lietuvos gyventojų vidaus migracijos teritoriniai ypatumai. *Lietuvos socialinė raida. Teritorinis aspektas*, 5, 9–24.
- Ubarevičienė, R. (2018a). Baltijos šalių gyvenviečių sistemų teritorinės organizacijos kaitos sociodemografinė analizė (Daktaro disertacija, Vilnius).
- Ubarevičienė, R. (2018b). City systems in the Baltic states: the Soviet legacy and current paths of change. *Europa Regional*, 25(2), 15–29.
- Ubarevičienė, R. ir van Ham, M. (2017). Population decline in Lithuania: who lives in declining regions and who leaves? *Regional Studies, Regional Science*, 4(1), 57–79. <https://doi.org/10.1080/21681376.2017.1313127>.
- Ubarevičienė, R., van Ham, M. ir Burneika, D. (2016). Shrinking regions in a shrinking country: The geography of population decline in Lithuania 2001–2011. *Urban Studies Research*. <http://dx.doi.org/10.1155/2016/5395379>.
- Vaishar, A. (2006). Regional periphery: What does it mean? *Europa XXI. Regional periphery in Central and Eastern Europe*, 15, 7–12.
- Vaitekūnas, S. (1989). *Gyvenviečių geografija*. Vilnius.
- Valstybės duomenų agentūra (2023a). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/gyven-toju-ir-bustu-surasyimai>.
- Valstybės duomenų agentūra (2023b). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards>.
- Valstybės duomenų agentūra (2024). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>.
- Vidickienė, D., Gedminaitė-Raudonė, Ž. ir Vilkė, R. (2016). *Kaimiškųjų regionų gyvybingumo veiksniai* (Mokslo studija, Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas).

- Vidickienė, D., Melnikienė, R., Gedminaitė-Raudonė, Ž. ir Ribašauskienė, E. (2012). *Lietuvos regionų tipologijos kaimiškumo aspektu* (Mokslo studija, Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas).
- Vogiazides, L. ir Kawalerowicz, J. (2023). Internal migration in the time of Covid: Who moves out of the inner city of Stockholm and where do they go? *Population, Space and Place*, 29(4), e41.
- Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World–Economy*. Cambridge.
- Wang, Y., Zhong, C., Gao, Q. ir Cabrera-Arnau, C. (2022). Understanding internal migration in the UK before and during the COVID-19 pandemic using twitter data. *Urban informatics*, 1(1), 15.
- Zilincikova, Z., Palomares-Linares, I., Artamonova, A., Branden, M. ir Schnor, C. (2023). Residential choice following separation and widowhood in middle and later life. *Population, Space and Place*, 30(3), e2709. <https://doi.org/10.1002/psp.2709>.
- Žilys, A. (2013). Rezidencinė diferenciacija ir skirtumai Lietuvos moderniajame mieste: (po)sovietinis ar Vakarų miestas? [Residential differentiation in Lithuanian modern cities: Is it a (post-)Soviet or Western city?]. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 4(2), 67–101.

Klausimynas bendruomenių nariams (naujakuriams)

Ižanga

Ačiū, kad sutikote dalyvauti interviu.

Interviu duomenys bus naudojami Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „**Lietuvos periferiniai regionai: migracija ir vietos bendruomenės**“ (sutarties Nr. S-MIP-21-57) tikslams įgyvendinti.

Tyrimą įgyvendina Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriaus mokslininkai.

Mokslinio tyrimo idėja yra atskleisti bendruomenių ir jų lyderių reikšmę ir poveikį mažųjų periferinių regionų socioekonomicinei raidai migracinių procesų kontekste.

Projekto tikslas yra migracijos procesų kontekste iširti bei atskleisti bendruomenių ir jų lyderių reikšmę ir poveikį mažųjų periferinių regionų socioekonomicinei raidai (Lietuvos periferinių regionų pavyzdžiu). Projekte numatytu tyrimu bus siekiama nustatyti periferinių kaimiškųjų regionų realų paplitimą, socialinių, demografinių bei ekonominių transformacijų skirtumus juose ir vietos lyderių organizuojamų bendruomenių įtaką šioms transformacijoms visų pirma akcentuojant kintantį tokių vietų migracinį patrauklumą.

Tyrimas vyksta trijuose periferiniuose Lietuvos regionuose: Utenos, Alytaus ir Telšių–Šiaulių.

Mums svarbi Jūsų nuomonė, kadangi atstovaujate savo bendruomenėms ir galite pasidalyti savo patirtimi, informacija ir nuostatomis tyrime analizuojamais klausimais.

Siekdami užtikrinti duomenų apsaugą, prašysime Jūsų pasirašyti interviu sutikimo formą. Interviu metu bus daromi garso įrašai, kurie bus naudojami interviu išrašams. Vėliau bus atliktas pažodinis jo išrašas. Garso įrašas bus reikalingas tam, kad galėtume tiksliai užfiksuoti Jūsų mintis. Jis bus saugomas Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriuje (A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius). Garantuojame interviu metu surinktų duomenų konfidencialumą, saugų saugojimą ir interviu metu gautų duomenų pateikimą nuasmenintu būdu, neteikiant duomenų apie konkretų asmenį ar pareigybes.

Jei Jums kiltų klausimų apie projektą, prašome kreiptis:

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyrius (A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius)

Projekto vadovas dr. Edis Kriaučiūnas, tel. (05) 211 3777, el. paštas: edis.geo@gmail.com.

Klausimynas bendruomenių nariams (naujakuriams)

Prisistatymas <i>Individualūs duomenys</i>	<p>Prieš pradėdami pokalbį, norėtume paklausti kelių klausimų apie Jus asmeniškai, <i>į bet kurį iš jų, jei nenorite, galite neatsakyti:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte trumpai papasakoti apie save: Koks Jūsų amžius? Koks Jūsų išsilavinimas? Koks Jūsų ryšys su gyvenamąja vietove (seniūnija, savivaldybe)? <p><i>Kiek laiko čia gyvenate ir kodėl būtent čia? Kuo užsiimate, dirbate? Jei dirba – ar dirbate šioje vietovėje? Jei ne – kur vykstate į darbą ir kaip?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Kur gyvenote iki atsikeldami į šią vietovę? (Pastaba: <i>domina, ar ankstesnioji gyvenamoji vieta buvo miesto ar kaimo gyvenvietė?</i>)
Naujakurystės motyvai	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte papasakoti, kodėl pasirinkote gyventi šioje vietovėje (kokie pagrindiniai veiksniai tai lėmė)? Ar svarstėte kitas alternatyvas ir kokias? Ar planuojate čia gyventi ir toliau, ar gyvensite čia tik apibrėžtą laiką ir vėliau išsikelsite (jei taip – kokie planai kur)? Ar kilo problemų įsikuriant (jei taip, kokios pagrindinės)?
Teritorijos ypatybės	<ul style="list-style-type: none"> Jau gyvenant čia, kokie teritorijos privalumai išryškėjo? Gal galite trumpai nupasakoti teritorijos ypatybes (<i>darbo rinkos specifika, vietovės ryšiai su artimiausiu miestu (savivaldybės centru, artimiausiu didmiesčiu, kitais miestais ir kt.)?</i>)
Viešoji infrastruktūra	<ul style="list-style-type: none"> Kokios infrastruktūros labiausiai trūksta gyvenvietės (seniūnijos) gyventojams ir kokios kyla problemos dėl viešosios infrastruktūros? Ar kyla problemų dėl viešojo transporto?
Bendruomenė Bendruomenės veikla Santykiai su bendruomene	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte trumpai papasakoti, kaip Jus priėmė bendruomenė? Ar aktyviai dalyvaujate bendruomenės veikloje? <p>Jei dalyvaujate:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ar lengvai seniūnijos (gyvenvietės) gyventojai susitelkia bendruomenės veiklai? Su kokiomis problemomis ar iššūkiais gyventojai susiduria norėdami aktyviai veikti ir kokias problemas matote bendruomenės veikloje? Kaip būtų galima jas spręsti? <ul style="list-style-type: none"> Ar, Jūsų nuomone, naujakuriai gali sustiprinti bendruomenę ir pakeisti demografinės, socioekonominės seniūnijos (vietovės) raidos kryptis? Ko, Jūsų manymu, reikėtų, kad vietovė būtų patrauklesnė naujakuriams?
Požiūris į imigraciją iš kitų šalių	<ul style="list-style-type: none"> Kaip manote (Jūsų nuomone), koks Jūsų bendruomenės požiūris į migrantus? <p><i>Palankus</i> <i>Labiau palankus</i> <i>Neutralus</i> <i>Labiau nepalankus</i> <i>Nepalankus</i></p>

Požiūris į imigraciją iš kitų šalių	<ul style="list-style-type: none"> • Ar migrantų apgyvendinimas (įsikūrimas) Jūsų seniūnijoje būtų problema? Gal galėtumėte nusakyti, kaip vertintumėte (<i>koks požiūris</i>) Jūs ir Jūsų gyvenamosios vietovės gyventojai migrantus, jeigu Jūsų gyvenamojoje vietoje šie taptų naujakuriais? • Ar atvykėliai iš kitų šalių galėtų prisidėti prie atokių (periferinių) kaimo vietovių vystymo? Ar dėl vyraujančio neigiamo požiūrio (jeigu jis yra) į emigrantus tai būtų problemiška?
Emigracija	<ul style="list-style-type: none"> • Ar, Jūsų nuomone, emigracija buvo ir vis dar yra problema seniūnijoje (vietovėje)? • Ar, Jūsų žiniomis, daug kas planuoja išvykti gyventi kitur iš Jūsų seniūnijos (gyvenvietės)? • Ar, Jūsų manymu, reikėtų bandyti stabdyti emigraciją (jei ji yra) ir ar galima tai padaryti? Jei taip – kaip?
Lyderystė	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip Jūs manote, ar aktyvi lyderystė galėtų suaktyvinti bendruomenės gyvenimą? • Ar norėtumėte būti bendruomenės lyderiu? • Gal galite motyvuoti savo atsakymą? • Ko, Jūsų nuomone, reikėtų, kad norinčių būti lyderiais atsirastų daugiau?
Svarbiausios problemos	<ul style="list-style-type: none"> • Kokias matote vietovės svarbiausias problemas ir kurias iš jų reikėtų spręsti nedelsiant? • Ar egzistuojančios problemos daro įtaką emigracijai? • Ar yra problemų, būdingų tik Jūsų seniūnijai (gyvenvietei)? • Gal turėtumėte pasiūlymų, kaip minėtas problemas reikėtų spręsti? • Ar naujakuriai galėtų padėti spręsti kylančias problemas?
Perspektyvos	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip įvertintumėte vietovės raidos perspektyvas ir kokią matote vietovės ateitį (<i>ar esančios problemos bus išspręstos, ar nepaisant egzistuojančių problemų vietovė liks patraukli gyventi ar poilsiauti ir kt.</i>)? • Gal norėtumėte dar ką nors papasakoti, apie ką šiame interviu nekalbėjome?
Apibendrinimas	<ul style="list-style-type: none"> • Ar galėtumėte pateikti kontaktus asmenų, atsikėlusių gyventi į Jūsų gyvenvietę ar seniūniją iš kitų vietovių? <p><i>Prisiminti, kokius papildomus klausimus iškėlė informantas. Nepamiršti pasirašyti susitarimo dviem egzemplioriais.</i></p>

Ačiū už interviu

Klausimynas bendruomenių lyderiams

Ižanga

Ačiū, kad sutikote dalyvauti interviu.

Interviu duomenys bus naudojami Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „**Lietuvos periferiniai regionai: migracija ir vietos bendruomenės**“ (sutarties Nr. S-MIP-21-57) tikslams įgyvendinti.

Tyrimą įgyvendina Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriaus mokslininkai.

Mokslinio tyrimo idėja yra atskleisti bendruomenių ir jų lyderių reikšmę ir poveikį mažųjų periferinių regionų socioekonominei raidai migracinių procesų kontekste.

Projekto tikslas yra migracijos procesų kontekste ištirti bei atskleisti bendruomenių ir jų lyderių reikšmę ir poveikį mažųjų periferinių regionų socioekonominei raidai (Lietuvos periferinių regionų pavyzdžiu). Projekte numatytu tyrimu bus siekiama nustatyti periferinių kaimiškųjų regionų realų paplitimą, socialinių, demografinių bei ekonominių transformacijų skirtumus juose ir vietos lyderių organizuojamų bendruomenių įtaką šioms transformacijoms visų pirma akcentuojant kintantį tokių vietų migracinį patrauklumą.

Tyrimas vyksta trijuose periferiniuose Lietuvos regionuose: Utenos, Alytaus ir Telšių–Šiaulių.

Mums svarbi Jūsų nuomonė, kadangi atstovaujate savo bendruomenėms ir galite pasidalyti savo patirtimi, informacija ir nuostatomis tyrime analizuojamais klausimais.

Siekdami užtikrinti duomenų apsaugą, prašysime Jūsų pasirašyti interviu sutikimo formą. Interviu metu bus daromi garso įrašai, kurie bus naudojami interviu išrašams. Vėliau bus atliktas pažodinis jo išrašas. Garso įrašas bus reikalingas tam, kad galėtume tiksliai užfiksuoti Jūsų mintis. Jis bus saugomas Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriuje (A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius). Garantuojame interviu metu surinktų duomenų konfidencialumą, saugų saugojimą bei interviu metu gautų duomenų pateikimą nuasmenintu būdu, neteikiant duomenų apie konkretų asmenį ar pareigybes.

Jei Jums kiltų klausimų apie projektą, prašome kreiptis:

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyrius (A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius)

Projekto vadovas dr. Edis Kriaučiūnas, tel. (05) 211 3777, el. paštas: edis.geo@gmail.com.

Klausimynas bendruomenių lyderiams

Prisistatymas <i>Individualūs duomenys</i>	<p>Prieš pradėdami pokalbį, norėtume paklausti kelių klausimų apie Jus asmeniškai, <i>į bet kurį iš jų, jei nenorite, galite neatsakyti:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte trumpai papasakoti apie save Koks Jūsų amžius? Koks Jūsų išsilavinimas? <i>Koks Jūsų ryšys su gyvenamąja vietove (seniūnija, savivaldybe)? Kiek laiko čia gyvenate ir kodėl būtent čia?</i>
Teritorijos ypatybės Darbo rinka	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte trumpai papasakoti apie savo gyvenamąją vietovę (seniūniją, savivaldybę): Kokiai veiklai vystyti, Jūsų nuomone, labiausiai tinkama Jūsų gyvenamoji vietovė? Gal galėtumėte trumpai nupasakoti darbo rinkos specifiką (<i>kur daugiausia dirba gyventojai (vietoje ar kitur), ar daug yra bedarbių, ar daug darbo vietų seniūnijoje, darbo vietos specifiška</i>)? Kokie vietovės ryšiai su artimiausiu miestu (<i>savivaldybės centru, artimiausiu didmiesčiu, kitais miestais</i>)?
Laikini gyventojai	<ul style="list-style-type: none"> Ar ženkliai Jūsų vietovėje rekreacinė (poilsio) funkcija? Ar daug vasarnamių, kokių miestų (vietovių) gyventojai daugiausia turi vasarnamius? Ar yra kaimo turizmo sodybų, ar daug atvykstančių savaitgalio ar vienadienių poilsiautojų? Iš kur daugiausia atvykstama poilsiu? Ar didelis skirtumas tarp žiemos ir vasaros gyventojų skaičiaus seniūnijoje (gyvenvietėje)? Kokią reikšmę vietovei turi laikini gyventojai?
Viešoji infrastruktūra	<ul style="list-style-type: none"> Kokios infrastruktūros labiausiai trūksta gyvenvietės (seniūnijos) gyventojams ir kokios kyla problemos dėl viešosios infrastruktūros? Ar kyla problemų dėl viešojo transporto?
Bendruomenė <i>Prisiminti: kalbant su seniūnu, kalbėti apie seniūnijos teritoriją, kalbant su bendruomenės lyderiu – konkrečiai gyvenvietė</i>	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte trumpai papasakoti apie savo teritorijos bendruomenės (<i>gyventojus</i>), kiek jos aktyvios, kiek vykdomos savanoriškos veiklos, kokiose srityse daugiausia nuveikiama? Ar lengva seniūnijos (gyvenvietės) gyventojus sutelkti bendruomenės veiklai? Ir su kokiomis problemomis ar iššūkiais gyventojai susiduria norėdami aktyviai veikti? Gal žinote, kiek maždaug bendruomenės narių yra nuolat aktyvūs ir įsitraukia į veiklos organizavimą? Gal galite nurodyti sėkmingus bendruomenės veiklos pavyzdžius? Pavyzdžiui, kai dėl vietos bendruomenės veiklos buvo pagerinta infrastruktūra (socialinės, medicininės, transporto, švietimo, poilsio ar kita). Ar, Jūsų nuomone, aktyvi bendruomenė galėtų pakeisti seniūnijos raidą (<i>demografinę, socioekonominę</i>)? Ko reikėtų, kad bendruomenė galėtų tai padaryti?
Naujakuriai	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte pasakyti, ar Jūsų gyvenamojoje vietovėje yra naujakurių ir kiek, kokiai amžiaus grupei jie priklauso (<i>jaunimas, vidutinio amžiaus, pensinio amžiaus</i>) (<i>papildomai apibūdinti naujakurių socialinę padėtį</i>)?

Naujakuriai	<ul style="list-style-type: none"> Gal galėtumėte apibūdinti, koks bendruomenės požiūris į naujakurius? Jūsų manymu, ar atvykėliai prisideda (<i>kiek yra aktyvūs</i>) prie gyvenamosios vietos aplinkos kūrimo ir kaip (<i>kokiose srityse</i>)? Jeigu ne, kodėl? Ko, Jūsų manymu, reikėtų, kad vietovė būtų patrauklesnė naujakuriams?
Požiūris į imigraciją iš kitų šalių	<ul style="list-style-type: none"> Kaip manote (Jūsų nuomone), koks Jūsų bendruomenės požiūris į migrantus? <i>Palankus</i> <i>Labiau palankus</i> <i>Neutralus</i> <i>Labiau nepalankus</i> <i>Nepalankus</i> Ar migrantų apgyvendinimas (įsikūrimas) Jūsų seniūnijoje būtų problema? Gal galėtumėte nusakyti, kaip vertintumėte (<i>koks požiūris</i>) Jūs ir Jūsų gyvenamosios vietovės gyventojai migrantus, jeigu Jūsų gyvenamojoje vietoje šie taptų naujakuriais? Ar atvykėliai iš kitų šalių galėtų prisidėti prie atokių (periferinių) kaimo vietovių vystymo? Ar dėl vyraujančio neigiamo požiūrio (jeigu jis yra) į emigrantus tai būtų problemiška?
Emigracija	<ul style="list-style-type: none"> Ar, Jūsų nuomone, emigracija buvo ir vis dar yra problema? Gal galėtumėte pasakyti, ar iš Jūsų gyvenamosios vietos daug išvykusiųjų? Jei taip, kur daugiausia išvyko, kokios kryptys (<i>vidinė migracija, išorinė migracija</i>)? Gal galėtumėte įvardyti emigravusiųjų išvykimo priežastis? Ar, Jūsų žiniomis, daug kas planuoja išvykti gyventi kitur iš Jūsų seniūnijos (gyvenvietės)?
Lyderystė	<ul style="list-style-type: none"> Kas Jus motyvavo tapti vienu iš bendruomenės lyderių? Kiek metų Jūs esate seniūnu (bendruomenės lyderiu)? Gal galite trumpai nusakyti, kokius tikslus buvote išsikėlę tapdamas bendruomenės lyderiu ir kas Jums padeda arba trukdo siekti užsibrėžtų tikslų? Ar planuojate ir toliau dirbti bendruomenės labui ir būti lyderiu? Ar atsirastų žmogus, kuris Jus pakeistų, jeigu nuspręstumėte pasitraukti? Ko, Jūsų nuomone, reikėtų, kad norinčių būti lyderiais atsirastų daugiau? Ar aktyvi lyderystė galėtų suaktyvinti bendruomenės gyvenimą ir daryti įtaką vietovės raidai?
Svarbiausios problemos	<ul style="list-style-type: none"> Kokias matote vietovės svarbiausias problemas ir kurias iš jų reikėtų spręsti nedelsiant? Ar egzistuojančios problemos daro įtaką emigracijai? Ar yra problemų, būdingų tik jūsų seniūnijai (gyvenvietei)? Gal turėtumėte pasiūlymų, kaip minėtas problemas reikėtų spręsti?
Perspektyvos	<ul style="list-style-type: none"> Kaip įvertintumėte vietovės (seniūnijos) raidos perspektyvas ir kokią matote vietovės ateitį (<i>ar esančios problemos bus išspręstos, ar nepaisant egzistuojančių problemų vietovė liks patraukli gyventi ar poilsiauti ir kt.</i>)?

Perspektyvos	<ul style="list-style-type: none">Gal norėtumėte dar ką nors papasakoti, apie ką šiame interviu nekalbėjome?
Apibendrinimas	<ul style="list-style-type: none">Ar galėtumėte pateikti kontaktus asmenų, atsikėlusių gyventi į Jūsų gyvenvietę ar seniūniją iš kitų vietovių? <p><i>Prisiminti, kokius papildomus klausimus iškėlė informantas. Nepamiršti pasirašyti susitarimo dviem egzemplioriais.</i></p>

Ačiū už interviu

Edis Kriaučiūnas, Donatas Burneika, Rūta Ubarevičienė, Viktorija Baranauskienė
LIETUVOS KAIMIŠKOJI PERIFERIJA: RAIDA IR PERSPEKTYVOS MIGRACIJŲ
KONTEKSTE. Monografija. Vilnius: LSMC Sociologijos institutas, 2024. – 160 p.

ISBN 978-609-8324-15-0

Monografija apibendrina Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriaus 2021–2024 m. vykdyto mokslinio projekto „Lietuvos periferiniai regionai: migracijos ir vietos bendruomenės“ rezultatus. Tyrimui ir monografijai parengti finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT) sutarties Nr. [S-MIP-21-57]. Monografijoje analizuojami autorių išskirti periferiniai Lietuvos regionai ir jų raida; visapusiškai apžvelgiamos migracijos tendencijos periferijoje (jos mastai bei poveikis periferinių regionų struktūrai); nagrinėjamas naujakurių ir vietos lyderių vaidmuo telkiant bendruomenę, išskiriamos jų akcentuotos problemos ir būdai jas spręsti siekiant tvarios plėtros mažėjančiose vietovėse.

Monografijoje apibendrinami Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriaus 2021–2024 m. vykdyto mokslinio projekto „Lietuvos periferiniai regionai: migracijos ir vietos bendruomenės“ rezultatai. Tyrimui ir monografijai parengti finansavimą skyrė Lietuvos mokslo taryba (LMTLT). Monografijoje pristatomame moksliniame tyrime, atsižvelgiant į migracijos procesų kontekstą, atskleidžiama bendruomenių ir jų lyderių reikšmė bei poveikis mažųjų periferinių vietovių socioekonomicinei raidai (Lietuvos periferinių regionų pavyzdžiu). Vykdamas tyrimą, buvo siekiama nustatyti realų periferinių kaimiškųjų regionų paplitimą, socialinių, demografinių bei ekonominių transformacijų skirtumus juose ir vietos lyderių organizuojamų bendruomenių įtaką šioms transformacijoms, visų pirma akcentuojant kintantį tokių vietų migracinį patrauklumą. Tyrimas išryškino vietos bendruomenių ir jų lyderių vaidmenį socioekonomiciniuose procesuose, ypač mažose ir nykstančiose gyvenvietėse. Nustatyta, kad Lietuvos periferinių vietovių kaimo lyderiai supranta fundamentalių pokyčių nulemtas tendencijas ir yra ne tik pasiruošę veikti depopuliacijos kontekste, bet ir veikia savo bendruomenėse, buria jas, ieško sprendimų, kurie vietos gyventojams galėtų užtikrinti (ir užtikrina) gyvenimo kokybę ir perspektyvas. Monografijoje pristatomas tyrimas turėtų sudominti regioninės ir kaimo politikos sprendimų priėmėjus, akademinę visuomenę ir platesnį skaitytojų ratą besidominčią Lietuvos regionine sąranga ir joje vykstančiais kaitos procesais.

